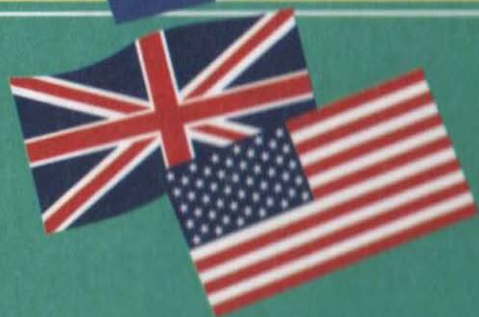

ПОРІВНЯЛЬНЕ

КРИМІНАЛЬНО-

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ

ПРАВО

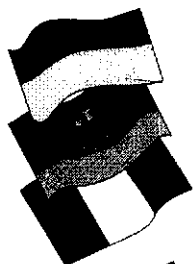

ЮРiнКОМ
iНТЕР

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

В. В. МОЛДОВАН, А. В. МОЛДОВАН

**ПОРІВНЯЛЬНЕ
КРИМІНАЛЬНО-
ПРОЦЕСУАЛЬНЕ
ПРАВО**

Україна, ФРН, Франція,
Англія, США

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*Допущено
Міністерством освіти України*

КИЇВ
ЮРІНКОН ІНТЕР
1999

ББК 67.311я73
М75

*Допущено Міністерством освіти України
(рішення колегії МО України від 24.02.99. Протокол №3/4-18)*

Шеф-редактор видавництва Юрінком Інтер
КОВАЛЬСЬКИЙ В.С., кандидат юридичних наук

Молдован В. В., Молдован А. В.

М75 Порівняльне кримінально-процесуальне право: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: Навч. посібн. — К.: Юрінком Інтер, 1999. — 400 с. — Бібліогр.: с. 361—362.

ISBN 966-7302-94-6

У навчальному посібнику даються основи кримінально-процесуального права п'яти країн, які представляють дві правові головні системи сучасності: романо-германську (Україна, ФРН, Франція) та загального права (Англія, США).

На основі чинного законодавства зазначених країн висвітлюються положення доказового права і судового провадження в кримінальних справах. Подаються відповідний нормативний матеріал, приклади ігрових занять, ситуаційні задачі.

Для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів, аспірантів, викладачів, науковців та працівників судово-слідчих органів.

ББК 67.311я73

ISBN 966-7302-94-6

© Молдован В. В., Молдован А. В., 1999
© Юрінком Інтер, 1999

Від авторів

У поліпшенні фахової підготовки майбутніх юристів чимала роль належить курсу порівняльного права. Студенти знайомляться з основами кримінально-процесуального права України, порівнюючи їх з відповідними юридичними нормами інших країн. Це сприяє збагаченню їхньої правової культури, дає змогу уникнути шаблонності в процесуальному мисленні, допомагає краще осмислити можливі шляхи удосконалення судової справи в нашій країні.

У пропонованому навчальному посібнику даються основи кримінального процесу п'яти країн — України, ФРН, Франції, Англії, США. Такий вибір пояснюється тим, що ці країни досить повно представляють дві основні системи сучасності — романо-германську (ФРН, Франція, Україна) і систему загального права (Англія, США). Зрозуміло, що питома вага викладання українського кримінально-процесуального права є дещо більшою порівняно з кримінально-процесуальним правом інших країн, бо навчальний посібник розраховано на студентів-юристів, які навчаються у навчальних закладах України.

У книзі використано матеріали навчального посібника В. В. Молдована "Порівняльний кримінальний процес" (К., Либідь. 1996), до якого внесено доповнення, зокрема дається характеристика кримінально-процесуального права ФРН, написана А. В. Молдованом. Основу посібника складають лекції, прочитані в Київському університеті (для магістрів юридичного факультету і студентів Українського інституту міжнародних відносин).

До посібника включено нормативні матеріали: “Загальна декларація прав людини”, “Міжнародний пакт про громадянські й політичні права”, окремі статті кримінально-процесуального законодавства України, ФРН, Франції, Англії, США. З метою активізації навчального процесу, кращого засвоєння викладеного матеріалу подаються приклади ігрових занять: “Правники й атторнеї”, “МАГ”, “Магістр”, а також ситуаційні задачі, які побудовані на законодавстві зазначених країн.

Автор глав з кримінально-процесуального права ФРН — А. В. Молдован; України, Франції, Англії, США — В. В. Молдован.

Свою працю автори присвячують світлій пам'яті Вчителя — професора Михайла Макаровича Михеєнка.

Глава 1

Загальна характеристика кримінально-процесуального права

1.1 УКРАЇНА

Кримінально-процесуальне право — самостійна галузь правової системи України. Воно являє собою сукупність норм, які регулюють діяльність органів попереднього розслідування, прокуратури та суду. Ці норми встановлені Українською державою з метою захисту правопорядку, кожної людини від злочинних посягань та для охорони прав і свобод осіб, які беруть участь у кримінальному процесі.

Кримінальний процес — врегульована нормами кримінально-процесуального права діяльність правоохоронних органів щодо розкриття злочинів, викриття та покарання винних і правовідносини, які виникають у ході цієї діяльності вказаних органів одного з одним, а також із громадянами, посадовими особами, установами, підприємствами, громадськими організаціями й трудовими колективами, які залучаються до сфери кримінально-процесуальної діяльності.

Кримінально-процесуальна діяльність за своїм змістом являє собою систему передбачених законом процесуальних дій та рішень органів попереднього розслідування, прокуратури й суду, інших суб'єктів кримінального процесу. Ці дії та рішення породжують процесуальні правовідносини, які можна розглядати як правову форму кримінально-процесуальної діяльності.

Елементами кримінально-процесуальних правовідносин є: а) їх суб'єкти (як такі виступають всі учасники кримінально-процесуальної діяльності); б) об'єкт правовідносин (ним є поведінка суб'єктів кримінального про-

цесу); в) процесуальні права; г) процесуальні обов'язки суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності.

Основними завданнями кримінального процесу України є забезпечення захисту прав і свобод осіб, які беруть участь у справі, швидке й повне розкриття злочинів, одержання доказів з метою встановлення істини й правильного застосування закону, призначення справедливого покарання винним, відвернення незаконного притягнення громадян до кримінальної відповідальності і за судження невинних.

Діяльність органів попереднього розслідування, прокуратури й суду щодо розкриття злочинів, викриття і покарання винних поділяється на кілька великих частин, які називаються *стадіями*. Кожна стадія поряд із загальними завданнями кримінального процесу, які були вказані раніше, має і свої завдання, і особливості провадження.

В кримінальному процесі України існує вісім стадій:

- порушення кримінальної справи;
- попереднє розслідування;
- віддання обвинуваченого до суду;
- судовий розгляд;
- касаційне провадження;
- виконання вироку;
- провадження в порядку нагляду;
- відновлення кримінальної справи за нововиявленими обставинами. Ці стадії тісно пов'язані між собою і складають систему кримінального процесу України.

Кримінально-процесуальне право України — писане й кодифіковане. Воно виступає тільки у вигляді законів, прийнятих Верховною Радою України.

Кримінальному процесу України не властиве прецедентне право. Рішення Верховного Суду України з окремих кримінальних справ не обов'язкові для нижчестоящих судів при вирішенні аналогічних справ. Не є джерелами кримінально-процесуального права й керівні роз'яснення Верховного Суду України, а також накази, інструкції та вказівки Генерального прокурора України, бо вони містять не нові норми права, а лише тлумачен-

ня, роз'яснення судам, органам розслідування і прокурорам щодо правильного застосування вже чинних правових норм. Водночас Верховний Суд України має великий авторитет, а його керівні роз'яснення даються на підставі глибокого вивчення практики всіх ланок судової системи, аналізу судової статистики. Тому нижчестоящі суди при вирішенні кримінальних справ завжди беруть до уваги ці роз'яснення. Вказівки Генерального прокурора України з питань прокурорської і слідчої роботи є обов'язковими для виконання всіма прокурорськими і слідчими органами.

Юридичною базою для кримінально-процесуального законодавства є Конституція України. Згідно з нею будується Кримінально-процесуальний кодекс України (далі — КПК), який містить розгорнуту систему норм кримінально-процесуального права.

За час існування Української РСР було прийнято три Кримінально-процесуальних кодекси: у 1922, 1927 і 1960 роках. Нині розробляється КПК незалежної держави України. У ньому передбачається врахувати норми нової Конституції України, міжнародно-правові документи з питань прав і свобод людини, поліпшити попереднє розслідування кримінальних справ, посилити елементи змагальності й гласності, реформувати судові стадії кримінального процесу шляхом введення суду присяжних, апеляційного розгляду кримінальних справ, урегулювання питань про надання зарубіжним державам правової допомоги в кримінальних справах і звернення правоохоронних органів України за правовою допомогою до іноземних держав.

Чинність кримінально-процесуального закону в просторі, часі та щодо осіб, задіяних у процесі. Правила чинності кримінально-процесуального закону в просторі такі: порушення, розслідування і розгляд судом кримінальних справ на території України здійснюється за правилами КПК України незалежно від місця вчинення злочину.

Чинність кримінально-процесуального закону в часі полягає в тому, що органи попереднього розслідування,

прокурор і суд застосовують процесуальні норми, які діють на момент провадження в справі. Це означає, що коли під час розслідування чи розгляду в суді кримінально-процесуальний закон було змінено, доповнено або замінено новим, то після набрання ним сили застосовуються нові процесуальні норми. Однак, якщо новий закон скасовує чи обмежує те чи інше процесуальне право учасника процесу в справах, які вже знаходяться у провадженні органів розслідування чи суду, це право зберігається за учасником процесу до закінчення провадження в даній справі.

Нові закони України набирають чинності через 10 днів після їх опублікування у "Відомостях Верховної Ради України" та в газеті "Голос України", якщо інший строк не вказано в самому законі.

При провадженні в кримінальній справі на території України норми кримінально-процесуального права застосовуються в справах про злочини: а) громадян України; б) іноземців, за винятком осіб, які користуються правом дипломатичної недоторканності; в) осіб без громадянства.

Коло осіб, які користуються правом дипломатичної недоторканності, визначено Віденською конвенцією про дипломатичні відносини від 18 квітня 1961 р. (ратифікована Указом Президії Верховної Ради України від 21 березня 1964 р.) і Положенням про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, що затверджене Указом Президента України від 10 червня 1993 р. Дипломатична недоторканність включає недоторканність особи, архівів, документів, офіційного листування, дипломатичної пошти, службового й житлового приміщення, імунітет від кримінальної юрисдикції України (якщо немає ясно вираженої згоди на це акредитуючої держави) й дачі показань як свідків без згоди особи, яка користується правом дипломатичного імунітету. Допит, а також обшук і виїмка в приміщеннях дипломатичних представництв і в приміщеннях, де проживають члени дипломатичних представників та їхні сім'ї, котрі користуються правом дипломатичної недоторкан-

ності, проводяться тільки за згодою дипломатичного представника, яка запитується через Міністерство закордонних справ України.

Іноземці та особи без громадянства мають такі ж самі процесуальні права та обов'язки, як і громадяни України.

Принципи (засади) кримінального процесу — це закріплені в законі панівні в державі політичні і правові ідеї щодо завдань, способу формування й здійснення правосуддя в кримінальних справах, які визначають спрямованість і побудову кримінального процесу в цілому, форму і зміст його стадій та інститутів, порушення яких обов'язково тягне за собою скасування вироку та інших рішень у справі.

Конституція України проголошує, що основними засадами судочинства є: 1) законність; 2) рівність всіх учасників судового процесу перед законом і судом; 3) забезпечення доведеності вини, 4) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 5) підтримання державного обвинувачення в суді прокурором; 6) забезпечення обвинуваченому права на захист; 7) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 8) забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду крім випадків, встановлених законом; 9) обов'язковість рішень суду. Законом можуть бути визначені також інші засади судочинства в судах окремих судових юрисдикцій (ч. 3 і 4 ст.129). При визначенні системи і змісту принципів кримінального процесу мають бути враховані й інші положення Конституції України, які містяться в розділах I — “Загальні засади”, II — “Права, свободи та обов'язки людини і громадянина” і VIII — “Правосуддя”, а також норми Кримінально-процесуального кодексу.

Аналіз чинного законодавства дає можливість зробити висновок, що до системи принципів українського кримінального процесу входять:

конституційні принципи: 1) законність; 2) державна мова судочинства; 3) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 4) повага до гідності осо-

би, невтручання в її особисте і сімейне життя; 5) право людини на свободу та особисту недоторканність; 6) недоторканність житла; 7) таємниця листування, телеграфних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; 8) з'ясування істини; 9) забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, підсудному права на захист; 10) презумпція невинуватості; 11) свобода від самовикриття, викриття членів сім'ї чи близьких родичів; 12) здійснення правосуддя виключно судами; 13) участь народу у здійсненні правосуддя; 14) незалежність і недоторканність суддів, їх підкорення лише закону; 15) змагальність судового розгляду; 16) гласність судового процесу; 17) забезпечення апеляційного та касаційного оскарження судових рішень; 18) обов'язковість рішень суду;

інші принципи: 19) публічність; 20) забезпечення всім особам, які беруть участь у справі, права на захист їхніх законних інтересів; 21) вільна оцінка доказів; 22) безпосередність дослідження доказів; 23) усність процесу.

Принцип законності в кримінальному процесі — це вимога нормативного характеру, яка зобов'язує суд, суддю, прокурора, слідчого, орган дізнання, особу, яка провадить дізнання, а також усіх осіб, які беруть участь у справі, неухильно й точно виконувати всі норми Конституції України, кримінального й кримінально-процесуального законодавства. Ніщо не може виправдати порушення законності. Враховуючи вимоги життя, закони можуть змінюватись, але в жодному разі й ні під яким приводом не повинні порушуватися. При цьому слід підкреслити, що у сфері кримінального процесу діє не принцип “дозволено все, що не заборонено”, а протилежна засада — “дозволено тільки те, що передбачено законом”, інакше неодмінно запанує свавілля владних державних органів і посадових осіб, які ведуть процес.

В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції і повинні відповідати їй. Норми Конституції є нормами прямої дії. Звернення до суду для за-

хисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції гарантується (ст. 8 Конституції України).

Принцип законності є загальноправовим, закріпленим у Конституції України, однак у кримінально-процесуальному праві він має специфічний зміст і цілком правомірно розглядається як принцип кримінального процесу. КПК України передбачає, зокрема, що одним із завдань кримінального судочинства є забезпечення правильного застосування закону (ст. 2) і що ніхто не може бути притягнутий як обвинувачений інакше, ніж на підставах і в порядку, встановлених законом (ст. 5).

Принцип державної мови судочинства. Державною мовою в Україні є українська мова (ч. 1 ст. 10 Конституції). Саме цією мовою провадиться судочинство і лише як виняток — мовою більшості населення даної місцевості. При цьому особам, що беруть участь у справі і не володіють мовою, якою провадиться судочинство, забезпечується право користування рідною мовою і послугами перекладача, а слідчі і судові документи, які підлягають врученню обвинуваченому, перекладаються на його рідну мову або іншу мову, якою він володіє (ст. 19 КПК). Докладно цей принцип урегульовано Законом про мови.

Принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом полягає в тому, що у відповідності з Конституцією України всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (ч. 1 ст. 21), громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом, не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ст. 24), іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (ч. 1 ст. 26). Обвинувач, підсудний, захисник, потерпілий, а також ци-

вільний позивач, цивільний відповідач та їх представники в судовому розгляді користуються рівними правами щодо подання доказів, участі в дослідженні доказів і задоволенні клопотань (ст. 261 КПК).

Принцип поваги до гідності особи, невтручання в її особисте і сімейне життя. У відповідності з Конституцією України кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорсткому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідом (ст. 28). Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією (ч. 1 ст. 32). З метою запобігання розголошенню відомостей про інтимні сторони життя осіб, які беруть участь у справі, допускається закритий судовий розгляд (ч. 2 ст. 20 КПК). Обшук особи, а також її освідування, коли воно пов'язане з необхідністю оголювати освідувану особу, може проводити тільки слідчий цієї статі, що й обшукуваний чи освідуваний, у присутності понятих цієї ж статі (ч. 2 ст. 184, ч. 3 ст. 193 КПК). При освідуванні не допускаються дії, які принижують гідність освідуваної особи або є небезпечними для її здоров'я (ч. 3 ст. 193 КПК). Відтворення обстановки і обставин події допускаються лише при умові, коли виконувані при цьому дії не принижують гідності осіб, що беруть у них участь, і не є небезпечними для їх здоров'я (ч. 2 ст. 194 КПК). Під час обшуку або виїмки слідчий повинен вживати заходів для того, щоб не були розголошені виявлені при цьому обставини особистого життя обшукуваного або інших осіб, які проживають або тимчасово перебувають у цьому приміщенні (ст. 185 КПК).

Принцип права на свободу та особисту недоторканність означає, що ніхто не може бути засуджений до позбавлення волі, заарештований, затриманий за підозрою у вчиненні злочину, підданий особистому обшуку, освідуванню, судовій експертизі, примусовому приводу інакше, як на підставі і в порядку, передбаченому за-

коном. Прокурор повинен негайно звільнити кожного, хто незаконно позбавлений волі або утримується під вартою понад строк, передбачений законом чи судовим вироком (ч. 2 ст. 14 КПК). Конституція України передбачає, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або утримуватися під вартою інакше, як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом 72 годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом 72 годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою. Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника. Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого (ст. 29).

Слід мати на увазі, що протягом 5 років після набуття чинності новою Конституцією України (прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року) зберігається існуючий порядок арешту, тримання під вартою і затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину (п. 13 "Перехідних положень" Конституції).

Принцип недоторканності житла полягає в тому, що ніхто не має права без законної підстави увійти у житло проти волі осіб, які проживають в ньому. Обшук, виїмка, огляд приміщень у громадян можуть проводитися лише на підставах і в порядку, передбачених законом. Конституція України проголошує, що кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведен-

ня в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку (ст. 30).

Протягом 5 років після набуття чинності новою Конституцією України зберігається існуючий порядок проведення огляду та обшуку житла або іншого володіння особи (п. 13 "Перехідних положень" Конституції України).

Конституція України проголошує, що кожному гарантується *таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції*. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо (ст. 31).

Принцип з'ясування істини — це вимога закону, яка зобов'язує суд, прокурора, слідчого і особу, яка провадить дізнання, всебічно, повно і об'єктивно дослідити обставини справи (ч. 1 ст. 22 КПК) з тим, щоб з'ясувати істотні, юридично значущі факти, дати їм правильну правову оцінку і тим самим забезпечити правильне вирішення справи. Цей принцип є конституційним, бо в Конституції України говориться про з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи (ст. 31) і про забезпечення доведеності вини (п. 3 ч. 3 ст. 129). Тільки з'ясувавши істину під час досудового слідства і в суді, можна визнати людину винною у вчиненні злочину.

Принцип забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, підсудному права на захист передбачений в кількох статтях Конституції України. В ній говориться, що для забезпечення права на захист від обвинувачення в Україні діє адвокатура (ч. 2 ст. 59), підозрюваний, обвинувачений чи підсудний мають право на захист (ч. 2 ст. 63), забезпечення обвинуваченому права на захист є однією з основних засад судочинства (п. 6 ч. 3 ст. 129).

Суть цього принципу полягає в тому, що закон: а) наділяє згаданих учасників процесу такою сукупністю процесуальних прав, використання яких дає їм змогу особисто захищатися від підозріння чи обвинувачення у вчиненні злочину, обстоювати свої законні інтереси (це можна назвати особистим захистом), б) надає згаданим особам право скористатися допомогою захисника, а в окремих випадках визнає обов'язковим призначення захисника за рахунок держави (це можна назвати професійним захистом). Конституція України передбачає, що кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав (ч. 1 ст. 59); в) покладає на особу, що провадить дізнання, слідчого, прокурора, суддю і суд обов'язок до першого допиту підозрюваного, обвинуваченого, підсудного роз'яснити їм право мати захисника та інші права, а також надати їм можливість захищатися встановленими законом засобами від підозріння чи обвинувачення та забезпечити охорону їх особистих і майнових прав (ст. 21 КПК). Це можна назвати посадовим або офіційним, захистом.

Принцип презумпції невинуватості означає, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (ч. 1 ст. 62 Конституції України). Юридичний зміст цього принципу складають такі правила: 1) ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину (ч. 2 ст. 62 Конституції) або меншу винність, або наявність обставин, які виключають його кримінальну відповідальність; 2) обов'язок доказування вини обвинуваченого (маються на увазі також підозрюваний і підсудний) покладено на слідчого, прокурора, а в справах приватного обвинувачення — на потерпілого або його представника; 3) заборонено перекладати обов'язок доказування на обвинуваченого, домогатись його показань шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів (ч. 2 і 3 ст. 22 КПК); 4) обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних

незаконним шляхом, а також на припущеннях (ч. 3 ст. 62 Конституції); 5) усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь (ч. 3 ст. 62 Конституції); 6) недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні злочину в юридичному відношенні означає його невинність і тягне за собою закриття кримінальної справи на попередньому слідстві і постановлення виправдувального вироку — в стадії судового розгляду (п. 2 ст. 213, ч. 4 ст. 327 КПК); 7) факт притягнення особи до участі у справі як підозрюваної, обвинуваченої, підсудної, обрання щодо неї запобіжного заходу не повинні розцінюватися як доказ її винності, як покарання винного; 8) до остаточного вирішення кримінальної справи й офіційного визнання особи винною у вчиненні злочину з нею не можна поводитись як з винною, а також публічно, в засобах масової інформації та в будь-яких офіційних документах твердити, що дана особа є злочинцем.

У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням (ч. 4 ст. 62 Конституції).

Принцип свободи від самовикриття, викриття членів сім'ї чи близьких родичів міститься в ч. 1 ст. 63 Конституції України, яка проголошує, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Право відмовитись давати такі показання або пояснення повинно бути роз'яснено свідкові і особі, від якої відбираються пояснення, перед допитом свідка і відібранням пояснень від особи. Потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, підсудний і до прийняття нової Конституції мали таке право.

Принцип здійснення правосуддя виключно судами передбачено ч. 1 ст. 124 Конституції України. В ній також зазначено, що делегування функцій судів, привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Не допускається також ство-

рення надзвичайних та особливих судів (ч. 5 ст. 125 Конституції).

Принцип участі народу в здійсненні правосуддя. Конституція України передбачає, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (ч. 4 ст. 124) і що правосуддя здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні (ч. 1 ст. 127).

Принцип незалежності і недоторканності суддів, їх підкорення лише закону закріплений в статті 126, ч. 2 ст. 127 і ч. 1 ст. 129 Конституції України, які містять і основні гарантії його реалізації. Незалежність і недоторканність суддів гарантується Конституцією і законами України. Вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється. Суддя не може без згоди Верховної Ради України бути затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом (ч. 2 і 3 ст. 126). Судді обираються на посаду Верховною Радою України безстроково, але перше призначення на посаду професійного судді строком на 5 років здійснюється Президентом України (ч. 1 ст. 128). На посаду суддя рекомендується кваліфікаційною комісією суддів, а подання про призначення судді на посаду або про звільнення з посади вноситься Вищою радою юстиції (ч. 2 ст. 127, п. 1 ч. 1 ст. 131). Професійні судді не можуть належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої (ч. 2 ст. 127). Суддя звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, у разі: 1) закінчення строку, на який його обрано чи призначено; 2) досягнення 65 років; 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я; 4) порушення вимог щодо не сумісності; 5) порушення присяги; 6) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього; 7) припинення його громадянства; 8) визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим; 9) подання заяви про відста-

вку або про звільнення з посади за власним бажанням (ч. 5 ст. 126). За неповагу до суду і судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності (ч. 5 ст. 129).

Принцип змагальності судового розгляду полягає в тому, що в судовому засіданні між собою ведуть процесуальний спір дві сторони: сторона обвинувачення і сторона захисту. Кожна з них обстоює тими засобами, які дозволяє кримінально-процесуальний закон, свою правову позицію, права та законні інтереси, допомагаючи таким чином суду повно, всебічно і об'єктивно дослідити всі обставини справи з метою з'ясування істини і прийняття правильного рішення. Юридичними передумовами реального існування і дії принципу змагальності є: 1) розмежування в суді трьох основних кримінально-процесуальних функцій — обвинувачення, захисту і вирішення справи; 2) виконання кожної з них уповноваженими на те законом відповідними органами та особами, незалежними один від одного: функції обвинувачення — прокурором (як уже зазначалось, підтримання державного обвинувачення в суді прокурором є однією з основних конституційних засад судочинства), потерпілим, громадським обвинувачем і певною мірою — цивільним позивачем; функції захисту — підсудним, захисником, громадським захисником і певною мірою — цивільним відповідачем; функції вирішення справи — судом; 3) процесуальна рівноправність всіх учасників судового розгляду. При цьому суд не є пасивним. Він з допомогою сторін активно досліджує всі обставини справи, залучає нові докази (ч. 5 ст. 296 КПК), бо завдання суду — не просто розв'язати спір між сторонами обвинувачення і захисту, а з'ясувати істину, правильно і справедливо вирішити справу. Тому закон передбачає, що коли навіть такого спору між сторонами немає, бо підсудний зізнався у вчиненні злочину або прокурор відмовився від обвинувачення, суд продовжує розгляд справи і вирішує її на загальних підставах (ч. 2 ст. 74, ч. 4 ст. 264 КПК).

Принцип гласності судового розгляду означає, що кожний громадянин, який досяг 16 років, має право бути присутнім у залі судового засідання, в якому розглядається кримінальна справа судом першої чи другої інстанції, і що хід судового розгляду та його результати можуть висвітлюватися в засобах масової інформації або іншим способом доводитися до населення. Це — так звана зовнішня гласність. Але навіть коли справа слухається в закритому судовому засіданні, даний принцип зовсім не виключається, оскільки діє так звана внутрішня гласність у вигляді присутності в судовому засіданні прокурора, потерпілого, підсудного, захисника й інших учасників судового розгляду, а також свідків, експерта, спеціаліста, перекладача. Крім того, вироки судів у всіх випадках проголошуються публічно (ч. 4 ст. 20 КПК). Їх зміст може бути доведений до відома населення і засобами масової інформації. Однак у вироків у справах, які слухаються в закритих судових засіданнях, не повинно бути відомостей, які стали підставою для проведення закритого судового розгляду.

Відкритий розгляд справ має не тільки позитивні, а й негативні наслідки. Тому КПК передбачає винятки з принципу гласності, якщо його цілі суперечать державним і суспільним інтересам, інтересам особи, які є важливішими, ніж сам принцип.

Особи молодші 16 років допускаються до залу суду тільки в тих випадках, коли вони є підсудними, потерпілими або свідками (ч. 4 ст. 271 КПК). Закон передбачає це обмеження для того, щоб захистити підлітків від можливого несприятливого впливу на них судового процесу, оскільки вони через недостатню соціальну зрілість можуть неправильно сприйняти обставини справи й те, що відбувається в суді.

Обов'язок суду розглянути справу в закритому судовому засіданні закон (ч. 1 ст. 20 КПК) передбачає тільки в тому випадку, коли відкритий розгляд справи суперечить інтересам охорони державної таємниці. В інших випадках питання про необхідність розгляду всієї справи або її частини в закритому порядку вирішується

судом за своєю ініціативою або за клопотанням учасників судового розгляду.

Закритий судовий розгляд допускається у справах про злочини осіб, які не досягли 16-річного віку; в справах про статеві злочини та в інших справах з метою запобігання розголошенню відомостей про інтимні сторони життя осіб, які беруть участь у справі; коли цього вимагають інтереси гарантування безпеки потерпілого, свідка чи інших осіб, які беруть участь у справі, а також членів їхніх сімей чи близьких родичів (ч. 2 ст. 20 КПК).

Забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду. Конституція України передбачає, що відповідно до закону діють апеляційні та місцеві суди (ч. 4 ст. 125). У проекті нового КПК України передбачається, що в апеляційному порядку може бути оскаржено вирок або інше рішення суду першої інстанції, які не набрали законної сили (крім рішень суду присяжних), з мотивів доведеності чи недоведеності вини підсудного у вчиненні злочину, неправильного застосування кримінального закону або порушення кримінально-процесуального закону. Апеляційний суд може провести своє судове слідство або обмежитись тими матеріалами, які є в справі. В касаційному ж порядку судові рішення можуть бути оскаржені тільки з мотивів неправильного застосування кримінального закону або порушення кримінально-процесуального закону. Суд касаційної інстанції не може провадити судового слідства.

Обов'язковість рішень суду як одна з основних засад судочинства підкреслює авторитет судової влади і сприяє утвердженню режиму законності і зміцненню правопорядку в державі. Конституція України передбачає, що судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України (ч. 5 ст. 324). Цій нормі відповідає ст. 403 КПК, яка встановлює, що вирок, ухвала і постанова суду, що набрали законної сили, є обов'язковими для всіх державних і громадських підприємств, установ і організацій, службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України.

Принцип публічності означає, що органи розслідування, прокурор і суд, кожний у межах своєї компетенції, зобов'язані в силу закону, за службовим обов'язком, у публічних інтересах охорони правопорядку, гарантування безпеки, прав і законних інтересів громадян від злочинних посягань порушити кримінальну справу у кожному випадку виявлення ознак злочину, вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у його вчиненні, й до їх покарання або застосування інших видів впливу, а також до відшкодування заподіяної злочином шкоди незалежно від позиції якихось органів, установ, організацій, осіб, зокрема потерпілого й обвинуваченого.

Принцип публічності діє на всіх стадіях кримінального процесу відповідно до завдань, які стоять перед кожною з них, і компетенції кожного з процесуальних органів.

Аналіз чинного кримінально-процесуального законодавства дає підставу виділити, поряд з конституційним принципом забезпечення підозрюваному, обвинуваченому і підсудному права на захист, принцип забезпечення всім іншим особам, які беруть участь у справі, права на захист їх законних інтересів. Ці особи (потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, свідок, спеціаліст, перекладач, експерт, поняті тощо), по-перше, наділені процесуальними правами (хоч не всі з них є достатніми), реалізація яких дозволяє їм особисто захищати свої законні інтереси. По-друге, потерпілий, цивільні позивач і відповідач вправі скористатися допомогою представника (ст. 52 КПК). По-третє, закон (ст. 53 КПК) покладає на суд, прокурора, слідчого і особу, яка провадить дізнання, обов'язок роз'яснити особам, що беруть участь у справі, їх права і забезпечити можливість здійснення цих прав.

Принцип вільної оцінки доказів полягає в тому, що суд, прокурор, слідчий та особа, яка провадить дізнання, оцінюють докази за своїм внутрішнім переконанням, і що ніякі докази для них не мають наперед установленної сили (ст. 67 КПК). Зокрема, показання підозрюваного й

обвинуваченого, в яких вони визнають свою вину у вчиненні злочину, не є найкращим, вирішальним доказом, "царицею доказів". Закон передбачає, що будь-які показання підозрюваного та обвинуваченого підлягають перевірці; визнання ними своєї вини може бути покладено в основу обвинувачення тільки за умови підтвердження цього визнання сукупністю наявних у справі доказів (ч. 2 ст. 73; ч. 2 ст. 74 КПК). Навіть такий авторитетний, науковий доказ, як висновок експерта, теж є не обов'язковим для особи, яка провадить розслідування, прокурора, судді (ч. 4 ст. 75 КПК). Переоцінка ними доказового значення визнання підозрюваним і обвинуваченим своєї вини, висновку експерта, некритичне ставлення до них призводять до слідчих і судових помилок, прийняття неправильного рішення в справі, яке має бути змінено або скасовано.

Принцип безпосередності дослідження доказів означає, що суд першої інстанції при розгляді справи зобов'язаний: допитати підсудних, потерпілих, свідків, заслухати висновки експертів, оглянути речові докази, оголосити протоколи та інші документи (ч. 1 ст. 257 КПК). Лише у випадках, передбачених законом, допускаються винятки з цього принципу. Зокрема, дозволяється оголосити показання підсудного й свідка, які були дані під час дізнання, попереднього слідства або на суді, за наявності істотних суперечностей між показаннями, які вони дали на суді й під час попереднього розслідування; коли підсудний відмовився давати показання на судовому слідстві або справа розглядається за його відсутності; коли явка свідка в судове засідання з тих чи інших причин неможлива; якщо при відкладенні розгляду справи свідок був допитаний, то при розгляді цієї ж справи в тому ж складі суду повторний виклик свідка не обов'язковий і його показання можуть бути оголошені (статті 301, 306 КПК).

Принцип безпосередності дослідження доказів діє й на стадії попереднього розслідування, але, наприклад, при переданні справи органом дізнання слідчому, від одного слідчого іншому, при розслідуванні справи кількома

слідчими й при використанні показань свідків і потерпілих, допитаних іншим слідчим за окремим дорученням слідчого, у провадженні якого знаходиться справа, дія цього принципу обмежується.

В обмеженому обсязі діє принцип безпосередності дослідження доказів і у вищестоящих судах.

Принцип усності процесу — усна форма спілкування суду й учасників судового розгляду, усне обговорення всіх обставин кримінальної справи, заявлення клопотань; усно даються показання обвинуваченими, потерпілими, свідками, експертами, оголошуються документи, що є в справі. Усне ведення судового процесу робить його доступним для присутніх у залі судового засідання, для інших людей, якщо використовується радіо, відеозапис, магнітофон.

На попередньому слідстві теж широко діє принцип усності, але клопотання можуть заявлятися письмово. Обвинуваченому й свідку, коли вони про це просять, надається можливість написати свої показання власноручно, про що робиться відмітка в протоколі допиту (ст. 146, ч. 3 ст. 170 КПК).

Суб'єкти кримінально-процесуальної діяльності — це всі державні органи, посадові й приватні особи, які ведуть кримінальний процес або залучаються до нього, вступають між собою в процесуальні правовідносини, набуваючи процесуальних прав і маючи процесуальні обов'язки.

Суд. Серед суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, які мають владні повноваження для виконання завдань кримінального процесу, суду належить особливе місце, бо лише він вправі визнати людину винною у вчиненні злочину й призначити їй кримінальне покарання. Судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних (ч. 2 ст. 129 Конституції України).

Суддя. Які судді діють? Голова, заступники Голови Верховного Суду України, Верховного Суду Автономної Республіки Крим, обласних, міжобласного, Київського й Севастопольського міських судів, міжрайонного (окруж-

ного), районного (міського) суду, судді цих судів, а також засідателі при виконанні ними обов'язків у суді.

На посаду судді може бути рекомендований кваліфікаційною комісією суддів громадянин України, не молодший 25 років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи у галузі права не менш як 3 роки, проживає в Україні не менш як 10 років та володіє державною мовою. Додаткові вимоги до окремих категорій суддів щодо стажу, віку та їх професійного рівня встановлюються законом (ч. 3 і 5 ст. 127 Конституції України).

Кваліфікаційний екзамен кандидатів, котрі вперше висуваються в судді, проводиться кваліфікаційними комісіями суддів у Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі. Він передбачає відповіді на усні запитання, вирішення практичних завдань, співбесіду. Кандидат, який не склав кваліфікаційного екзамену, може екзаменуватися вдруге не раніше ніж через рік.

Уперше обрані судді приносять присягу.

Прокурор здійснює нагляд за виконанням законів органами розслідування, а в суді підтримує державне обвинувачення. Такі повноваження мають Генеральний прокурор України, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст, районів, їхні заступники й помічники, прокурори управлінь і відділів прокуратур.

Слідчий — це особа, яка провадить попереднє розслідування кримінальних справ. Є слідчі прокуратури, слідчі органів внутрішніх справ, слідчі податкової міліції і слідчі Служби безпеки. Активна роль слідчих у зміцненні законності й правопорядку, велике значення їхньої діяльності в розкритті злочинів зумовили надання їм широких повноважень у кримінальному процесі.

КПК надає слідчому право самостійно порушувати кримінальну справу, призначати експертизи, провадити допити, огляди, обшуки та інші слідчі дії, притягувати особу до участі в справі як обвинуваченого, закривати справу. При провадженні попереднього слідства всі рішення щодо спрямування і провадження слідства слідчий приймає самостійно (за винятком випадків, коли законом передбачено одержання рішення суду, санкції чи

згоди прокурора або затвердження ним рішення) і несе повну відповідальність за їх законне та своєчасне проведення.

Постанови слідчого, винесені відповідно до закону в кримінальній справі, яка перебуває в його провадженні, є обов'язковими для виконання всіма установами, підприємствами, посадовими особами й громадянами.

Начальник слідчого відділу — це начальник слідчого управління, відділу, відділення органів внутрішніх справ. Служби безпеки та його заступники, податкової міліції, які діють у межах своєї компетенції. Вони здійснюють відомчий контроль за діяльністю слідчих керованого ними відділу. Що стосується начальників слідчих відділів і управлінь органів прокуратури, то вони користуються всіма правами прокурора щодо здійснення нагляду за додержанням законів слідчими.

Органи дізнання. На відміну від слідчих для органів дізнання розслідування кримінальних справ не є їхньою основною діяльністю. На них законом покладається насамперед вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів, у тому числі з використанням відеозапису, кінозйомки й звукозапису, з метою виявлення ознак злочину й осіб, які його вчинили, а також фактичних даних, що можуть бути використані як докази в кримінальній справі після їх перевірки відповідно до кримінально-процесуального законодавства. Водночас вони в межах своєї компетенції можуть порушувати кримінальні справи й провадити їх розслідування в формі дізнання.

Органами дізнання є:

- 1) міліція;
- 2) органи безпеки;
- 3) командири військових частин, з'єднань, начальники військових установ;
- 4) митні органи;
- 5) начальники виправно-трудових установ, слідчих ізоляторів, лікувально- і виховно-трудових профілакторіїв;
- 6) органи державного пожежного нагляду;
- 7) органи прикордонної охорони;

8) капітани морських суден, що перебувають у далекому плаванні;

9) податкова міліція (ст. 101 КПК).

Нині створено чимало приватних розшукових бюро, детективних кооперативів. Основні напрями їхньої роботи такі: охорона приватних громадян, допомога в розшуку дітей; охорона свідків, а також об'єктів, підприємств, комерційної таємниці, надання правової допомоги громадянам. Займатися кримінально-процесуальною діяльністю, розслідувати злочини ці приватні детективи не вправі.

Особа, яка провадить дізнання. Керівники відповідних органів (наприклад, начальник районного відділу внутрішніх справ) або прямо вказані в законі службові особи (командир, начальник, капітан) можуть особисто провадити дізнання або доручити це своїм підлеглим (наприклад, у міліції — співробітникам кримінального розшуку, дільничним інспекторам; капітани суден — одному із своїх помічників; в армії командир призначає військових дізнавачів із числа найкраще підготовлених для цього офіцерів). Так з'являється новий суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності — особа, яка провадить дізнання.

За наявності ознак злочину, що не є тяжким, ця особа порушує кримінальну справу й керується правилами кримінально-процесуального закону, проводить слідчі дії щодо встановлення особи, яка його вчинила. Після цього орган дізнання складає постанову про передання справи слідчому, ця постанова подається прокурору для затвердження.

У разі порушення органом дізнання справи про тяжкий злочин він зобов'язаний передати її слідчому через прокурора після виконання невідкладних слідчих дій у строк не більше 10 днів з моменту порушення справи.

Якщо у справі про тяжкий злочин, що передана слідчому, не встановлено особу, яка його вчинила, орган дізнання продовжує виконувати оперативно-розшукові дії і повідомляє слідчого про їх наслідки.

Після вступу слідчого у справу орган дізнання зобов'язаний виконувати доручення слідчого щодо проведення слідчих та розшукових дій (ст. 104 КПК).

Особа, яка проводить дізнання, при провадженні процесуальних дій і прийнятті рішень користується такими ж повноваженнями, як і слідчий, але її рішення з найважливіших процесуальних питань (наприклад, постанови про порушення і закриття кримінальної справи, про застосування заходів процесуального примусу) затверджуються органом дізнання (відповідним начальником), оскільки він несе відповідальність за провадження в справі, за діяльність особи, якій доручив провести дізнання. Він може давати вказівки цій особі про виконання слідчих і розшукових дій. Ці вказівки є обов'язковими для виконання.

Потерпілий — це фізична особа, якій злочином безпосередньо заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду, і яка визнана потерпілою постановою слідчого, судді або ухвалою суду. Лише після визнання її потерпілою особа стає учасником процесу.

Юридичні особи за чинним кримінально-процесуальним законодавством не можуть бути визнані потерпілими. У разі заподіяння їм майнової шкоди вони визнаються цивільними позивачами.

Потерпілий має право:

— давати показання в справі, подавати докази, заявляти клопотання;

— ознайомлюватися з матеріалами справи з моменту закінчення попереднього слідства;

— у справах приватного обвинувачення брати участь у судовому розгляді й підтримувати там особисто або через свого представника обвинувачення, а в усіх справах публічного обвинувачення — брати участь у судових дебатах, якщо в справі не виступає прокурор чи громадський обвинувач;

— заявляти відводи;

— подавати скарги на дії слідчого, прокурора й судді, на вирок або ухвали суду й постанови судді.

Потерпілий також вправі заявити цивільний позов, брати участь у розгляді справи в розпорядчому засіданні, в судах касаційної та наглядної інстанцій, мати законного представника, користуватися послугами перекладача.

Потерпілий зобов'язаний:

— з'являтися за викликом особи, яка провадить розслідування, судді та суду, давати правдиві показання;

— підкорятися розпорядженню головуючого й додержуватись порядку під час судового засідання.

За неявку без поважних причин до органу розслідування й суду потерпілий може бути підданий приводу, за злісне ухилення від явки до органів розслідування — штрафу. Злісне ухилення потерпілого від явки до суду або непокори розпорядженню головуючого чи порушення ним порядку під час судового засідання розцінюється законом як неповага до суду й карається штрафом або адміністративним арештом на строк до 15 діб. За дачу завідомо неправдивих показань потерпілий несе кримінальну відповідальність за ст. 178 Кримінального кодексу (далі — КК) у вигляді виправних робіт на строк до одного року або позбавлення волі на строк до п'яти років.

Цивільний позивач. Громадянин, підприємство, установа чи організація, які зазнали матеріальної шкоди від злочину і пред'явили до обвинуваченого або до осіб, що несуть матеріальну відповідальність за дії обвинуваченого, цивільний позов, за постановою слідчого, судді або за ухвалою суду визнаються цивільними позивачами.

Передбачена законом можливість спільного розгляду кримінальної справи й цивільного позову зумовлена наявністю єдиного юридичного факту, який лежить в основі притягнення особи до кримінальної й цивільної відповідальності в разі заподіяння злочином матеріальної шкоди. Такий спільний розгляд сприяє повноті, всебічності й об'єктивності дослідження обставин справи, швидкому відшкодуванню заподіяної злочином шкоди, звільняє цивільного позивача від сплати державного мита, полегшує йому можливість доказування підстав і розміру цивільно-

го позову, оскільки він повністю провадиться за правилами кримінального судочинства, відповідно до принципу публічності, забезпечує значну процесуальну економію, усуваючи дублювання в роботі судів, неминуче в окремому розгляді кримінальної справи й цивільного позову.

Цивільний позивач має право:

— подавати докази;

— заявляти клопотання;

— брати участь у судовому розгляді;

— просити слідчого й суд про вжиття заходів щодо забезпечення цивільного позову, підтримувати цивільний позов, ознайомлюватися з матеріалами справи з моменту закінчення попереднього слідства, а в справах, у яких воно не провадилося, після віддання обвинуваченого до суду;

— заявляти відводи;

— подавати скарги на дії слідчого, прокурора й суду, а також подавати скарги на вирок або ухвалу суду в частині, що стосується цивільного позову (ст. 50 КПК).

Беручи участь у судовому розгляді, цивільний позивач має право бути присутнім при розгляді справи у суді, заявляти відводи й клопотання, висловлювати свою думку про клопотання інших учасників судового розгляду, давати пояснення, брати участь у дослідженні доказів і в судових дебатах щодо доведеності вчинення злочину і його цивільно-правових наслідків (ст. 268 КПК)

Цивільний позивач має право брати участь у розгляді справи судом касаційної та наглядної інстанцій (статті 358, 391 КПК).

На вимогу слідчого, прокурора й суду він зобов'язаний пред'являти всі необхідні документи, пов'язані із заявленим позовом (йдеться про ті документи, які є в цивільного позивача). Це не означає покладення на нього обов'язку доказування, а є лише засобом забезпечення доказів. У разі відмови цивільного позивача добровільно пред'явити вказані документи вони можуть бути вилучені у нього за постановою слідчого, прокурора, судді або за ухвалою суду.

Цивільний позивач зобов'язаний підкоритися розпорядженням головуєчого й не порушувати порядок під час судового засідання. За невиконання цього обов'язку він несе відповідальність за ст. 185³ КпАП і ст. 272 КПК.

Підозрюваний. За чинним кримінально-процесуальним законодавством особа визнається підозрюваною як самостійною процесуальною фігурою зі своїми правами й обов'язками лише в двох випадках:

1) у разі затримання її за підозрінням у вчиненні злочину;

2) коли до неї застосовано запобіжний захід ще до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого (ст.43¹ КПК). В усіх інших випадках особа, запідозрена у вчиненні злочину, виступає в кримінальному процесі лише в ролі особи, яка дає пояснення або ж допитується як свідок, не маючи при цьому процесуальних прав для захисту від підозріння. Такий стан не є нормальним, і тому вже давно внесені й обгрунтовані пропозиції розширити в законі поняття підозрюваного.

Закон надає право затримати особу, підозрювану у вчиненні лише такого злочину, за який може бути призначене покарання у вигляді позбавлення волі, й тільки за наявності однієї з таких підстав:

1) коли цю особу застали при вчиненні злочину або безпосередньо після його вчинення;

2) коли очевидці, в тому числі й потерпілі, прямо вкажуть на цю особу як на таку, що вчинила злочин;

3) коли на підозрюваному або на його одязі, при ньому або в його житлі буде виявлено явні сліди злочину.

За наявності інших даних, які дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину (наприклад, показання свідків і потерпілих, які не були очевидцями злочину), її може бути затримано лише в тому разі, якщо ця особа намагалася втекти, або коли вона не має постійного місця проживання, чи якщо не встановлено особу підозрюваного (ст. 106 КПК).

При затриманні підозрюваного орган дізнання або слідчий зобов'язаний скласти протокол із зазначенням

підстав, мотивів, дня й години, року й місяця, місця затримання, пояснень затриманого й часу складання протоколу. Протокол затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Він є підставою для направлення підозрюваного в місце тримання затриманих.

Про кожний випадок затримання підозрюваного орган дізнання або слідчий зобов'язані протягом 24 год. зробити письмове повідомлення прокуророві. Протягом 48 год. з моменту одержання повідомлення прокурор зобов'язаний дати санкцію на взяття під варту або звільнити затриманого.

Взяття під варту, підписка про невиїзд та інші запобіжні заходи можуть бути застосовані до підозрюваного лише у виняткових випадках. У цьому разі обвинувачення йому має бути пред'явлено не пізніше 10 діб з моменту застосування запобіжного заходу. Якщо в цей строк обвинувачення не буде пред'явлено, запобіжний захід скасовується (ч. 4 ст. 148 КПК), особа перестає бути підозрюваною як процесуальна фігура і може допитуватися за необхідності лише як свідок.

Осіб, затриманих за підозрінням у вчиненні злочину, піддають особистому обшуку, а за необхідності — дактилоскопіюванню і фотографуванню, про що складається протокол. Наявні в затриманих речі підлягають оглядові. Затриманим забороняється мати при собі гроші, цінні речі, а також предмети й документи, які не дозволяється зберігати в місцях тримання затриманих. Вилучені у них гроші, цінні речі, згадані предмети і документи здаються на зберігання, про що складається протокол.

Підозрюваний має право: знати, в чому він підозрюється; давати показання або відмовитися давати показання і відповідати на запитання; подавати докази; заявляти клопотання і відводи; вимагати перевірки прокурором правомірності затримання; подавати скарги на дії і рішення особи, яка провадить оперативно-розшукові дії та дізнання, слідчого й прокурора; мати захисника і побачення з ним до першого допиту; звертатися зі скаргами й заявами в державні органи, громадські організації і до посадових осіб; користуватися своїм одягом і взуттям,

а також іншими необхідними предметами й речами, перелік яких визначається Правилами внутрішнього розпорядку в місцях тримання затриманих; мати побачення з родичами та іншими особами тривалістю до однієї години за письмовим дозволом слідчого чи особи, що провадить дізнання.

Про роз'яснення прав підозрюваному вказується в протоколі затримання або в постанові про застосування запобіжного заходу.

Підозрюваний зобов'язаний:

— з'являтися за викликом особи, яка провадить дізнання, слідчого й прокурора;

— не відлучатися з місця постійного проживання або тимчасового знаходження без їх дозволу, якщо до нього як запобіжний захід було застосовано підписку про невиїзд або заставу;

— додержуватися Правил внутрішнього розпорядку в місцях тримання затриманих.

У разі, коли кримінальну справу порушено щодо певної особи, прокурор (суддя) вправі приймати рішення про заборону такій особі виїжджати за межі України до закінчення попереднього розслідування чи судового розгляду, про що він виносить мотивовану постанову (ст. 98¹ КПК).

Обвинувачений — це особа, щодо якої є достатньо доказів, які вказують на вчинення нею злочину, й на цій підставі слідчим винесена постанова про притягнення її як обвинуваченого. Після віддання до суду обвинувачений стає підсудним, а після винесення вироку — засудженим або виправданим.

З моменту винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого до неї можуть бути застосовані передбачені законом заходи процесуального примусу, зокрема запобіжний захід, оголошено її розшук. Однак завжди слід пам'ятати, що притягнення особи як обвинуваченої, віддання до суду не означають визнання її винною, і з нею не можна поводитись як з такою, називати її злочинцем.

Серед осіб, які мають і відстоюють у кримінальній справі свій інтерес, обвинувачений, як і потерпілий, є центральною фігурою. Для захисту від обвинувачення та інших законних інтересів закон наділяє обвинуваченого процесуальними правами й передбачає гарантії їх здійснення. В узагальненому вигляді закон так формулює ці права: обвинувачений має право знати, в чому його обвинувачують, і давати показання з пред'явленого йому обвинувачення або відмовитися давати показання і відповідати на запитання; подавати докази, заявляти клопотання, ознайомлюватися після закінчення попереднього слідства з усіма матеріалами справи, мати захисника і побачення з ним до першого допиту; брати участь у судовому розгляді в суді першої інстанції, заявляти відводи, подавати скарги на дії та рішення слідчого, прокурора, судді та суду. Підсудний має право на останнє слово (ст. 43 КПК).

Обвинувачений має не тільки процесуальні права, а й процесуальні обов'язки. Він, зокрема, зобов'язаний з'являтися за викликом органів розслідування, прокурора й суду, не ховатися від слідства й суду, не перешкоджати встановленню істини в кримінальній справі, не ухилятися від виконання вироку, додержуватися порядку в судовому засіданні й підкорятися розпорядженням головуючого. У разі невиконання своїх обов'язків до обвинуваченого можуть бути застосовані заходи процесуального примусу: привід (ст. 136 КПК), запобіжні заходи (статті 149, 436 КПК), попередження й видалення за рішенням суду із залу судового засідання тимчасово або на весь час судового розгляду справи (ст. 272 КПК), а якщо таке невиконання має ознаки злочину (наприклад, примушування свідка, потерпілого до відмови від дачі показань шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна або розголошенням відомостей, що їх ганьблять, підкуп з цією метою), то воно тягне і кримінальне покарання (ст. 180 КК).

Цивільний відповідач. За загальним правилом, цивільний позов у кримінальній справі пред'являється до обвинуваченого, бо він несе відповідальність за заподія-

ну ним матеріальну шкоду, але винесення постанови чи ухвали про притягнення обвинуваченого як цивільного відповідача КПК не вимагає.

У ряді випадків, прямо передбачених законом, матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну злочинними діями обвинуваченого, несуть інші особи — фізичні або юридичні: батьки, опікуни, піклувальники тощо, а також підприємства, установи та організації. Вони й притягуються як цивільні відповідачі за постановою слідчого, судді або за ухвалою суду. Така постанова чи ухвала виноситься тільки після притягнення особи як обвинуваченої і з'ясування того, що за заподіяну нею майнову шкоду повинна нести відповідальність не вона сама, а інші.

Цивільний відповідач має право:

- заперечувати проти пред'явленого позову;
- давати пояснення по суті позову;
- подавати докази; заявляти клопотання;
- ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються цивільного позову, з моменту закінчення попереднього слідства, а в справах, в яких попереднє слідство не провадилося, — після віддання обвинуваченого до суду;

- брати участь у судовому розгляді;
- заявляти відводи;
- подавати скарги на дії слідчого, прокурора і суду, а також на вирок, постанови і ухвали суду в частині, що стосується цивільного позову. Слідчий і суд зобов'язані роз'яснити цивільному відповідачеві його права (статті 51, 124, 295 КПК).

У судовому розгляді цивільний відповідач має такі ж права, як і цивільний позивач (ст. 268 КПК).

Цивільний відповідач зобов'язаний з'являтися за викликом слідчих органів, прокурора і суду, підкорятися розпорядженню головуючого й не порушувати порядок під час судового засідання. За злісне ухилення від явки до суду, а також невиконання інших обов'язків під час судового розгляду він може бути притягнутий до адміністративної відповідальності за ст. 185¹ КпАП.

Законні представники потерпілого та обвинуваченого — це їхні батьки, опікуни, піклувальники або представники тих установ і організацій, під опікою чи опікуванням яких вони перебувають. Слідчі органи й суд не вправі допускати до участі у справі як законних представників інших осіб.

Законні представники залучаються до участі в справі для відстоювання прав і законних інтересів потерпілого, який є неповнолітнім або визнаний недієздатним внаслідок душевної хвороби чи недоумства, а також неповнолітнього обвинуваченого.

Неповнолітній потерпілий, як і неповнолітній свідок, викликається для допиту через законних представників і допитується за необхідності в їхній присутності.

Представниками потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача можуть бути адвокати, близькі родичі, законні представники, а також інші особи за постановою слідчого, судді або за ухвалою суду. Коли цивільним позивачем або цивільним відповідачем є підприємство, установа чи організація, то представниками їхніх інтересів можуть бути спеціально уповноважені ними особи (ст. 52 КПК).

Представник може діяти в кримінальному процесі як поряд з потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, так і замінюючи його, й користується процесуальними правами осіб, інтереси яких він представляє, але представник потерпілого не має права давати показань. Представник не вправі використовувати свої повноваження на шкоду інтересам особи, яку він представляє. Повнолітній і дієздатний потерпілий, цивільний позивач і цивільний відповідач у будь-який час можуть відмовитися від представника і продовжувати захист своїх інтересів самостійно.

Захисник — це особа, яка уповноважена в передбаченому законом порядку здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваних і обвинувачених (підсудних, засуджених і виправданих). Участь захисника в кримінальному процесі дає можливість цим особам повністю реалізувати своє право на захист.

Відповідно до закону (ст. 44 КПК) як захисники підозрюваних, обвинувачених і підсудних допускаються особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. За згодою підсудного допускаються близькі родичі, опікуни або піклувальники.

Захисник допускається до участі в справі з моменту пред'явлення обвинувачення, а в разі затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, або застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту — з моменту оголошення їй протоколу про затримання або постанови про застосування запобіжного заходу, але не пізніше 24 год. з моменту затримання.

У справах про суспільно небезпечні діяння, вчинені особами в стані неосудності, а також про злочини осіб, які захворіли на душевну хворобу після вчинення злочину, захисник допускається до участі в справі з моменту отримання доказів про душевне захворювання особи.

У разі, коли дізнання або попереднє слідство не проводилося, захисник допускається до участі в справі після віддання обвинуваченого до суду.

У справах про суспільно небезпечні діяння, вчинені неповнолітніми, які не досягли віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, захисник допускається до участі з моменту ознайомлення неповнолітнього та його батьків або осіб, що їх замінюють, із постановою про закриття справи і з матеріалами справи, а в разі поміщення неповнолітнього у приймальник-розподільник — не пізніше 24 год. з моменту поміщення.

Участь захисника при провадженні дізнання, попереднього слідства й у розгляді кримінальної справи в суді першої інстанції є обов'язковою.

Підозрюваний, обвинувачений і підсудний мають право в будь-який момент провадження у справі відмовитися від захисника. Така відмова допускається лише з ініціативи підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного й не може бути перешкодою для продовження участі у справі прокурора або громадського обвинувача, а також захисників інших підозрюваних, обвинувачених чи підсудних.

Відмова від захисника не може бути прийнята:

1) у справах осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину у віці до 18 років;

2) у справах про злочини осіб, які через свої фізичні або психічні вади (німі, глухі, сліпі та ін.) не можуть самі реалізувати своє право на захист;

3) у справах осіб, які не володіють мовою, якою ведеться судочинство;

4) коли санкція статті, за якою кваліфікується злочин, передбачає смертну кару;

5) при провадженні справи про застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 46 КПК).

Перекладач — це викликана органами розслідування чи судом особа, що вільно володіє мовою, якою ведеться судочинство, а також рідною чи іншою мовою, якою володіють особи, що залучаються до участі в кримінально-процесуальній діяльності, і веде усний переклад з однієї мови на іншу, а також робить письмовий переклад процесуальних документів, що підлягають врученню обвинуваченому, який не володіє мовою судочинства, на його рідну мову або іншу мову, якою він володіє.

Перекладач зобов'язаний з'явитися за викликом особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора і суду й зробити повний і точний доручений йому переклад. Він має перекладати всі показання, пояснення, промови, заяви, клопотання, запитання й відповіді, документи й рішення. Письмовому перекладу на рідну мову обвинуваченого або на іншу мову, якою він володіє, підлягають лише ті документи, які вручаються обвинуваченому (зокрема, обвинувальний висновок, вирок), ті ж документи, які не вручаються, перекладаються йому та іншим особам усно (наприклад, протоколи допитів та інших слідчих дій).

Слідчі органи й суд повинні роз'яснити перекладачеві його обов'язки й попередити про кримінальну відповідальність за відмову виконати обов'язок перекладача (ст. 179 КК) і за завідомо неправильний переклад (ст. 178 КК), про що від нього відбирається підписка, яка додається до справи.

За злісне ухилення від явки до суду, органів дізнання або слідчого перекладач несе адміністративну відповідальність у вигляді штрафу, який накладається суддею.

Правила, що стосуються перекладача, поширюються на особу яка запрошується до участі в процесі для роз'яснення знаків німого або глухого.

Перекладач має право на відшкодування витрат, пов'язаних з явкою за викликом до органів розслідування, суду. За ним на роботі зберігається середній заробіток на час, витрачений у зв'язку з явкою за викликом. Крім того, він має право на винагороду за виконання своїх обов'язків, якщо виконання дорученої роботи не входить до його службових обов'язків. Судові витрати, пов'язані з виплатою сум перекладачеві, приймаються на рахунок держави і не можуть бути покладені на засудженого.

Експерт — це особа, що володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, якій за постановою слідчих органів, судді чи за ухвалою суду доручено провести експертизу й дати за її результатами висновок.

Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для висновку з досліджуваних питань. Фахівці державних спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи, повинні мати вищу освіту, пройти відповідну підготовку та атестацію як судові експерти певної спеціальності.

Міністерство юстиції України веде Реєстр атестованих судових експертів державних і підприємницьких структур та громадян.

Атестація судових експертів з числа працівників підприємницьких структур та громадян проводиться Міністерством юстиції України або Міністерством охорони здоров'я України відповідно до їх функцій. Органи розслідування й суди зобов'язані доручати проведення судових експертиз переважно фахівцям, внесеним до Реєстру.

До спеціалізованих установ та відомчих служб, які здійснюють судово-експертну діяльність, належать:

— науково-дослідні та інші установи судових експертиз Міністерства юстиції України й Міністерства охорони здоров'я України;

— експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України.

Судово-експертна діяльність може здійснюватися на підприємницьких засадах на підставі спеціального дозволу (ліцензії), а також громадянами за разовими договорами (статті 7, 9, 10 Закону України "Про судову експертизу").

Особа, яка призначена експертом, зобов'язана з'явитися за викликом і дати правильний висновок на поставлені запитання. За злісне ухилення експерта від явки до суду, органів розслідування експерт несе адміністративну відповідальність, а за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків або за дачу завідомо неправильного висновку — кримінальну відповідальність за статтями 178, 179 КК.

Експерт має право: ознайомлюватися з матеріалами справи, які стосуються експертизи, порушувати клопотання про надання нових матеріалів, необхідних для дачі висновку; з дозволу особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора або суду бути присутнім при провадженні допитів та інших слідчих дій і ставити особам, що допитуються, запитання, які стосуються експертизи.

Непідкорення експерта розпорядженню головуючого чи порушення ним порядку під час судового засідання тягне за собою адміністративну відповідальність у вигляді штрафу або адміністративного арешту на строк до 15 діб.

Спеціаліст — це особа, яка володіє науковими, технічними та іншими спеціальними знаннями і навичками і за викликом слідчих органів і суду надає їм допомогу в проведенні й оформленні слідчих і судових дій.

Основна мета залучення спеціаліста — розширити практичні можливості слідчого щодо виявлення, вилу-

чення й фіксації доказів при провадженні слідчих дій і суду з метою всебічного й повного дослідження обставин справи під час судового слідства для встановлення істини.

Під час попереднього розслідування злочинів спеціаліст зобов'язаний: з'явитися за викликом; взяти участь у провадженні слідчої дії; використовувати свої спеціальні знання й навички для сприяння слідчому у виявленні, закріпленні та вилученні доказів; звертати увагу слідчого на обставини, пов'язані з виявленням і закріпленням доказів, давати пояснення з приводу спеціальних питань, які виникають при провадженні слідчої дії.

Спеціаліст має право звертатися з дозволу слідчого із запитаннями до осіб, які беруть участь у провадженні слідчої дії, робити заяви, пов'язані з виявленням, закріпленням і вилученням доказів; ознайомлюватися з протоколом слідчої дії, висловлювати свої зауваження щодо його змісту й підписати його.

Секретар судового засідання — це посадова особа суду, з участю якої розглядаються всі справи в суді першої інстанції. За дорученням судді він здійснює підготовку справи до розгляду її в розпорядчому чи судовому засіданні; повідомляє учасників процесу про час і місце судового розгляду; перевіряє перед відкриттям судового засідання явку до суду викликаних осіб, з'ясовує причини неявки та доповідає про це головуючому; веде протоколи розпорядчого й судового засідань і підписує їх разом із головуючим; виконує всі інші доручення головуючого, пов'язані з підготовкою і проведенням судового розгляду та реалізацією його результатів.

Секретар судового засідання зобов'язаний вчасно й точно виконувати доручення судді, своєчасно і грамотно вести й оформляти протокол розпорядчого й судового засідань із додержанням усіх вказаних у законі вимог (статті 86, 87 КПК).

Понятий — це не заінтересована в справі особа, яка на запрошення слідчого присутня при провадженні передбачених КПК слідчих дій і своїм підписом засвідчує відповідність записів у протоколі виконаним діям

(ст. 127 КПК). Понятих мусить бути не менше двох. Їхня присутність обов'язкова при провадженні обшуку, виїмки, огляду, ексгумації трупа, пред'явленні осіб і предметів для впізнання, відтворенні обстановки та обставин події, опису майна, але не при освідуванні.

Перед початком слідчої дії понятим роз'яснюються їхні обов'язки й права, що зазначається в протоколі.

Поняті зобов'язані бути присутніми при провадженні слідчої дії, але не брати участь в ній, і засвідчувати своїми підписами в протоколі відповідність записів у ньому виконаним діям. Вони мають право робити зауваження з приводу проведеної слідчої дії. Ці зауваження підлягають обов'язковому занесенню до протоколу.

У протоколі слідчої дії мають бути вказані прізвище, ім'я, по батькові понятих, їхні адреси. За необхідності вони можуть бути викликані для допиту як свідки з приводу проведеної в їхній присутності слідчої дії.

Запобіжні заходи. Для забезпечення виконання суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності — свідками, потерпілими, підозрюваними, обвинуваченими, експертами тощо — своїх процесуальних обов'язків, а також для забезпечення доказів, цивільного позову й можливої конфіскації майна правоохоронним органам доводиться застосовувати такі передбачені КПК заходи процесуального примусу, як привід, затримання, зобов'язання про явку, грошові стягнення, обшук, виїмка, освідування, одержання зразків для експертного дослідження, поміщення до медичного закладу для обстеження, накладення арешту на поштово-телеграфну кореспонденцію чи на майно, відсторонення обвинуваченого від посади, а також відібрання підписки про невиїзд, арешт чи інші запобіжні заходи.

КПК України передбачає, що запобіжними заходами є: 1) підписка про невиїзд; 2) особиста порука; 3) порука громадської організації або трудового колективу; 4) застава; 5) взяття під варту; 6) нагляд командування військової частини (ст. 149); 7) віддання неповнолітнього обвинуваченого під нагляд батьків, піклувальників або адміністрації дитячої установи (ст. 436).

Підписка про невиїзд полягає у відібранні від підозрюваного або обвинуваченого письмового зобов'язання не відлучатися з місця постійного проживання або з місця тимчасового знаходження без дозволу особи, яка провадить дізнання, слідчого або суду (ст. 151 КПК).

Якщо підозрюваний або обвинувачений порушить дану ним підписку про невиїзд, то вона може бути замінена суворішим запобіжним заходом. Про це їм оголошується при відібранні підписки про невиїзд.

Особиста порука полягає у відібранні від осіб, які заслуговують довір'я, письмового зобов'язання про те, що вони ручаються за належну поведінку та явку обвинуваченого за викликом і зобов'язуються за необхідності доставити його в органи розслідування і суду на першу вимогу про це. Число поручителів не може бути меншим двох. Поручителя повідомляють про суть справи, в якій обирається запобіжний захід, а також він попереджається про те, що коли обвинувачений ухилиться від слідства й суду, то на поручителя може бути накладене грошове стягнення у розмірі до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 152 КПК).

Порука громадської організації або трудового колективу (цей запобіжний захід ще називають громадською порукою) полягає у винесенні зборами громадської організації або трудового колективу постанови про те, що дана організація або колектив ручається за належну поведінку та своєчасну явку обвинуваченого до органу дізнання, слідчого й суду. Громадська організація або трудовий колектив повинні бути ознайомлені з характером обвинувачення, пред'явленого особі, що віддається на поруки (ст. 154 КПК).

Застава полягає у внесенні на депозит органу попереднього розслідування або суду підозрюваним, обвинуваченим, підсудним, іншими фізичними чи юридичними особами грошей чи передачі їм інших матеріальних цінностей з метою забезпечення належної поведінки, виконання зобов'язання не відлучатися з місця постійного проживання або тимчасового знаходження без дозволу

слідчого чи суду, явки за викликом до органу розслідування і суду особи, щодо якої застосовано запобіжний захід.

Розмір застави встановлюється з урахуванням обставин справи органом, який застосував запобіжний захід. Він не може бути меншим: щодо особи, обвинуваченої у вчиненні тяжкого злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад 10 років — 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; щодо особи, обвинуваченої у вчиненні іншого тяжкого злочину чи раніше судимої особи — 500 таких мінімумів; щодо інших осіб — 50 мінімумів. У всіх випадках розмір застави не може бути меншим розміру цивільного позову, обґрунтованого достатніми доказами.

При внесенні застави підозрюваному, обвинуваченому, підсудному роз'яснюються їхні обов'язки і наслідки їх невиконання, а заставодавцю — у вчиненні якого злочину підозрюється чи обвинувачується особа, і що в разі невиконання нею своїх обов'язків застава буде звернута в доход держави. Заставодавець може відмовитися від взятих на себе зобов'язань до виникнення підстав для звернення застави в доход держави. У цьому випадку він забезпечує явку підозрюваного, обвинуваченого, підсудного до органу розслідування чи суду для заміни йому запобіжного заходу на інший. Застава повертається лише після обрання нового запобіжного заходу.

В разі порушення підозрюваним, обвинуваченим, підсудним взятих на себе зобов'язань питання про звернення застави в доход держави вирішується судом у судовому засіданні при розгляді справи або в іншому судовому засіданні. В судове засідання викликається заставодавець для дачі пояснень, але його неявка без поважних причин не перешкоджає розгляду цього питання.

Питання про повернення застави заставодавцю вирішується судом при розгляді справи. Застава, внесена підозрюваним, обвинуваченим, підсудним, може бути звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень.

Запобіжний захід у вигляді застави щодо особи, яка знаходиться під вартою, до направлення справи до суду може бути обрана лише з дозволу прокурора, який дав санкцію на арешт, а після надходження справи до суду — судом.

Взяття під варту (арешт) — це найсуворіший запобіжний захід (ст. 156 КПК). Тому він застосовується лише тоді, коли ніякий інший запобіжний захід не може забезпечити досягнення мети, передбаченої ст. 148 КПК, причому лише в справах про злочини, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк більш як один рік. Строк тримання обвинуваченого під вартою під час попереднього розслідування злочинів — до двох місяців. Його може бути продовжено районним, міським та прирівняним до них прокурором — до трьох місяців, прокурором області та прирівняним до нього прокурором — до шести місяців, заступником Генерального прокурора України — до одного року і Генеральним прокурором — до півтора року (ст. 156 КПК).

Санкція прокурора на арешт може бути оскаржена заарештованим, його захисником, законним представником до районного (міського) суду за місцезнаходженням прокурора, який дав санкцію. Скарга призначається до розгляду в триденний строк з моменту одержання матеріалів, на підставі яких дано санкцію. Розглянувши скаргу, суддя залишає її без задоволення або скасовує санкцію на арешт. Постанова судді оскарженню в касаційному порядку не підлягає (статті 236³, 236⁴ КПК).

Слідчі органи й суд, які застосували взяття під варту як запобіжний захід, зобов'язані вжити заходів піклування про неповнолітніх дітей заарештованого, щодо охорони його майна і житла, якщо вони залишаються без нагляду, повідомити про арешт підозрюваного чи обвинуваченого та його місцеперебування дружину або іншого родича, а також сповістити за місцем його роботи, дозволити побачення родичів чи інших осіб із заарештованим.

Нагляд командування військової частини за підозрюваним чи обвинуваченим, який є військовослужбов-

цем, полягає у вжитті заходів, передбачених статутами Збройних сил України, для того, щоб забезпечити належну поведінку та явку підозрюваного чи обвинуваченого за викликом органу розслідування, суду. Командування військової частини повідомляється про суть справи, з приводу якої обрано даний запобіжний захід. Про встановлення нагляду командування в письмовій формі повідомляє орган, який обрав цей запобіжний захід (ст. 163 КПК).

Військовослужбовець постійно перебуває під наглядом свого безпосереднього начальника або добового наряду, позбавляється на час розслідування і суду права носити зброю, не призначається в караул та інші відповідальні наряди, не звільняється з розташування частини, не направляється на роботу поза частиною.

Віддання неповнолітнього обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи, якщо неповнолітній виховується в такій установі (це — школи-інтернати, дитячі будинки, приймальники-розподільники, спеціальні виховні та лікувально-виховні установи, виховно-трудові колонії), полягає у тому, що від них відбирається письмове зобов'язання про забезпечення ними належної поведінки неповнолітнього та його явки до слідчого, прокурора й суду. При цьому вказані особи попереджаються про характер обвинувачення, пред'явленого неповнолітньому, та про їхню відповідальність у разі його неявки. При порушенні цього зобов'язання до батьків, опікунів і піклувальників може бути застосовано грошове стягнення.

До запобіжних заходів примикає і фактично є таким *відсторонення обвинуваченого від посади*. Якщо обвинувачений — посадова особа, слідчий у разі необхідності відстороняє його від посади своєю мотивованою постановою з санкції прокурора або його заступника. Копія постанови надсилається для виконання за місцем роботи (служби) обвинуваченого.

Питання про відсторонення від посади осіб, що призначаються Президентом України, вирішується Президентом України на підставі мотивованої постанови Генерального прокурора України (ст. 147 КПК).

1.2. ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

Кримінально-процесуальне право Федеративної Республіки Німеччини є одним із найстабільніших у Європі. Кримінально-процесуальний кодекс ФРН, прийнятий у 1887 році, і нині діє в редакції від 7.04.1987 р. У ньому знайшли своє відображення загальні демократичні ідеї реформ кримінального процесу XIX століття, які в Німеччині отримали свій розвиток у результаті перемоги буржуазної революції 1848 року, також позитивно вплинув Французький кримінально-процесуальний кодекс (кодекс Наполеона 1808 року). Йдеться про такі принципи, як незалежність суддів; розподіл функцій обвинувачення та вирішення справ; створення самостійної прокуратури; гласність та усність судового розгляду; участь у кримінальному правосудді народних представників (шеффенів та присяжних); заборона "повороту до гіршого" (*reformatio in pejus*); вільна оцінка доказів; захист прав та свобод особи від зловживань та свавілля у кримінальному судочинстві.

Нова організація кримінального процесу, заснована на зазначених принципах, прийшла на зміну німецькому інквізиційному процесу, постулатами якого були: суміщення усіх процесуальних функцій у руках судді; таємне та письмове судочинство у справі; позбавлення обвинуваченого права на захист, застосування тортур як засобів визнання вини.

Починаючи з 1964 року, Кримінально-процесуальний кодекс ФРН піддавався численним змінам. Насамперед потрібно відмітити Закон від 19 грудня 1964 року "Про зміни кримінального судочинства та судоустрою", який став відомий під назвою "Мала реформа кримінального процесу ФРН". Цей Закон закріпив:

- вимогу обов'язкового обґрунтування взяття під варту;
- обмежив строк тримання під вартою шістьма місяцями;
- надав право обвинуваченому після закінчення попереднього розслідування знайомитись з матеріалами справи;

— розширив права захисника на листування та побачення з обвинуваченим, який знаходиться під вартою, тощо.

З метою прискорення розвитку кримінального судочинства в 1974 році ліквідовано інститут попереднього слідства, який до цього традиційно розглядався як попереднє слідство судді, що надавало більше прав обвинуваченому на захист в порівнянні з дізнанням; скасовані норми, які надавали право обвинуваченому за участю захисника знайомитися з матеріалами справи, заявляти клопотання, просити прокурора про додаткове заслуховування (це було передбачено “малою реформою кримінального процесу 1964 року”); введено інститут виключення захисника з процесу (якщо захисник підозрюється в конспіративних контактах з підзахисним, зловживає своїм правом відвідування місця ув'язнення, або це створює загрозу небезпеці ФРН тощо).

Стадія попереднього розслідування звужена до форми прокурорського дізнання, обмежені конституційні права громадян на недоторканність житла, поліції надані додаткові повноваження щодо затримання громадян тощо.

За чинним Кримінально-процесуальним кодексом ФРН вже на початку справи можуть з'ясуватися питання, які стосуються особи підсудного (автобіографічні дані, відомості про фізичний та психічний стан, колишні судимості тощо).

У зв'язку з тим, що в даний час німецьке кримінально-процесуальне законодавство велику увагу приділяє питанням ресоціалізації злочинців, прогнозування подальшого розвитку особи підсудного, виникає необхідність дослідження великого обсягу інформації про особу підсудного. Але передчасне оголошення несприятливих для підсудного відомостей про особу може викликати несприятливе враження про винуватість обвинуваченого. Тому з метою охорони особистих прав підсудного недопустимо розголошення в суді відомостей про його інтимне життя.

Вторгнення в особисту сферу підсудного і оголошення відомостей, які характеризують його особу, будуть допускатися лише в другій частині судового розгляду після визнання підсудного винуватим.

1.3. ФРАНЦІЯ

Кримінально-процесуальне право Франції являє собою форму змішаного чи континентального, процесу, який прийшов на зміну інквізиційному процесу феодальної абсолютистської держави. Для цієї форми кримінального процесу характерні такі чинники як: наявність самостійної стадії попереднього розслідування, чітке розмежування розслідування і стадії судового розгляду кримінальної справи по суті, причому на відміну від попереднього розслідування судовий розгляд заснований на принципах гласності, усності, безпосередності й змагальності у веденні процесу.

Змішаний кримінальний процес Франції слугував зразком для інших держав континентальної Європи. Законодавче вираження він одержав у Кримінально-процесуальному кодексі Франції 1808 року (кодексі Наполеона), який діяв 150 років з деякими змінами й доповненнями.

У 1959 році вступив у силу новий Кримінально-процесуальний кодекс Франції. Він вирізняється високим рівнем законодавчої техніки, якістю і детальністю. Весь кодекс складається з п'яти книг, що містять понад 800 статей. Перша книга регулює порядок провадження попереднього розслідування, інші чотири — порядок розгляду кримінальних справ по суті, оскарження і виконання вироків.

Нове кримінально-процесуальне законодавство виключило слідчого суддю зі складу судової поліції, очолюваної прокуратурою. Цим самим посилюються гарантії незалежності слідчого судді як органу попереднього розслідування від прокуратури як обвинувальної влади, що здійснює кримінальне переслідування.

Змін зазнали форми процесуальної діяльності в досудових стадіях, склад суду присяжних і порядок голосування в ньому при постановленні вироку, а також стадії виконання покарання, регламентація якої значно розширена.

1.4. АНГЛІЯ

Кримінально-процесуальне право Англії є найстарішою процесуальною системою. Її правила характеризуються деякою архаїчністю. Досі в Англії вважаються чинними багато процесуальних актів, прийнятих ще сотні років тому, наприклад, “Велика хартія вольностей” 1215 року, якою англійські юристи обрунтовують право кожної людини бути судимою собі рівною, а також відомий “Хабеас корпус акт” 1679 року, яким обрунтовується право кожного обвинуваченого бути залишеним до суду на волі під заставу.

Англійське кримінально-процесуальне право складається із загального, тобто неписаного, права й статутного, тобто окремих парламентських актів, які накопичувалися протягом століть. Загальне право — це право, засноване на судових прецедентах. Якщо прийнято судове рішення вищих судових інстанцій, яке встановлює нове правове положення або тлумачить який-небудь закон, дає відповідь на запитання, не передбачене законом, то воно стає зразком для інших судів за подібних фактичних обставин.

Оксфордський словник визначає поняття “прецедент” як “приклад або як справу, що приймається чи може бути прийнятою зразком або правилом для наступних справ чи з допомогою якого може бути підтверджений або витлумачений який-небудь аналогічний акт чи обставина”¹. Прецедентами можуть бути рішення Апеляційного суду і Палати лордів з конкретних кримінальних справ. Таке рішення є обов’язковим для інших судів при вирішенні ними аналогічних справ. Від 1865 року почалася офіційна публікація прецедентів.

У ХХ столітті роль статутного права в Англії значно зросла. Зокрема, були прийняті закони про обвинувальні акти, кримінальне правосуддя, докази, апеляції в кримінальних справах, суди присяжних засідателів, юридичну

¹ Кросс Р. Прецедент в англійском праве. — М., 1985. — С. 8.

допомогу, мирових суддів, про магістратські суди. Усі вони, однак, регулюють лише окремі питання кримінального процесу. В цілому кримінально-процесуальне право Англії, як й інші галузі права, некодифіковані. Формальна дія старовинних законодавчих актів, відсутність кодифікації, численність джерел англійського кримінально-процесуального права роблять його дуже громіздким, заплутаним і складним. Тільки досвідчений юрист зможе розібратися в обширному й суперечливому правовому матеріалі. Тому в англійському суді адвокату належить особлива роль.

Були неодноразові спроби реформи кримінального й кримінально-процесуального права, створювалися комісії, але їхня робота не закінчувалася створенням кодексів. У 1978 році була утворена Королівська комісія з питань кримінального процесу, однак її робота не принесла успіху. Традиційні, старі форми права розглядаються англійцями як оплот і гарантії їхніх свобод. Панує думка, що кодифікація права суперечить традиціям англійського права та юридичного побуту.

За формою англійський кримінальний процес є обвинувальним, або змагальним, тобто таким, у якому весь рух кримінального процесу спрямовується зусиллями обвинувача. Крім того, він будується на засадах змагальності, полягає в тому, що на всіх стадіях являє собою спір, боротьбу формально рівноправних сторін — обвинувача й обвинуваченого, суд же є лише арбітром у їхньому спорі (змаганні).

Формально проти обвинуваченого виступає король (королева), обвинувач же, навіть якщо він є потерпілим від злочину, здійснює кримінальне переслідування від імені корони. Основна турбота про збирання доказів, на підставі яких вирішується справа, покладається на сторони — обвинувача та обвинуваченого.

1.5. СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

Історія американської правової системи починається з проголошення в 1776 році незалежності північноамериканських колоній Англії і створення в 1781 році конфедерації 13 молодих держав, яка отримала згодом назву: Сполучені Штати Америки.

За своєю формою кримінальний процес США є обвинувальним, або змагальним, як і в Англії, але на відміну від неї в США кримінально-процесуальне право частково кодифіковано, оскільки вироблені та прийняті Конституція США і конституції штатів. У штатах (Іллінойс, Каліфорнія, Нью-Йорк та ін.) діють кримінально-процесуальні кодекси.

У тексті Конституції США зафіксовано ряд положень, безпосередньо пов'язаних із визначенням порядку провадження в кримінальних справах у федеральних органах юстиції, основні принципи розмежування компетенції судів штатів і федерації, умови проведення арештів та обшуків, право на суд присяжних, принцип *pop bis in idem* (заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне й те діяння), заборона спонукань до дачі показань проти самого себе, право обвинуваченого знати, в чому він обвинувачується, та ін.

Необхідно підкреслити, що у США кримінальне й кримінально-процесуальне право федерації і штатів автономні системи, вони не доповнюють одне одного, а існують паралельно.

Крім законів, а також виданих федеральними виконавчими органами підзаконних актів (наказів президента, інструкцій і наказів Департаменту юстиції, Міністерства оборони та ін.), кримінально-процесуальне право США включає в себе й інші нормативні акти, які видаються самими судами. Федеральними законами в 1933 і 1940 роках Верховному Суду США надано право самому в міру необхідності встановлювати правила, які регулюють практику, процес кримінального переслідування і захист у кримінальних справах. Як зазначено в Законі від 29 червня 1940 року, після набрання цими правилами чинності всі інші норми права, які суперечать їм, не по-

винні мати сили й застосовуватися. Це означає, що їм надається сила закону. Встановлювати правила судової процедури мають право й деякі суди штатів. Існують також видані Верховним Судом США Правила провадження у Верховному Суді США, Правила розгляду справ уповноваженими при федеральних районних судах та ін.

У ряді штатів, крім писаного права, діють і норми загального права. Поширеним джерелом кримінально-процесуального права в США є судові прецеденти, тобто рішення Верховного Суду США і вищих судових інстанцій штатів в окремих кримінальних справах. Як і в Англії, численність і різноманітність джерел кримінально-процесуального права в США зумовлюють його заплутаність, складність і тим самим підвищують роль адвоката у кримінальному процесі США, без якого і потерпілий і обвинувачений безпорадні.

В американському кримінальному процесі у зв'язку з тим, що на обвинувачення не покладено обов'язок всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи, виявлення не лише обвинувальних, а й виправдувальних обставин, захисникам доводиться проводити власне розслідування з метою збирання доказів, які виправдують обвинуваченого або пом'якшують його вину.

Верховний Суд США в рішенні у справі Гідеон проти Вайнрайта (1963 р.) указав на те, що "обвинувачений у кримінальній справі, який не має коштів, щоб найняти адвоката для надання йому допомоги в захисті як у суді, так і при поданні першої апеляції, може користуватися послугами адвоката, призначеного судом, при судовому переслідуванні федерацією або штатом за злочини, які караються смертною карою, або за інший тяжкий злочин"¹.

Рішенням Верховного Суду США і законом установлено, що малоімущим обвинуваченим суд має призначати захисника з числа адвокатів, які працюють у відомствах "публічних захисників" або в конторах з надання юридичної допомоги населенню, які знаходяться на державному бюджеті.

---

¹ Джинджер Енн Ф. Верховный суд и права человека в США / Пер. с англ. — М., 1981. — С. 226.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

УКРАЇНА

1. У чому полягає суть кримінально-процесуального права?
2. Які завдання кримінального процесу?
3. З яких стадій складається кримінальний процес?
4. Які правила дії кримінально-процесуального закону в просторі, часі та щодо осіб?
5. Яка система принципів кримінального процесу?
6. Який зміст принципу законності в кримінальному процесі?
7. Що означає принцип недоторканності особи й житла в кримінальному процесі?
8. У чому полягає принцип охорони особистого життя громадян, таємниці листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень?
9. Що означає принцип здійснення правосуддя в кримінальних справах тільки судом?
10. Що означає колегіальний розгляд кримінальних справ у суді?
11. У чому полягає незалежність суддів і народних засідателів і підкорення їх тільки законові?
12. Який зміст принципу гласності судового розгляду і які є винятки з цього принципу?
13. У чому полягає зміст принципу забезпечення підозрюваному, обвинуваченому й підсудному права на захист?
14. Яке визначення і юридичний зміст презумпції невинності?
15. Який зміст принципу публічності в кримінальному процесі?
16. В чому полягає принцип вільної оцінки доказів?
17. Що означає безпосередність та усність у кримінальному процесі?
18. Яке значення принципу змагальності в кримінальному процесі?
19. Які принципи кримінального процесу проголошені в

- Міжнародному пакті про громадянські та політичні права і як вони реалізовані в КПК України?
20. Кого слід вважати суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності?
  21. Які процесуальні повноваження суду, судді?
  22. Яке місце в кримінальному процесі займає прокурор?
  23. У чому полягають права та обов'язки слідчого і його процесуальна незалежність?
  24. Хто вважається потерпілим, і які його права та обов'язки?
  25. Як регулюється питання про цивільний позов у кримінальному процесі, хто є цивільним позивачем і цивільним відповідачем?
  26. Хто може бути захисником, які його права й обов'язки?
  27. Які вимоги ставляться до перекладача, та які його обов'язки?
  28. Хто є експертом у кримінальній справі, які його обов'язки та права?
  29. У чому полягає відмінність спеціаліста від експерта? Які права та обов'язки спеціаліста при провадженні слідчих дій?
  30. Хто вважається підозрюваним, які його права й обов'язки?
  31. Які обов'язки виконує секретар судового засідання?
  32. Для чого запрошуються поняті?
  33. Хто може бути законними представниками і представниками в кримінальному процесі, які їхні права й обов'язки?
  34. Що таке запобіжні заходи, які підстави і мета їх застосування?
  35. Які види запобіжних заходів передбачає КПК? В чому полягає суть кожного з них?
  36. У яких випадках обирається взяття під варту як запобіжний захід?
  37. Які строки тримання обвинуваченого під вартою?
  38. У чому полягає відсторонення обвинуваченого від посади?
  39. Як оформляється застосування запобіжного заходу?

ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

40. В якому році прийнятий чинний Кримінально-процесуальний кодекс ФРН, і які принципи його дії?
41. Що нового внесла "Мала реформа кримінального процесу ФРН"?
42. У чому суть інституту виключення захисника з процесу?
43. З якою метою в 1974 році ліквідовано інститут попереднього слідства?

ФРАНЦІЯ

44. Яка форма кримінального процесу у Франції?
45. У чому полягає змішаний кримінальний процес?
46. В якому році прийнятий нині чинний КПК Франції?
47. Яка структура КПК Франції?
48. Чим відрізняється чинний КПК Франції від КПК 1808 року (кодексу Наполеона)?

АНГЛІЯ

49. У чому полягає особливість кримінально-процесуального права Англії?
50. Що таке загальне й статутне право?
51. Що означає поняття "прецедент"?
52. Яка форма англійського кримінального процесу?
53. Від імені кого здійснюється кримінальне переслідування?
54. На кого покладається обов'язок збирання доказів?

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

55. Яка форма кримінального процесу США?
56. Чим відрізняється кримінально-процесуальне право США від англійського кримінально-процесуального права?
57. З чого складається кримінально-процесуальне право США?
58. Яка особливість діяльності захисника щодо збирання доказів?
59. Яка роль "публічних захисників"?

Глава 2

Доказове право

2.1. УКРАЇНА

Як об'єктивна істина в цілому, так і окремі факти, обставини справи встановлюються слідчими органами, прокурором і судом лише шляхом кримінально-процесуального доказування, під час якого збираються, перевіряються, оцінюються докази і на їх підставі приймаються й обрнтовуються процесуальні рішення. Доказування й докази є основним змістом кримінального процесу.

Загальне поняття доказування в кримінальному процесі можна визначити таким чином: це — діяльність суб'єктів кримінального процесу щодо збирання, перевірки й оцінки доказів та аналіз процесуальних джерел, а також щодо формулювання на цій основі певних тез і наведення аргументів для їх обгрунтування.

Кримінально-процесуальне доказування регулюється нормами КПК, які у своїй сукупності називаються доказовим правом. До системи норм доказового права входять:

а) насамперед норми, що регулюють предмет доказування в кримінальній справі, поняття й оцінку доказів і процесуальні джерела доказів;

б) норми — принципи кримінального процесу;

в) норми, які передбачають права й обов'язки суб'єктів кримінального процесу;

г) норми, які регулюють слідчі (судові) та інші процесуальні дії щодо збирання і перевірки доказів;

д) норми, які встановлюють підстави, а також порядок прийняття та обгрунтування процесуальних рішень.

Доказове право будується на теорії доказів і є складовою частиною науки кримінального процесу, причому не тільки в його статистиці, а й у динаміці, в його історичному розвитку, в застосуванні на практиці як у нашій держа-

ві, так і в зарубіжних країнах. Теорія доказів розробляє наукові рекомендації щодо розвитку доказового права.

Збирання доказів та їхніх процесуальних джерел — це врегульована КПК діяльність особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора, судді й суду щодо виявлення і фіксації в процесуальних документах і додатках до них матеріальних та ідеальних слідів злочину або іншої події як доказової інформації.

Способами збирання доказів та їхніх джерел є слідчі та судові дії (допити, обшуки, огляди тощо), інші процесуальні дії, зокрема одержання пояснень, витребування документів, вимога осіб та органів, які ведуть процес, про проведення ревізії, а також подання доказів (предметів і документів) з власної ініціативи учасниками процесу, будь-якими іншими громадянами, підприємствами, установами, організаціями.

Перевірка доказів та їхніх джерел передуює їхній оцінці та є необхідною передумовою останньої. Головна відмінність перевірки й оцінки полягає в тому, що перша здійснюється як за допомогою слідчих і судових дій, так і логічним шляхом, шляхом розумової діяльності, друга ж є лише продуктом розумової діяльності.

Метою перевірки доказів та їхніх джерел є визначення їх доброякісності, достовірності, повноти, законності засобів їх одержання. Основні способи їх перевірки — аналіз кожного з них окремо, зіставлення з іншими доказами та їхніми джерелами, а також провадження повторних або нових слідчих і судових дій. Способами перевірки є також оперативно-розшукові заходи органів дізнання (але це — непроцесуальний спосіб), застосування тактичних прийомів проведення слідчої дії (наприклад, допиту). Важливе значення для перевірки доказів має встановлення й аналіз джерел поінформованості свідків, потерпілих, обвинувачених, авторів документів.

Оцінка доказів та їхніх джерел є розумовою, логічною діяльністю. Вона супроводжує кожен крок осіб і органів, які ведуть процес, стосовно збирання і перевірки доказів та їхніх джерел. Як окремий, самостійний елемент процесу доказування оцінка доказів чітко прояв-

ляється тоді, коли необхідно прийняти процесуальне рішення — про притягнення особи як обвинуваченої, закриття справи, віддання обвинуваченого до суду, за-судження чи виправдання підсудного, умовно-дострокове звільнення засудженого тощо. Оцінка доказів та їхніх джерел, таким чином, є необхідною передумовою прийняття (та обґрунтування) майже будь-якого рішення в справі.

При оцінці джерела доказів з точки зору його допустимості необхідно переконатися, чи передбачений він у КПК, чи не було порушень процесуального закону при його одержанні, чи позначились або могли позначитись процесуальні порушення, якщо вони були допущені, на достовірності й повноті відомостей, які містить дане джерело.

Докази та їхні джерела, одержані з грубим порушенням норм КПК, які регулюють процес доказування, конституційних та інших прав громадян, а тим більше одержані шляхом злочинного порушення норм, які визначають умови й порядок збирання і перевірки доказів та їхніх джерел, завжди викликають сумнів щодо їх достовірності й недопустимі для використання в кримінальному процесі.

Під *предметом доказування* в кримінальному процесі слід розуміти таку сукупність передбачених кримінально-процесуальним законом обставин, установлення яких необхідне для вирішення заяв і повідомлень про злочини, кримінальної справи в цілому або судової справи в стадії виконання вироку, а також прийняття процесуальних профілактичних заходів у справі.

Сукупність обставин, установлення яких необхідне для вирішення кримінальної справи в цілому, передбачена статтями 64 і 23 КПК. В них ідеться про те, що при розгляді справи в суді підлягають доказуванню:

- подія злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину);
- винність обвинуваченого у вчиненні злочину і його мотиви.
- обставини, що впливають на ступінь і характер

відповідальності обвинуваченого, а також інші обставини, які характеризують особу обвинуваченого;

- характер і розмір шкоди, завданої злочином (ст. 64);
- причини й умови, які сприяли вчиненню злочину (ст. 23).

Ці обставини конкретизуються в КПК стосовно справ про злочини неповнолітніх (ст. 433), осіб, які захворіли душевною хворобою після вчинення злочину або вчинили суспільно небезпечні діяння в стані неосудності.

З предметом доказування тісно пов'язане поняття *межі доказування (дослідження)* обставин кримінальної справи. Предмет і межа доказування співвідносяться між собою як мета і засіб її досягнення. Межа доказування визначає глибину, ступінь дослідження обставин справи, коло, обсяг доказів та їхніх джерел, необхідних для цього.

Таким чином, під межею доказування слід розуміти такий обсяг доказового матеріалу (доказів та їхніх джерел), який забезпечує надійне, достовірне встановлення всіх обставин, що стосуються предмета доказування, правильне вирішення справи.

Неправильне визначення межі доказування в справі може призвести до його звуження чи безпідставного розширення. Звуження межі доказування призводить до того, що деякі обставини, які входять до предмета доказування, будуть недостатньо досліджені через прогалини в доказовому матеріалі або їх не можна буде визнати встановленими внаслідок недостатньої глибини їх дослідження, що не забезпечує надійності висновків. Безпідставне розширення меж доказування веде до невиправданої надмірності доказової інформації, тобто збирання доказів які не стосуються справи або встановлюють обставини, що вже надійно доведені.

Обов'язок доказування в кримінальному процесі закон повністю покладає на суд, прокурора, слідчого й особу, яка провадить дізнання. Вони зобов'язані вжити всіх передбачених законом заходів до всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи, тобто

зібрати, перевірити й оцінити всю необхідну сукупність доказів та їхніх джерел і прийняти на цій підставі законне, обгрунтоване й справедливе рішення.

Закон категорично забороняє процесуальним органам перекладати свій обов'язок доказування на обвинуваченого (ч. 2 ст. 22 КПК). Звичайно, ця заборона поширюється й на захисника обвинуваченого та підозрюваного, їхніх законних представників, на потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та їхніх представників. Вони також є суб'єктами доказування, але на відміну від судді, суду, прокурора, слідчого, особи, яка провадить дізнання, органу дізнання і начальника слідчого відділу мають право, а не зобов'язані брати участь у доказуванні, тобто в збиранні, перевірці й оцінці доказів, висувати певні твердження на захист своїх законних інтересів та аргументувати їх.

Поняття й класифікація доказів та їхніх джерел. Усі необхідні обставини в кримінальному процесі встановлюються з допомогою *кримінально-процесуальних доказів*. Відповідно до КПК це — "...всіякі фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку органи дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи" (ч. 1 ст.65).

Докази як фактичні дані можуть поділятися на *прямі* та *непрямі*, обвинувальні й виправдувальні. Первинними й похідними можуть бути як фактичні дані, так і їхні джерела.

Підставою для поділу доказів на *прямі* та *непрямі* (побічні) є їхнє відношення до обставини, яка підлягає доказуванню. *Прямі докази* безпосередньо вказують на цю обставину або ж на її відсутність.

Непрямі (побічні) докази не є гіршими, ніж *прямі*, але користуватися ними складніше. Треба, щоб вони були тісно взаємопов'язані, створювали систему доказів, де кожний непрямий доказ був би наче кільцем нерозривного ланцюга.

Стосовно підозріння, обвинувачення у вчиненні злочину, обставин, що обтяжують або пом'якшують відповідальність, докази класифікуються на *обвинувальні й виправдувальні*. *Обвинувальні докази* вказують на те, що злочин було вчинено і саме даною особою, а також на наявність обтяжуючих обставин. *Виправдувальні ж докази* свідчать, що події злочину не було, або що дана особа до неї не причетна, або ж що є пом'якшуючі вину обставини. Наприклад, алібі є прямим виправдувальним доказом.

За джерелом одержання відомостей про факти, за характером формування джерела доказів останні та їхні джерела бувають *первинними й похідними*. *Первинні докази* та їхні джерела ще називають першоджерелами. Це, наприклад, показання свідка-очевидця, оригінал документа. Якщо ж свідок дає показання з чужих слів, це — *похідний доказ*, причому закон вказує, що коли показання свідка базується на повідомленнях інших осіб, то ці особи мають бути допитані. Якщо джерело повідомлених свідком даних невідоме (свідчення за чутками тощо), вони не можуть бути доказом (ч. 3 ст. 69 КПК). Це ж стосується й показань потерпілих, підозрюваних, обвинувачених. Копія документа є похідним джерелом доказів.

При провадженні в кримінальній справі, як і в будь-якій іншій сфері людського пізнання, треба намагатися користуватися першоджерелами. Але й похідні докази та джерела доказів можуть бути цінними засобами процесуального пізнання, корисними, зокрема, при перевірці повноти й правильності першоджерела, наприклад, показань свідка-очевидця, потерпілого, обвинуваченого, змісту оригіналу документа.

В КПК передбачено вісім видів *процесуальних джерел доказів*: показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, висновки експерта, речові докази, протоколи слідчих і судових дій, інші документи (ч. 2 ст. 56). Цей перелік джерел доказів є вичерпним. Посилання суду у вирок або в ухвалі на дані, одержані з інших джерел, є недопустимими, оскільки вони не мають

доказової сили. Жодне джерело доказів не має наперед установленої законом сили, не вважається кращим або гіршим.

Показання свідків — найпоширеніший вид джерел доказів. Пояснюється це, зокрема, тим, що КПК містить мінімальні обмеження кола осіб, які можуть бути допитані як свідки. Як свідок може бути викликана кожна особа, про яку є дані, що їй відомі обставини, котрі стосуються справи. Свідок може бути допитаний про обставини, що характеризують особу обвинуваченого, підозрюваного й потерпілого, і про його стосунки з ними (ч. 1, 2 ст. 68, ч. 1 ст. 167 КПК).

Не можуть бути допитані як свідки:

1) захисник підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного — про обставини, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків захисника;

2) адвокат, представник професійної спілки та іншої громадської організації — про обставини, які стали йому відомі у зв'язку з виконанням ним обов'язків представника потерпілого, цивільного позивача й цивільного відповідача;

3) особи, які у зв'язку зі своїми фізичними або психічними вадами не здатні правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, й давати про них показання; ця нездатність установлюється експертизою (ст. 69 КПК) — судово-медичною або судово-психіатричною.

Особа, викликана органом дізнання, слідчим, прокурором або судом як свідок, зобов'язана з'явитися в зазначене місце й час і дати правдиві показання про відомі їй обставини в справі. Якщо свідок не з'явився без поважних причин, до нього може бути застосовано привід через органи внутрішніх справ, а суд вправі також накласти на свідка грошове стягнення.

За злісне ухилення від явки до суду, за невідкорення розпорядженню головуєчого або порушення порядку під час судового засідання свідок несе відповідальність за ч. 1 ст. 185³ КпАП у вигляді штрафу або адміністративного арешту на строк до 15 діб, а за злісне ухилення від

явки до органів попереднього слідства або дізнання — за ст. 185⁴ КпАП у вигляді штрафу. Справа про накладання адміністративного стягнення розглядається суддею (ст. 221 КпАП).

За відмову давати показання про відомі йому обставини справи свідок може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за ст. 179 КК у вигляді виправних робіт на строк до шести місяців або штрафу, а за дачу завідомо неправдивих показань — за ст. 178 КК у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років або виправних робіт до одного року. Особа не несе відповідальність за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї та близьких родичів, коло яких визначається законом (ч. 1 ст. 63 Конституції України).

Перешкодження явці свідка до суду, органів розслідування, примушування його до відмови від дачі показань, до дачі завідомо неправдивих показань шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна його чи його близьких родичів або розголошенням відомостей, що його ганьблять, підкуп свідка з тією ж метою, а так само погроза вчинити зазначені дії з помсти за раніше дані показання карається за ст. 180 КК позбавленням волі на строк до чотирьох років або виправними роботами на строк до двох років.

Показання потерпілого. Як потерпілий викликається і допитується громадянин, якому злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду та який внаслідок цього постановою особи, що провадить дізнання, слідчого, прокурора, судді чи ухвалою суду визнаний потерпілим (ч. 1, 2 ст. 49 КПК).

Давати показання — право, а не обов'язок потерпілого, але коли він погодився давати показання, то повинен говорити тільки правду. За дачу завідомо неправдивих показань потерпілий несе кримінальну відповідальність за ст. 178 КК, про що він попереджується перед допитом.

Потерпілий може бути допитаний про обставини, які підлягають установленню в даній справі, в тому числі

про факти, що характеризують особу обвинуваченого або підозрюваного та його взаємовідносини з ними.

Показання підозрюваного та обвинуваченого. Між показаннями цих осіб більше спільного, ніж особливого, тому розглянемо їх разом.

Як підозрюваний може бути допитана тільки особа, затримана з приводу підозріння у вчиненні злочину, а також особа, до якої застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченої (ч. 1 ст. 43¹ КПК). Підозрюваний вправі давати показання щодо обставин, які стали підставою для його затримання або застосування запобіжного заходу, а також з приводу всіх інших відомих йому обставин по справі (ч. 1 ст. 73 КПК).

Як обвинувачений і підсудний допитуються тільки особи, стосовно яких зібрано достатньо доказів, що вказують на вчинення ними злочинів, і винесена постанова слідчого про притягнення їх як обвинувачених або постановою судді чи ухвалою суду про віддання їх до суду. Обвинувачений (тут і далі йдеться й про підсудного) вправі давати показання з приводу пред'явленого йому обвинувачення, а також стосовно всіх інших відомих йому обставин у справі та доказів, що є в справі.

Давати показання і відповідати на запитання — це право, а не обов'язок підозрюваного й обвинуваченого. За відмову давати показання і за дачу неправдивих показань вони ніякої відповідальності не несуть. Домагатися їхніх показань (як і інших допитуваних осіб) шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів забороняється (ч. 3 ст. 22 КПК).

Як різновиди показань підозрюваного й обвинуваченого розрізняються повне або часткове визнання чи заперечення ними своєї вини в інкримінованому злочині, самообмова, обмова й алібі.

Самообмовою є такі показання підозрюваного або обвинуваченого, в яких вони зізнаються у вчиненні злочину, якого в дійсності не вчинили, у більш тяжкому злочині, ніж учинили насправді, або ж беруть лише на себе всю вину за вчинений злочин, хоча в дійсності він був

груповим, чи перебільшують свою роль у вчиненні злочину порівняно з тим, якою вона є насправді.

Обмова — це такі показання підозрюваного чи обвинуваченого, в яких він викриває (правдиво чи неправдиво) інших осіб у вчиненні інкримінованого йому або іншого злочину. Мотивами обмови є, зокрема, бажання unikнути відповідальності або применшити свою вину, помста, прагнення сприяти розкриттю злочину, заслужити прихильність працівників міліції та слідчих або ж бажання unikнути незаконного впливу з їхнього боку тощо.

Алібі — це твердження підозрюваного чи обвинуваченого про те, що він не міг бути виконавцем інкримінованого злочину, бо в момент його вчинення перебував у іншому місці. Обов'язок перевірки алібі лежить на слідчих органах і суді. Підозрюваний та обвинувачений, їхній захисник мають право, але не зобов'язані наводити докази на підтвердження алібі. Якщо заяву обвинуваченого, підсудного про алібі не спростовано, кримінальна справа має бути закрита, а суд першої інстанції повинен постановити виправдувальний вирок.

Висновок експерта — це документ, складений у результаті дослідження експертом, якому було доручено провести експертизу й дати відповіді на поставлені йому запитання. У ньому зазначається, коли, де, ким (прізвище, освіта, спеціальність, учений ступінь, учене звання, посада експерта), на якій підставі була проведена експертиза, хто був при цьому присутній, питання, що були поставлені експертові, мотивовані відповіді на поставлені запитання, які матеріали він використав, які провів дослідження тощо. Висновок підписується експертом. Коли при проведенні експертизи він виявить факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені запитання, він вправі на них вказати в своєму висновку (ст. 200 КПК).

Як правило, експертиза провадиться одним експертом. Але в разі необхідності в справі може бути призначено кілька експертів, які дають загальний висновок. Коли експерти не дійшли згоди, то кожний з них складає свій висновок окремо. Судово-психіатрична експертиза

завжди є комісійною: її проводять не менше трьох експертів-психіатрів. Комісійна експертиза називається комплексною, коли її проводять спільно спеціалісти з різних галузей знань.

Первинною є експертиза, призначена й проведена з певного питання перший раз. Якщо висновок експерта буде визнано неповним або не досить ясним, може бути призначена додаткова експертиза, яка доручається тому ж самому або іншому експертові (ч. 6 ст. 75 КПК).

Коли висновок експерта буде визнано необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи або з інших причин викликає сумніви в його правильності, може бути призначена повторна експертиза, яка доручається іншому експертові або іншим експертам (ч. 6 ст. 75 КПК).

Питання про те, чи треба призначити експертизу, вирішують слідчі органи й суд, у провадженні яких знаходиться справа. Але КПК передбачає, що експертиза призначається обов'язково для встановлення: причин смерті; тяжкості й характеру тілесних ушкоджень; психічного стану підозрюваного або обвинуваченого за наявності в справі даних, які викликають сумнів щодо його осудності; статевої зрілості потерпілої в справах про статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості; віку підозрюваного або обвинуваченого, якщо це має значення для вирішення питання про його кримінальну відповідальність і якщо про це немає відповідних документів і неможливо їх одержати (ст. 76 КПК).

Речові докази — це приєднані до справи постановою особи, яка провадить розслідування, судді або ухвалою суду предмети, які були знаряддям вчинення злочину, зберегли на собі сліди злочину або були об'єктом злочинних дій, гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом, і всі інші предмети, які можуть бути засобами для розкриття злочину і виявлення винних або для спростування обвинувачення чи пом'якшення відповідальності (ст. 78 КПК). Серед інших предметів можна виділити продукти злочинної діяльності (фальшиві гроші тощо).

Предмети, які можуть бути речовими доказами, виявляються при огляді місця події, обшуку, виймці та провадженні деяких інших слідчих дій. Їх можуть принести до слідчих органів, прокурора чи суду підозрюваний, обвинувачений, потерпілий та інші учасники процесу, будь-які громадяни.

Протоколи слідчих і судових дій є джерелом доказів при додержанні двох умов: якщо вони складені й оформлені в порядку, передбаченому КПК, і якщо в них підтверджуються обставини й факти, що мають значення для вирішення справи.

“Протокол” — це документ про проведення слідчих і судових дій, про їх зміст і наслідки (п. 20 ст.32 КПК).

Джерелом доказів є протоколи всіх слідчих дій, крім допитів свідків, потерпілих, підозрюваних та обвинувачених, очних ставок, бо протоколи допитів та очних ставок є лише засобом фіксації показань цих осіб, а саме показання — джерелом доказів.

Що стосується протоколів судових дій, то тут йдеться про протоколи розпорядчого засідання суду, судового засідання суду першої інстанції та засідань Пленуму Верховного Суду України (ст. 84 КПК).

Документи є джерелами доказів, якщо в них викладені або засвідчені обставини, які мають значення для справи. У тих випадках, коли документи були, наприклад, знаряддям вчинення злочину, зберегли на собі його сліди, були об'єктом злочинних дій, є продуктом злочинної діяльності, вони є речовими доказами (ст. 83 КПК). Отже, документ як самостійне джерело доказів важливіший саме за його змістом, а не за іншими властивостями.

Документи як джерело доказів можуть бути офіційними (довідки, характеристики, акти ревізії, протоколи зборів і засідань тощо) й неофіційними, особистими (листи, листівки, телеграми, записки, записні книжки, рукописи тощо). Офіційні документи повинні мати всі необхідні атрибути (зокрема дату, підписи, печатку). Важливе значення для оцінки документів має допит осіб, які брали участь у складанні та підписанні документів, та указані в ньому як такі, що брали участь у зборах чи засіданні.

2.2. ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

Джерелами доказів у німецькому кримінальному процесі є: показання свідків, обвинуваченого, потерпілого, які допитуються як свідки; висновки експертів; протоколи слідчих та судових дій; речові докази.

Показання свідків. Вони допитуються з приводу обставин конкретної справи, стосунків з обвинуваченим і потерпілим. Якщо свідок без поважних причин відмовляється від дачі показань, або від проголошення присяги, то він зобов'язаний відшкодувати завдані його відмовою збитки. Одночасно на нього може бути накладено штраф, або адміністративний арешт строком до 6 місяців.

Присяга. Присяга дається в релігійній формі. Суддя звертається до свідка: "Ви присягаєтеся перед всемогутнім і всевидющим Богом, що сказали свідомо чисту правду і нічого не приховали?" На що свідок відповідає: "Я присягаюсь, що це істинно так, хай допомагає мені Бог". Присяга не в релігійній формі: "Ви присягаєтеся, що сказали свідомо чисту правду і нічого не приховали?" Свідок: "Я присягаюсь у цьому". Якщо свідок повідомляє, що він як член релігійного товариства бажає проголосити формулу присяги свого товариства, то він має на це право. Той, хто приносить присягу має піднести праву руку.

Особливий порядок допиту президента, депутатів, міністрів (на їхній роботі, в суді проголошуються протоколи за їх згодою, згодою уряду... §§ 49, 50 КПК ФРН).

Деякі категорії громадян мають право відмовитись від дачі показань: близькі родичі, малолітні, священники, захисники обвинуваченого, члени уряду, журналісти... §§ 52, 53 КПК ФРН.

Допит обвинуваченого. Обвинувачений має бути негайно доставлений до судді і ним допитаний. Перед допитом йому має бути повідомлено, яке діяння йому інкримінується і за якою статтею КК ФРН; повідомляється його право на мовчання; право на зустріч із захисником чи з захисниками (до трьох максимум); право на

власноручне написання своїх показань. Забороняється: фізичний вплив на обвинуваченого, тортури, обман, гіпноз, застосування спеціальних препаратів. Наприклад, при вмісті алкоголю в крові 4,4% показання обвинуваченого не можуть бути використані в процесі. Визнання обвинуваченим своєї вини визнається за царицю доказів. Відмова від визнання вини тягне посилення покарання.

У кримінальному процесі ФРН діяльність експерта визначається концепцією, згідно з якою експерт не лише засіб доказування, але й помічник судді (це відголосок інквізиційного процесу). Експерт стоїть в одному ряду з правоохоронними органами, несе відповідальність за розслідування і вирішення справи. Суддя може оцінювати висновок експерта в залежності від певних інтересів і прийняти вигідне для себе рішення.

2.3. ФРАНЦІЯ

Джерелами доказів у французькому кримінальному процесі є показання свідків, обвинуваченого, висновок експерта, речові й письмові докази. Докази оцінюються суддями вільно, за їхнім внутрішнім переконанням, що ґрунтується на тих враженнях, які зробили на суддів подані їм докази.

Показання свідків. Свідки допитуються з приводу діянь обвинуваченого, його особи та моральності. Перед допитом свідки приносять присягу про те, що вони будуть "говорити без ненависті й страху всю правду й нічого, крім правди". Потерпілі теж допитуються як свідки.

Особа, названа в скарзі потерпілого, що супроводжується пред'явленням цивільного позову, має право відмовитися давати показання як свідок. Після ознайомлення зі скаргою слідчий суддя повинен попередити про це названу особу й зробити відмітку в протоколі. У разі відмови давати показання як свідок ця особа може бути допитана як обвинувачена.

Забороняється допитувати як свідків осіб, проти яких є серйозні докази щодо їхньої вини, коли це завідомо тягне за собою порушення права на захист.

Не можуть заслуховуватися під присягою показання батька, матері, сина, дочки та інших родичів обвинуваченого по висхідній і низхідній лініях, братів і сестер, свояків, подружжя, в тому числі й після розлучення, цивільного позивача (потерпілого), дітей віком до 16 років. Однак, коли хто-небудь із цих осіб був допитаний під присягою, то це не означає недійсності його показань, якщо ні прокурор, ні жодна із сторін не заперечують проти принесення присяги. У разі ж заперечень свідок може бути заслуханий у порядку одержання відомостей так званого довідкового характеру.

Кожна особа, викликана до слідчого судді або в суд, зобов'язана з'явитися, принести присягу й дати показання. За порушення цих зобов'язань КПК встановлює досить суворі штрафні санкції. Крім того, свідок, який не з'явився без поважних причин, підлягає примусовому приводу.

Якщо через неявку свідка до суду розгляд справи було перенесено на найближчу сесію, і свідок не навів поважних причин неявки, всі витрати щодо підготовки справи до слухання покладаються на свідка, що не з'явився, а сам він підлягає приводу в судове засідання на вимогу прокурора.

Кримінально-процесуальне законодавство передбачає особливий порядок допиту членів уряду й повноважних представників іноземних держав.

Прем'єр-міністр та інші члени уряду Франції можуть виступати перед судом як свідки лише з дозволу Ради Міністрів, прийнятого за доповіддю міністра юстиції. Такий дозвіл оформляється декретом. Якщо суд не вимагає особистої явки зазначених осіб або на неї не було дозволу, то за дорученням суду, який розглядає справу, вони допитуються за місцем їхнього проживання в письмовій формі першим головою апеляційного суду або головою трибуналу великої інстанції. У суді присяжних такі показання оголошуються публічно й використовуються в дебатах.

Письмові показання представників іноземної держави можуть бути витребувані судом через міністра зовнішніх зносин. Якщо вимога буде прийнятою, допит провадить

перший голова апеляційного суду або магістрат, якого він уповноважить.

Показання обвинуваченого. Обвинувачений має право не давати ніяких показань. Під час першої ж явки обвинуваченого слідчий суддя зобов'язаний роз'яснити йому це право. У протоколі робиться відмітка про це роз'яснення. Якщо ж обвинувачений виявить бажання дати показання, слідчий суддя негайно провадить допит.

У французькому кримінальному процесі визнання обвинуваченим своєї вини у вчиненні злочину не є вирішальним доказом і не тягне за собою припинення дослідження доказів у справі.

Висновок експерта. Французький кримінальний процес дає право слідчому чи судовому органу в разі необхідності дати розпорядження про проведення експертизи на вимогу прокуратури, за власною ініціативою або за клопотанням сторін.

Експерти обираються з числа осіб, які занесені до національного списку, складеного бюро Касаційного суду, або до одного із списків, складених апеляційними судами, узгоджених з генеральним прокурором. Спеціалісти, які бажають стати експертами, подають про це заяву до відповідного суду. Вони мають бути не молодшими 30 й не старшими 70 років. При занесенні їх до одного із списків експерти приносять перед апеляційним судом, у районі компетенції якого знаходиться їхнє постійне місце проживання, присягу про те, що вони будуть виконувати свої обов'язки, подавати доповіді й робити свої висновки по честі й совісті. Вони не повинні відновлювати присягу за кожним викликом. Ці фахівці називаються присяжними експертами.

Лише як виняток експерт за мотивованою ухвалою може бути обраний із осіб, не внесених до жодного із списків. Ці експерти приносять присягу перед слідчим суддею чи магістром, призначеним судовим органом, за кожним викликом.

Якщо питання, поставлене на експертизу, дуже важливе, призначається не менше двох експертів, в інших випадках — лише один експерт.

Після закінчення експертизи готується доповідь, яка має містити описування проведених досліджень і висновок. Якщо експерти дотримуються різних думок або якщо у них є застереження щодо загального висновку, кожен із них викладає свою думку чи свої застереження, мотивуючи їх.

Слідчий суддя зобов'язаний викликати заінтересовані сторони й повідомити їм про висновок експертів. Він вислуховує їхні заяви й визначає строк, протягом якого вони мають право подати свої міркування і сформулювати клопотання, зокрема про доповнення експертизи чи проведення контрекспертизи.

Участь спеціалістів, але не в формі експертизи, передбачена й при провадженні дізнання судовою поліцією. Якщо необхідно провести дослідження, яке не терпить зволікання, посадова особа судової поліції звертається за сприянням до будь-яких компетентних осіб, які дають письмову присягу давати свої висновки по честі й совісті. Такі висновки є письмовим доказом у справі. Як правило, ці особи є співробітниками науково-технічних апаратів поліції або лікарями. На суді вони виступають як свідки.

Як докази допускаються магнітофонні записи. Розроблені детальні правила виготовлення фонограм, що мають доказове значення. Так, при провадженні звукозапису в ході слідчих дій необхідна присутність понятих або одного із чинowników суду чи прокуратури. Після закінчення запису магнітна стрічка опечатується. Звукозапис як доказ не має переваги й оцінюється разом з іншими зібраними в справі доказами.

2.4. АНГЛІЯ

Обов'язок доказування вини обвинуваченого в англійському кримінальному процесі лежить на обвинувачеві, але в ході кримінального процесу він може переміщуватися на обвинуваченого. Обвинувачений зобов'язаний довести, наприклад, що він є душевно хворим, якщо він посилається на цю хворобу на свій захист, а також інші

обставини, які виключають його відповідальність: те, що він уже був судимий за таке ж діяння, алібі й інше. В окремих випадках закон прямо встановлює, що відсутність якого-небудь елемента складу злочину має бути доведена захистом, наприклад відсутність наміру ввести в оману в справах про злочини, передбачені законом про банкрутство. Обов'язок доказування може переходити на обвинуваченого й на основі презумпції або у зв'язку з можливістю зробити висновок із певних фактів. Наприклад, встановлено, що якась особа володіє майном, незадовго до того викраденим. Якщо вона не доведе, що володіє цим майном на законних підставах, її можуть визнати винною в крадіжці або приховуванні краденого й засудити.

У кримінальному процесі Англії існує правило, що все недостатньо з'ясоване, не підтверджене доказами й таке, що викликає сумніви, належить тлумачити на користь обвинуваченого. Однак ці сумніви регулюються жорсткими правилами, які стосуються в основному питання про допустимість доказів. Ці правила зводяться переважно до такого.

Не допустимі свідчення за чутками. Свідок, котрий знає будь-які факти від іншої людини, якої немає в суді, не вправі навіть згадувати про ці факти у своїх показаннях. Із цього правила, як і з усіх інших, є винятки. Свідку дозволяється говорити про те, що він чув від третьої особи про зізнання обвинуваченого. Він може також говорити про повідомлення, які зробила будь-яка людина перед своєю смертю.

Не дозволяється зачитувати в суді лист, автора якого неможливо допитати, крім випадків, коли йдеться про письмові показання під присягою.

Забороняється задовольнятися гіршими доказами, коли є можливість подати кращі. "Кращий доказ" — першоджерело. Практично дане правило стосується лише документів і означає, що належить подавати оригінал документа, а не його копію. Якщо документ не подано до суду, то про його зміст забороняється вести мову, крім випадків, коли відомо, що документ утрачений або

ого не вдалося розшукати після старанних, сумлінних зусиль.

Не дозволяється перед закінченням процесу доказування і взагалі перед винесенням обвинувального вердикту присяжними доказувати погану репутацію підсудного (його негарні звички або погані риси характеру), бо предметом доказування є факти, а не думка про моральності обвинуваченого. На цю обставину обвинувач може посилатися лише після того, як присяжні засідателі винесуть обвинувальний вердикт і суд перейде до вимірювання покарання. Слід зауважити, що в разі коли сам підсудний посилається на свою хорошу репутацію, то він може піддаватися перехресному допиту про його поведінку. При поданні доказів хорошої репутації підзахисного адвокатом обвинувач має право на спростування доказів захисника подавати докази поганої репутації обвинуваченого.

Перед виходом присяжних для постановлення вердикту забороняється оголошувати про попередню судимість обвинуваченого.

Джерелами доказів в англійському кримінальному процесі є показання свідків, документи й речові докази.

Показання свідків — найпоширеніше джерело доказів. Як свідок може бути допитана будь-яка особа, котій відомі факти, що стосуються справи. Будь-яка особа змагається компетентною давати показання, якщо тільки, на думку судді, вона внаслідок юного віку, нетверезого стану або психічного захворювання не позбавлена здатності розуміти значення присяги або свій обов'язок сказати правду чи давати розумні показання. Особи, які страждають частковою втратою розуму, не є некомпетентними свідками з приводу обставин, не пов'язаних їхньою хворобою. Але якщо їхні показання суд вважає недоброякісними внаслідок психічної неповноцінності свідків, присяжні можуть не брати їх до уваги.

Свідок зобов'язаний з'явитися за викликом суду й дати показання. У разі порушення цього обов'язку він може бути оштрафований за неповагу до суду, заарештований.

Дачі свідком показань передує процедура приведення його до присяги — на Біблії чи Євангелії: “Я клянусь всемогутнім Богом, що буду говорити суду правду й лише правду. Нехай допоможе мені Бог”. Якщо свідок заперечує проти принесення присяги під приводом того, що він невіруючий, або посилається на те, що принесення присяги суперечить його релігійним переконанням, він може дати суду урочисте запевнення в правдивості показань, яке прирівнюється до присяги.

В англійському доказовому праві передбачений інститут імунітету свідків, тобто право окремих категорій осіб за певних умов відмовитися давати показання.

Свідка забороняється примушувати відповідати на запитання або вимагати від нього який-небудь документ, якщо він під присягою запевняє, що це потягне за собою обвинувачення його в злочині, накладення на нього штрафу або конфіскацію його майна.

Свідок має право відмовитися подавати до суду для огляду документи, які належать йому на праві власності.

Подружжя має право відмовитися повідомляти відомості, які стали відомі одному з них від другого під час перебування в шлюбі. Дружина або чоловік обвинуваченого можуть бути викликані як свідки лише на прохання обвинуваченого, за винятком справ про державну зраду або при посяганні на свободу, здоров'я одне одного.

Адвокати та їхні клерки не можуть давати показань про дані, які були їм довірчо повідомлені їхніми клієнтами або від імені клієнтів, а також подавати без згоди клієнта документи, одержані ними від клієнтів.

Свідок не має права відповідати на запитання, якщо це пов'язано з розголошенням офіційних повідомлень, що, на думку судді, завдасть шкоди публічним інтересам. Тому, наприклад, поліцейський чиновник, який виступає в суді як свідок, може не називати імені інформатора; свідку також не можна ставити запитання, чи не є він сам інформатором поліції.

На відміну від кримінального процесу континентальних європейських держав в англійському суді свідок дає свої показання не в формі послідовної розповіді, а у ви-

гляді коротких відповідей на запитання сторін. Суд у допиті не бере участі, він може лише відвести поставлене стороною запитання.

Допити бувають трьох видів: головний, перехресний і повторний.

Спочатку свідок підлягає головному допиту. Цей допит веде сторона, яка його викликала. В англійському кримінальному процесі немає свідків суду, правосуддя, а є свідки сторін: обвинувачення й захисту. Мета головного допиту — одержати від свідка такі показання, які підтверджують версію сторони, яка допитує. Навідні питання під час головного допиту не допускаються.

Після закінчення головного допиту свідка допитує протилежна сторона, тобто свідка обвинувачення допитує захисник, а свідка захисту — обвинувач. Цей допит називається перехресним. Дозволяється ставити навідні запитання. Як правило, сторона, що викликала свідка, не має права ставити запитання, які дискредитують цього свідка. Однак, якщо в результаті перехресного допиту протилежної сторони свідок перейшов на позицію останньої, вона може з дозволу судді також піддати його перехресному допиту.

Після перехресного допиту свідок може бути підданий повторному допиту стороною, яка його викликала. Допит чітко обмежений метою з'ясування справжнього значення деяких відповідей свідка, даних ним під час перехресного допиту. Без дозволу судді особа, яка проводить повторний допит, не вправі ставити запитання, які вона могла й повинна була ставити при головному допиті. Навідні питання під час повторного допиту не допускаються.

Показання обвинуваченого як самостійного дже-рела доказів в англійському кримінальному процесі юридично немає. Якщо підсудний забажає дати показання, він переводиться до розряду свідків, дає присягу як свідок у тому, що буде говорити правду, і допитується як свідок, тобто допиту підсудного як такого немає, але є допит підсудного як свідка. При цьому підсудний зобов'язаний відповідати на запитання, давати правдиві

показання й за неправдиві показання може бути притягнутий до кримінальної відповідальності. Підсудний розглядається як свідок захисту, і першим йому ставить запитання захисник. Якщо ж підсудний не виявив бажання давати показання, допит не проводиться. При цьому обвинувач не повинен коментувати той факт, що підсудний відмовився давати показання.

Визнання обвинуваченим своєї вини у вчиненні злочину має вирішальне значення. У разі його зізнання на суді справа не розглядається по суті. Таке положення англійські юристи обрунтовують принципом змагальності. У суді проходять змагання, спір між обвинувачем і підсудним. Якщо підсудний визнав себе винним, то спору нема, й дослідження доказів вини стає зайвим. Така переоцінка значення зізнання обвинуваченим своєї вини не відповідає інтересам установлення істини в кримінальній справі, оскільки зізнання обвинуваченого, навіть добровільне, нерідко буває неправдивим.

В англійському кримінальному процесі міститься ряд умов, за наявності яких зізнання обвинуваченого є вирішальним доказом його вини: добровільність зізнання, відсутність навіювання, спокуси, погроз, обіцянок, примусу. В момент арешту обвинуваченого поліція зобов'язана попередити його, що все, сказане ним, може бути використане проти нього й що він не зобов'язаний давати показання.

Експерт в англійському суді також виступає як свідок, але на відміну від звичайного свідка дає показання, викладаючи свою думку з приводу різних фактів. У процесі діє також принцип змагальності експертизи. Поліцейський чиновник, який проводив яке-небудь спеціалізоване дослідження в справі, може бути залучений однією із сторін (найчастіше обвинувачем) до участі в процесі як свідок і під присягою дати показання про проведені ним дослідження та їхні результати, а також висловити свою думку. Як свідок дає показання про свої дії і поліцейський чиновник або детектив, який проводив огляд місця події чи обшук.

Кожна із сторін може доручити провадження спеціальних досліджень будь-якій компетентній особі неза-

лежно від того, де вона працює, і залучати її до участі в суді як обізнаного свідка, тобто експерта. Відповідно до принципу змагальності експертизи сторони можуть залучати до участі в процесі своїх експертів для проведення контрекспертизи з метою заперечення висновків експерта протилежної сторони. Кваліфікація експерта й результати експертизи можуть бути завжди перевірені під час перехресного допиту.

Дозволяється поєднання в одній особі експертних і слідчих функцій в одній і тій самій справі. Різні спеціалізовані дослідження можуть проводити ті ж самі поліцейські, що ведуть розслідування в справі й виступають потім у суді як звичайні свідки й свідки-експерти одночасно.

В англійському кримінальному процесі завжди надавалося велике значення використанню документів і речових доказів. Допускається використання як доказу й магнітофонного запису. Відповідно до Закону про поліцію і про докази в кримінальних справах 1984 року за певних умов може бути доказом і документ, одержаний з комп'ютера.

2.5. СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

У США органи юстиції не ставлять перед собою завдання установити, що ж відбулося насправді. Суд повинен констатувати, чи довів обвинувач висунуті ним обвинувачення, однак при цьому обов'язок доказування обставин, які виключають або пом'якшують відповідальність, як правило, покладається на обвинуваченого.

Професор Гарвардського університету Е. Морган у передмові до Примірного кодексу про докази, узагальнюючи погляди своїх колег, судову практику, стверджував: "Думаючі юристи чітко уявляють собі, що правовий спір не є і не може бути науковим дослідженням, яке здійснюється з метою встановлення істини"¹.

Найпоширенішим джерелом доказів у США, як і в інших країнах, є показання свідків. Останні поділяються

¹ Цит. за: *Гуценко К. Ф. Уголовная юстиция.* — М., 1979. — С. 140.

на свідків обвинувачення і свідків захисту. Як і в Англії, суд за власною ініціативою свідків не викликає, а допити бувають трьох видів: основні, перехресні й повторні.

Як докази використовуються показання анонімних свідків, у тому числі таємних поліцейських агентів. Їм надається так звана гарантія невикриття, суть якої полягає в тому, що свідок обвинувачення — поліцейський таємний агент — на судові засідання не викликається, його показання оголошуються в суді без вказівки джерела їх одержання.

Обвинувачені також допитуються як свідки, причому визнання обвинуваченим своєї вини має вирішальне значення. Тому поліція і прокуратура завжди намагаються одержати таке визнання.

Як і в Англії, в кримінальному процесі США експертиза має змагальний характер. Кожна із сторін за власною ініціативою запрошує одного або кількох експертів. Якщо одна сторона провела експертизу, друга має право провести контрекспертизу. На суді експерт допитується як свідок, але на відміну від звичайного свідка він не дає показання про відомі йому факти, а висловлює свою думку з приводу різних фактів.

Законом “Про засекречення інформації” у США передбачена можливість доповіді слідчих матеріалів особисто суддею окремо від захисту й підсудного, для спільного вирішення питання про доцільність долучення їх до справи.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

УКРАЇНА

1. Що таке кримінально-процесуальне доказування, і яке значення воно має?
2. Що таке доказове право, і яка сукупність норм кримінально-процесуального права до нього входить?
3. Що таке теорія доказів і яке її завдання?
4. Як збираються докази та їхні джерела в кримінальному процесі?
5. Як перевіряються докази та їхні джерела?

6. Які правила оцінки доказів та їхніх джерел?
7. Що означає належність і допустимість доказів та їхніх джерел?
8. Що таке предмет доказування та який його зміст?
9. Що треба розуміти під межами й обсягом доказування?
10. Хто є суб'єктом доказування, і на кому лежить обов'язок доказування?
11. Що треба розуміти під доказами в кримінальному процесі та їхніми процесуальними джерелами?
12. Як класифікуються докази та їхні процесуальні джерела?
13. Хто є свідком у кримінальному процесі, які його права й обов'язки?
14. Що є предметом показань потерпілого та правила оцінки показань останнього?
15. Який предмет, різновиди й правила оцінки показань підозрюваного та обвинуваченого?
16. Що розуміють під висновком експерта та яке його доказове значення?
17. Які процесуальні види експертизи? Коли призначення експертизи є обов'язковим?
18. Що таке речові докази, протягом якого часу вони зберігаються, і як вирішуються питання про них?
19. Які протоколи слідчих дій є джерелами доказів?
20. Що розуміють під документами як джерелами доказів? Коли документ може бути речовим доказом?

ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

21. Які є види джерел доказів у німецькому кримінальному процесі?
22. Які заходи вживаються до свідка, що без поважних причин відмовляється від дачі показань?
25. В чому суть присяги свідка в релігійній і не в релігійній формах?
24. Який існує особливий порядок допиту президента, депутатів, міністрів?
25. Хто має право відмовитися від дачі показань?
26. Які особливості допиту обвинуваченого?

27. Які особливості діяльності експерта в німецькому кримінальному процесі?

ФРАНЦІЯ

28. Які є види джерел доказів у французькому кримінальному процесі?
29. Що є предметом оцінки показань свідків та правила оцінки їхніх показань?
30. Кого забороняється допитувати як свідків?
31. Які особливості допиту членів уряду й повноважних представників іноземних держав?
32. Які особливості показань обвинуваченого?
33. Хто може бути експертом у кримінальному процесі?

АНГЛІЯ

34. На кого покладається обов'язок доказування в англійському кримінальному процесі?
35. Що таке "свідчення за чутками"?
36. Що таке "кращий доказ"?
37. Чому забороняється оголошувати про попередню судимість обвинуваченого перед виходом присяжних для постановлення вердикту?
38. Які є джерела доказів у кримінальному процесі?
39. Хто може бути допитаний як свідок?
40. Що таке імунітет свідка?
41. Які особливості дачі показань свідків, підсудного, експерта?

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

42. Які особливості процесу доказування у кримінальному процесі США?
43. Які особливості показань свідків?
44. В чому проявляється змагальний характер експертизи?
45. Які особливості допиту експерта?
46. Чи можуть бути передані матеріали слідства особисто судді без відома захисника й підсудного?
47. Яким законом передбачена можливість доповіді про слідчі матеріали особисто судді без відома захисника й підсудного?

Глава 3

Порушення кримінального переслідування і розслідування кримінальних справ

3.1. УКРАЇНА

Порушення кримінальної справи є першою стадією кримінального процесу в Україні. На цій стадії компетентні органи повинні встановити наявність чи відсутність передбачених законом приводів і підстав для того, щоб прийняти рішення про порушення або відмову в порушенні кримінальної справи. Крім цього, тут по можливості з'ясовується наявність чи відсутність обставин, що виключають провадження в кримінальній справі, а також інших обставин, які є підставою для відмови в порушенні кримінальної справи.

Необхідною передумовою порушення кримінальної справи є наявність законних приводів і підстав.

Приводи — це передбачені законом джерела, на підставі яких органи дізнання, слідчий, прокурор, суддя та суд, уповноважені порушити кримінальну справу, одержують відомості про вчинені або підготовлювані злочини.

КПК України передбачає такі приводи до порушення кримінальної справи: заяви або повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян; повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення злочину або з краденим; явка з повинною; повідомлення, опубліковані в пресі; безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором або судом ознак злочину (ст. 94). Цей перелік є вичерпним.

Закон вимагає, щоб повідомлення підприємств, установ, організацій і посадових осіб були викладені в письмовій формі. Всі інші заяви або повідомлення можуть бути усними або письмовими.

Усні заяви про злочин заносяться до протоколу, який підписують заявник та посадова особа, що прийняла заяву. При цьому заявник під розписку попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий донос (ст. 177 КК).

Письмова заява підписується особою, яка її подає. До порушення справи слід пересвідчитися в особі заявника, попередити його про відповідальність за неправдивий донос і взяти у нього відповідну підписку.

Згідно з ч. 2 ст. 94 КПК підставою до порушення кримінальної справи є достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину (зокрема, суспільної небезпечності й кримінальної протиправності). Достатніми вважаються такі дані, які свідчать про факт підготовлюваного або вчиненого діяння, передбаченого кримінальним законом. При цьому не обов'язково, щоб вони висвітлювали дане діяння повно й всебічно або викривали конкретну особу у вчиненні злочину. Установлення цих обставин є завданням наступної стадії кримінального процесу — попереднього розслідування.

До обставин, які виключають порушення кримінальної справи, закон відносить: відсутність події злочину; відсутність у діянні складу злочину; скінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності; наявність акту амністії; помилування особи; недосягнення особою на час вчинення суспільно небезпечного діяння 11-річного віку; примирення потерпілого з обвинуваченим; відсутність скарги потерпілого; смерть особи, яка вчинила злочин; наявність стосовно даної особи вироку суду, що набрав законної сили, за тим же обвинуваченням або ухвали суду про закриття справи за тією ж підставою; наявність щодо даної особи нескасованої постанови органу дізнання, слідчого, прокурора про закриття справи за тим же обвинуваченням; наявність нескасова-

ної постанови органу дізнання, слідчого, прокурора про відмову в порушенні справи за тим же фактом.

Право порушити кримінальну справу мають прокурор, слідчий, орган дізнання, суддя і суд, при цьому кожний із них діє в межах своєї компетенції.

Прокурор має право порушити кримінальну справу про будь-який злочин. Він також здійснює нагляд за законністю та обґрунтованістю порушення кримінальної справи слідчими й органами дізнання.

Слідчі порушують кримінальні справи, керуючись правилами про підслідність (ст. 112 КПК). При цьому слідчі прокуратури можуть порушити будь-яку кримінальну справу, оскільки вони вправі розслідувати будь-який злочин.

Органи дізнання вправі порушити кримінальну справу в межах їхньої компетенції, визначеної ст. 101 КПК. При цьому міліція може порушити справу про будь-який злочин. Капітани морських суден, що перебувають у далекому плаванні, також вправі порушити справу про будь-який злочин, вчинений членами екіпажу й пасажирами під час перебування корабля в такому плаванні.

Органи Служби безпеки можуть порушити кримінальну справу про злочини, віднесені законом до їхнього відання (ч. 2 ст. 112 КПК).

Командири військових частин, з'єднань, начальники військових установ вправі порушити кримінальну справу про злочини, вчинені підлеглими їм військовослужбовцями та військовозобов'язаними під час проходження ними зборів, а також робітниками й службовцями Збройних Сил України у зв'язку з виконанням службових обов'язків або в розташуванні частини, з'єднання, установи.

Митні органи порушують кримінальні справи про контрабанду.

Начальники виправно-трудових установ, слідчих ізоляторів, лікувально-трудових і виховно-трудових профілакторіїв мають право порушити кримінальну справу про злочини проти встановленого порядку несення служби, а також про злочини, вчинені в розташуванні зазначених установ.

Органи державного пожежного нагляду вправі порушити кримінальну справу про пожежі й порушення протипожежних правил.

Органи прикордонної охорони можуть порушити кримінальну справу про порушення державного кордону.

Суддя порушує кримінальні справи так званого приватного обвинувачення (ч. 1 ст. 27, ст. 251 КПК), про злочини, обставини яких органи дізнання встановлюють у порядку протокольної форми досудової підготовки матеріалів (ст. 425, 430 КПК), або коли він виявляє ознаки злочину під час розгляду справи про адміністративне правопорушення (наприклад, про дрібне хуліганство) чи при здійсненні функцій керівництва діяльністю судового виконавця (наприклад, установивши ознаки злісного ухилення від сплати аліментів на утримання дітей).

Суд вправі порушити кримінальну справу, якщо під час судового розгляду будуть встановлені підстави для порушення справи за новим обвинуваченням чи щодо нової особи.

Закон зобов'язує правоохоронні органи приймати заяви і повідомлення про вчинені злочини, в тому числі й у справах, які не підлягають їхньому віданню (ст. 97 КПК). В останньому випадку вони направляють прийняту заяву або повідомлення за належністю, одночасно вживаючи всіх можливих заходів, щоб запобігти злочині або припинити його.

Неприйняття або повернення заяви чи повідомлення про злочин з мотиву недостатності в них необхідних даних є неприпустимим. Заявнику може бути лише запропоновано додатково подати наявні у нього предмети чи документи.

Заява або повідомлення про злочин має бути розглянута не пізніше трьох діб із дня її надходження. Протягом цього строку прокурор, слідчий, орган дізнання чи суддя зобов'язані прийняти рішення про порушення або відмову в порушенні кримінальної справи чи про направлення заяви або повідомлення за належністю, тобто за підслідністю чи підсудністю.

Якщо питання про порушення кримінальної справи не можна вирішити на підставі даних, що є в заяві чи повідомленні, провадиться перевірка цих документів у строк не більше 10 днів. Така перевірка здійснюється головним чином шляхом відібрання пояснень від окремих громадян чи посадових осіб або витребування необхідних документів.

В окремих випадках виникає необхідність звернутися до відповідних організацій чи установ з вимогою провести ревізію чи відомчу перевірку. Органи дізнання можуть здійснювати перевірку й оперативним шляхом.

За наявності законних приводів і підстав прокурор, слідчий, орган дізнання і суддя виносять постанову, а суд — ухвалу про порушення кримінальної справи, вказавши в них приводи й підстави до порушення справи, статтю кримінального закону, за ознаками якої порушується справа, а також подальше її спрямування.

Порушивши кримінальну справу, прокурор, як правило, направляє її для провадження попереднього слідства, але може прийняти її і до свого провадження.

Якщо справу порушили слідчий або орган дізнання, вони приймають її до свого провадження і починають відповідно попереднє слідство чи дізнання. Не пізніше доби вони зобов'язані направити прокурору копію своєї постанови (ст. 100 КПК).

Порушивши кримінальну справу, суддя або суд направляє її прокурору для провадження попереднього слідства. Винятком є кримінальні справи про злочини, обставини вчинення яких встановлюються в порядку протокольної форми досудової підготовки матеріалів, і справи приватного обвинувачення (ст. 27, 425 КПК).

За відсутності законних приводів і підстав, а також за наявності обставин, які виключають порушення кримінальної справи чи дають право не порушувати її, прокурор, слідчий, орган дізнання, суддя виносять постанову про відмову в порушенні кримінальної справи, про що вони повідомляють заінтересованих осіб і підприємства, установи, організації.

Постанова слідчого й органу дізнання про відмову в порушенні кримінальної справи може бути оскаржена відповідному прокуророві, а якщо цю постанову винесено прокурором — вищестоящому прокуророві. Скарга подається особою, інтересів якої вона стосується, або її представником протягом 7 днів з дня одержання копії постанови.

У разі відмови прокурора скасувати постанову про відмову в порушенні кримінальної справи скарга на постанову районного, міського та прирівняного до них органу дізнання, слідчого, прокурора подається до районного (міського) суду за місцезоташуванням органу або роботи посадової особи, яка винесла постанову, протягом семи днів з дня отримання повідомлення прокурора про відмову в скасуванні постанови. Скарга на постанову вищестоящого органу дізнання, слідчого, прокурора подається в такому ж порядку до обласного і прирівняного до нього суду. Не пізніше десяти днів з дня надходження її до суду суддя одноособово повинен розглянути скаргу і прийняти одне з таких рішень: скасувати постанову про відмову в порушенні справи і повернути матеріали для проведення додаткової перевірки; порушити справу; залишити скаргу без задоволення. Постанова судді оскарженню в касаційному порядку не підлягає (статті 99¹, 236¹, 236² КПК).

Постанова судді про відмову в порушенні кримінальної справи може бути оскаржена протягом семи днів з дня одержання копії постанови або ухвали до вищестоящого суду (ст. 99¹ КПК).

Попереднє розслідування являє собою процесуальну діяльність органів дізнання, слідства, прокуратури щодо виявлення, закріплення й оцінки доказів з метою розкриття злочинів і викриття осіб, що їх заподіяли. Це — друга стадія українського кримінального процесу.

Кримінально-процесуальний закон встановлює дві форми розслідування: дізнання й попереднє слідство.

Дізнанням називається попереднє розслідування справ, яке провадиться правомочними на те органами дізнання (ст. 101 КПК).

За наявності ознак злочину, що не є тяжким, орган дізнання порушує кримінальну справу і проводить слідчі дії до встановлення особи, яка його вчинила, а після її встановлення у строк не більше десяти днів складає постанову про передачу справи слідчому, яка подається прокурору для затвердження.

У разі порушення органом дізнання справи про тяжкий злочин він зобов'язаний передати її слідчому через прокурора після виконання невідкладних слідчих дій у строк до 10 днів з моменту порушення справи.

Якщо у справі про тяжкий злочин, що передана слідчому, не встановлено особу, яка його вчинила, орган дізнання продовжує виконувати оперативно-розшукові дії і повідомляє слідчого про їх наслідки.

Після вступу слідчого у справу орган дізнання зобов'язаний виконувати доручення слідчого щодо проведення слідчих та розшукових дій.

Якщо у справі про злочин, що не є тяжким, особу, яка його вчинила, не встановлено, дізнання зупиняється (ч. 1 ст. 108 КПК).

За наявності обставин, що виключають провадження в кримінальній справі, орган дізнання закриває справу мотивованою постановою, копію якої в добовий строк надсилає прокуророві (ст. 109 КПК).

Попереднє слідство — основна форма розслідування злочинів, яка застосовується в більшості кримінальних справ (статті 111, 112 КПК). Воно повинно бути закінчене протягом двох місяців. У цей строк входить час з моменту порушення справи до направлення її прокуророві з обвинувальним висновком чи постановою про передачу справи до суду для розгляду питання про застосування примусових заходів медичного характеру або до закриття чи зупинення провадження у справі.

Строк попереднього слідства може бути подовжено районним, міським та прирівняним до них прокурором до трьох місяців, прокурором Автономної Республіки Крим, області, м. Києва, Севастополя і прирівняним до них прокурором або їхніми заступниками — до шести місяців. Надалі подовжувати строк попереднього слідст-

ва можуть лише Генеральний прокурор України або його заступники.

Якщо справа повернута судом для провадження додаткового слідства, його строк встановлюється в межах одного місяця. Подальше подовження строку слідства в цих справах здійснюється на загальних підставах.

До *слідчих дій*, які провадяться органами розслідування, в українському кримінальному процесі *належать*: допит свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених, експертів; очна ставка; пред'явлення для впізнання; обшук; виїмка; огляд; ексгумація трупа; освідування; відтворення обстановки та обставин події; провадження експертизи; накладення арешту на майно, поштово-телеграфну кореспонденцію.

Допит свідка й потерпілого. Допит свідка — слідча дія, яка найчастіше застосовується органами розслідування. Свідка можна допитувати про факти, які стосуються даної справи, а також про особу підозрюваного чи обвинуваченого, потерпілого. Свідок викликається до слідчого повісткою, яка вручається під розписку свідкові, а в разі його тимчасової відсутності — кому-небудь з дорослих членів його сім'ї, домоуправлінню, сільській або селищній раді народних депутатів чи адміністрації за місцем його роботи. Свідок може бути викликаний також телеграмою або телефонограмою. Свідок допитується в місці провадження попереднього слідства, а в разі необхідності — в місці його перебування. Він допитується окремо і за відсутності інших свідків. При цьому слідчий вживає заходів, щоб свідки, викликані в одній справі, не змогли спілкуватися між собою до закінчення допиту.

Перед допитом слідчий встановлює особу свідка, повідомляє його, в якій справі він викликаний, і попереджає про обов'язок розповісти все відоме йому в справі, а також про кримінальну відповідальність за відмову дати показання і за дачу завідомо неправдивих показань (статті 178, 179 КК). Потім він з'ясовує стосунки між свідком і підозрюваним чи обвинувачуваним, потерпілим і починає допит.

Допит свідка практично ділиться на дві частини. Перша з них являє собою вільну розповідь свідка про відомі йому обставини справи, друга складається із запитань слідчого й відповідей на них.

Допит свідка оформляється протоколом, у якому вказуються прізвище, ім'я та по батькові свідка, його вік, громадянство, національність, освіта, місце роботи, рід занять або посада, місце проживання, а також відомості про його стосунки з підозрюваним, обвинуваченим і потерпілим. У протоколі зазначається, що свідкові роз'яснені його обов'язки і відповідальність за відмову давати показання і за дачу завідомо неправдивих показань. Показання свідка та відповіді на поставлені йому запитання викладаються від першої особи й по можливості дослівно. Свідкові, коли він про це просить, може бути надана можливість особисто написати свої показання в присутності слідчого, про що зазначається в протоколі. Після закінчення допиту слідчий пред'являє свідкові протокол для прочитання. На прохання свідка протокол може бути йому прочитаний слідчим. Свідок і особи, які були присутні при допиті, мають право просити про внесення доповнень і поправок до протоколу. Свідок підписує кожен сторінку протоколу (ст. 170 КПК).

Допит потерпілого ведеться за тими ж правилами, що й допит свідка. КПК України встановлює лише одну особливість, потерпілого попереджають лише про відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань. Очна ставка полягає в одночасному допиті двох раніше допитаних осіб, у показаннях яких є суперечності з приводу одних і тих же обставин. Вона може бути проведена між двома свідками, потерпілими, свідком і потерпілим, свідком та обвинуваченим, між двома обвинуваченими тощо.

Порядок проведення *очної ставки* такий. Слідчий встановлює, чи знають особи, викликані на очну ставку, один одного і в яких стосунках вони перебувають між собою; свідків попереджають про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань і за дачу завідомо неправдивих показань; викликаним на очну ставку особам по черзі пропонується дати показання про ті обста-

вини справи, для з'ясування яких призначена очна ставка; після цього слідчий ставить запитання й особи, викликані на очну ставку, з дозволу слідчого можуть ставити запитання одна одній; оголошення показань, даних учасниками очної ставки на попередніх допитах, дозволяється лише після дачі ними показань на очній ставці та запису їх до протоколу. Про проведення очної ставки слідчий складає протокол. Допитані особи мають право вимагати доповнення протоколу і внесення до нього поправок. Протокол підписує кожна з допитаних осіб та слідчий (ст. 173 КПК).

Пред'явлення особи та предметів для впізнання. Суть цієї слідчої дії полягає в тому, що свідку, потерпілому, обвинуваченому або підозрюваному пред'являються особа чи предмет для того, щоб вони засвідчили, чи той це предмет чи особа, яких вони раніше бачили й про які давали показання (статті 174—176 КПК).

Порядок пред'явлення особи для впізнання такий: свідка, потерпілого, підозрюваного чи обвинуваченого спочатку допитують про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких упізнаючий бачив цю особу, про що складається протокол допиту; особа, що підлягає впізнанню, пред'являється упізнаючому разом з іншими особами тієї ж статі у кількості не менше трьох, які не мають різких відмінностей у зовнішності та одязі; особі, що підлягає впізнанню, пропонується зайняти будь-яке місце серед інших осіб, що пред'являються; свідка й потерпілого перед упізнанням попереджають про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань; упізнаючому пропонується вказати особу, яку він упізнав, і пояснити, за якими ознаками він її впізнав. У разі неможливості пред'явлення особи впізнання може проводитися за фотознімком, поданим одночасно з не менш як двома іншими фотознімками. Пред'явлення особи для впізнання здійснюється в присутності двох понять.

За тими ж правилами пред'являються і предмети для впізнання. Про дану слідчу дію складається протокол, який підписується всіма особами, котрі брали участь у

проведенні впізнання, понятими й слідчими. До протоколу додаються фотознімки, якщо особи або предмети, пред'явлені для впізнання, були сфотографовані.

Обшук. Обшук проводить слідчий у тих випадках, коли він має достатні дані вважати, що знаряддя злочину, речі й цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші предмети й документи, які мають значення для встановлення істини в справі, заховані в певному приміщенні або місці чи в якоїсь особи. Обшук здійснюється також у тому випадку, коли слідчий має достатні дані про те, що в певному приміщенні або місці переховується злочинець. Обшук може проводитися за постановою слідчого і тільки з санкції прокурора. У невідкладних випадках обшук може бути здійснений без санкції прокурора, але з наступним повідомленням прокурора в добовий строк про проведення обшуку та його результати (ст. 177 КПК).

Виїмка проводиться в тих випадках, коли слідчий має точні дані, що предмети чи документи, які мають значення для справи, знаходяться в певної особи чи в певному місці. Вона проводиться за постановою слідчого. Виїмка документів, що являють собою державну таємницю, проводиться тільки з санкції прокурора і в порядку, погодженому з керівником відповідної установи (ст. 178 КПК).

Обшуки та виїмки, крім невідкладних випадків, належить проводити вдень і обов'язково в присутності двох понятих та особи, яка займає дане приміщення, а за відсутності її — представника домоуправління або місцевої ради народних депутатів. Обшукуваним, понятим і відповідним представникам роз'яснюється їхнє право бути присутніми при всіх діях слідчого й робити заяви з приводу цих дій. Такі заяви підлягають занесенню до протоколу.

У приміщеннях, що їх займають дипломатичні представництва, а також де проживають члени дипломатичних представництв та їхні сім'ї, які користуються правом дипломатичної недоторканності, обшук і виїмку можна проводити лише за згодою дипломатичного представництва. Про згоду дипломатичних представників на об-

шук або виїмку робиться запит через Міністерство закордонних справ України. Обшук і виїмка в зазначених приміщеннях проводяться обов'язково в присутності прокурора і представника Міністерства закордонних справ (ст. 182 КПК)

Перед обшуком або виїмкою слідчий пред'являє постанову особам, що займають приміщення, пропонує їм видати зазначені в постанові предмети або документи, а також вказати місце, де переховується злочинець. У разі відмови виконати його вимоги слідчий провадить обшук або виїмку в примусовому порядку. Проводячи обшук, слідчий має право розкривати замкнені приміщення і сховища, якщо володілець відмовляється їх відкрити. Під час обшуку або виїмки слідчий повинен вжити заходів, щоб не були розголошені виявлені при цьому обставини особистого життя обшукуваного та інших осіб, які проживають або тимчасово перебувають у цьому приміщенні.

Під час обшуку або виїмки можуть бути вилучені лише предмети й документи, які мають значення для справи, а також цінності й майно обвинуваченого або підозрюваного з метою забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації майна. Предмети і документи, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню, незалежно від їх відношення до справи. Всі документи і предмети, які підлягають вилученню, слідчий повинен пред'явити понятим та іншим присутнім особам і перелічити їх в протоколі обшуку або виїмки чи в доданому до нього описі із зазначенням їх назви, кількості, міри, ваги, матеріалу, з якого вони виготовлені, та індивідуальних ознак. У необхідних випадках вилучені предмети й документи на місці обшуку упаковуються і опечатуються.

Протокол обшуку або виїмки складається у двох примірниках. До нього заносяться всі заяви й зауваження осіб, присутніх під час обшуку чи виїмки, зроблені з приводу тих чи інших дій слідчого. Обидва примірники протоколу, а також опис вилучених предметів підписують слідчий, особа, у якої проводились обшук або виїм-

ка, та запрошені особи, що були присутні. Другий примірник протоколу обшуку або виїмки, а також другий примірник опису вручається особі, у якої проведено обшук або виїмку, а в разі її відсутності — повнолітньому членові її сім'ї або представникові домоуправління чи місцевої ради народних депутатів. За наявності в протоколі зауважень на неправильні дії, допущені під час обшуку, слідчий не пізніше як за два дні повідомляє про це прокурора, який здійснює нагляд за слідством.

Обшук особи також проводиться за постановою слідчого і з санкції прокурора чи його заступника. Без винесення постанови обшук особи можна проводити при затриманні її чи ув'язненні під варту або коли є достатні підстави вважати, що, перебуваючи в приміщенні чи іншому місці, де проводиться обшук або виїмка, вона ховає при собі предмети чи документи, які мають значення для справи. Той, хто обшукує, і поняті повинні бути тієї ж статі, що й обшукувана особа (ст. 184 КПК).

Огляд являє собою слідчу дію, мета якої — виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обстановки злочину, а також інших обставин, які мають значення для справи. КПК розрізняє огляд місцевості, приміщення, предметів чи документів, трупа (статті 190, 192 КПК).

Огляд місця події (перші два види огляду) у невідкладних випадках може бути проведений до порушення кримінальної справи. У цих випадках за наявності для того підстав кримінальна справа порушується негайно після огляду (ч. 2 ст. 190 КПК).

Огляд проводиться у присутності не менше двох понятих, і, як правило, вдень. Для участі в огляді слідчий може запросити спеціаліста, не заінтересованого в результатах справи. У необхідних випадках слідчий проводить вимірювання, складає план, креслення оглянутого місця та окремих предметів, а також по можливості фотографує їх.

Огляд предметів і документів, вилучених під час огляду місця події, виїмки або обшуку, а також пред'явлення їх обвинуваченому, потерпілому та іншим особам слід-

чий провадить на місці події, обшуку або виїмки, а у випадках, коли це неможливо, — за місцем провадження у справі.

Огляд трупа на місці його виявлення слідчий провадить з участю судово-медичного експерта і в присутності двох понятих. Коли неможливо викликати судово-медичного експерта, то запрошується найближчий лікар.

Про необхідність ексгумації трупа слідчий складає постанову, яку затверджує прокурор. Труп виймають з місця поховання в присутності слідчого, судово-медичного експерта та двох понятих, про що складається протокол, який підписують усі зазначені особи (ч. 2 ст. 192 КПК).

Окремою слідчою дією є й *освідування*, мета якого полягає в тому, щоб виявити або засвідчити у обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого чи свідка особливі прикмети, які мають значення для справи, або встановити стан даної особи. Освідування провадиться в присутності понятих лише у разі, якщо слідчий визнає це за необхідне (ч. 2 ст. 127 КПК). Судово-медичне освідування провадить за вказівкою слідчого судово-медичний експерт або лікар,

Слідчий не вправі бути присутнім під час освідування особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголити особу, що підлягає освідуванню. Під час освідування не допускаються дії, які принижують гідність освідуваної особи або є небезпечними для її здоров'я. Про результати освідування, проведеного слідчим, складається протокол, який підписують слідчий та освідуваний. При судово-медичному освідуванні складають акт, а коли освідування провадить лікар, він видає довідку (ст. 193 КПК).

Відтворення обстановки й обставин події може відбуватись у формі слідчого експерименту й перевірки показань на місці. З метою перевірки та уточнення результатів допиту свідка, потерпілого, обвинуваченого чи підозрюваного або даних, одержаних під час проведення огляду та інших слідчих дій, слідчий може виїхати на місце і в присутності понятих, а в необхідних випадках — і з участю спеціаліста, свідка, потерпілого й обвинуваченого відтворити обстановку й умови, в яких ті чи

інші події могли відбуватися в дійсності. Виконання цих дій допускається за умови, коли вони не принижують гідності осіб, що беруть у них участь, і не є небезпечними для їхнього здоров'я. Про проведення зазначених дій складається протокол, який підписують особи, котрі брали в них участь, поняті та слідчий. До протоколу додаються відповідні схеми, фотознімки, плани, документи (ст. 194 КПК).

Проведення експертизи. Експертиза призначається у випадках, коли для дослідження обставин справи необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання.

За необхідності проведення експертизи слідчий складає мотивовану постанову, в якій вказує:

- підстави для проведення експертизи;
- прізвище експерта або назву установи, експертам якої доручається провести експертизу;
- питання, щодо яких експерт повинен дати висновок;
- об'єкти, які мають бути досліджені;
- перелічує матеріали, що пред'являються експертові для ознайомлення.

Постанова про призначення експертизи оголошується підозрюваному або обвинуваченому. При цьому йому роз'яснюються права, зокрема право заявити відвід експерту, просити про призначення експерта з числа вказаних ним осіб, ставити перед експертизою додаткові питання, про що складається протокол, який підписують слідчий, підозрюваний або обвинувачений (ст. 197 КПК).

Експертиза може бути проведена в спеціальній експертній установі, наприклад у Науково-дослідному інституті судової експертизи, або поза експертною установою — окремими особами, які мають спеціальні знання. Після проведення необхідних досліджень експерт складає висновок. Ознайомившись з висновком експерта, слідчий має право допитати експерта з метою одержання роз'яснення або доповнення висновку. Про допит експерта складається протокол.

Матеріали експертизи пред'являються підозрюваному або обвинуваченому, про що складається протокол. У протоколі слідчий зазначає їхні пояснення, зауваження,

заперечення й клопотання. Клопотання ці вирішуються слідчим. Про відмову в клопотанні слідчий виносить мотивовану постанову.

Пред'явлення обвинувачення і допит обвинуваченого. Стаття 131 КПК зобов'язує слідчого винести постанову про притягнення особи як обвинуваченого, коли є достатньо доказів, які вказують на вчинення нею злочину. Копія постанови негайно надсилається прокуророві.

Обвинувачення має бути пред'явлене не пізніше двох днів з моменту винесення слідчим постанови про притягнення даної особи як обвинуваченого, і принаймні не пізніше дня явки обвинуваченого або його приводу. В разі відмови обвинуваченого поставити підпис на постанові про притягнення його як обвинуваченого слідчий робить на ній відмітку про оголошення її тексту обвинуваченому й про відмову його від підпису, про що сповіщає прокурора (статті 133, 140 КПК).

Слідчий зобов'язаний допитати обвинуваченого негайно після його явки або приводу, в усякому разі не пізніше як за добу після пред'явлення йому обвинувачення. На початку допиту слідчий повинен запитати обвинуваченого, чи визнає він себе винним у пред'явленому обвинуваченні, після чого пропонує йому дати показання по суті обвинувачення. Слідчий вислуховує показання обвинуваченого і в разі необхідності ставить йому запитання.

Показання обвинуваченого та відповіді на поставлені йому запитання викладаються від першої особи й по можливості дослівно. Після закінчення допиту слідчий пред'являє протокол обвинуваченому для прочитання. Обвинувачений має право вимагати доповнення протоколу і внесення до нього поправок. Ці доповнення і поправки підлягають обов'язковому занесенню до протоколу. Протокол підписують обвинувачений і слідчий. Якщо протокол написаний на кількох сторінках, обвинувачений підписує кожен сторінку окремо (статті 143, 145 КПК).

Зупинення попереднього слідства — це тимчасова перерва провадження в справі. Справа може бути зупи-

нена, коли місцезнаходження обвинуваченого невідоме, коли психічне або інше тяжке захворювання обвинуваченого перешкоджає закінченню провадження в справі, або коли не встановлено особу, яка вчинила злочин. Попереднє слідство зупиняється мотивованою постановою слідчого, копія якої направляється прокуророві (ст. 206 КПК).

Справа, в якій слідство зупинено, підлягає закриттю: після закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності; внаслідок зміни обстановки, в силу чого вчинене винним діяння втратило суспільно небезпечний характер або ця особа перестала бути суспільно небезпечною; внаслідок акта амністії або помилування; за наявності вироку суду за тим же обвинуваченням або нескасованої постанови органу дізнання слідчого, прокурора про закриття справи за тим же обвинуваченням. Закриття справи провадиться мотивованою постановою слідчого (ст. 211 КПК).

Закінчення попереднього слідства. Проведення попереднього слідства закінчується: складанням обвинувального висновку; винесенням постанови про закриття справи; винесенням постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 212 КПК).

У більшості випадків попереднє слідство закінчується складанням обвинувального висновку й передачею справи через прокурора до суду. Для забезпечення прав і законних інтересів усіх учасників процесу закон зобов'язує слідчого, перш ніж приступити до складання обвинувального висновку, виконати ряд процесуальних дій.

Визнавши попереднє слідство в справі, яка підлягає направленню для віддання обвинуваченого до суду закінченим, слідчий повідомляє про це потерпілого, цивільного відповідача або їхніх представників і роз'яснює їм їхнє право ознайомитися з матеріалами справи; про це слідчий складає відповідний протокол або додає до справи копію письмового повідомлення. У разі письмового або усного клопотання зазначених осіб про ознайомлення їх з матеріалами справи слідчий повинен надати цим

особам та їхнім представникам можливість ознайомитися з ними. Зазначені особи мають право робити виписки зі справи й заявляти клопотання про доповнення слідства. Оголошення про закінчення слідства і пред'явлення матеріалів справи для ознайомлення оформляються протоколом (ст. 217 КПК).

Після того, як слідчий ознайомив потерпілого, цивільного позивача й цивільного відповідача зі справою, він оголошує обвинуваченому, що слідство в його справі закінчено й він має право на ознайомлення з усіма матеріалами справи як особисто, так із допомогою захисника, а також може заявити клопотання про доповнення попереднього слідства. Якщо обвинувачений не виявив бажання мати захисника, йому пред'являються для ознайомлення всі матеріали справи. Під час ознайомлення з ними обвинувачений вправі робити виписки з матеріалів справи й порушувати клопотання. Про те, що обвинуваченому оголошено про закінчення слідства, і що йому пред'явлено матеріали справи для ознайомлення, зазначається в протоколі.

Слідчий зобов'язаний роз'яснити обвинуваченому право заявити клопотання про розгляд його справи в суді першої інстанції одноособово — суддею чи колегіально — судом у складі трьох осіб у випадках, передбачених законом (ч. 1 ст. 218 КПК).

Якщо в справі бере участь захисник, слідчий надає можливість ознайомитися з усіма матеріалами справи й захисникові, про що складає окремий протокол. При цьому пред'явлення матеріалів справи має бути відкладено до явки захисника, але не більш як на три дні.

У разі неможливості для обраного обвинувачем захисника з'явитися в цей строк слідчий має право запропонувати обвинуваченому запросити іншого захисника або забезпечує йому захисника. Обов'язок забезпечити участь захисника в такому випадку покладається на керівника адвокатського об'єднання за місцем провадження справи.

Оплата праці захисника у випадку, коли він брав участь у попередньому слідстві або судовому розгляді за

призначенням та у разі звільнення підозрюваного, обвинуваченого й підсудного від оплати юридичної допомоги через їхню малозабезпеченість, проводиться за рахунок державного бюджету у розмірі однієї мінімальної заробітної плати за повний робочий день (лист Міністерства юстиції і Міністерства фінансів України № 12-90-162 від 1 березня 1996 р.). Відшкодування витрат у таких випадках може бути покладено на засудженого (ст. 47 КПК).

Матеріали попереднього слідства пред'являються для ознайомлення підшитими й пронумерованими. Обвинуваченого й захисника не можна обмежувати в часі, потрібному їм, щоб ознайомитися з усіма матеріалами справи. Однак, якщо обвинувачений і його захисник явно намагатимуться затягнути закінчення справи, слідчий вправі своєю мотивованою постановою визначити певний строк для ознайомлення з матеріалами справи. Така постанова підлягає затвердженню прокурором (ч. 5 і 6 ст. 218 КПК).

Після виконання вказаних вище дій і розв'язання клопотань, заявлених під час ознайомлення з матеріалами справи, слідчий складає обвинувальний висновок. Це — завершальний документ попереднього розслідування, в якому викладаються всі обставини справи, систематизуються докази, зібрані в ході розслідування, формулюється обвинувачення, дається юридична кваліфікація злочинних дій обвинуваченого.

Обвинувальний висновок складається з описової і резолютивної частин. В описовій частині зазначаються: обставини справи, як їх встановлено на попередньому слідстві — місце, час, способи, мотиви і наслідки злочину, вчиненого кожним з обвинувачених, а також докази, які зібрані в справі, й відомості про потерпілого; показання кожного з обвинувачених по суті пред'явленого йому обвинувачення, доводи, наведені ним на свій захист, і результати їх перевірки; наявність обставин, які обтяжують та пом'якшують його відповідальність. При посиланні на докази обов'язково зазначаються аркуші справи.

У резолютивній частині наводяться відомості про особу кожного з обвинувачених, коротко викладається суть пред'явленого обвинувачення із зазначенням статті кримінального закону, який передбачає даний злочин. Обвинувальний висновок підписує слідчий із зазначенням місця і часу його складання (ст. 223 КПК).

До обвинувального висновку додаються: список осіб, що підлягають виклику в судове засідання, із зазначенням їхньої адреси й аркушів справи, де викладені їхні показання або висновки; довідка про рух справи та про застосування запобіжного заходу із зазначенням часу й місця тримання під вартою кожного з обвинувачених, якщо вони заарештовані; довідки про речові докази, цивільний позов, заходи, вжиті до забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації майна; довідка про судові витрати в справі за час попереднього слідства з посиланням на відповідні аркуші справи (ст. 224 КПК).

Після того, як обвинувальний висновок складено й підписано, слідчий направляє справу прокуророві.

Одержавши від органу попереднього слідства справу з обвинувальним висновком, прокурор зобов'язаний перевірити: чи мала місце подія злочину; чи містить діяння, яке ставиться у вину обвинуваченому, склад злочину; чи немає в справі обставин, що тягнуть за собою її закриття; чи пред'явлено обвинувачення щодо всіх установлених злочинних дій обвинуваченого; чи притягнуті як обвинувачені всі особи, викриті у вчиненні злочину; чи правильно кваліфіковано дії обвинуваченого за статтями кримінального закону; чи додержано вимог закону при складанні обвинувального висновку; чи правильно обрано запобіжний захід; чи вжито заходів для забезпечення відшкодування збитків, заподіяних злочином, і можливої конфіскації майна; чи виявлено причини та умови, що сприяли вчиненню злочину, й чи вжито заходів до їх усунення; чи додержано під час провадження дізнання або попереднього слідства всіх інших вимог КПК.

Перевіривши справу з обвинувальним висновком, прокурор:

- затверджує обвинувальний висновок або складає новий обвинувальний висновок;
- повертає справу слідчому зі своїми письмовими вказівками для провадження додаткового розслідування;
- закриває справу, склавши про це постанову;
- складає постанову, в якій зазначає зміни, що вносяться до обвинувального висновку.

Після затвердження обвинувального висновку або складання нового обвинувального висновку прокурор направляє справу до суду, якому вона підсудна, й повідомляє суд про те, чи вважає він за потрібне підтримувати державне обвинувачення. Одночасно з цим прокурор повідомляє обвинуваченого, до якого суду направлена справа.

3.2. ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

Право порушення публічного обвинувачення належить прокуратурі (§ 152 КПК ФРН). Якщо предметом процесу є проступок, то прокуратура має право за згодою суду вирішити питання про віддання до суду обвинуваченого без кримінального переслідування (якщо вина правопорушника незначна).

В справах про малозначні діяння прокуратура може відмовитися від публічного обвинувачення і одночасно покласти на правопорушника такі зобов'язання:

- виконати певну роботу з метою усунути шкоду, завдану діянням;
- внести певну грошову суму на користь установи чи в державну казну;
- виконати громадсько-корисну роботу.

При цьому встановлюється певний строк (до одного року). Якщо обвинувачений виконує ці обов'язки, то він звільняється від відповідальності.

При розслідуванні справи прокуратура має право вимагати від усіх органів і осіб різні відомості. Поліція зобов'язана виконувати усі вимоги і доручення прокуратури.

Затримання громадян з метою встановлення особи не може продовжуватися більше 12 годин. Затриманий має бути негайно доставлений до дільничного судді для дачі санкцій на взяття під варту. При допиті обвинуваченого суддею дозволяється присутність представника прокуратури і захисника. При допиті свідків або експерта дозволяється присутність представника прокуратури, обвинуваченого і захисника.

Кримінально-процесуальним кодексом ФРН (§ 169) передбачені посади слідчого судді вищого земельного суду і слідчого судді Верховного суду ФРН (які розслідують складні злочини).

Застава (§ 176 КПК ФРН). Суд може зобов'язати заявника, внести заставу для забезпечення розслідування. Розмір застави (грошми чи цінними паперами) встановлює суддя. Розмір застави, яка підлягає внесенню, встановлюється судом на свій розсуд. При цьому одночасно має бути установлений строк, протягом якого має бути внесена застava. Якщо застava не внесена в установленний строк, то суд має роз'яснити заставникові, що клопотання вважається відкликаним.

3.3. ФРАНЦІЯ

Порушення кримінального переслідування, а також керівництво судовою поліцією, нагляд за розслідуванням і підтримання обвинувачення в суді, забезпечення виконання судових рішень покладено на прокуратуру.

До системи органів прокуратури входять: прокурор Республіки (знаходиться при кожному трибуналі великої інстанції й одночасно особисто або через поліцейського комісара чи офіцера поліції обслуговує трибунал нижчої інстанції); генеральний прокурор при апеляційному суді (йому підпорядковуються всі прокурори Республіки в районі компетенції апеляційного суду); генеральний проку-

рор при Касаційному суді (він не має адміністративних функцій, але може давати керівні вказівки прокурорам при нижчестоящих судових органах на підставі практики Касаційного суду).

Кожен прокурор має заступників і помічників. Діяльністю органів прокуратури керує міністр юстиції, але сам він прокурорських функцій не виконує. Всі прокурори у Франції призначаються Президентом Республіки за поданням міністра юстиції.

Міністр юстиції має право повідомити генеральному прокуророві при апеляційному суді про всі відомі йому випадки порушення кримінального закону, запропонувати йому самому порушити або дати розпорядження про порушення кримінального переслідування. Такі ж повноваження генеральний прокурор при апеляційному суді має щодо прокурорів Республіки. Під його наглядом перебувають посадові особи й агенти судової поліції. Він може доручити їм збирання всіх відомостей, які вважає корисними в інтересах найкращого відправлення правосуддя.

Прокурор Республіки приймає скарги й повідомлення про злочини й вирішує, які заходи щодо них вжити: дати розпорядження про проведення всіх дій, необхідних для розшуку й переслідування осіб, винних у порушенні кримінального закону; повідомити поліцейським комісарам або офіцерам поліції й дати розпорядження про порушення кримінального переслідування; зажадати початку попереднього слідства або дізнання.

Попереднє розслідування у французькому кримінальному процесі має дві форми: попереднє слідство й дізнання.

Попереднє слідство є обов'язковим лише в справах про злочин. В окремих випадках воно може провадитися й у справах про делікти й проступки. У Франції кримінальні діяння за ступенем їхньої суспільної небезпеки, характером і розміром санкції поділяються на три категорії: а) злочини — діяння, за які призначають найбільш тяжкі покарання: пожиттєве або довгострокове позбавлення волі, вигнання (смертна кара була скасована в

1981 р.); б) делікти— діяння, які караються позбавленням волі на строк понад два місяці і, як правило, не більш як на п'ять років і (або) штрафом понад 2 тис. франків; в) проступки — незначні правопорушення, які караються позбавленням волі на строк до двох місяців і (або) штрафом до 2 тис. франків. У 1986 р. порушення були розділені на п'ять класів, залежно від чого вони караються штрафом від 30 франків до 10 тис. франків. Максимальний строк позбавлення волі залишився два місяці (за повторне порушення п'ятого класу). Перші три класи порушень караються лише штрафом.

Проведення попереднього слідства є прерогативою слідчого судді, а в справах про діяння неповнолітніх — судді в справах неповнолітніх. Він призначається з числа суддів вищих трибуналів декретом Президента Республіки за поданням міністра юстиції строком на три роки з правом відновлення цього строку.

Слідчий суддя може проводити слідство лише на підставі вимоги прокурора Республіки, в тому числі й у випадку явного проступку чи делікту.

Якщо потерпілий (у французькому кримінальному процесі він називається цивільним позивачем) подав скаргу слідчому судді, останній дає розпорядження про направлення її прокуророві Республіки з тим, щоб той заявив необхідні вимоги. При цьому в тих випадках, коли його скарга приводить у рух цивільний позов, потерпілий під загрозою неприйняття його позовної скарги мусить внести до канцелярії трибуналу суму, визнану необхідною для забезпечення витрат, пов'язаних з процесом. Ця сума встановлюється постановою слідчого судді.

Вимога прокурора Республіки про порушення справи може мати місце стосовно як визначеної, так і ще не відомої слідству особи.

Розслідуючи справу, слідчий суддя має право пред'явити обвинувачення будь-якій особі, але у вчиненні лише того діяння, яке вказане у вимозі прокурора. Якщо ж у ході розслідування слідчому судді стало відомо про діяння, не вказані у вимозі прокурора, він зобов'язаний

негайно повідомити його про скарги, які надійшли до нього, або передати йому протоколи, в яких вони зафіксовані.

Слідчий суддя проводить усі слідчі дії, які він вважає за необхідні для встановлення істини. Якщо ж він не в змозі провести всі слідчі дії, то може дати письмове доручення посадовим особам судової поліції або судовим магістратам про проведення необхідних слідчих дій (за винятком допитів обвинуваченого та очних ставок з його участю). Цивільного позивача вони вправі допитати лише за його клопотанням.

Під час першої явки обвинуваченого слідчий суддя зобов'язаний встановити його особу, повідомити точно, яке діяння ставиться йому за вину, і роз'яснити його право не давати ніяких показань, про що робиться відмітка в протоколі. Якщо обвинувачений захоче давати показання, слідчий суддя повинен негайно провести допит.

Слідчий суддя зобов'язаний роз'яснити обвинуваченому його право обрати собі захисника, а в разі неможливості зробити вибір, сам призначає захисника, якщо обвинувачений просить його про це. Для обвинувачених, які не мають достатніх коштів, захисник призначається старшиною адвокатської колегії, як правило, з числа початкуючих адвокатів. Затриманий обвинувачений має право після першої ж явки до слідчого судді вільно спілкуватися зі своїм захисником.

Із загального правила про те, що коли обвинувачений забажає мати захисника, то до допиту можна приступити лише в присутності останнього, існують винятки: за так званих невідкладних обставин (свідок при смерті, існує загроза втрати доказів) слідчий суддя, обминувши процедуру дій при "першій явці", має право приступити за відсутності захисника до допиту обвинуваченого й проведення очних ставок.

Цивільний позивач також має право користуватися допомогою свого представника з моменту першого допиту.

Матеріали справи мають бути передані захисникові обвинуваченого й представникові цивільного позивача не пізніше ніж за 24 години до кожного допиту відповідно обвинуваченого чи цивільного позивача.

Слідчий суддя може залежно від обставин видати мандат про явку, на привід, на затримання або арешт обвинуваченого.

Мандат про явку має на меті покласти на обвинуваченого обов'язок з'явитися до судді в указаний день і час.

Мандат на привід являє собою розпорядження, видане слідчим суддею публічним збройним силам (армії, жандармерії, поліції та органам державної безпеки) про негайне супроводження до нього обвинуваченого.

Мандат на затримання — це розпорядження, видане слідчим суддею коменданту арештного будинку прийняти й утримувати обвинуваченого.

Мандат на арешт являє собою звернене до публічних збройних сил розпорядження про розшук обвинуваченого й супроводження його в указаний у мандаті арештний будинок, де його приймуть і будуть утримувати.

Мандати підлягають виконанню на території всієї Республіки.

Слідчий суддя негайно допитує обвинуваченого, викликаного мандатом про явку. Обвинуваченого, затриманого на підставі мандату про привід, також допитують негайно, а якщо це неможливо — супроводжують до арештного будинку, де він не може бути затриманим більш як на 24 години.

Обвинуваченого, затриманого на підставі мандату про арешт, негайно супроводжують до арештного будинку. Він має бути допитаним протягом 48 годин після затримання. Якщо допит не проведений в указаний термін, комендант арештного будинку зобов'язаний направити обвинуваченого до прокурора Республіки, який заявляє вимогу слідчому судді або за його відсутності — голові трибуналу про негайне провадження допиту. Якщо допит не провадиться, обвинувачений підлягає звільненню.

Взяття під варту — винятковий запобіжний захід. Він не може перевищувати чотирьох місяців. Але якщо необхідно надалі тримати обвинуваченого під вартою, слідчий суддя має право подовжити цей строк ще до чотирьох місяців спеціальною мотивованою постановою, заснованою на матеріалах справи, а також за мотивованою вимогою прокурора Республіки.

Обвинувачений, який був попередньо звільнений або який у ході розслідування не був арештований (був під заставою), повинен з'явитися під варту не пізніше ніж напередодні судового розгляду. Після закінчення слідства матеріали направляються прокурору Республіки, який зобов'язаний повідомити слідчому судді свої вимоги не пізніше триденного строку.

У постанові, винесеній слідчим суддею після закінчення попереднього слідства, вказуються прізвище та ім'я, місце, дата народження, місце проживання, професія обвинуваченого, юридична кваліфікація діяння, мотиви, на підставі яких обвинувачення визнається обгрунтованим чи необгрунтованим.

Про всі постанови слідчого судді представників обвинуваченого й цивільного позивача належить сповіщати рекомендованим листом протягом 24 годин. З матеріалами попереднього слідства вказані особи не знайомляться. На найважливіші постанови слідчого судді заінтересовані особи можуть принести апеляцію до обвинувальної камери.

У більшості випадків попереднє розслідування провадиться у формі поліцейського *дiзнання*. До складу судової поліції входять посадові особи, чиновники й агенти. Посадовими особами судової поліції є: мери та їхні помічники; офіцери, чини жандармерії й окремі жандарми; поліцейські комісари, офіцери та деякі чини державної безпеки; комісари поліції, їхні помічники й офіцери поліцейської префектури.

Посадові особи проводять усі необхідні дії з дізнання і мають право арештувати обвинуваченого. Про всі відомі їм злочини вони зобов'язані негайно інформувати про-

курора Республіки, а після закінчення дізнання направити йому матеріали справи.

Віддання до суду. Органом, який здійснює віддання до суду осіб, обвинувачених у вчиненні злочинів, є обвинувальна камера. Вона складається з голови і двох членів апеляційного суду. Обвинувальна камера збирається не рідше одного разу на тиждень, а з ініціативи голови чи на вимогу генерального прокурора — щоразу, коли в цьому виникає потреба.

Генеральний прокурор направляє справу зі своїм висновком до обвинувальної камери й сповіщає рекомендованим листом кожному із сторін про дату розгляду справи на засіданні обвинувальної камери. Сторони та їхні представники до засідання обвинувальної камери мають право викласти в письмовому вигляді свої міркування, які вони направляють прокуророві та іншим сторонам.

Розгляд справи відбувається в закритому засіданні в такому порядку. Спочатку з доповіддю виступає член обвинувальної камери, потім генеральний прокурор і представники сторін за своїм бажанням викладають коротко свої міркування. Після закінчення дебатів сторін обвинувальна камера вирішує питання про те, чи зібрано проти обвинуваченого достатньо доказів.

Якщо обвинувальна камера приходить до висновку, що діяння обвинуваченого не містить складу злочину, ні делікту, ні проступку, або коли особа, яка вчинила діяння, залишилася невідомою, або якщо немає достатніх доказів проти обвинуваченого, вона оголошує про припинення кримінального переслідування. Коли обвинувальна камера приходить до висновку, що діяння обвинуваченого є деліктом або проступком, вона розпоряджається про направлення справи відповідно до виправного або поліцейського трибуналу. Якщо діяння обвинуваченого містить склад злочину, обвинувальна камера виносить постанову про віддання обвинуваченого до суду присяжних. Обвинувальна камера може за клопотанням генерального прокурора, однієї із сторін або з власної ініціативи дати розпорядження про проведення додаткових слідчих дій, які вона вважає корисними. Додаткове

розслідування провадиться одним із членів обвинувальної камери або слідчим суддею, уповноваженим нею для цієї мети.

Спеціальної процедури віддання до суду в справах про делікти й проступки немає. Справа про таке діяння направляється слідчим суддею, коли він його розслідував, або прокурором на розгляд відповідно виправного або поліцейського трибуналу.

3.4. АНГЛІЯ

Право порушення кримінального переслідування та збирання доказів в Англії теоретично майже цілком належить приватним особам. Вони не зобов'язані переслідувати злочинців у кримінальному порядку, їм відшкодовуються лише судові витрати.

Практично в більшості випадків кримінальне переслідування порушується і здійснюється поліцією. На поліцію припадає близько 90 відсотків справ, де кримінальне переслідування здійснюють державні органи.

Діяльність поліції в англійському кримінальному процесі вважається позапроцесуальною, і всі факти, здобуті нею, формально не визнаються доказами до тих пір, доки не будуть пред'явлені мировому судді (магістрату) й там закріплені. Це так звана процедура перед суддями, що допитують, яка замінює собою процесуальну стадію попереднього розслідування й одночасно є стадією віддання обвинуваченого до суду.

Попереднє розслідування провадять також коронери — посадові особи, які призначаються радами графств чи міст із числа адвокатів або лікарів, які здобули поряд з медичною освітою знання в галузі права. Коронер вправі розпочинати розслідування з власної ініціативи й провадити необхідні слідчі дії, в тому числі й арешти, без санкції суду. Свідки під страхом кримінальної відповідальності зобов'язані з'явитися на виклик коронера й дати показання.

Коронери провадять розслідування справ переважно при виявленні трупа, якщо причина смерті здається не-

природною або підозрілою. Коронер може розпорядитися про розтин трупа і, якщо не виявить нічого підозрілого, припинити на цьому розслідування. Якщо обставини настання смерті неясні, він скликає журі в складі від семи до одинадцяти присяжних і провадить розслідування. Кожна заінтересована у справі особа може допитувати свідків особисто або через адвокатів. Заклучні промови не проголошуються. Коронер аналізує докази й дає роз'яснення присяжним з питань права. Результати коронерського розслідування оформляються вердиктом присяжних, який є підставою для направлення справи на розгляд суду присяжних.

Органом публічного обвинувачення є і дирекція публічних переслідувань, яка безпосередньо підпорядкована одному з членів уряду — генеральному атторнею. Основне завдання дирекції публічних переслідувань — підтримання обвинувачення в справах, які стосуються інтересів Корони. Директор публічних переслідувань призначається міністром внутрішніх справ, але діє під наглядом генерал-атторнея, який очолює адвокатуру. Він зобов'язаний здійснювати переслідування щодо особливо тяжких і складних за характером злочинів, зокрема тяжкого вбивства та інших, коли цього вимагають "суспільні інтереси" або виникають складності у здійсненні кримінального переслідування; він має право взяти на себе й переслідування в справі, порушеній іншими особами, в будь-якій стадії процесу.

Директор публічних переслідувань може залучити солісitora за своїм вибором для здійснення кримінального переслідування від його імені. Він зобов'язаний сприяти в питаннях кримінального переслідування порадами і допомогою керівним чиновникам поліції, судовим клеркам та іншим особам, які беруть участь у кримінальному процесі. Він також може виділити в їхнє розпорядження спеціальні суми для отримання наукових доказів, для оплати особливих витрат адвокатів.

Обвинувальні повноваження надано і ряду адміністративних відомств у справах про ті злочини, які зачіпають їхні інтереси. Так, управління пошт переслідує винних у

злочинах, передбачених законом про поштову службу; міністерство праці — у справах про порушення фабричного законодавства; міністр торгівлі — у справах про порушення законодавства відносно міри й ваги та про банкрутство.

3.5. СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

Порушувати кримінальне переслідування й підтримувати обвинувачення в суді може потерпілий від злочину. Але не всякий потерпілий має необхідну освіту, хист, засоби, необхідні для збирання доказів. У США є численні приватні розшукові бюро, які за плату проводять розшуки на користь того, хто до них звертається. Агенти розшукових бюро часто виступають у суді як свідки обвинувачення і на їхніх показаннях ґрунтуються вироки. До послуг таких бюро і пов'язаних з ними юридичних контор, як правило, звертаються фірми й об'єднання, якщо вони є потерпілими й бажають порушити й вести кримінальне переслідування.

Практично в більшості випадків кримінальне переслідування в США порушується і ведеться *поліцією, федеральним бюро розслідувань (ФБР) і органами атторнейської служби.*

Основним органом розслідування є поліція, до складу якої входять численні установи, які створюються різними владами. Прийнято розрізняти поліцію федеральну, поліцію штатів і місцеву.

Федеральна поліція включає і ФБР. Воно підпорядковується міністру юстиції (генерал-атторнею) США.

ФБР розслідує найнебезпечніші злочини, які переслідуються за федеральними законами. ФБР — це також і контррозвідувальна служба США.

Характер діяльності інших федеральних органів розслідування у межах поліції визначений федеральним законодавством з урахуванням їхньої належності до тієї чи іншої галузі виконавчої влади. Так, Секретна служба, яка є частиною Міністерства фінансів США, розслідує фальшування грошей та інші злочини, які завдають шко-

ди фінансовій системі США. На неї ж покладено розслідування і попередження злочинів, які стосуються безпеки президента й віце-президента, членів їхніх сімей, а також безпеки деяких членів уряду США.

Федеральне бюро імміграції та натуралізації Міністерства юстиції США здійснює розслідування порушень законів про імміграцію та натуралізацію.

Компетенція органів розслідування, які входять до структури поліції кожного із штатів, визначається законодавством штатів, їхня територіальна юрисдикція обмежена штатом. Начальник поліції підпорядковується губернатору.

Компетенція федеральних органів розслідування і відповідних органів у штатах чітко не розмежована, оскільки відповідальність за деякі злочини може бути передбачена й федеральним законом, і законом штату. Місцева поліція являє собою багато різних за структурою так званих поліцейських сил: очолювана шерифом поліція округу, поліція самоврядних населених пунктів, поліція міст.

Атторней — особа, яка здійснює правозастосовну діяльність від імені та в інтересах довірителя. Таким довірителем може бути, наприклад, федеральний уряд, уряд штату чи орган місцевого самоврядування. Один із основних обов'язків атторнея — проведення розслідування порушень закону і пред'явлення обвинувачення в кримінальних справах.

Для виконання своїх обов'язків атторнеї багатьох адміністративно-територіальних одиниць, великих міст мають у своєму розпорядженні спеціальні відділи слідчих, сформованих із співробітників атторнея, або із співробітників поліції, які передаються в його розпорядження тимчасово.

Федеральна атторнейська служба складається з окружних атторнеїв (один на два—три штати), генерал-атторнея (міністра юстиції) та їхніх помічників. Всіх їх призначає президент США за порадою і згодою сенату строком на чотири роки.

У більшості штатів атторней обираються населенням на чотири роки, в інших — призначаються губернатором або генерал-атторнеєм. Генерал-атторней обирається або призначається губернатором штату і майже не залежить від нього, а останній — не підпорядковується федеральній владі.

Атторней має широкі повноваження. Він може порушити кримінальне переслідування, припинити справу одноособовим рішенням, у тому числі й тоді, коли справа вже знаходиться на розгляді суду. При цьому він не зоб'язаний виносити мотивовану постанову.

Хоч в літературі термін “атторней” часто перекладається як “прокурор”, становище атторнея в системі органів влади, сфера діяльності й правомочності його мають значні відмінності порівняно з тими, які є в країнах, де існує інститут прокуратури.

Як повірений у юридичних справах виконавчої влади атторней має у зв'язку з цим велику владу, значно більшу, ніж прокурор у тій чи іншій західноєвропейській країні. Він може виступати як адвокат у цивільній справі та обвинувач у кримінальній справі, як урядовий юрисконсульт з техніко-юридичних питань і як радник із широких проблем політики. Атторнейські служби управляють тюрмами і займаються справами іммігрантів; співробітники цих служб діють як слідчі й розшукові агентства; у віданні генерального атторнея США знаходяться контррозвідка й політичний розшук — функції, які в інших країнах покладені на відомства, організаційно не пов'язані з прокуратурою.

Органом розслідування в США є також *коронер*. Він встановлює причини смерті у тих випадках, коли вони не відомі або коли є підстави припускати, що смерть була насильною. Коронер проводить розслідування з участю присяжних, число яких установлене процесуальним законодавством штатів. Якщо в межах округу виявлено труп, коронер проводить його попередній огляд. Потім із числа місцевих жителів він скликає присяжних, які беруть участь в огляді трупа й допиті свідків. Коли коронер і присяжні не можуть визначити причину смерті, во-

ни вправі розпорядитися про проведення судово-медичного розтину трупа. Висновки коронерського розслідування називаються вердиктом. У ньому вказується, чи мало місце вбивство, яка медична причина смерті, коли, де і яким чином було здійснено вбивство, а також ім'я винного, якщо воно встановлене.

Цей вердикт не є актом віддання до суду. Відповідно до порядку, встановленого у штаті, він направляється окружному атторнею, який складає обвинувальний акт і передає його до органу віддання до суду — великого журі, якщо законом штату воно передбачене, або безпосередньо до суду. Вердикт разом із матеріалами розслідування може бути направлений коронером також безпосередньо до суду, при якому має бути скликане велике журі. Ні обвинувач, ні велике журі, ні суд у своїх рішеннях не зв'язані цим вердиктом. Вони можуть установити, наприклад, що смерть була наслідком злочину, хоч коронерське розслідування дійшло висновку, що мав місце нещасний випадок. Коронер і судово-медичний експерт виступають потім у суді як свідки.

Органами розслідування в США є також різного роду *комітети й комісії*, створювані органами виконавчої влади (комітет з розслідування організованої злочинності, комісія з розслідування вбивства президента Джона Кеннеді та ін.).

Формально вважається, що дані, зібрані органами розслідування, не мають доказової ваги і призначені як матеріал для підтримання обвинувачення, а не для суду. Поліцейські і співробітники ФБР виступають як свідки в суді з приводу виявлених ними обставин, а також подають суду заяви допитаних осіб. Після закінчення розслідування справа передається до суду. Потерпілий може звернутися до суду й безпосередньо.

Офіційно вважається, що процесуальною стадією розслідування кримінальної справи є попереднє слухання справи в суді, діяльність же поліції та ФБР з розслідування злочинів виходить за межі кримінального процесу, тобто є непроцесуальною. У зв'язку з цим теоретично першим кроком кримінального процесу в США вважа-

ється доставка до мирового судді (магістрату) особи, яка заарештована за підозрою у вчиненні злочину, для з'ясування питання про обґрунтованість порушення кримінального переслідування і про запобіжний захід.

Після приводу обвинуваченого суддя повинен повідомити йому про висунуте проти нього обвинувачення, про право на сприяння захисника під час попереднього розслідування і на відмову від такого розслідування. Якщо обвинувачений відмовився від попереднього розслідування, суддя пред'являє йому обвинувачення і вирішує питання про те, відпустити його під заставу чи взяти під варту. Суддя з власної ініціативи може, а за клопотанням атторнея — зобов'язаний допитати свідків обвинувачення і зафіксувати їхні показання. Якщо обвинувачений не відмовився від розслідування справи, суддя може надати йому певний строк для запрошення захисника й для виклику свідків.

Розслідування має бути закінченим, як правило, в одному засіданні. Спочатку допитуються свідки обвинувачення. Обвинувачений і його захисник можуть піддати їх перехресному допиту. Після цього обвинувачений має право дати пояснення щодо пред'явленого йому обвинувачення, а також показання під присягою як свідок захисту. Потім допитуються свідки захисту, яких обвинувач може піддати перехресному допиту. Показання свідків, а також пояснення і показання обвинуваченого заносяться до протоколу або стенографуються.

Заслухавши показання і пояснення, суддя вирішує питання про те, чи достатньо підстав для притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності. Якщо таких підстав немає, він постановляє зняти з обвинуваченого обвинувачення, тобто припинити справу. З'ясувавши ж, що таких підстав достатньо, суддя притягує обвинуваченого до кримінальної відповідальності і, якщо справа йому підсудна, у тому ж засіданні вирішує справу по суті й виносить вирок. Якщо ж справа йому не підсудна, нижчий суд направляє її до того суду, якому вона підсудна.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

УКРАЇНА

1. Які завдання вирішуються на стадії порушення кримінальної справи?
2. Які приводи до порушення кримінальної справи передбачені законом?
3. Які є способи перевірки заяв і повідомлень про злочини?
4. Що є підставою до порушення кримінальної справи?
5. Хто має право порушити кримінальну справу?
6. Який порядок порушення або відмови в порушенні кримінальної справи?
7. Які форми має попереднє розслідування?
8. Які строки провадження попереднього розслідування?
9. Які слідчі дії передбачає закон?
10. Який порядок допиту свідка й потерпілого?
11. Чим відрізняється очна ставка від допиту?
12. Який порядок проведення очної ставки й оформлення її результатів?
13. Які є види огляду? Який процесуальний порядок провадження й оформлення огляду?
14. Який процесуальний порядок пред'явлення особи для впізнання передбачає закон?
15. Які мета й порядок відтворення обстановки та обставин події?
16. У чому полягають відмінності обшуку та виїмки?
17. У яких випадках слідчий має право проводити обшук: а) без санкції прокурора; б) без винесення постанови про проведення обшуку?
18. Які основні процесуальні правила проведення обшуку та виїмки?
19. У чому полягають особливості проведення обшуку та виїмки в приміщеннях дипломатичних представництв?
20. Які підстави та порядок призначення експертизи?
21. Що є підставою для притягнення особи як обвинуваченого?
22. Який порядок пред'явлення обвинувачення?

23. Які правила оформлення протоколу допиту обвинуваченого?
24. Які підстави та умови для зупинення попереднього слідства?
25. Які підстави й порядок закриття кримінальної справи?
26. Коли і в якому порядку попереднє слідство закінчується складанням обвинувального висновку?
27. Яке юридичне значення має обвинувальний висновок?
28. Які вимоги до форми та змісту обвинувального висновку передбачає закон?
29. Які документи додаються до обвинувального висновку?
30. Які питання має з'ясувати прокурор, одержавши справу з обвинувальним висновком?
31. Які рішення може прийняти прокурор у справі, що надійшла до нього з обвинувальним висновком?

ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

32. Кому належить право порушення публічного обвинувачення в німецькому кримінальному процесі?
33. Які особливості публічного обвинувачення за КПК ФРН?
34. Які особливості провадження в справах про мало-значні діяння?
35. Хто розслідує кримінальні справи?
36. Який порядок і строк затримання підозрюваного?
37. Який порядок застосування застави?

ФРАНЦІЯ

38. На кого покладається порушення кримінальної справи?
39. Яка система органів прокуратури?
40. Які є форми попереднього розслідування?
41. За якими справами попереднє слідство є обов'язковим?
42. Які права має слідчий суддя?
43. Що таке мандат про явку, на привід, на затримання або арешт?

44. Які строки тримання обвинуваченого під вартою?
45. Хто має право проводити дізнання в кримінальному процесі?
46. Хто здійснює віддання обвинуваченого до суду?
47. Як відбувається розгляд справ при відданні обвинуваченого до суду?

АНГЛІЯ

48. Хто має право порушити кримінальну справу?
49. Хто проводить попереднє розслідування?
50. Хто такий коронер, які його права й обов'язки?
51. Які завдання виконує дирекція публічних переслідувань?
52. Які права має директор публічних переслідувань?
53. Які органи мають обвинувальні повноваження?

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

54. Які особи й органи мають право порушити кримінальну справу?
55. Хто такий атторней?
56. Яка структура федеральної атторнейської служби?
57. Які повноваження атторнея?
58. Які повноваження коронера?
59. Коли офіційно починається процесуальна стадія розгляду кримінальної справи?
60. Які дії проводить мировий суддя при доставці затриманого до суду?
61. Які питання вирішує мировий суддя?

Провадження в кримінальних справах у судах першої інстанції

4.1. УКРАЇНА

Підсудність кримінальних справ. Підсудність — це властивість справи, яка визначає, до відання якого суду належить розгляд кримінальної справи в суді першої інстанції. КПК України встановлює підсудність для того, щоб суди найефективніше виконували свої обов'язки, а також з метою забезпечення доступності суду для населення.

Розрізняють такі види підсудності: предметну (родову), територіальну (місцеву), персональну (спеціальну), за зв'язком справ, альтернативну.

Предметна підсудність визначається родом або видом злочину. Вона встановлює, яка саме судова ланка повноважна розглядати дану кримінальну справу як суд першої інстанції (статті 33—36 КПК).

Територіальна підсудність означає, що за загальним правилом кримінальна справа розглядається в тому суді, в районі діяльності якого вчинено злочин. Якщо місце вчинення злочину встановити не можна, то справа має розглядатися судом, у районі якого закінчено попереднє слідство в даній справі.

Персональна підсудність визначається службовим станом підсудних, щодо яких у чинному законодавстві міститься спеціальна вказівка про порядок притягнення їх до кримінальної відповідальності. Наприклад, справи про злочини суддів розглядаються обласними судами України.

Підсудність за зв'язком справ ґрунтується на положенні закону, який допускає об'єднання в одному прова-

дженні кримінальних справ за обвинуваченням кількох осіб — співучасників учинення одного чи кількох злочинів або за обвинуваченням однієї особи у вчиненні декількох злочинів (ст. 26 КПК). Питання про підсудність за зв'язком справ вирішується таким чином:

а) якщо одна особа або група осіб обвинувачуються у вчиненні декількох злочинів, справи про які підсудні різнойменним судам, то справа розглядається вищестоящим із цих судів;

б) якщо особа або група осіб обвинувачуються у вчиненні декількох злочинів і справа хоча б про одну з них або про один із злочинів підсудна спеціальному суду, то її розглядає цей суд;

в) якщо справа про декілька злочинів, вчинених однією особою, підсудна однойменним судам, вона має розглядатися тим судом, у районі діяльності якого вона була порушена або закінчена розслідуванням.

Кримінальні справи про злочини, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк більш як десять років, розглядаються в суді першої інстанції колегіально в складі трьох осіб, якщо підсудний заявив клопотання про такий розгляд (ч. 2 ст. 17 КПК). Це — *альтернативна підсудність*.

Підсудність кримінальної справи попередньо визначається прокурором при направленні справи до суду й остаточно — суддею чи судом при відданні обвинуваченого до суду.

Суддя або суд у розпорядчому засіданні, встановивши, що кримінальна справа не підсудна даному суду, надсилає її за підсудністю. Якщо підсудність справи іншому однойменному суду виявилася в судовому засіданні, суд продовжує розгляд справи, коли це не може завдати шкоди повноті й об'єктивності дослідження обставин справи. Коли ж цього не можна забезпечити, суд надсилає справу за підсудністю, про що виносить ухвалу.

Суд, виявивши в судовому засіданні, що справа підсудна вищестоящому або спеціальному суду, надсилає її за підсудністю. Передача до нижчестоящого суду спра-

ви, яку почали розглядати у судовому засіданні вищестоящего суду, не допускається. Спори про підсудність між судами не допускаються. Кримінальна справа, надіслана з одного суду до іншого в порядку, встановленому законом, має бути прийнята цим судом до свого провадження, якщо при цьому не перевищується компетенція суду.

Віддання обвинуваченого до суду — стадія кримінального процесу, в якій суддя одноособово або суд у розпорядчому засіданні, не вирішуючи наперед питання про винність, перевіряє, чи зібрані необхідні докази для розгляду справи в судовому засіданні.

Є дві форми віддання до суду: *одноособово суддею* чи *судом у розпорядчому засіданні*.

У розпорядче засідання суду виносяться лише справи про злочини, за які мірою покарання може бути призначено смертну кару. Кримінальна справа в розпорядчому засіданні розглядається в складі судді та двох народних засідателів і з участю прокурора. Про день розгляду справи в розпорядчому засіданні прокурор сповіщається не пізніше як за три доби. Неявка прокурора не є перешкодою до слухання справи. Розгляд справи в розпорядчому засіданні починається з доповіді судді. Після цього суд заслуховує думку прокурора. Потім запрошуються викликані в розпорядче засідання особи, які заслуховуються у зв'язку із заявленими клопотаннями. За цими клопотаннями суд заслуховує висновок прокурора. Ухвала виноситься в нарадчій кімнаті.

Про результати розгляду клопотання повідомляються особа або організація, які заявили клопотання (ст. 240 КПК).

Кримінальна справа має розглядатися суддею або судом у розпорядчому засіданні не пізніш як за п'ять діб, а у випадках складності справи — не пізніш як за десять діб з дня її надходження до суду.

Завдання стадії віддання до суду полягає, з одного боку, в перевірці матеріалів попереднього розслідування, а з іншого — в підготовці умов для успішного проведення судового розгляду. Відповідно до цього суддя одноособо-

во або суд у розпорядчому засіданні вирішує дві групи питань: 1) пов'язані з перевіркою матеріалів попереднього розслідування; 2) пов'язані з підготовкою справи до слухання в судовому засіданні.

Питання, які входять до першої з указаних груп і які повинні бути з'ясовані щодо кожного з обвинувачених, такі:

- чи підсудна дана справа суду, на розгляд якого вона надійшла;

- чи немає у справі підстав для її закриття або зупинення;

- чи зібрані необхідні докази для розгляду справи в судовому засіданні;

- чи притягнуті до кримінальної відповідальності всі особи, які зібраними в справі доказами викриті у вчиненні злочину;

- чи правильно кваліфіковані дії обвинуваченого за статтями кримінального закону;

- чи складено обвинувальний висновок відповідно до вимог КПК;

- чи правильно обрано запобіжний захід щодо обвинуваченого;

- чи вжито під час дізнання або попереднього слідства заходів для усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину;

- чи вжито заходів до забезпечення відшкодування збитків, заподіяних злочином, та можливої конфіскації майна;

- чи було додержано під час порушення справи, провадження розслідування інших вимог КПК.

Суд у розпорядчому засіданні чи суддя одноособово виносить одне з таких рішень:

- 1) про віддання обвинуваченого до суду;

- 2) про повернення справи на додаткове розслідування;

- 3) про зупинення провадження в справі;

- 4) про направлення справи за підсудністю;

- 5) про закриття справи.

Якщо суддя або суд прийняв рішення про віддання обвинуваченого до суду, вирішується друга група питань, пов'язаних з підготовкою справи до розгляду в судовому засіданні:

- про участь прокурора, громадського обвинувача, захисника, громадського захисника в судовому засіданні;
- про визнання потерпілого цивільним позивачем, якщо цивільний позов не був заявлений на попередньому слідстві;
- про список осіб, що підлягають виклику в судові засідання;
- про витребування додаткових доказів;
- про клопотання, заявлені обвинувачем, його захисником чи законним представником, потерпілим або його представником;
- про розгляд справи у відкритому чи закритому судовому засіданні;
- про заходи для забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації майна;
- про виклик у необхідних випадках перекладача;
- про день і місце слухання справи у судовому засіданні;
- всі інші питання, які стосуються підготовчих до суду дій.

Важливим моментом, пов'язаним із підготовкою справи до розгляду судом по суті, є вручення підсудному копії обвинувального висновку.

Ця копія і повістка про виклик до суду вручаються підсудному під розписку не пізніше як за три доби до розгляду справи в суді. Коли при вирішенні питання про віддання до суду змінено обвинувальний висновок або список осіб, які підлягають виклику до суду, то підсудному вручається і копія ухвали суду чи постанови судді. Підсудному, який не володіє українською мовою, зазначені документи вручаються перекладеними на його рідну мову або на іншу, якою він володіє.

Всіх інших осіб повідомляють про день розгляду справи в суді у той же строк, що й підсудного. Свідків, експертів, перекладачів викликають до суду повісткою.

Після віддання обвинуваченого до суду суддя повинен забезпечити прокуророві, громадському обвинувачеві, підсудному, його захисникові, громадському захисникові, потерпілому, цивільному позивачеві та їхнім представникам, коли вони про це заявляють клопотання, можливість ознайомитися з матеріалами справи, а цивільному відповідачеві та його представникові — з матеріалами, що стосуються цивільного позову. Зазначені особи мають право робити з матеріалів необхідні виписки.

Справа має бути призначена для розгляду в суді не пізніш як за 10 діб, а у випадках складності справи — не пізніш як за 20 діб з дня надходження її до суду.

Загальні положення судового розгляду. Судовий розгляд — четверта стадія українського кримінального процесу, яка є центральною і найважливішою. Суть її полягає в тому, що суд з участю суб'єктів процесу досліджує в судовому засіданні всі докази й постановляє вирок. Якраз у цій стадії реалізуються завдання правосуддя. Всі попередні стадії можуть розглядатися як необхідні етапи підготовки до судового розгляду, а наступні стадії — як етапи перевірки правильності проведеного судового розгляду й постановленого вироку.

Суд першої інстанції при розгляді справи повинен безпосередньо дослідити докази в справі: допитати підсудних, потерпілих, свідків, заслухати висновки експертів, оглянути речові докази, оголосити протоколи та інші документи. Судове засідання в кожній справі відбувається безперервно, крім часу, призначеного для відпочинку. Розгляд тими ж суддями інших справ до закінчення початої справи не допускається.

Обвинувач, підсудний, захисник, потерпілий, а також цивільний позивач і цивільний відповідач та їхні представники в судовому розгляді користуються рівними правами щодо подання доказів, участі в дослідженні доказів і заявлення клопотань.

Розгляд справи в засіданні суду першої інстанції відбувається з участю підсудного, явка котрого до суду є обов'язковою. Розгляд справи за відсутності підсудного допускається лише у виняткових випадках: 1) коли під-

судний перебуває за межами України й ухиляється від явки до суду; 2) коли справу про злочин, за який не може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі, підсудний просить розглянути за його відсутності. Проте суд має право і в цьому разі визнати явку підсудного обов'язковою.

Підтримання порядку під час судового засідання покладається на суддю, який розглядає справу одноособово, або на головуючого при колегіальному розгляді справи. Всі учасники судового розгляду, а також усі присутні в залі судового засідання повинні безперечно виконувати їхні розпорядження. Всі учасники судового розгляду звертаються до суду, дають показання й роблять заяви стоячи. Відступати від цього правила можна лише з дозволу судді або головуючого. Особи, віком до 16 років, коли вони не є підсудними, потерпілими або свідками в справі, не допускаються до залу суду.

Якщо підсудний порушить порядок засідання або не підкориться розпорядженням судді чи головуючого, його попереджають про те, що в разі повторення зазначених дій його буде видалено із залу засідання. При повторному порушенні порядку судового засідання підсудного за постановою судді чи ухвалою суду можна видалити із залу засідання тимчасово або на весь час судового розгляду справи. У цьому випадку вирок після його винесення негайно оголошується підсудному.

У разі невиконання розпорядження судді або головуючого прокурором, громадським обвинувачем, захисником чи громадським захисником їм роблять попередження, а при подальшому непокоренні розгляд справи може бути відкладено, якщо неможливо без шкоди для справи замінити цю особу іншою. Одночасно суддя або суд повідомляє про це відповідно вищестоящого прокурора, президію колегії адвокатів, громадську організацію або трудовий колектив.

За непокорення розпорядженню головуючого або порушення порядку під час судового засідання свідок, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та інші громадяни несуть відповідальність за ч. 1 ст. 185³ Ко-

дексу про адміністративні правопорушення у вигляді штрафу або адміністративного арешту до 15 діб.

Розгляд справи в суді провадиться тільки щодо обвинувачених і лише за тим обвинуваченням, за яким їх віддано до суду. Коли дані судового слідства вказують, що підсудний вчинив ще й інший злочин, за яким обвинувачення не було йому пред'явлене, суд, не зупиняючи розгляду справи, приймає рішення про порушення кримінальної справи за новим обвинуваченням і направляє це рішення та необхідні матеріали для проведення розслідування в загальному порядку. В тих випадках, коли нове обвинувачення тісно пов'язане з початковим і окремих розгляд їх неможливий, уся справа повертається для додаткового розслідування. У зв'язку з новим обвинуваченням суд може змінити або обрати запобіжний захід щодо підсудного.

Зміна обвинувачення в суді допускається, якщо цим не погіршується становище підсудного й не порушується його право на захист. Коли зміна обвинувачення тягне за собою порушення права підсудного на захист, суд направляє справу для нового попереднього розслідування. Якщо зміна початкового обвинувачення не тягне за собою застосування статті кримінального закону з більш тяжкою санкцією і не пов'язана з істотною зміною обвинувачення за фактичними обставинами, суд продовжує розгляд справи й виносить вирок.

Порушення справи щодо свідка, потерпілого, експерта або перекладача за завідомо неправдиві показання, висновок чи неправдивий переклад може мати місце лише одночасно з постановленням вироку. Якщо суддя або суд установить під час судового слідства, що злочин вчинила будь-яка особа, не притягнута до кримінальної відповідальності, він вислуховує думку прокурора й виносить відповідно постанову або ухвалу про порушення щодо цієї особи кримінальної справи. Ця постанова або ухвала оголошується в судовому засіданні й направляється прокуророві для проведення попереднього розслідування. Коли ж справа, порушена щодо інших осіб, тісно пов'язана із справою, що розглядається, окремо роз-

глядати ці справи неможливо, суд направляє все провадження в справі для проведення попереднього розслідування.

Повернення справи на додаткове розслідування з мотивів неповноти або неправильності попереднього слідства чи дізнання може мати місце як за ініціативою судді або суду, так і за клопотанням учасників судового розгляду лише тоді, коли ця неповнота або неправильність не може бути усунута в судовому засіданні.

Якщо під час судового розгляду справи будуть встановлені підстави для закриття справи, суддя або суд, вислухавши думку учасників судового розгляду й висновок прокурора, своєю постановою або ухвалою закриває справу.

Судовий розгляд справи складається з п'яти частин: підготовчої частини судового засідання; судового слідства; судових дебатів; останнього слова підсудного; постановлення і проголошення вироку, постанови або ухвали.

Підготовча частина судового засідання починається з його відкриття. У призначений для розгляду справи час суддя або головуючий відкриває судові засідання й оголошує, яка справа розглядатиметься.

Потім суддя або головуючий оголошує про явку до суду прокурора, громадського обвинувача, підсудного, захисника, громадського захисника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та їхніх представників, перекладача, свідків, експертів і спеціалістів і повідомляє про причини неявки відсутніх.

Суд перевіряє повноваження представників громадських організацій, які прибули для участі в справі як громадські обвинувачі й громадські захисники, й вирішує питання про допуск їх до участі в справі. Коли в розгляді справи бере участь перекладач, суддя або головуючий роз'яснює йому обов'язок правильно робити потрібний у судовому засіданні переклад і попереджає його про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий переклад, про що від перекладача відбирається підписка.

Встановлюється особа підсудного. Після цього суддя або головуючий запитує, чи вручена йому й коли саме копія обвинувального висновку. В разі невручення або вручення у строк менший, як за три дні до розгляду справи в судовому засіданні, розгляд справи необхідно відкласти на три дні з обов'язковим врученням підсудному обвинувального висновку й копії постанови судді або ухвали розпорядчого засідання суду, якщо ними змінено обвинувальний висновок, чи повістки у справах приватного обвинувачення. При несвоєчасному врученні підсудному зазначених документів справа може бути розглянута в судовому засіданні лише в разі, якщо про це просить підсудний.

Після виконання зазначених дій суддя або головуючий оголошує учасникам судового розгляду склад суду в даній справі, прізвище запасного народного засідателя, якщо він є, прокурора, громадського обвинувача, захисника, громадського захисника, перекладача, експерта, секретаря, роз'яснює підсудному та іншим учасникам судового розгляду належне їм право відводу та запитує їх, чи заявляють вони проти кого-небудь відвід, і вирішує заявлені клопотання.

Коли підсудний не з'явиться без поважних причин у судові засідання в справах, у яких його явка обов'язкова, суд відкладає розгляд справи й може покласти на підсудного судові витрати, пов'язані з відкладеним засіданням. Крім того, суд має право прийняти рішення про привід підсудного й про заміну запобіжного заходу на більш суворий або про обрання запобіжного заходу, якщо його не було обрано раніше.

Якщо в судові засідання не з'явиться прокурор або захисник і їх неможливо замінити іншими особами, слухання справи належить відкласти. Заміна захисника, що не з'явився, допускається тільки за згодою підсудного. Прокуророві, а також захисникові, які вперше вступили в справу, суд зобов'язаний надати час для ознайомлення з матеріалами справи й підготовки до участі в судовому засіданні. Про неявку прокурора або адвоката в судові засідання суд повідомляє відповідні органи. Неявка гро-

мадського обвинувача і громадського захисника не є перешкодою до слухання справи.

У разі неявки в судове засідання потерпілого суд, вислухавши думку учасників судового розгляду, вирішує питання про розгляд справи або відкладення його залежно від того, чи можливо за відсутності потерпілого з'ясувати всі обставини справи й захистити його права та законні інтереси. У разі неявки без поважних причин потерпілого або його представника в справах приватного обвинувачення справа підлягає закриттю, однак за клопотанням підсудного в цих випадках вона може бути розглянута за відсутності потерпілого.

Якщо в судове засідання не з'явиться цивільний позивач або представник його інтересів, суд не розглядає цивільного позову, проте за потерпілим зберігається право заявити позов у порядку цивільного судочинства. Суд може за клопотанням цивільного позивача розглянути цивільний позов за його відсутності. У випадках, коли позов підтримує прокурор або ж позов заявлений установою, підприємством чи організацією, суд розглядає його незалежно від явки цивільного позивача або його представника.

У разі неявки свідка, експерта або спеціаліста суд вислуховує думку учасників судового розгляду про можливість розгляду справи або відкладення її. Відкладаючи розгляд справи, суд вживає заходів щодо виклику осіб, які не з'явилися. Якщо свідок не з'явився без поважних причин, суд має право застосувати примусовий привід через органи міліції. За злісне ухилення від явки до суду проти свідка або експерта може бути порушена кримінальна справа за ст. 179 Кримінального кодексу.

У випадку винесення судом ухвали про відкладення справи суд може допитати свідків, експерта або спеціаліста, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача або їхніх представників, які з'явилися. Якщо після відкладення розгляду справи вона розглядається в тому ж складі суду, повторний виклик зазначених осіб у судове засідання провадиться лише в необхідних випадках (ст. 292¹ КПК).

Після перевірки судом явки учасників судового розгляду й позитивного вирішення питання про можливість почати слухання справи суддя або головуєчий дає розпорядження про видалення свідків із зали судового засідання в окрему кімнату. Вживаються заходи для того, щоб допитувані свідки не спілкувалися з недопитаними. Потерпілий, експерт і спеціаліст із зали суду не видаляються.

Суддя або головуєчий роз'яснює підсудному, потерпілому, цивільному позивачеві, спеціалістові, експерту їхні права та обов'язки в судовому засіданні, попереджає експерта про кримінальну відповідальність за відмову виконувати обов'язки експерта й за дачу завідомо неправдивого висновку; опитує учасників судового розгляду, чи мають вони клопотання про виклик нових свідків та експертів, про витребування нових доказів. При заявленні клопотання суд вислуховує думку прокурора та інших учасників судового розгляду й розв'язує ці клопотання постановою або ухвалою. Відхилення клопотань не позбавляє права заявляти їх протягом усього судового слідства.

Суд може з власної ініціативи винести постанову або ухвалу про виклик у судове засідання нових свідків, про призначення експертизи й витребування документів та інших доказів.

У тих випадках, коли суд визнає за необхідне викликати нових свідків та експертів чи витребувати інші докази, він або відкладає розгляд справи, або забезпечує явку свідків та експертів чи витребування інших доказів, продовжуючи розгляд справи.

Судове слідство — центральна частина судового розгляду, в якій суд та інші учасники процесу досліджують усі докази, необхідні для вирішення справи.

Починається судове слідство з читання обвинувального висновку, а якщо він був замінений, — то із постанови судді або ухвали розпорядчого засідання суду. В справах приватного обвинувачення оголошується заява потерпілого, а в справах, в яких досудове провадження відбувалось у протокольній формі, — постанова судді

про порушення кримінальної справи й віддання правопорушника до суду. Оголошується також позовна заява. Після цього суддя або головуючий роз'яснює підсудному, а коли підсудних декілька — кожному з них, суть обвинувачення і запитує, чи воно їм зрозуміле, чи визнають вони себе винними й чи бажають давати показання, а також чи визнають вони позов.

Суддя або головуючий запитує учасників судового розгляду, в якій послідовності, на їхню думку, належить допитувати підсудних, потерпілих, свідків, експертів і провадити дослідження інших доказів, після чого суд своєю ухвалою встановлює порядок дослідження доказів. Судове слідство провадиться у повному обсязі, незалежно від визнання підсудним пред'явлених йому обвинувачень.

Важливим засобом одержання доказів на суді є допит. КПК встановлює коло осіб, які провадять допит, і його порядок.

Допит підсудного починається з пропозиції судді або головуючого дати в справі показання, після чого підсудного допитують прокурор, громадський обвинувач, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач або їхні представники, захисник, громадський захисник, інші підсудні. Потім підсудного допитують судді та народні засідателі. Суд має право протягом усього допиту підсудного учасниками судового розгляду ставити йому запитання для уточнення і доповнення його відповідей.

Оголошення судом показань підсудного, даних під час попереднього розслідування або на суді, дозволяється як з ініціативи суду, так і за клопотанням прокурора та інших учасників судового розгляду в таких випадках:

1) за наявності істотних суперечностей між показаннями, які підсудний дав на суді й під час попереднього слідства або дізнання;

2) у разі відмови підсудного давати показання на судовому слідстві;

3) коли справа розглядається за відсутності підсудного.

Допит потерпілого провадиться перед допитом свідка за тими ж правилами, що й свідка. Перед дачею кожним з них показань головуючий встановлює їхню особу, попереджає про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання, а свідка — й про кримінальну відповідальність за відмову дати показання.

Свідки допитуються по одному за відсутності інших, ще не допитаних свідків. Кожному свідкові перед допитом його по суті справи ставляться запитання, щоб з'ясувати його стосунки з підсудним і потерпілим, і пропонується розповісти все те, що йому відомо в справі. Після того його допитують прокурор, громадський обвинувач, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, захисник, громадський захисник, підсудний, судді та народні засідателі.

Якщо свідка викликано в судове засідання за клопотанням прокурора або інших учасників судового розгляду, запитання цьому свідкові ставить спочатку той учасник судового розгляду, за клопотанням якого свідка викликано. Свідок, викликаний з ініціативи суду, допитується в загальному порядку. Допитані свідки залишаються в залі судового засідання й не можуть покинути його до закінчення судового розгляду без дозволу судді або головуючого. Кожного свідка можна додатково допитати або передопитати в присутності інших, уже допитаних свідків або на очній ставці.

Свідок, даючи показання, може мати при собі нотатки в тих випадках, коли показання стосуються будь-яких розрахунків та інших даних, які важко утримати в пам'яті. Свідкові дозволяється зачитувати документи, які стосуються даного ним показання. Ці документи належить пред'явити суду й учасникам судового розгляду на їхню вимогу; за постановою судді чи ухвалою суду вони можуть бути приєднані до справи.

Суд з власної ініціативи або за клопотанням прокурора чи інших учасників судового розгляду може оголосити показання свідка, дані під час попереднього розслідування або на суді, у випадках: 1) наявності істотних суперечностей між показаннями, які свідок дав на суді й

під час попереднього слідства або дізнання; 2) неявки в судове засідання свідка, явка якого з тих чи інших причин неможлива.

Експертиза в суді призначається у випадках, коли для вирішення певних питань необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання. Експерт у судовому засіданні бере участь у дослідженні доказів і може з дозволу суду ставити запитання підсудному, потерпілому й свідкам про обставини, які мають значення для його висновку.

Після з'ясування обставин, що мають значення для висновку експерта, суддя або головуючий пропонує прокуророві, підсудному, його захисникові та іншим учасникам судового розгляду подати у письмовому вигляді питання, які вони бажають поставити експертові. Суд обмірковує ці питання, враховуючи при цьому думку учасників судового розгляду, усуває ті з них, які не стосуються справи або не належать до компетенції експерта, а також формулює ті питання, які він ставить перед експертом з власної ініціативи. Питання, на які мусить відповісти експерт, суддя або головуючий оголошує і передає експертові у письмовому вигляді, після чого останній складає висновок. Висновок експерта дається у письмовому вигляді, оголошується ним у судовому засіданні й приєднується судом до справи.

Після оголошення висновку експертові можуть ставитися запитання про роз'яснення і доповнення його висновку. Питання, поставлені експертові, та відповіді на них заносяться до протоколу судового засідання. Суд може призначити додаткову або повторну експертизу. У цих випадках розгляд справи може бути відкладено.

Речові докази мають бути оглянуті судом і пред'явлені учасникам судового розгляду, а коли це необхідно — свідкам і експертам. Особи, яким пред'явлені речові докази, можуть звертати увагу суду на ті або інші особливості, які мають значення для вирішення справи, про що відзначається у протоколі судового засідання. Огляд речових доказів, які не можна доставити в судове засідання, провадиться у разі необхідності на місці їх знаходження.

Документи, що є доказами у справі, мають бути оглянуті або оголошені в судовому засіданні. Ці дії можуть провадитися як з ініціативи суду, так і за клопотанням учасників судового розгляду в будь-який момент судового слідства. З приводу відомостей, які містяться в документі, в необхідних випадках можуть бути допитані підсудні, потерпілі, свідки, витребувані й перевірені інші докази.

Огляд місця події в необхідних випадках провадиться судом з участю прокурора, громадського обвинувача, підсудного, його захисника, громадського захисника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача або їхніх представників, а коли цього вимагають обставини справи — то й з участю свідків та експертів. Прибувши на місце огляду, суддя або головуючий оголошує судові засідання продовженим, і суд приступає до огляду. При цьому підсудному, свідкам, потерпілому та експертам можуть бути поставлені у зв'язку з оглядом запитання. Обвинувач, підсудний, його захисник та інші учасники судового розгляду мають право при огляді звертати увагу на все те, що, на їхню думку, може сприяти з'ясуванню обставин справи. Хід проведення огляду та його результати фіксуються в протоколі судового засідання.

Після розгляду судом усіх доказів, що є в справі, суддя або головуючий опитує учасників судового розгляду, чи бажають вони доповнити судові слідство й чим саме. У випадках заявлення клопотань суд їх обговорює і розв'язує, про що виносить постанову чи ухвалу. Після розв'язання клопотань і виконання додаткових дій суддя або головуючий оголошує судові слідство закінченим.

Після закінчення судового слідства суд переходить до *судових дебатів*, які є важливою складовою частиною судового розгляду. В ході дебатів підводяться підсумки судового слідства, провадяться аналіз та оцінка зібраних і досліджених у суді доказів, робляться висновки в справі.

Дебати полягають у промовах прокурора, громадського обвинувача, потерпілого — в справах приватного об-

винувачення, а в справах, в яких прокурор або громадський обвинувач не бере участі, — цивільного позивача, цивільного відповідача або їхніх представників, громадського захисника, захисника, а за його відсутності — самого підсудного.

Учасники судового розгляду мають право в судових дебатах посилатися тільки на ті докази, які були досліджені в судовому засіданні. Якщо під час цих дебатів виникне потреба подати нові докази, суд відновлює судове слідство. Після закінчення відновленого судового слідства суд знову відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин.

Суд не вправі обмежувати тривалість судових дебатів певним часом. Суддя або головуючий зупиняє учасників судових дебатів лише в тих випадках, коли вони в промовах виходять за межі розглядуваної справи.

Після закінчення промов учасники судових дебатів мають право обмінятися репліками. Право останньої репліки належить захисникові, а коли його немає — підсудному. Репліка являє собою коротке заперечення на промову, виголошену тим чи іншим учасником судових дебатів. Наприклад, прокурор може виступити з реплікою, в якій наводить ті чи інші заперечення проти яких-небудь положень, висловлених у промові захисника. Репліку можна використати лише один раз.

Після промови захисника або підсудного суддя чи головуючий оголошує судові дебати закінченими й надає підсудному *останнє слово*. У ньому підсудний повідомляє суду все, що він вважає за потрібне сказати перед видаленням суду до нарадчої кімнати для постановлення вироку. Суд не вправі обмежувати тривалість останнього слова підсудного певним часом. Ставити запитання підсудному під час останнього слова не дозволяється. Коли підсудний в останньому слові повідомить про нові обставини, які мають істотне значення для справи, суд із своєї ініціативи, а також за клопотанням прокурора чи інших учасників судового розгляду відновлює судове слідство. Після закінчення відновленого судового слід-

ства суд відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин і надає останнє слово підсудному.

Заслухавши останнє слово підсудного, суд негайно переходить до нарадчої кімнати для постановлення вироку, про що суддя або головуючий оголошує присутнім у залі судового засідання.

Постановлення вироку. КПК України вирок суду визначає як “рішення суду першої інстанції про винність або невинність відданої до суду особи” (ст. 32). Велике соціальне й правове значення вироку визначають ті високі вимоги, яким він повинен відповідати з точки зору його змісту, структури, порядку постановлення. Основні вимоги — законність та обгрунтованість.

Законним є вирок, винесений на основі правильного застосування матеріального закону і з дотриманням при розслідуванні та розгляді справи вимог процесуального закону. Обгрунтованість вироку означає, що його зміст і висновки мають відповідати фактичним обставинам справи, базуватися на доказах, розглянутих у судовому засіданні.

Вирок постановляється в окремому приміщенні — нарадчій кімнаті. Під час наради й постановлення вироку в нарадчій кімнаті можуть бути присутніми лише судді, які входять до складу суду в даній справі. Судді не мають права розголошувати міркування, що висловлювалися в нарадчій кімнаті.

Постановленню вироку передує нарада суддів. Головуючий повинен ставити на обговорення кожне питання в такій формі, щоб на нього можна було дати тільки позитивну або негативну відповідь. При вирішенні кожного окремого питання ніхто із суддів не має права утримуватися від голосування. Головуючий голосує останнім. Всі питання вирішуються більшістю голосів.

Суддя, який залишився в меншості, має право викласти письмово свою окрему думку, яка приєднується до справи, але оголошенню не підлягає. Коли кримінальна справа, в якій є окрема думка, не розглядалася судом касаційної інстанції, то після того, як вирок суду набрав законної сили, окрема думка разом зі справою направля-

ється голові вищестоящего суду для вирішення питання про необхідність перегляду справи в порядку нагляду.

Коли під час наради при постановленні вироку суд визнає необхідним з'ясувати будь-яку обставину, яка має значення для справи, то він, не постановляючи вироку, своєю ухвалою відновлює судове слідство. Після закінчення відновленого судового слідства залежно від його результатів суд відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин, надає підсудному останнє слово й виходить до нарадчої кімнати, щоб постановити вирок, або якщо дослідження цих обставин у суді виявилось неможливим, винести ухвалу про направлення справи на додаткове розслідування.

Постановляючи вирок, суд має вирішити такі питання:

- чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується підсудний;
- чи містить це діяння склад злочину та якою саме статтею кримінального закону він передбачений;
- чи винен підсудний у вчиненні цього злочину;
- чи підлягає підсудний покаранню за вчинений ним злочин;
- чи є обставини, що обтяжують або пом'якшують відповідальність підсудного, та які саме;
- чи слід визнати підсудного особливо небезпечним рецидивістом;
- яка саме міра покарання має бути призначена підсудному й чи повинен він її відбувати;
- в якому виді виправно-трудової чи виховно-трудової колонії або в тюрмі мусить відбувати покарання засуджений до позбавлення волі;
- чи підлягає задоволенню цивільний позов, на чію користь та в якому розмірі й чи підлягають відшкодуванню збитки, заподіяні потерпілому, якщо цивільний позов не був заявлений;
- що зробити з майном, описаним для забезпечення цивільного позову й можливої конфіскації майна;
- що зробити з речовими доказами, зокрема з грошима, цінностями та іншими речами, нажитими злочинним шляхом;

- на кого покладаються судові витрати і в якому розмірі;

- який запобіжний захід слід обрати щодо підсудного;

- чи слід застосовувати до підсудного примусове лікування, чи встановити над ним опікування. Примусове лікування може бути застосоване лише за наявності відповідного висновку лікувальної установи.

Відповідно до закону вирок може бути двох видів: обвинувальним або виправдувальним (ст. 327 КПК).

Суд виносить *обвинувальний вирок*, коли винність підсудного у вчиненні злочину доведена. Обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях і постановлюється лише на достовірних доказах. Всі сумніви щодо доведеності обвинувачення, якщо їх не можна усунути, тлумачаться на користь підсудного.

Якщо підсудний визнається винним у вчиненні злочину, суд постановляє обвинувальний вирок і призначає підсудному покарання, передбачене кримінальним законом. Суд постановляє обвинувальний вирок без призначення покарання, якщо на момент розгляду справи в суді діяння втратило суспільну небезпечність або особа, яка його вчинила, перестала бути суспільно небезпечною.

Виправдувальний вирок постановляється:

а) коли не встановлено події злочину;

б) коли в діянні підсудного немає складу злочину;

в) коли не доведено участі підсудного у вчиненні злочину.

Незалежно від того, з яких підстав винесено виправдувальний вирок, він цілком реабілітує підсудного, визнає його невинним у пред'явленому обвинуваченні. При постановленні виправдувального вироку суд зобов'язаний роз'яснити виправданому порядок відновлення його порушених прав і відшкодування матеріальних збитків.

Постановляючи обвинувальний вирок, суд залежно від доведеності підстав і розміру цивільного позову задовольняє цивільний позов цілком або частково чи відмовляє в цьому. При виправданні підсудного через недоведення його участі у вчиненні злочину або за відсутністю

події злочину суд відмовляє в цивільному позові. При виправданні підсудного за відсутністю в його діях складу злочину суд залишає позов без розгляду.

При задоволенні цивільного позову суд до набрання вироком законної сили може постановити про вжиття заходів щодо забезпечення цивільного позову, якщо таких заходів не було вжито раніше.

Розв'язавши в нарадчій кімнаті всі питання, що підлягають вирішенню, суд переходить до складання вироку. Кожен вирок незалежно від його виду й характеру складається з трьох частин — вступної, мотивувальної та резолютивної.

У *вступній частині* вироку вказується, що він постановлений ім'ям України, зазначаються назва суду, який виносить вирок, місце й час постановлення вироку, склад суду, секретар, учасники судового розгляду, перекладач, якщо він брав участь у судовому засіданні, прізвище, ім'я та по батькові підсудного, рік, місяць і день його народження, місце народження і місце проживання, заняття, освіта, сімейний стан та інші відомості про особу підсудного, що мають значення для справи, й кримінальний закон, що передбачає злочин, у вчиненні якого обвинувачується підсудний.

Мотивувальна частина обвинувального вироку містить формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, із зазначенням місця, часу, способу, мотивів і наслідків учиненого злочину. В ній наводяться обставини, які визначають ступінь винності кожного з підсудних, докази, на яких ґрунтуються висновки суду щодо кожного підсудного, із зазначенням мотивів, що пояснюють, чому суд ґрунтує свій вирок саме на цих доказах і відкидає інші. У разі визнання частини обвинувачення необґрунтованою суд повинен указати підстави цього. Суд зобов'язаний також навести мотиви зміни обвинувачення та обрання даної міри покарання або звільнення підсудного від покарання, підстави до застосування умовного засудження або покарання нижче від найнижчої межі, передбаченої законом за даний злочин, а також підстави обрання міри покарання, яка може призначити-

ся лише за обтяжуючих чи пом'якшуючих обставин, що зазначені в законі, за яким кваліфіковано злочин.

Якщо суд вирішить визнати підсудного особливо небезпечним рецидивістом, у мотивувальній частині вироку зазначаються підстави такого рішення. Суд також зобов'язаний навести мотиви призначення засудженому до позбавлення волі певного виду виправно-трудової чи виховно-трудової колонії або призначення йому позбавлення волі у вигляді ув'язнення в тюрмі. Якщо суд визнає необхідним застосувати до підсудного примусове лікування або встановити над ним опікування, в мотивувальній частині вироку зазначаються мотиви такого рішення. За наявності клопотань громадських організацій або трудових колективів про умовне засудження і про передачу їм підсудного для перевиховання і виправлення суд у мотивувальній частині вироку зазначає мотиви задоволення чи відхилення клопотань.

Мотивувальна частина виправдувального вироку має містити формулювання обвинувачення, яке пред'явлене підсудному й визнане судом недоведеним, а також підстави для виправдання підсудного із зазначенням мотивів, з яких суд відкидає докази обвинувачення. Не допускається включення до вироку формулювань, які ставлять під сумнів невинність виправданого. Викладаються також підстави для задоволення або відхилення цивільного позову.

У *резольютивній частині* обвинувального вироку вказуються:

- прізвище, ім'я та по батькові підсудного;
- кримінальний закон, за яким підсудного визнано винним;
- покарання, призначене підсудному за кожним з обвинувачень, що визнані судом доведеними;
- остаточна міра покарання, обрана судом;
- початок строку відбування покарання;
- тривалість іспитового строку, якщо застосовано умовне засудження;

рішення про цивільний позов, речові докази, судові витрати, залік попереднього ув'язнення, запобіжний за-

хід до набрання вироком законної сили і вказівка про порядок і строк оскарження вироку.

При визнанні підсудного особливо небезпечним рецидивістом це зазначається в резолютивній частині вироку. Щодо засуджених до позбавлення волі у виправно-трудо-вій або виховно-трудо-вій колонії суд зобов'язаний визна-чити вид виправно-трудо-вої установи, в якій засуджений має відбувати покарання.

Міра покарання визначається таким чином, щоб при виконанні вироку не виникло ніяких сумнівів щодо виду й розміру покарання, призначеного судом. Коли підсуд-ному було пред'явлено кілька обвинувачень і деякі з них не були доведені, то в резолютивній частині вироку зазначається, в яких із них підсудний виправданий, а в яких — засуджений.

У резолютивній частині виправдувального вироку за-значається прізвище, ім'я та по батькові виправданого; вказується, що підсудний у пред'явленому обвинувачен-ні визнаний невинним і по суду виправданим; вказується про скасування запобіжного заходу, заходів щодо забез-печення цивільного позову і можливої конфіскації майна, про речові докази, судові витрати і порядок та строк оскарження вироку.

Після підписання вироку судді повертаються до зали засідання, де суддя або головуючий проголошує вирок. Всі присутні в залі судового засідання, в тому числі й члени суду, заслуховують вирок стоячи. Суддя або голо-вуючий роз'яснює підсудному зміст вироку, а також строки й порядок його оскарження. Якщо підсудного за-суджено до розстрілу, головуючий роз'яснює йому його право подати клопотання про помилування. Якщо підсуд-ний не володіє українською мовою, то після проголошен-ня вироку перекладач зачитує його рідною мовою підсуд-ного або мовою, якою він володіє.

При виправданні підсудного чи звільненні його від відбування покарання або при засудженні його до пока-рання, не пов'язаного з позбавленням волі, суд, якщо підсудний перебуває під вартою, негайно звільняє його з-під варті в залі судового засідання.

З метою забезпечення засудженому чи виправданому можливості своєчасного оскарження вироку закон зобов'язує суд вручити йому копію вироку не пізніше трьох днів після його проголошення.

Одночасно з постановленням вироку суд за наявності для того підстав має право винести *окрему ухвалу*, яка оголошується в судовому засіданні. Окрема ухвала виноситься, коли при розгляді справи встановлені порушення закону чи прав громадян, допущені при провадженні попереднього розслідування, причини та умови, що сприяли вчиненню злочину, аморальні вчинки окремих осіб чи інші обставини, на які суд вважає необхідним реагувати, коли у засудженого до позбавлення волі є неповнолітні діти, які залишилися без нагляду й потребують улаштування або встановлення над ними опіки чи піклування, та в деяких інших випадках (ст. 23² КПК).

4.1.1. Особливі порядки провадження в кримінальному процесі України. Істотні особливості провадження в окремих категоріях справ зумовлюються специфічним суб'єктом злочину (неповнолітні) чи іншого суспільно небезпечного діяння (неосудні) або ж специфікою процесуальної діяльності в стадіях порушення справ про деякі злочини й віддання до суду (справи приватного обвинувачення і протокольна форма досудової підготовки матеріалів).

Особливості провадження в справах про злочини неповнолітніх. За загальним правилом, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину минуло 16 років, і лише за вчинення деяких найбільш тяжких злочинів (убивство, умисне заподіяння тілесних ушкоджень, що спричинили розлад здоров'я, крадіжка, грабїж, розбій та деякі інші) — з 14 років (ст. 10 КК). Зважаючи на неповну фізичну й соціальну зрілість цих осіб, їх обмежену право- і дієдатність, законодавець передбачив такі особливості провадження, які надають їм додаткові, порівняно з дорослими, гарантії на захист, дозволяють процесуальним органам звільнити їх від кримінальної відповідальності або відбування покарання.

Насамперед визначимо особливості предмета доказування в справах про злочини неповнолітніх. Закон передбачає, що при провадженні попереднього слідства й розгляді таких справ у суді, крім обставин, які підлягають доказуванню в кожній справі (ст. 64 КПК), необхідно також з'ясувати:

точний вік неповнолітнього (число, місяць, рік народження);

стан його здоров'я і загального розвитку, причому за наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з душевним захворюванням, з'ясовується, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою керувати ними;

характеристику особи неповнолітнього;

умови його життя і виховання;

обставини, які негативно впливали на його виховання;

наявність дорослих підмовників та інших осіб, які втягли неповнолітнього в злочинну діяльність.

В усіх випадках про злочини неповнолітніх провадження попереднього слідства є обов'язковим. Воно здійснюється слідчими органів внутрішніх справ або прокуратури. Ведення таких справ покладається на слідчих, які спеціалізуються на них.

У справах про злочини неповнолітніх участь захисника є обов'язковою з моменту пред'явлення обвинувачення, а в разі затримання неповнолітнього як підозрюваного або застосування до нього запобіжного заходу у вигляді взяття під варту до пред'явлення обвинувачення — з моменту оголошення йому протоколу затримання або постанови про застосування цього запобіжного заходу, але не пізніше як за 24 години з моменту затримання.

Судовий розгляд справ зумовлюється додатковими гарантіями права неповнолітнього підсудного на захист, забезпечення виховного й запобіжного впливу судових процесів у цих справах, найбільш повного встановлення даних, які характеризують особу й поведінку підлітка, умов його виховання, навчання, роботи.

По-перше, за мотивованою ухвалою суду у справах осіб, які не досягли 16 років, допускається закритий судовий розгляд (ст. 20 КПК).

По-друге, в судове засідання викликаються батьки або інші законні представники неповнолітнього підсудного. Вони є учасниками судового розгляду й мають право заявляти відводи та клопотання, подавати докази, брати участь у дослідженні доказів.

По-третє, про час і місце розгляду справи неповнолітнього суд сповіщає комісію та інспекцію у справах неповнолітніх, підприємство, установу та організацію, в яких навчався або працював неповнолітній. Суд управи викликати в судове засідання представників цих органів та організацій.

По-четверте, суд, вислухавши думку захисника й законного представника підсудного й висновок прокурора, вправі своєю ухвалою видалити неповнолітнього із зали судового засідання на час дослідження обставин, які можуть негативно вплинути на неповнолітнього. Якщо обставини, що досліджувалися за його відсутності, пов'язані з обвинуваченням, головуєчий повідомляє про них підсудному після повернення його до залу судового засідання.

По-п'яте, при постановленні вироку суд зобов'язаний у разі умовного засудження неповнолітнього, застосування до нього міри покарання, не пов'язаної з позбавленням волі, або відстрочки виконання вироку відповідно до ст. 46¹ КК обговорити питання про необхідність призначення неповнолітньому громадського вихователя і за позитивного вирішення цього питання вказати в мотивувальній частині вироку підстави, а в резолютивній — сформулювати рішення про необхідність призначення громадського вихователя.

По-шосте, якщо суд прийде до висновку про можливість виправлення неповнолітнього, який учинив злочин, що не являє великої суспільної небезпеки, без застосування кримінального покарання, він може закрити кримінальну справу й застосувати до неповнолітнього один із примусових заходів виховного характеру: передати під

нагляд батькам чи особам, які їх замінують, або ж громадській організації чи трудовому колективу за їхньою згодою, окремим громадянам на їхнє прохання; направити до спеціальної виховної або лікувально-виховної установи для дітей і підлітків. Суд також може визнати за необхідне призначити неповнолітньому громадського вихователя.

Кримінальна справа не може бути порушена, а порушена справа підлягає закриттю щодо особи, яка не досягла на час вчинення суспільно небезпечного діяння одинадцятирічного віку. До осіб з одинадцятирічного до шістнадцятирічного віку суд може застосувати примусові заходи виховного характеру, які не є кримінальним покаранням.

Суддя призначає справу до розгляду в судовому засіданні у строк не пізніше як за 10 днів. Розгляд справи провадиться у відкритому судовому засіданні з обов'язковою участю прокурора і захисника.

Ведеться протокол судового засідання. Після закінчення судової перевірки свої думки висловлюють прокурор і захисник. Після цього суд виходить у нарадчу кімнату для винесення ухвали.

Заходами виховного впливу є: публічне вибачення перед потерпілим; застереження; передача під нагляд батьків, опікунів, піклувальників на їхнє прохання; відшкодування збитків (з п'ятнадцятирічного віку, якщо є майно або заробітки); направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи на строк до 3-х років; призначення громадського вихователя.

За наявності достатніх підстав вважати, що особа, яка підлягає за ухвалою суду направленню до спеціального навчально-виховного закладу, буде займатися протиправною діяльністю, а також з метою забезпечення виконання своєї ухвали суд управі тимчасово, строком до 30 діб, помістити цю особу в приймальник-розподільник для неповнолітніх, який доставляє її до спеціального навчально-виховного закладу (ст. 447 КПК).

Особливості провадження в справах приватного обвинувачення. Згідно з ч. 1 ст. 27 КПК справи про

умисне легке тілесне ушкодження (ст. 106 КК), умисне заподіяння удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю (ч. 1 ст. 107 КК), наклеп без обтяжуючих обставин (ч. 1 ст. 125 КК), образу (ст. 126 КК), самоуправство щодо дій, якими завдано шкоди правам та інтересам окремих громадян (ст. 198 КК), порушуються за скаргою потерпілого, якому й належить у такому разі право підтримувати обвинувачення.

У цих справах дізнання і попереднє слідство не проводяться. Зазначені справи підлягають закриттю у разі примирення потерпілого з обвинуваченим. Примирення може статися лише до видалення суду в нарадчу кімнату для постановлення вироку. Законодавець виходить з того, що зазначені злочини не являють собою великої суспільної небезпеки, й конфлікти, які лежать в їх основі, можуть бути розв'язані й без втручання прокурора, слідчих органів і суду.

Справи приватного обвинувачення порушуються лише суддею (ст. 251 КПК), тому скарги потерпілого мають подаватися до районного (міського) суду за місцем вчинення злочину. У скарзі викладається прохання про порушення справи щодо конкретних осіб, зазначається, у чому виявилися їхні злочинні дії, вказуються місце й час події та наводяться докази, що підтверджують учинення злочину.

До порушення кримінальної справи суддя мусить роз'яснити потерпілому про надане йому законом право на примирення з особою, на яку подана скарга. Якщо примирення відбулося, він відмовляє в порушенні справи на підставі п. 6 ч. 1 ст. 6 КПК. Суддя може відмовити в порушенні справи й за наявності всіх інших обставин, передбачених ст. 6 КПК. Це рішення судді може бути в касаційному порядку оскаржене до вищестоящего суду потерпілим і його представником та опротестоване прокурором (статті 252, 354 КПК).

Установивши, що є законний привід (скарга потерпілого або його законного представника) й достатні дані, які свідчать про вчинення злочину, суддя виносить одну

постанову про порушення кримінальної справи й віддання обвинуваченого до суду. Таким чином, особливістю тут є те, що стадії порушення кримінальної справи й віддання до суду збігаються. У цій же постанові суддя вирішує і питання про визнання особи потерпілою, а в разі заявлення цивільного позову — й цивільним позивачем, а також усі інші питання, які підлягають вирішенню у зв'язку з підготовкою справи до розгляду в судовому засіданні (ст. 253 КПК).

Підсудному не пізніше як за три доби до слухання справи має бути вручена повістка про виклик його в судове засідання із зазначенням статті кримінального закону, за якою він обвинувачується. Про час вручення повістки зазначається в протоколі судового засідання.

У випадку надходження до суду скарги про зустрічне обвинувачення у вчиненні злочину, вказаного в ч. 1 ст. 27 КПК, суддя виносить постанову про порушення кримінальної справи за зустрічним обвинуваченням і відданням обвинуваченого до суду. Зустрічні обвинувачення можуть бути об'єднані в одну справу, що сприяє всебічному, повному й об'єктивному дослідженню її обставин, економії процесуальних засобів, сил і часу суду та учасників судового розгляду.

У виняткових випадках справа про злочини, вказані в ч. 1 ст. 27 КПК, може бути порушена й за відсутності скарги потерпілого. Таке право надане законом тільки прокурору й лише за умови, що справа має особливе суспільне значення, а також коли потерпілий через свій безпорадний стан, залежність від обвинуваченого чи з інших причин не може захистити свої законні інтереси. Справа, порушена прокурором, направляється для провадження попереднього слідства, а після закінчення розслідування розглядається судом у загальному порядку як справа публічного обвинувачення. Вона не підлягає закриттю в разі примирення потерпілого з обвинуваченим. У судовому розгляді такої справи потерпілий не є приватним обвинувачем і виступає в судових дебатах лише тоді, коли в справі не бере участі прокурор або громадський обвинувач (ст. 318 КПК).

Закон передбачає, що справи про звалтування без обтяжуючих обставин (ч. 1 ст. 117 КК) порушуються прокурором, слідчим, органом дізнання, судом не інакше, як за скаргою потерпілого, але закрити їх за примиренням потерпілого з обвинуваченим не можна. Вони розслідуються й розглядаються в суді в загальному порядку. Це — так звані *справи приватно-публічного обвинувачення*. Законодавець при цьому виходив із того, що необхідно враховувати волевиявлення потерпілої, для якої, можливо, є небажаним розголошення обставин і самого факту вчинення звалтування. Як виняток за відсутності скарги потерпілої справу про такий злочин вправі порушити тільки прокурор, якщо потерпіла через свій безпорадний стан, залежність від обвинуваченого чи з інших причин не може захистити свої законні інтереси (ч. 3 ст. 27 КПК).

Особливості судового розгляду справ приватного обвинувачення такі. У разі неявки без поважних причин потерпілого або його представника справа підлягає закриттю, однак за клопотанням підсудного вона в цих випадках може бути розглянута по суті за відсутності потерпілого (ст. 290 КПК). Потерпілий у стадії судового розгляду є приватним обвинувачем і вправі особисто або через свого представника підтримувати обвинувачення, брати участь у судових дебатах. Вступ прокурора в справу не позбавляє потерпілого цього права.

Судове слідство в справах приватного обвинувачення починається з оголошення заяви потерпілого, яка фактично замінює обвинувальний висновок.

В усіх справах приватного обвинувачення потерпілий і його представник мають право брати участь у судових дебатах.

Протокольна форма досудової підготовки матеріалів з деяких видів злочинів, які не являють собою великої суспільної небезпеки, була введена з метою розвантаження слідчих, щоб вони змогли зосередити свої зусилля на розслідуванні більш тяжких злочинів, а також щоб максимально наблизити призначення покаран-

ня до вчинення злочину і в коротші строки досягти мети покарання.

Протокольна форма досудової підготовки матеріалів органами дізнання передбачена в справах про такі злочини, як ухилення від сплати аліментів на утримання дітей, незаконна порубка лісу, хуліганство без обтяжуючих обставин та про деякі інші злочини (перелік їх дано в ст. 425 КПК).

У справах про ці злочини органи дізнання не пізніше як у 10-денний строк установлюють обставини вчиненого злочину й особу правопорушника, одержують пояснення від нього, очевидців та інших осіб, витребують довідку про наявність або відсутність судимості у правопорушника, характеристику з місця його роботи або навчання та інші матеріали, які мають значення для розгляду справи в суді (ч. 1 ст. 426 КПК)¹.

Провадження слідчих дій при цьому не допускається, крім огляду місця події, яке закон дозволяє робити й до порушення кримінальної справи (ч. 2 ст. 190 КПК).

Про обставини вчиненого злочину складається протокол, у якому зазначається: час і місце його складання; ким складено; дані про особу правопорушника; місце й час вчинення злочину, його способи, мотиви, наслідки та інші істотні обставини; фактичні дані, що підтверджують наявність злочину й винність правопорушника; кваліфікація злочину за статтею КК України. До протоколу приєднуються всі матеріали, вилучені предмети й документи, а також список осіб, які підлягають виклику в суд.

Начальник органу дізнання затверджує протокол, після чого всі матеріали пред'являються правопорушнику для ознайомлення, про що робиться відповідна відмітка в протоколі, яка засвідчується підписом правопорушника. Потім із санкції прокурора або його заступника протокол разом із матеріалами надсилається до суду для ви-

---

¹ У виняткових випадках, у разі неможливості в 10-денний строк зібрати необхідні матеріали, цей строк може бути подовжено відповідним прокурором, але не більше як до 20 днів.

рішення питання про порушення кримінальної справи й розгляду її в суді.

Визнавши матеріали досудової підготовки достатніми для розгляду в судовому засіданні, суддя виносить постанову про порушення кримінальної справи й віддання правопорушника до суду та призначає справу до розгляду в судовому засіданні. У постанові судді викладається формулювання обвинувачення із зазначенням місця, часу, способу вчинення, мети, мотиву злочину, розміру заподіяної шкоди, інших наслідків злочину й статті кримінального закону, за яким особу віддано до суду. При цьому формулювання обвинувачення слід викласти так, щоб наперед не вирішити питання про винність правопорушника. Копія постанови судді вручається підсудному не пізніш як за три доби до дня розгляду справи в суді.

Кримінальні справи, досудова підготовка матеріалів у яких провадилася в протокольній формі, підлягають розгляду в суді не пізніш як у 10-денний строк з моменту надходження матеріалів до суду. Судове слідство в таких справах починається з оголошення постанови судді про порушення кримінальної справи й віддання правопорушника до суду і провадиться за тим обвинуваченням, яке сформульоване в цьому процесуальному документі (ст. 275 КПК).

При розгляді справи в судовому засіданні суд управи постановити обвинувальний чи виправдувальний вирок або ж повернути справу для провадження попереднього слідства, якщо виникає необхідність з'ясування істотних додаткових обставин, які не можуть бути встановлені в судовому засіданні.

Провадження у справах про неосудних і осіб, які захворіли на душевну хворобу після вчинення злочину. Відповідно до ч. 2 ст. 11 КПК у справах про суспільно небезпечні діяння, вчинені особою в стані неосудності, а також про злочини осіб, які захворіли на душевну хворобу після вчинення ними злочину, провадження попереднього слідства є обов'язковим. Захисник допускається до участі в таких справах з моменту встановлення факту душевного захворювання особи, причому

участь захисника в справі з цього моменту обов'язкова. З цих осіб не може бути стягнута сума для оплати праці адвоката за здійснення захисту. Витрати на захист відносять на рахунок держави.

Після закінчення попереднього слідства, якщо на підставі висновку судово-психіатричної експертизи та інших доказів буде встановлено, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному стані або в подальшому захворіла на душевну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, складається постанова про направлення справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру. В постанові мають бути викладені всі докази, які підтверджують вчинення цією особою суспільно небезпечного діяння, а також дані, які підтверджують, що вона захворіла на душевну хворобу. До постанови обов'язково додається список осіб, які підлягають виклику в судове засідання, а також інші додатки, аналогічні тим, що додаються до обвинувального висновку. Ця постанова разом зі справою надсилається прокуророві (статті 226, 417 КПК).

Одержавши справу з указаною постановою слідчого, прокурор виконує такі дії: 1) погодившись з постановою, затверджує її і надсилає справу до суду; 2) повертає справу зі своєю письмовою вказівкою слідчому для проведення додаткового попереднього слідства, якщо визнає, що психіатрична експертиза та інші докази, зібрані в справі, є недостатніми для того, щоб зробити висновок про психічний стан особи, або що в справі не зібрано достатніх доказів про те, що суспільно небезпечне діяння вчинено даною особою. Слідчий і прокурор також мають право закрити кримінальну справу за наявності обставин, передбачених ст. 213 КПК.

Питання про підсудність указаних справ вирішується на загальних підставах. Стадії віддання обвинуваченого до суду в цих справах немає.

Справи, що надійшли до суду від прокурора, суддя або голова суду, якщо погодиться з постановою слідчого, вносить безпосередньо в судове засідання.

Розгляд справи по суті провадиться у відкритому судовому засіданні з обов'язковою участю прокурора та захисника. Участь особи, щодо якої розглядається справа, не є обов'язковою і може мати місце лише в тому разі, якщо цьому не перешкоджає характер її захворювання. У судове засідання викликається законний представник неосудного. Суд зобов'язаний забезпечити йому можливість знайомитися з матеріалами справи, брати участь у дослідженні доказів, подавати докази, заявляти відводи й клопотання і вправі допитати його як свідка. У необхідних випадках (коли експертиза неповна, чи недостатньо зрозуміла, або треба поставити експерту додаткові запитання) в судове засідання викликається експерт-психіатр, який брав участь у проведенні експертизи на попередньому слідстві. Суд може призначити повторну судово-психіатричну експертизу. В судовому засіданні допитуються свідки та перевіряються докази, що доводять або спростовують вчинення даною особою суспільно небезпечного діяння, а також перевіряються інші обставини, які мають істотне значення для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру. Висновок експертів-психіатрів підлягає ретельній оцінці в сукупності з іншими доказами.

Якщо особа, стосовно якої розглядається справа, викликана в судове засідання, суд вислуховує її пояснення, а потім висновок експерта. При цьому слід мати на увазі, що, згідно зі ст. 65 КПК, пояснення такої особи не можуть розглядатися як джерело доказів у справі й на них не може ґрунтуватися рішення в справі.

Після закінчення судового слідства висловлює свою думку прокурор, а потім захисник. Отже, судові дебати в цих справах, на відміну від інших кримінальних справ, не відкриваються.

Заслухавши думку прокурора й захисника, суд виходить у нарадчу кімнату для винесення ухвали, де вирішує такі питання:

1) чи мало місце суспільно небезпечне діяння, з приводу якого порушена справа?

2) чи вчинено це діяння особою, щодо якої розглядається справа?

3) чи вчинила особа зазначене діяння в стані неосудності, чи захворіла вона після вчинення злочину на душевну хворобу, яка виключає застосування покарання?

4) чи слід застосувати до цієї особи примусовий захід медичного характеру і якщо слід, то який саме?

Суд відповідно до ст. 13 КК може застосувати як примусові заходи медичного характеру — поміщення в психіатричну лікарню:

1) зі звичайним наглядом — щодо душевнохворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння потребує тримання в лікарні й лікування в примусовому порядку;

2) з посиленням наглядом — щодо душевнохворого, який учинив суспільно небезпечне діяння, не пов'язане з посяганням на життя громадян, і за своїм психічним станом не являє загрози для оточуючих, але потребує тримання в лікарні й лікування в умовах посиленого нагляду;

3) із суворим наглядом — щодо душевнохворого, який за своїм психічним станом і характером учиненого суспільно небезпечного діяння являє собою особливу небезпеку для суспільства й потребує тримання в лікарні й лікування в умовах суворого нагляду. Суд не вправі зазначати назву конкретної психіатричної лікарні, в якій має провадитися примусове лікування, та його строк.

Якщо не буде визнано необхідним застосування до душевнохворого примусових заходів медичного характеру, а також у разі припинення їх застосування суд може передати його на лікування родичам чи опікунам з обов'язковим лікарським наглядом (ч. 7 ст. 13 КК).

Скасування або зміна примусових заходів медичного характеру може мати місце лише за рішенням суду, який застосував ці заходи, або суду за місцем лікування, коли особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності, видужала або коли в результаті змін у стані її здоров'я відпала потреба в раніше застосовуваних заходах медичного характеру.

Розгляд судом цього питання провадиться в такому ж самому порядку, як і про застосування примусових заходів медичного характеру, за поданням головного психіатра органу охорони здоров'я, якому підпорядковується медичний заклад, де тримається особа. До подання додається висновок комісії лікарів-психіатрів. За наявності сумніву в правильності висновку комісії суд може викликати в судове засідання члена цієї комісії і самого неосудного. Повідомлення адміністрації психіатричної лікарні й головного психіатра, який вніс подання до суду, про час розгляду справи є обов'язковим.

Особи, до яких судом застосовано примусове лікування, підлягають обов'язковому комісійному переосвідуванню не рідше як один раз на шість місяців.

Одночасно зі скасуванням примусових заходів медичного характеру щодо видужалої особи (яка захворіла на душевну хворобу після вчинення злочину), суд має вирішити питання про відновлення кримінальної справи. При цьому у випадках спливу строку давності притягнення до кримінальної відповідальності, скасування кримінального закону, наявності акта амністії та з інших підстав, передбачених законом, за згодою особи, щодо якої розглядається справа, коли така згода необхідна, кримінальна справа закривається. Якщо підстав для закриття справи немає, кримінальна справа відносно особи, неосудність якої була встановлена в судовому засіданні, надсилається відповідному суду першої інстанції для розгляду по суті, а в усіх інших випадках — прокурору для проведення попереднього слідства. Час перебування в медичній установі, якщо ця особа засуджена до позбавлення волі або виправних робіт, зараховується в строк відбуття покарання (ст. 423 КПК).

На ухвалу, постанову, винесені суддею або судом, може бути подано касаційну скаргу чи внесено касаційне подання прокурора в загальному порядку. Суд касаційної чи наглядної інстанції може скасувати чи змінити рішення суду першої інстанції, в тому числі замінити вид застосованого заходу медичного характеру.

4.2. ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

Суд, який компетентний розглядати справу по суті, приймає рішення про відкриття судового розгляду. В обвинувальному висновку має бути клопотання про відкриття судового розгляду, разом з обвинувальним висновком в суд направляються всі матеріали кримінальної справи.

В обвинувальному висновку мають бути відображені всі суттєві результати розслідування. Вони можуть не приводитися, якщо справу буде розглядати суддя одноособово.

Голова суду вручає обвинуваченому обвинувальний висновок і пропонує йому протягом певного строку заявити клопотання, подати додаткові докази.

Суд виносить ухвалу про відкриття судового розгляду, допускає обвинувачення до розгляду справи. Суд може пере~~к~~валіфікувати обвинувачення. Прокуратура може скласти новий обвинувальний висновок (суттєві результати розслідування в ньому вже можуть не приводитися).

Підготовка до слухання справи. Виклик учасників судового розгляду здійснює головуючий. Він може викликати і нові докази. Прокуратура має право викликати інших осіб.

Судовий розгляд повинен розпочатися не раніше ніж через тиждень після вручення підсудному виклику. Якщо цього не відбулося, слухання відкладається (підсудний може просити про дострокове слухання справи). Підсудний може вимагати виклику додаткових свідків, експертів, витребування додаткових доказів. Про задоволення клопотання підсудного повідомляється прокуратура. Якщо головуючий відхиляє клопотання підсудного, то останній може сам викликати свідків (оплачує дорогу та інші витрати). Якщо в суді виявиться що викликані підсудним свідки були необхідні, то витрати відносяться на рахунок казни.

Склад суду у земельному або у вищому земельному суді оголошується підсудному і захисникові (оголошуються як основні так і запасні судді і шеффени). Відводи суддям можна заявляти до першого допиту підсудного.

За дорученням суду хворого свідка чи експерта може допитувати слідчий суддя (або якщо вони знаходяться на великій відстані від суду). В суді можуть брати участь декілька прокурорів і захисників.

Судовий розгляд можна зупинити на строк до 10 днів (максимум до 30 днів, якщо він уже був продовжений до 10 днів). На клопотання підсудного, суддя може звільнити від явки в суд (якщо за правопорушення передбачено до 6 місяців позбавлення волі, штраф, позбавлення прав водія...). Його інтереси представляє захисник на підставі письмового доручення.

Свідків і експертів першим допитує той, хто їх викликав. Допит свідків до 17 років проводить головуючий одноособово. Сторони можуть просити суддю задати питання свідкові. Самі можуть допитувати з дозволу судді, якщо немає загрози причинення шкоди особі свідка (§ 241 КПК ФРН).

Обвинувальний висновок оголошує прокурор. Якщо свідок чи експерт заявляє, що не може згадати який-небудь факт, то йому зачитуються раніше дані показання (§ 253 КПК ФРН). Якщо експерт чи свідок знаходяться на далекій відстані від суду, можна зачитати протокол їхніх показань, які вони давали раніше.

В судових дебатах бере участь підсудний до промови захисника. Після промови захисника він також може взяти слово для виступу. Підсудному, який не володіє мовою судочинства, перекладається зміст промов прокурора і захисника.

Про закриття справи виноситься вирок, в якому вказуються обставини, які виключають провадження справи. Рішення при постановленні вироку приймається більшістю в 2/3 голосів (якщо це рішення не вигідне для підсудного). Суд не зв'язаний кваліфікацією злочину, яка була в обвинувальному висновку. Про зміну кваліфі-

кації повідомляється підсудному і йому надається слово для захисту (§ 264 КПК ФРН).

Вирок проголошується іменем народу. Зачитується резолютивна частина і пояснюються його підстави. Доки не складений протокол судового засідання вирок не вручається. Повністю вирок і протокол судового засідання оформляється не пізніше 5 тижнів після оголошення резолютивної частини вироку. Дата постановлення вироку реєструється в канцелярії суду.

Вирок підписується суддями. Якщо один із суддів не може поставити з якоїсь причини свій підпис, головуючий пояснює причину і найстаріший із суддів, які брали участь у справі, робить відповідну позначку у вирок.

Шеффени (присяжні чи засідателі) не підписують вирок. Копії вироку і виписки із нього мають бути підписані секретарем судового засідання і завірені печаткою суду (§ 275 КПК ФРН).

4.3. ФРАНЦІЯ

Розгляд кримінальних справ за першою інстанцією відбувається:

а) в судах присяжних (справи про злочини). Вони є при апеляційних судах, яких у Франції налічується 50 (по одному на кілька департаментів; Франція розділена на 92 департаменти);

б) у виправних трибуналах (справи про делікти). Ці суди функціонують на базі трибуналів великої інстанції. У кожному з адміністративних округів департаменту є один або декілька таких судів;

в) у поліцейських трибуналах (справи про проступки). Вони функціонують на базі трибуналів малої інстанції, які є в кожному окрузі (один або декілька), але їх у цілому значно більше.

Справи про злочини неповнолітніх, які не досягли 16 років, а також про серйозні делікти й проступки неповнолітніх розглядають суди в справах неповнолітніх, які запроваджені за місцем знаходження трибуналів великої

інстанції. Справи про злочини, вчинені неповнолітніми, котрі досягли 16 років, розглядаються судами присяжних для неповнолітніх, створеними при апеляційних судах.

Справи про обвинувачення Президента Республіки в державній зраді й міністрів у змові проти безпеки держави та в злочинних діях, вчинених ними при виконанні службових обов'язків, розглядає згідно зі ст. 68 Конституції Верховний суд Франції. До його складу входять в однаковій кількості представники Національних зборів і Сенату, яких обирають після кожного повного або часткового відновлення цих палат. Віддати на розгляд Верховного суду справу щодо Президента й міністрів можуть лише обидві палати парламенту відкритим голосуванням і абсолютною більшістю голосів.

Порядок розгляду справ про злочини в суді присяжних. На вимогу генерального прокурора апеляційний суд може видати розпорядження про створення такої кількості відділень суду присяжних, які необхідні в інтересах правосуддя. Сесії суду присяжних проводяться один або кілька разів на квартал за місцем знаходження апеляційного суду, в головному місці відповідного округу, а у виняткових випадках — в іншому місці департаменту, де є трибунал великої інстанції.

Список справ, що підлягають розгляду на кожній сесії, встановлюється головою суду присяжних за поданням прокуратури. Остання сповіщає обвинуваченому день, коли він повинен з'явитися до суду.

Суд присяжних складається із суду у власному розумінні цього слова й журі. До складу суду у власному розумінні цього слова входять голова й два асесори. Вони призначаються кожен квартал і для кожного суду присяжних постановою першого голови апеляційного суду зі складу цього суду. Асесори можуть бути призначені зі складу трибуналу великої інстанції, в межах компетенції якого проводить сесії (засідання) суд присяжних.

Журі складається з громадян, внесених до списків присяжних. Присяжними можуть бути громадяни чоловічої і жіночої статі, які досягли 30-річного віку, уміють

читати й писати французькою мовою, користуються політичними, громадянськими та сімейними правами й не підпадають під випадки позбавлення права виконувати функції присяжних і випадки несумісності посад, передбачені в законі.

Позбавлені права виконувати функції присяжних: засуджені й особи, стосовно яких є мандат на затримання або на арешт; чиновники й державні службовці департаментів і комун, усунені від виконання своїх функцій; звільнені зі своїх постів посадові особи міністерств і члени професійних корпорацій, щодо яких є судові рішення про заборону виконувати свої обов'язки; не відновлені в правах банкрути, неспроможність яких оголошена судовим рішенням; особи, які тричі не з'явилися без законних підстав за викликом суду для виконання функцій присяжного; особи з обмеженою дієздатністю; особи, стосовно яких у судовому порядку встановлено піклування;

особи, направлені в будинки для душевнохворих.

Виконання функцій присяжного несумісне із займанням таких посад: члена уряду, парламенту, Конституційної ради, Вищої ради магістратури, Економічної і Соціальної рад; члена Виконавчої ради, Сенату й Арбітражного суду французького співтовариства; генерального секретаря уряду або міністерства; члена Державної ради, Касаційного суду або Лічильної палати; префекта, супрефекта, генерального секретаря префектури, магістрата судового відомства; магістрата адміністративного трибуналу; чиновника поліцейської служби, військово-вослужбовця, який перебуває на командній посаді в сухопутних військах, морському флоті чи авіації; митного чиновника або чиновника, який перебуває на службі в установі з непрямого податкообкладання або на державній службі щодо охорони вод і лісів.

Крім того, ніхто не може бути присяжним у справі, в якій він виконував будь-які дії судової поліції або слідчі дії, або якщо він брав участь як свідок, перекладач, експерт, скаржник чи цивільний позивач (потерпілий).

Від виконання функцій присяжного звільняються особи, котрі досягли 70 років, і особи, які вже виконували такі ж функції в цьому або в минулому році, крім випадків, коли проводяться додаткові сесії суду присяжних.

Порядок складання списків присяжних. Існують такі види списків присяжних: попередні, щорічні, додаткові й сесійні.

Попередні списки кандидатур для щорічного списку присяжних складають комісії під головуванням судді трибуналу малої інстанції. У ці комісії входять генеральні радники округу, мер комуни, на території якої знаходиться трибунал, або його помічник, а в деяких випадках — і чотири муніципальних радники. Число кандидатур має бути вдвоє більшим, ніж число осіб, які мають бути включеними в щорічний список для даного округу. Попередній список складається в двох примірниках, один з яких зберігається в канцелярії трибуналу малої інстанції, а другий надсилається до канцелярії суду присяжних.

На підставі попередніх списків спеціальною комісією за місцем знаходження кожного суду присяжних складається щорічний список. До складу комісії входять по одному судді від кожного трибуналу малої інстанції, члени департаментської комісії, мер комуни, на території якої діє суд присяжних, або його помічник. Головою комісії є перший голова апеляційного суду, голова трибуналу великої інстанції або призначена ним особа. Список присяжних складають в алфавітному порядку, підписують на засіданні комісії і здають на зберігання в канцелярію суду присяжних.

Незалежно від щорічного списку членів журі ця ж комісія кожного року складає спеціальний список додаткових присяжних із числа присяжних міста, який є місцем дії даного суду присяжних.

Не пізніше ніж за 15 днів до початку сесії перший голова апеляційного суду, а в містах, де його немає, — голова трибуналу, жеребкуванням вибирає у відкритому засіданні із щорічного списку 27 присяжних, які створю-

ють сесійний список. Крім того, в такому ж порядку обирається 6 додаткових присяжних зі спеціального списку.

Не пізніше ніж за 8 днів до відкриття сесії префект надсилає кожному з присяжних виписку із сесійного списку. Дата відкриття сесії вказується в повідомленні.

З числа присяжних, внесених до сесійного списку, створюється журі, яке вирішує справу. Воно складається з 9 присяжних.

Порядок створення журі такий. У день, призначений для розгляду справи, суд відкриває засідання і дає розпорядження доставити до залу обвинуваченого. Відсутність захисника обвинуваченого не тягне за собою визнання провадження недійсним. Голова суду ставить обвинуваченому запитання про його прізвище, ім'я, дату й місце народження, професію та місце проживання. Потім він проводить переклик присяжних і бюлетені з їхніми прізвищами опускаються в урну. В міру того, як бюлетені виймаються з урни, обвинувачений та його захисник, а потім прокурор заявляють відвід тим присяжним, яких вони вважають за потрібне відвести; при цьому мотиви відводу не викладаються.

Обвинувачений, а якщо їх кілька, то всі обвинувачені, мають право відвести не більше п'яти присяжних, а прокурор — не більше чотирьох. Обвинувачені можуть об'єднатися для спільної заяви всіх або частини відводів. Якщо ж обвинувачені не об'єдналися, то черговість заявлення ними відводів установлюється жеребкуванням. У цьому випадку присяжні, відведені в порядку черговості одним обвинуваченим, вважаються відведеними всіма обвинуваченими до тих пір, поки не буде вичерпана допустима кількість відводів.

Журі вважається сформованим з того моменту, коли з урни будуть вибрані 9 бюлетенів з прізвищами, щодо яких не заявлено відводу, а якщо це потрібно, то й бюлетені з прізвищами додаткових присяжних.

Присяжні займають місце поряд з членами суду, якщо є така можливість, або навпроти місця, призначеного обвинуваченому. Стоячи і без головного убору вони

вислуховують таке звернення голови суду: “Ви присягаєтесь і обіцяєте перед Богом і людьми розглянути найретельнішим чином обвинувачення, висунуті проти Х., захищати однаковою мірою інтереси обвинуваченого й інтереси суспільства, яке його обвинувачує; не спілкуватися ні з ким до моменту прийняття свого остаточного рішення; не піддаватися ні ненависті, ні злобі, ні страху, ні особистій прихильності; приймати рішення відповідно до матеріалів обвинувачення й захисту, згідно зі своєю совістю та внутрішнім переконанням, з безсторонністю і твердістю, які притаманні чесній і вільній людині, й зберігати таємницю нарадчої кімнати навіть після припинення ваших функцій”. Потім кожен з присяжних відповідає, піднявши руку: “Я присягаюсь у цьому”. Після завершення цієї процедури голова суду оголошує про остаточне створення журі, й починається судовий розгляд.

Судовий розгляд проходить публічно, однак голова може заборонити всім неповнолітнім або деяким з них доступ до залу засідань. Засідання може вестися при закритих дверях лише у випадках, коли гласність може завдати шкоди громадському порядку або моралі. Вирок завжди проголошується у відкритому засіданні.

Розгляд справи не може перериватися і має тривати до тих пір, доки не завершиться вирок суду присяжних. Він може бути лише зупинений на час, необхідний для відпочинку суддів і підсудного.

Голова суду має великі права. Він відповідає за дотримання порядку в судовому засіданні та керує судовим розглядом. Якщо хтось із присутніх на засіданні будь-яким чином порушує порядок, голова розпоряджається про виведення такої особи із залу засідання. У разі приведення цього заходу до виконання винна особа чинить опір, то негайно видається мандат на її арешт, а суд піддає її покаранню у вигляді тюремного ув'язнення на строк від двох місяців до двох років.

Асесори й присяжні можуть ставити запитання обвинуваченому й свідкам лише з дозволу голови, а обвинувачений, його захисник, цивільний позивач і його пред-

ставник — лише через головуючого. Однак прокурор має право безпосередньо ставити запитання обвинуваченому й свідкам.

Голова суду наділений дискреційними повноваженнями, згідно з якими він може “по совісті й честі” вживати будь-яких заходів, які вважає корисними для встановлення істини. Він вправі під час розгляду викликати й заслуховувати будь-яку особу, видаючи в разі необхідності мандат про привід, або давати розпорядження доставити в суд речові докази. Свідки, викликані в такому порядку, не приносять присягу, і їхні заяви розглядаються як такі, що мають довідковий характер. Обвинувачення в суді присяжних підтримує генеральний прокурор апеляційного суду чи прокурор Республіки особисто або через своїх заступників. Прокурор іменем закону звертається до суду з усіма вимогами, які він вважає корисними. Суд зобов’язаний вислухати, обговорити й винести щодо них рішення. Присутність захисника обвинуваченого в судовому засіданні обов’язкова, за відсутності ж обвинуваченого справа може слухатися. Якщо обвинувачений не бажає з’явитися до суду, голова може розпорядитися, щоб він був доставлений примусово. Однак голова може також після зачитання на засіданні протоколу про ухилення обвинуваченого від явки до суду розпорядитися про продовження судового розгляду без нього. Після кожного засідання обвинуваченому, що не з’явився, а також обвинуваченому, який видалений із залу судового розгляду за порушення порядку, дається через секретаря судового засідання для ознайомлення протокол судового засідання і вручаються копії вимог, заявлених прокурором, та постанови суду.

Обвинувачений, цивільний позивач та їхні представники можуть заявити клопотання, про вирішення яких суд зобов’язаний винести постанову.

Порядок дослідження доказів. Голова дає секретарю розпорядження про оголошення списку свідків, указаних прокурором, обвинувачем і цивільним позивачем, про яких зроблено взаємне повідомлення. Потім судовий розпорядник проводить переклик цих свідків, голова дає

розпорядження видалити їх в окрему кімнату, звідки можна викликати для дачі показань. За необхідності голова вживає заходів, які не дали б змоги свідкам спілкуватися між собою до дачі ними своїх показань.

Після цього голова пропонує обвинуваченому уважно вислухати постанову про віддання до суду, дає розпорядження секретареві суду читати цю постанову, допитує обвинуваченого й вислуховує його показання. Потім у порядку, встановленому головою, допитуються свідки. Перш ніж дати свої показання вони приносять присягу. Після дачі показань свідку можуть ставити запитання голова, а також прокурор, обвинувачений, цивільний позивач і їхні представники. Після дачі показань свідок залишається в залі до закінчення судового розгляду, якщо голова не дасть іншого розпорядження.

У ході та після допиту голова суду дає розпорядження, якщо це необхідно, про пред'явлення обвинуваченому та свідкам речових доказів і вислуховує їхні міркування. Якщо в цьому виникає необхідність, голова дає розпорядження також про пред'явлення речових доказів асесорам і присяжним. Після закінчення судового слідства суд вислуховує цивільного позивача і його представників, потім прокурор викладає свої вимоги, а обвинувачений і його захисник подають доводи захисту. Цивільний позивач і прокурор мають право на репліку, але останній виступ у дебатах завжди належить обвинуваченому або його захисникові.

Після цього голова оголошує судовий розгляд закінченим, дає розпорядження про передачу секретарю суду присяжних усіх матеріалів справи, крім постанови обвинувальної камери про віддання до суду, оголошує запитання, на які повинні дати відповідь суд і журі в нарадчій кімнаті. Оголошення питань не обов'язкове, якщо вони сформульовані так само, як у постанові про віддання до суду або якщо обвинувачений чи його захисник відмовляються від оголошення питань. Якщо з приводу питань виникає суперечка, суд, вислухавши думку прокурора, сторін та їхніх представників, вирішує її своєю постановою.

До того, як суд присяжних вийде на нараду, голова оголошує таку інструкцію: "Закон не вимагає у суддів звіту про засоби, за допомогою яких вони прийшли до переконання; він не нав'язує їм правил, на підставі яких вони повинні судити про повноту й вагомість доказів; він пропонує їм звертатися до самих себе мовчки й зосереджено й відповісти собі щиросердно й по совісті, які враження залишили в їхній свідомості докази, зібрані проти обвинуваченого, й доводи на його захист. Закон ставить їм лише це єдине запитання, яке вміщує у собі всю міру їхнього обов'язку: "Чи маєте Ви внутрішнє переконання?"

Оголосивши цю інструкцію, голова дає розпорядження про видалення обвинуваченого із залу засідань, викликає начальника караулу й віддає йому розпорядження виставити охорону біля виходів із нарадчої кімнати й оголошує засідання закритим.

Постановлення і проголошення вироку. Всі члени суду присяжних переходять до нарадчої кімнати, до якої ніхто не може увійти з будь-якої причини без дозволу голови.

Голосування відбувається шляхом подачі письмових бюлетенів. Спочатку висловлюються з питань про головний факт (тобто про винність чи невинність), а потім, якщо про це поставлені запитання, про кожну із обтяжуючих обставин, з додаткових питань (про перекваліфікацію діяння на підставі результатів судового розгляду), з питань про кожну обставину, яка виключає кримінальну відповідальність, і, нарешті, з питань про пом'якшуючі обставини, які голова зобов'язаний ставити в усіх випадках, коли винність обвинуваченого визнана доведеною. Результати голосування голова зазначає на полях опитувального листа під кожним запитанням.

Будь-яке несприятливе для обвинуваченого рішення, в тому числі й відмова визнати наявність пом'якшуючих вини обставин, приймається більшістю не менш ніж у вісім голосів. У разі ствержувальної відповіді на запитання про винність суд присяжних відразу ж вирішує пи-

тання про міру покарання. Після цього проводиться таємне й роздільне голосування стосовно кожного обвинуваченого.

Якщо діяння, яке інкримінується обвинуваченому, не підпадає або перестало підпадати під дію кримінального закону або якщо обвинувачений оголошений невинним, суд присяжних виправдовує його. Якщо на користь обвинуваченого встановлені обставини, які виключають застосування покарання, суд присяжних звільняє його від покарання.

Про прийнятті рішення робиться помітка на опитувальному листі, який підписується в ході засідання головою і присяжним, призначеним першим після жеребкування, а якщо той не може підписати, то це робить особа, уповноважена більшістю членів суду присяжних. Відповіді суду присяжних на поставлені запитання є остаточними. Після повернення суду присяжних до залу засідань голова дає розпорядження ввести обвинуваченого, оголошує відповіді на запитання, вирок суду й тексти законів, які застосував суд.

У разі засудження або звільнення від покарання обвинувачений присуджується до сплати витрат державі й одночасно вирішується питання про заміну сплати цих витрат позбавленням волі.

Після винесення вироку голова, за наявності, підстав роз'яснює обвинуваченому його право оскаржити вирок у касаційному порядку й повідомляє йому строки подачі касаційної скарги.

Виправдана особа не може бути знову затримана, і їй не може бути знову пред'явлено обвинувачення у вчиненні того ж самого діяння, навіть якщо йому дають іншу кваліфікацію. Коли ж у ході судового розгляду виявлені докази про вчинення обвинуваченим інших діянь, ніж ті, за які він був відданий до суду, й прокурор заявляє про порушення кримінального переслідування, то голова дає розпорядження, щоб виправданий обвинувачений був негайно під вартою направлений до прокурора Республіки, який зобов'язаний негайно заявити вимогу про початок розслідування.

Після того, як суд присяжних виніс рішення щодо кримінального-позову, він без участі журі, заслухавши попередньо сторони й прокурора, вирішує питання про відшкодування збитків за вимогою цивільного позивача до обвинуваченого або виправданого обвинуваченого до цивільного позивача. Обвинувачений, визнаний винним, присуджується до сплати витрат, які поніс цивільний позивач.

На цивільного позивача, якому відмовлено в позові, може покладатися сплата судових витрат, але лише в тому випадку, якщо кримінальний позов був порушений з його ініціативи.

З метою фіксації дотримання передбаченої законом процедури розгляду справи, секретар складає протокол не пізніше ніж в триденний строк з моменту винесення вироку. Протокол підписує голова й секретар. До протоколу не заносяться ні відповіді обвинувачених, ні зміст показань свідків, якщо головуючий не дасть іншого розпорядження з власної ініціативи чи за клопотанням прокурора або сторін.

Порядок розгляду кримінальних справ у виправних і поліцейських трибуналах. У загальних рисах він такий же, як і в суді присяжних, але є й багато відмінностей.

Виправний трибунал приймає до свого розгляду справи про делікти на підставі або постанови про віддання до суду, направленої йому слідчими органами, або добровільної явки сторін за викликом прокурора, чи на підставі повідомлення про явку, безпосередньо направлено-го трибуналом обвинуваченому або цивільним відповідачам, або згідно з порядком провадження в справах про явні делікти (особа, яка затримана при вчиненні явного делікту, негайно направляється на засідання трибуналу).

До складу виправного трибуналу входять голова й двоє суддів. Деякі справи, зокрема про обвинувачення в автошляхових злочинах, розглядаються професійним суддею одноособово. Державне обвинувачення підтримує прокурор Республіки або один із його помічників.

Справа може бути в окремих випадках розглянута без обвинуваченого, якщо він заявив про це в письмовій формі або не з'явився без поважних причин.

У випадках, коли працівники судової поліції уповноважені на основі спеціальних вказівок закону констатувати вчинення деліктів за допомогою протоколів і рапортів, спростування фактів, установлених цими протоколами й рапортами, допускається лише шляхом подання письмових доказів або показань свідків. Факти, зафіксовані в протоколах, вважаються достовірними, доки не заявлено про фальшивість протоколів.

У ході судового засідання секретар веде протокол, в якому за вказівкою голови чітко та повно фіксує показання свідків і відповіді обвинуваченого.

Вирок виноситься того ж дня, коли було закінчено судовий розгляд, або через декілька днів. У останньому випадку голова повідомляє присутнім сторонам про день, коли вирок буде оголошений. Кожен вирок має містити мотивувальну й резолютивну частини. Вирок, винесений за відсутності обвинуваченого, доводиться до його відома спеціальним повідомленням. Протягом 10 днів з дня повідомлення або одного місяця, якщо він проживає за межами Франції, обвинувачений має право подати заперечення проти виконання вироку в цілому або в частині, яка стосується долі цивільного позову. В ті ж самі строки заперечення на вирок, винесений за їх відсутності та проти їхніх інтересів, можуть подати цивільний позивач і цивільний відповідач. Заперечення на вирок не має сили, якщо особа, яка подала його, не з'явиться в строк, установлений трибуналом для розгляду заперечення.

Поліцейський трибунал розглядає справи про проступки на підставі або передачі йому справи зі слідчого органу, або добровільної явки сторін, або виклику до трибуналу, надісланого безпосередньо обвинуваченому й цивільному відповідачеві у справі. Розгляд справ спрощений і здійснюється одним суддею.

Функції прокуратури в поліцейському трибуналі здійснюють комісари або офіцери поліції, призначені ге-

неральним прокурором при апеляційному суді, а в справах про лісопорушення — інженери, начальники дільниць або технічні інспектори, призначені службою з охорони вод і лісів, а також прокурор Республіки особисто чи через своїх заступників, якщо покарання, передбачене за проступок, перевищує 10 днів тюремного ув'язнення або 400 франків штрафу, та в інших випадках, коли він вважає це за доцільне.

Факти вчинення проступків доказуються протоколами або рапортами судової поліції, а за їх відсутності або ж для підтвердження — показаннями свідків. Присутність обвинуваченого при розгляді справи не обов'язкова, але обвинувачений може подати заперечення на вирок.

Справа може взагалі не розглядатися. Не викликаючи обвинуваченого до трибуналу, суддя на підставі поліцейського протоколу дає вказівку повідомити особі, яка вчинила проступок, про її право сплатити штраф, розмір якого визначає суддя. Лише якщо штраф не виплачено в установленій для цього строк, суддя приступає до розгляду справи й виносить своє рішення.

4.4. АНГЛІЯ

В Англії кримінальні справи розглядають такі суди: магістратські, Суд Корони, кримінальне відділення Апеляційного суду, Апеляційний комітет палати лордів.

Слід зауважити, що англійське кримінальне право розрізняє три категорії злочинів, з урахуванням яких визначається, який суд розглядатиме справу в першій інстанції — магістратський чи Суд Корони:

1) сумарні — малозначні злочини, що належать лише до компетенції магістратів;

2) індайтебл — злочини, які підлягають розгляду в Суді Корони (державна зрада, убивство, звалтування, розбій та інші тяжкі злочини);

3) злочини з подвійною підсудністю (гібридні). Це — найпоширеніші злочини. Обвинуваченому дається право

самому вирішувати, хоче він, щоб його справу розглядав магістрат чи суд присяжних.

Магістратські суди називають ще судами малих сесій або судами сумарної юрисдикції. Вони складаються з мирових суддів (магістратів), які призначаються лордом-канцлером. Більшість з них без юридичної освіти, тому в таких судах велику роль відіграють судові клерки. Це — юристи, які не менш як п'ять років працювали адвокатами. Посада мирового судді не оплачується. Як винятки, в Лондоні та інших великих містах магістратів призначають з числа професійних юристів зі стажем роботи не менш як сім років. Магістрати розглядають кримінальні справи без участі присяжних. Крім того, вони проводять попереднє судове розслідування в справах, які суд повинен слухати з участю присяжних, перевіряючи при цьому достатність доказів і здійснюючи процедуру віддання до суду для передачі в Суд Корони.

Суд Корони — вищий кримінальний суд присяжних. Він входить до Верховного суду. Справи в ньому розглядають окружні судді, рекордери й судді з відділення королівської лави Високого суду. Призначення того чи іншого судді залежить від категорії кримінальної справи.

Окружні судді підпорядковані лорду-канцлеру. До їх списку входять усі постійні судді графств. Лорд-канцлер може доповнювати список особами, яких він забажає призначити, але вони обов'язково повинні не менш як 10 років бути членами адвокатської корпорації баристерів або не менш як п'ять років — рекордерами.

Рекордери — це окружні судді, які виконують ці обов'язки за сумісництвом. Рекордерами можуть бути призначені члени обох адвокатських корпорацій — баристерів і солісіторів — з 10-річним стажем, їх призначення, час і місце роботи залежать від вказівок лорда-канцлера.

Апеляційний суд Верховного суду складається з 8—11 лордів — апеляційних суддів, лорда — хранителя свитків, лорда — головного судді, голови сімейного відділення Високого суду; голови — лорд-канцлера.

Кримінальне відділення Апеляційного суду розглядає апеляції на вироки й апеляційні постанови Суду Корони.

Апеляційний комітет палати лордів — вища й остаточна апеляційна інстанція. Голова — лорд-канцлер. Судовий склад для розгляду справ — від трьох до п'яти лордів-суддів із числа довічних членів палати — професійних юристів.

Провадження в справах, які розглядаються в Суді Корони. Початком провадження є подача мировому судді (магістрату) графства заяви про обвинувачення. Ця заява може бути подана особою, котрій відомі факти, про які вона повідомляє, незалежно від того, чи є ця особа потерпілою. Заява має містити формулювання злочину, вчинення якого інкримінується обвинуваченому. Вона може бути зроблена в будь-якій формі. Винятком є вимога заявника про видачу наказу про арешт правопорушника. В цьому випадку зразу ж подається письмова заява про обвинувачення, котра має бути підтверджена під присягою.

Обвинувачений може бути викликаний до суду трьома способами:

1) наказом про виклик (судовою повісткою), яка надсилається або вручається обвинуваченому й містить наказ з'явитися до суду в певний час. Перш ніж видати судовий наказ, магістрат повинен пересвідчитися в тому, що він має на це право й що в справі є достатньо доказів проти особи, названої в заяві про обвинувачення;

2) наказом про арешт, коли є достатньо підстав для висновку, що одного лише виклику буде недостатньо для забезпечення явки обвинуваченого. Цей наказ адресується поліції або, за певних обставин, приватним особам. Він пропонує арештувати обвинуваченого й доставити його до суду (наказ про виклик і наказ про арешт називають "варрант"). Наказ про арешт також мусить містити формулювання злочину, в якому особа обвинувачується на підставі заяви про обвинувачення;

3) арешт без наказу, коли це дозволено законом.

Арештованою може бути особа, раніше не судима, яка вчинила такий злочин, за яким на підставі закону

може бути позбавлена волі на п'ять і більше років, а також будь-який злочин, покарання за яким точно визначене законом, або ж замах на злочин однієї з цих категорій. Це — фізичний напад, що спричинив тілесне ушкодження, напад з метою здійснити пограбування, збройний напад, змова вчинити вбивство, заповідання смерті небезпечним або недбалим управлінням транспортним засобом, розповсюдження наркотиків, убивство, піратство, згвалтування, шахрайство та інше.

Стосовно деяких злочинів може бути виданий наказ про проведення обшуку. Арештованого дозволяється обшукувати без спеціального наказу.

Свідки викликаються до суду через наказ про виклик або привід. Якщо свідок, який з'явився, відмовляється давати показання, суддя має право взяти його під варту на тиждень.

Попередній судовий розгляд (процедура перед суддями, які допитують) провадиться магістратським судом стосовно будь-якого злочину, вчиненого особою, викликаною або доставленою до суду. Попередній допит може мати місце і перед одним суддею. Засідання суду, на якому ведеться допит, закрите.

Попередній допит починається з виступу обвинувача, котрий дає необхідні пояснення: проголошує вступну промову, щоб дати суддям загальне уявлення про факти, які викривають обвинуваченого у вчиненні злочину. Потім він подає докази. Після цього свідки обвинувачення піддаються головному, перехресному й повторному допитам. Їхні показання записуються судовим клерком. Якщо обвинувачений забажає, він може підвести підсумок показанням свідків.

До надання обвинуваченому можливості висловитися з приводу пред'явленого обвинувачення, суд мусить його офіційно попередити в такій формі: "Вам буде надана можливість дати показання під присягою і викликати свідків, але перед усім я повинен Вас запитати, чи маєте Ви що-небудь сказати у відповідь на пред'явлене Вам обвинувачення. Ви можете нічого не говорити, якщо не бажаєте. Вам не слід ні поклатися на обіцянки, ні

боятися погроз, мета яких полягає в тому, щоб спонукати Вас до зізнання або визнання своєї вини. Все що Ви скажете, буде записане і може бути використане як доказ при розгляді справи в суді. Чи бажаєте Ви що-небудь сказати у відповідь на обвинувачення?”. Хоч би що сказав обвинувачений з приводу пред’явлення обвинувачення одразу ж після цього офіційного попередження, його показання мають бути записані, зачитані йому й підписані одним із суддів, а також самим обвинуваченим, якщо він захоче поставити свій підпис. Даний запис може бути потім використаний як доказ на суді й не потребує додаткового підтвердження.

Після заяви обвинуваченого проводяться головний, перехресний і додатковий допити свідків обвинуваченого. Їхні показання також записуються і після зачитання підписуються ними та суддею.

Адвокат обвинуваченого, навіть коли обвинувачений викликав своїх свідків, проголошує лише одну промову — до допиту обвинуваченого і його свідків або після показань обвинуваченого, якщо останній не викликав свідків.

У даний час ця процедура, яка передуює прийняттю рішення про віддання обвинуваченого до суду, має назву “віддання до суду за старим методом”, і настає її черга лише тоді, коли неможливо скористатися процедурою, передбаченою Законом 1967 р., який дещо змінив цю процедуру. Тепер можна віддавати обвинуваченого до суду “без розгляду доказів”, якщо всі докази складаються з письмових заяв за передбаченою законом формою. Такі заяви, як правило, робляться свідками обвинувачення, бо на цій стадії захист, як правило, не розкриває свої докази. Заяви мають бути підписаними й містити урочисте твердження, що вони дійсно відповідають фактам, відомим авторам цих показань. Перед врученням їх копії розсилаються всім процесуальним сторонам (тобто обвинувачення надсилає їх захисту), і суд їх прийме, якщо жодна із сторін не стане заперечувати проти цього.

Коли передані захисту заяви не викликали заперечень, суд дає вказівку, щоб суть обвинувачення була викладена в письмовій формі й зачитана обвинуваченому, якщо це не було зроблено раніше, а потім може сам отримати заяву і згідно з нею відразу ж віддати обвинуваченого до суду без перевірки переконливості показань на користь обвинувачення і навіть не читаючи їх. Однак коли адвокат обвинуваченого скаже, що заява не містить показань, достатніх для віддання до суду присяжних його клієнта, воно провадиться “за старим методом”.

Віддання обвинуваченого до суду. Суд (або один суддя) визначає, чи достатньо підстав для віддання до суду, а також вирішує питання: яке обвинувачення він повинен пред’явити обвинуваченому; в яке місцезнаходження Суду Корони має бути надіслана справа; чи слід брати обвинуваченого під варту, чи можна залишити його на волі, віддавши на поруки; чи буде зроблене “попередження про алібі”? Суд попереджає обвинуваченого, що під час розгляду справи в суді йому не дозволяється подавати докази на підтвердження алібі (крім як за дозволом суду), якщо він не подасть обвинувачеві детальне алібі протягом семи днів з моменту закінчення попереднього судового розгляду. Якщо обвинувачений не зробив повідомлення про алібі до попереднього судового розгляду або під час його, то робиться попередження про алібі, яке має містити ім’я й адресу обвинувача, якому може бути вручено повідомлення.

Після віддання обвинуваченого до суду суддя повинен надіслати в суд, в якому слухатиметься справа, показання свідків і заяву обвинуваченого. Обвинувачений має право за плату отримати копію протоколу показань.

Після того, як свідок підписав свої показання, суддя зобов’язує його з’явитися до суду, де розглядатиметься справа по суті. Він може піддати тюремному ув’язненню особу, яка відмовляється прийняти на себе обов’язок давати показання на суді.

Свідки й обвинувачені самі дають поручительство в тому, що вони з’являться до розгляду справи, обвинува-

чений же повинен ще представити одного або двох поручителів за себе. Поручительство фіксується в протоколі. Сума поручительства визначається суддею.

На тих свідків, показання яких не можуть бути корисними при розгляді справи, тому що обвинувачений визнав себе винним, або ж через суто формальний характер цих показань, може бути покладене так зване умовне зобов'язання, тобто зобов'язання з'явитися в тому випадку, коли вони отримають від обвинувача повідомлення про те, що повинні з'явитися. Якщо їм не було надіслано таке повідомлення, їхні показання можуть бути оголошені при розгляді справи в суді.

Обвинувальний акт. Обвинувач подає до Суду Корони проект обвинувального акту, однак сам по собі він не має юридичної сили. Він стає законним документом і перетворюється на обвинувальний акт лише тоді, коли його підписує відповідний чиновник Суду Корони. Обвинувальний акт складається з трьох частин: вступної, формулювання обвинувачення й опису обставин злочину. На звороті обвинувального акту вказується список свідків, яких необхідно викликати до суду.

Пред'явлення обвинувачення. Обвинувачений, щодо якого складений обвинувальний акт, повинен особисто з'явитися до суду для пред'явлення йому обвинувачення. Якщо обвинувачений був відпущений на поруки, то він мусить з'явитися до суду й буде направлений у спеціальну камеру, щоб чекати там початку судового розгляду.

У разі неявки обвинуваченого суд видає наказ про його арешт, проводить стягнення з його поручителів і подовжує на невизначений час зобов'язання обвинувачів і свідків щодо явки до суду.

Обвинуваченого приводять із камери до залу суду, де встановлюється його особа, а потім оголошується обвинувальний акт і його просять дати пояснення.

Після оголошення обвинувального акту обвинувачений може обрати одну з декількох ліній поведінки:

1) визнати свою вину. У цьому випадку адвокат обвинувачення коротко викладає факти й викликає поліцей-

ського чиновника, який вів справу, для того, щоб той охарактеризував обвинуваченого. Характеристика являє собою документ, у якому містяться відомості про сімейний стан, освіту, місце роботи, попередні судимості, а також усе, що стосується справи. Поліцейський чиновник може бути підданий перехресному допиту захисником підсудного. Потім захисник подає аргументи на користь пом'якшення покарання. Інколи його виступ підкріплюється показаннями свідків і самого підсудного. Після цього підсудному надається можливість виступити перед судом, а потім виноситься вирок;

2) відповіді на обвинувачення мовчанням. У такому випадку передусім з'ясовують причину мовчання, тобто чи він просто відмовляється відповідати на запитання, або він німий від природи, або ж у даний момент втратив дар мови. Якщо встановлюється, що обвинувачений мовчить навмисно, розгляд справи продовжуватиметься так, ніби обвинувачений не визнав себе винним. В інших випадках з обвинуваченим спілкуватимуться за допомогою знаків;

3) не визнавати вини в пред'явленому обвинуваченні, визнавати вину з одного пункту обвинувального акта й не визнавати з іншого; не визнавати себе винним у пред'явленому обвинуваченні, а зізнатися в будь-якому іншому злочині;

4) зробити будь-яку заяву з приводу обвинувального акта, зокрема про непідсудність справи даному судові, про закриття справи.

Формування малого журі. Якщо підсудний не визнав себе винним у пред'явленому обвинуваченні або будь-якій його частині, то тим самим він визначив характер суперечки, яка виникла між ним і короною. Ця суперечка має бути вирішена судом — малим журі з 12 присяжних засідателів.

Кожна людина може бути викликаного як присяжний, а будучи викликаного, мусить виконувати обов'язки присяжного, коли вона: а) зареєстрована як виборець до парламенту чи місцевих органів влади, віком не менш як 18 і не більш як 60 років; б) постійно проживає в Об'єд-

наному Королівстві, на островах Ла-Маншу або на острові Мен протягом будь-якого періоду, але не менше як п'ять років до досягнення 30-річного віку.

У кожному графстві шериф складає список кандидатів у присяжні і викликає їх. Із усіх викликаних присяжних за жеребком обираються 12 чоловік, яким пропонується зайняти місця в ложі для присяжних.

Потім судовий клерк звертається до підсудного з такими словами: "Підсудний, який стоїть перед нашим судом. Ви зараз почуєте прізвища присяжних, які будуть розглядати Вашу справу. Якщо Ви заперечуєте проти них або проти будь-кого з них. Ви повинні повідомити суду Ваші заперечення до того, як вони принесуть присягу, бо присягатимуть вони на Біблії".

Це робиться для того, щоб підсудний міг скористатися правом відводу присяжних. Мотиви відводу можуть не вказуватися підсудним або відвід може бути мотивованим. Особа, котрій пред'явлено обвинувачення, може відвести до семи присяжних, не оголошуючи причин або навіть не маючи таких. Відвід може бути заявлено всьому складу журі (якщо шериф через свою заінтересованість у справі склав його неналежним чином). У справах про державну зраду підсудний може заявити 35 немотивованих відводів. Сторона обвинувачення не має права на немотивований відвід.

Потім кожен член журі присягає окремо. Формула присяги така: "Я присягаюсь всемогутнім Богом, що буду чесно розглядати спір між її Величністю — королевою і підсудним і винесу справедливий вердикт згідно з доказами. Нехай допоможе мені Бог".

Після цього судовий клерк робить виклад присяжним суті обвинувачення в злочині, в якому підсудний не визнав себе винним, та інформує їх про те, що обов'язок присяжних полягає в тому, щоб, вислухавши показання, вирішити, винен підсудний чи ні.

Починається судовий розгляд вступною промовою представника обвинувачення. Баристер обвинувачення робить виклад суті справи, наводить основні факти, на які він має намір спиратися. Потім він викликає свідків

обвинувачення, які після принесення присяги піддаються головному, перехресному і повторному допитам. Як правило, викликаються всі свідки, прізвища яких вказані на зворотній стороні обвинувального акта. Допускається також виклик додаткових свідків за умови, що обвинуваченому й суду було повідомлено про наміри обвинувача їх викликати і що їм були вручені копії їхніх показань.

Потім до присяжних звертається підсудний або його захисник, якщо він у нього є, проводиться головний, перехресний і повторний допити свідків захисту, в тому числі й підсудного, коли він бажає давати показання, а також наводить письмові докази.

Суддя має право сам викликати таких свідків, яких не викликала жодна із сторін; він може також допитати свідка, щоб з'ясувати всі незрозумілі питання або глибше вникнути в них.

Потім із заключними промовами виступають сторони. Адвокат обвинувача виступає першим, за ним — адвокат підсудного.

Після того, як сторони повністю подали свої докази, суддя робить висновки, вказуючи присяжним на встановлені законом правила про докази, фіксуючи їхню увагу на важливих доказах, які є в справі. У кінці свого резюме суддя звертає увагу присяжних на можливість винесення вердикту більшістю голосів.

Коли справа проста, присяжні можуть винести вердикт, не залишаючи свого місця, але вони, як правило, виходять у відведену для них кімнату, їх доручають двом судовим приставам, які присягають у тому, що нікому не дозволять розмовляти з присяжними й самі не будуть перемовлятися з ними без дозволу суду, крім того моменту, коли запитують у присяжних, чи дійшли вони згоди щодо вердикту.

Після виходу із залу суду для обговорення вердикту жоден з присяжних не має права покинути кімнату без дозволу суду, який дається лише у випадку "очевидної необхідності", якщо, наприклад, один із присяжних захворіє під час обговорення вердикту. Їм немає необхідності весь час перебувати в одній і тій же кімнаті,

доки не дійдуть згоди, але вони ніколи не повинні розділятися, за винятком указаних вище особливих випадків, і бажано, навіть важливо, щоб вони завжди були під опікою одного з приставів, наприклад, уночі в готелі.

Присяжні можуть просити суддю дати їм додаткові вказівки з будь-якого питання права або відносно доказів, коли в цьому виникає необхідність, але їхнє звернення із запитанням і відповідь на нього мають відбуватися в суді. Якщо присяжні звернулися із запитанням у записці, надісланій судді, то ця записка читається вголос, а потім на неї дається відповідь.

Вердикт оголошується у відкритому судовому засіданні в присутності всіх присяжних і підсудного.

Винесений присяжними вердикт не є остаточним, бо суд може запропонувати присяжним переглянути його. Лише після того, як суддя схвалить вердикт і дасть розпорядження клерку занести його до протоколу, він вважається остаточним.

Після винесення обвинувального вердикту суддя постановляє вирок. Перед постановленням вироку він надає можливість обвинувачеві та захиснику висловити свої міркування щодо міри покарання і знайомиться з довідкою поліції про наявність попередніх судимостей у обвинуваченого, його репутацію та обставини його життя. Підсудному надається можливість зробити всі заяви, які він бажає, в доповнення до промови захисника про пом'якшення вироку.

Винесення обвинувального вироку інколи відкладається, щоб дати можливість підсудному пом'якшити вирок шляхом відшкодування вчиненого злочином збитку або повідомлення про співучасників. Вироки в англійських судах не мотивуються.

Якщо присяжні засідателі винесуть виправдувальний вердикт, то суддя постановляє виправдувальний вирок, яким звільняє підсудного від обвинувачення і з-під варті.

Сумарне провадження. В порядку сумарного (спрощеного) провадження розглядаються справи про малозначимі діяння, а якщо обвинувачений згоден, то й деякі

справи про злочини, які переслідуються за обвинувальним актом. Як правило, розгляд справи в суді сумарної юрисдикції займає всього кілька хвилин. Ці суди розглядають до 98 відсотків кримінальних справ¹.

Розгляд справи розпочинається за скаргою або за “заявою про обвинувачення”, зробленою перед мировим суддею графства, в межах якого вчинений злочин. Заява і скарга подаються, як правило, в письмовій формі й можуть робитися, хоч і не обов’язково, під присягою. У них вказуються прізвище й рід занятя обвинуваченого, характер правопорушення, час і місце його вчинення.

Якщо заява про обвинувачення або скарга зроблені під присягою, наказ про арешт обвинуваченого може бути видано навіть як початковий захід. В інших випадках можливий лише виклик обвинуваченого. Однак якщо він ухиляється від явки за викликом, може бути видано наказ про його арешт.

Судове засідання починається з ознайомлення обвинуваченого із суттю заяви про обвинувачення або скарги, після чого йому ставлять запитання, чи визнає він себе винним. Подальший хід слухання справи залежить від відповіді обвинуваченого.

Якщо обвинувачений визнав себе винним, суд, не проводячи подальшого розгляду, обмежується лише швидким оглядом доказового матеріалу, а часто і взагалі без такого огляду виносить вирок. Причому ті фактичні дані, на підставі яких виноситься вирок, не одержують необхідного оформлення. По суті, це — матеріали, зібрані поліцією і не оформлені як судові докази.

Якщо обвинувачений заперечує правильність обвинувачення, справа слухається. Слухання починається з промови обвинувача або скаржника. Потім обвинувач або скаржник викликає своїх свідків, які піддаються головному, перехресному й повторному допитам, досліджуються інші докази.

---

¹ Див.: Фридмен Д. Политика вынесения приговоров в английском праве и практике // СССР — Англия: юстиция й сравнительное правоведение. Материалы советско-английского симпозиума. — М., 1986. — С. 27.

Підсудний або його представник може виступити із заявою, що докази, подані обвинувачем, непереконливі, й дати короткий огляд доказів захисту, які будуть подані, та подає ці докази. Обвинувачений завжди має право давати показання.

Після цього обвинувач може виступати із спростуванням і подати докази. Потім знову з реплікою може виступити захист і обвинувачення. На відміну від розгляду справи за участю присяжних, сторони не мають права проголошувати промови у відповідь, за винятком випадків, коли виникає будь-яке правове питання.

Дослідивши докази й заслухавши сторони, суд переходить до розгляду питання про винність підсудного. Через те, що серед англійських магістратів немало людей, які не мають юридичної освіти, встановлена спеціальна процедура відкладення справи після судового слідства для консультацій з клерком суду.

За результатами розгляду справи суд може признавати винному позбавлення волі на строк до 14 діб і штраф до одного фунта стерлінгів (при одноособовому розгляді), позбавлення волі строком до шести місяців і штраф до 25 фунтів стерлінгів, а за деякими категоріями справ — позбавлення волі до 12 місяців і штраф до однієї тисячі фунтів стерлінгів (при розгляді справи двома й більше магістратами або магістратом-юристом одноособово). Суд може назначити одночасно й позбавлення волі, й штраф.

Щороку в Англії та Уельсі понад півтора мільйона людей засуджується за сумарні злочини. Велика кількість обвинувачень у незначних правопорушеннях, таких як перевищення швидкості руху і недозволена стоянка автомобілів. У зв'язку з цим Законом 1957 р. про магістратські суди введена процедура, яка дає можливість особам, які обвинувачуються в незначних сумарних злочинах, визнавати себе винними, не з'являючись до суду, з допомогою пошти. Позбавлення волі за результатами заочного розгляду справи не допускається¹.

---

¹ Див.: Уолкер Р. Английская судебная система. — М., 1980. — С. 234.

4.5. СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

Кримінальні суди. Правосуддя в США здійснюють суди федеральної судової системи й суди штатів. При цьому ні Верховний суд США, ні інші федеральні судові органи ніякого адміністративного контролю над судами штатів не здійснюють.

Федеральна судова система складається з окружних (районних) федеральних судів, федеральних апеляційних судів і Верховного суду США.

Що стосується співвідношення федеральної системи й судової системи штатів, то тут діє той же принцип, що й у співвідношенні федерального права і права штатів: загальне правило — це компетенція судів штатів; до федеральних судів можна звертатися лише в тих випадках, коли Конституція США або закон конгресу, який спирається на Конституцію, визнають ці суди компетентними. Близько 95 відсотків справ розглядаються виключно судами штатів¹.

По першій інстанції кримінальні справи федеральної підсудності розглядають лише окружні суди. У кожному штаті, як правило, один окружний федеральний суд, у деяких великих штатах їхнє число доходить до чотирьох, кількість суддів у таких судах — до 20. Всього їх майже 100 і працює в них близько 400 суддів.

Судовий розгляд в окружному суді, як правило, веде один суддя. Окружні (районні) суди можуть розглядати будь-які кримінальні справи федеральної підсудності, тобто справи про злочини, відповідальність за які передбачена законом, схваленим конгресом США.

У США — 11 федеральних апеляційних судів (майже 80 суддів). Один з них діє у федеральному окрузі Колумбія, в якому розташована столиця федерації Вашингтон. Число суддів у кожному з цих судів — від трьох до дев'яти; на одного з них покладені обов'язки головного судді. Апеляційний розгляд справи здійснює,

¹ Див.: Давид Р. Основные правовые системы современности. — М., 1988. — С. 361.

як правило, колегія з трьох суддів. За рішенням більшості членів суду може бути проведено апеляційний розгляд усім складом суду. Федеральні апеляційні суди розглядають апеляції на вироки й рішення федеральних окружних судів.

Верховний суд США — вища апеляційна інстанція в справах і федеральних судів, і судів штатів. Він складається з голови та восьми членів суду. Поділу на колегії немає. Розглядають справи всі судді (кворум — шість суддів). Рішення приймається простою більшістю голосів.

Федеральних суддів призначає пожиттєво Президент США за згодою сенату. Існує один шлях для усунення від посади судді, який допустив грубі зловживання, — порушення обвинувачення за постановою конгресу США (процедура імпічменту). Втім, таке трапляється дуже рідко.

Судові системи в штатах різноманітні: неоднакові структури судів; суди, які виконують приблизно однакові функції, мають різні назви, по-різному визначається підсудність справ судами.

Численні суди штатів можна умовно поділити на декілька категорій залежно від місця, яке вони займають у судовій ієрархії. У кожному штаті є свій вищий судовий орган: верховний суд, верховний суд з виправлення помилок, апеляційний суд та ін. У 14 штатах діють проміжні апеляційні суди.

Нижче стоять суди загальної юрисдикції, схожі з окружними федеральними судами, але вони водночас виступають і як апеляційні інстанції. До їхньої підсудності належать кримінальні справи, які не мають права розглядати по першій інстанції нижчестоящі суди обмеженої юрисдикції. Суди загальної юрисдикції в штатах називаються: вищий суд, районний суд, окружний суд.

Суди обмеженої юрисдикції: поліцейські, магістратські, суди правосуддя, муніципальні. У багатьох судах обмеженої юрисдикції справи розглядають мирові судді — виборні посадові особи, часто не юристи, їхня діяльність оплачується залежно від кількості розглянутих справ, сум стягнутого штрафу, розміру отримано-

го адвокатом гонорару і т. п. Мирові судді, як правило, не розглядають справи про діяння, за які може бути призначено покарання, що перевищує позбавлення волі строком на один місяць, або штраф у 100 доларів¹.

Судді в штатах або обираються, або призначаються. В усіх випадках їхні кандидатури мають бути попередньо схвалені босами правлячої в штаті партії.

Порядок розгляду кримінальних справ у суді присяжних. З участю присяжних найзначніші кримінальні справи розглядають окружні федеральні суди і суди загальної юрисдикції в штатах. Процедура вирішення кримінальних справ у суді присяжних складається з таких основних етапів: пред'явлення обвинувачення, формування лави присяжних (малого журі), дослідження доказів і промови сторін; напутнє слово судді присяжним, вердикт присяжних, резолюція і вирок судді.

Пред'явлення обвинувачення. Після відкриття судового засідання клерк суду зачитує обвинувальний акт або заяву про обвинувачення і суддя пропонує підсудному відповідати на обвинувачення зізнанням або запереченням своєї вини. Відповідь обвинуваченого заноситься до протоколу судового засідання.

Якщо підсудний визнав себе винним, присяжні до участі у вирішенні справи не залучаються і суддя виносить вирок. Перед призначенням покарання суддя може допитати свідків про обставини, які пом'якшують або обтяжують вину підсудного, але не про його винність. У деяких штатах визнання підсудним своєї вини не усуває судового розгляду, коли обвинуваченому загрожує смертна кара або інше суворе покарання.

Кримінально-процесуальне право США передбачає можливість своєрідної "торгівлі" між обвинуваченням і підсудним, який за згодою обвинувача має право визнати себе винним у вчиненні менш тяжкого злочину, ніж той, який указаний в обвинувальному акті або заяві про обвинувачення. Це так звані "угоди про визнання вини".

---

¹ Див.: Судебные системы буржуазных стран: Соединенные Штаты Америки // Соц. законность. — 1974, № 8. С. 74–75.

Суть їх — в укладенні між обвинуваченням і захистом особливої домовленості, відповідно до якої обвинувач зобов'язується перекваліфікувати діяння на менш тяжке, а обвинувачений — визнати свою винність.

У США в 90 відсотків кримінальних справ обвинувачені визнають свою вину. Приблизно 50 відсотків зізнань — це результат домовленості між обвинувачем і прокурором. Угоди про визнання вини відбуваються тому, що прокурор може “продати” існуючі в ньому сумніви, викликані нестачею доказів, за більш м'який вирок. Причому “угоди про визнання вини не є таємною операцією, яка здійснюється в темному кутку. Це цілком визнана й відкрита процедура”, — пише Д. Карлен¹.

Формування лави присяжних. Якщо підсудний винним себе не визнав, суддя дає йому деякий час (як правило, не менше двох діб) на підготовку до судового розгляду. Після закінчення цього терміну суд приступає до формування лави присяжних — малого, або судового, журі. Підсудний може відмовитися від суду з участю присяжних, якщо йому не загрожує смертна кара або інша сувора міра покарання. Випадки такої відмови досить поширені. В більшості випадків з участю присяжних розглядаються лише близько 10 відсотків кримінальних справ.

До складу малого журі входить 12 чоловік, у судах деяких штатів — шість чоловік. Скорочення кількості присяжних можливе й за згодою сторін.

За законом, прийнятим конгресом США у 1968 р., присяжними в федеральних судах можуть бути лише громадяни США, які досягли 21-річного віку й проживають у місцевості, де проходить судовий розгляд, не менше одного року.

Список присяжних для того чи іншого суду складають за його дорученням шерифи, констеблі, судові клерки та їхні помічники. Для відбору кандидатур користую-

¹ Карлен Д. Американские суды: система и персонал. — М., 1972. — С. 108.

тяться списками виборців або платників податків, адресними й навіть телефонними книгами.

Як правило, присяжних викликають більше, ніж вимагається, бо деякі з них можуть бути відведеними, а для великих справ викликаються і запасні присяжні.

Кожен присяжний допитується і, якщо його кандидатура не відводиться, займає місце на лаві присяжних, принісши попередньо присягу. Відвід мотивований вирішує суддя, немотивований для нього обов'язковий. Після принесення присяги починається судовий розгляд.

Порядок дослідження доказів і промови сторін. Спочатку прокурор проголошує промову, в якій повідомляє, що він буде доказувати в суді. Це називається "відкриттям обвинувачення". Після прокурора виступає захисник, який викладає доводи захисту — "відкриває захист". Потім починається допит свідків обвинувачення і захисту, які приводяться до присяги або дають підтвердження про те, що будуть говорити лише правду. Спочатку вони допитуються тією стороною, яка їх викликала, потім відбувається перехресний допит.

Якщо обвинувачений забажає, він може бути приведений до присяги або може дати урочисте підтвердження і допитується як свідок захисту.

Після закінчення допиту свідків захисту атторней може ще раз узяти слово для заперечення проти показань свідків захисту, захисник же йому заперечити не має права.

Суддя має дуже великі повноваження. Він одноособово вирішує такі важливі питання, як належність і допустимість доказів, має право відхилити клопотання і зняти будь-які запитання сторони.

Після закінчення судового розгляду суддя звертається до присяжних з напутнім словом. У ньому він дає вказівку стосовно правових норм, які підлягають застосуванню в даній справі, і ті пояснення стосовно достовірності й значення доказів, які, на його думку, необхідні для правильного вирішення справи.

Вислухавши напутнє слово судді, присяжні під наглядом посадової особи видаляються до нарадчої кімнати,

вони мають право брати письмові й речові докази та письмові інструкції судді.

Вердикт — обвинувальний чи виправдувальний — проголошується публічно. У справах про злочини, за які передбачена смертна кара, він виноситься одностайно. В інших справах вимагається більшість у 5/6, 2/3 голосів і т. п., залежно від тяжкості злочину. Вердикт присяжних стає дійсним лише тоді, коли він прийнятий суддею і занесений до протоколу судового засідання. Суддя має право запропонувати присяжним повторно обговорити лише обвинувальний вердикт.

У деяких штатах присяжні вирішують питання не лише про вину, а й про міру покарання.

Резолюція і вирок судді. Суддя відповідно до вердикту у відкритому засіданні виносить ще й резолюцію про визнання судом винності чи невинності підсудного, яка також заноситься до протоколу. Така резолюція виноситься судом і в справах, які розглядаються без участі присяжних. Потім суддя постановляє вирок, тобто визначає й оголошує покарання підсудному, яке заноситься до протоколу, причому не обов'язково, щоб вирок постановлявся відразу ж після вердикту присяжних. Це може відбутися і через деякий час після суду, як правило, в межах двотижневого терміну.

При виборі міри покарання суддя користується доповіддю про особу підсудного, складеною посадовою особою служби нагляду за умовно засудженим або іншим чиновником, який працює при суді. В ній містяться дані про минулі арешти, приводи, судимості, сімейний стан, освіту, роботу, репутацію та інші відомості, які одержує посадова особа з державних архівів в результаті опитування підсудного та інших людей.

Сумарне провадження. Судами сумарної юрисдикції в штатах є суди нижчі. Вони розглядають більшість кримінальних справ про незначні злочини, за вчинення яких застосовується короткочасний арешт або штраф у невеликих розмірах.

Процес у цих судах спрощений. Докази досліджуються лише тоді, коли обвинувачений заперече свою

вину. Як свідки та обвинувачі часто виступають поліцейські, які проводили затримання і допит підозрюваного в поліції. Розгляд справи відбувається протягом кількох хвилин. Письмове провадження, як правило, не ведеться.

В окружних федеральних судах у порядку сумарного провадження розглядаються деякі справи про злочини, відповідальність за які передбачена федеральними законами, якщо за їх вчинення може бути призначено покарання не більше шести місяців позбавлення волі або штраф 500 доларів. Причому замість суддів ці справи вирішують так звані комісіонери, які фактично є суддями з обмеженими правами й виконують ті ж функції, що й судді нижчих судів у штатах. Крім вирішення вказаної категорії справ, вони здійснюють попереднє провадження в інших кримінальних справах, підсудних федеральним судам, тобто допитують підозрюваних після їхнього арешту й доставки до суду, вирішують питання про обґрунтованість притягнення до кримінальної відповідальності, про вибір запобіжного заходу, записують і засвідчують письмові показання під присягою.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

УКРАЇНА

1. Що таке підсудність кримінальної справи?
2. Які види підсудності передбачає чинне законодавство?
3. За якими ознаками (властивостями) визначається підсудність кримінальної справи?
4. Як здійснюється передача справи за підсудністю?
5. В чому полягає суть і завдання стадії віддання до суду?
6. Які форми віддання до суду передбачає чинний кримінально-процесуальний закон?
7. В яких випадках віддання до суду здійснюється в розпорядчому засіданні?
8. Які питання підлягають з'ясуванню при відданні обвинуваченого до суду?
9. Які питання підлягають вирішенню у зв'язку з підготовкою справи до розгляду в судовому засіданні?

10. Які рішення приймаються суддею одноособово й судом у розпорядчому засіданні?
11. В чому полягає суть і значення вироку?
12. Які є види вироків?
13. Які є види обвинувального вироку?
14. Які підстави для постановлення виправдувального вироку?
15. Який порядок наради суддів при постановленні вироку?
16. Які питання вирішуються судом при постановленні вироку?
17. Який зміст вступної, мотивувальної та резолютивної частини обвинувального вироку?
18. Що таке окрема думка судді?
19. Який порядок проголошення вироку?
20. В яких випадках суд зобов'язаний або має право винести окрему ухвалу?
21. З яких частин складається судовий розгляд справи?
22. В чому полягають суть і завдання підготовчої частини судового розгляду?
23. Як діє суд у випадку неявки кого-небудь з учасників судового розгляду?
24. Який порядок вирішення заяв і клопотань учасників судового розгляду до початку судового слідства?
25. Які завдання вирішує суд під час судового слідства?
26. Як встановлюється порядок дослідження доказів?
27. За допомогою яких судово-слідчих дій здійснюється дослідження і перевірка доказів?
28. В яких випадках можуть бути оголошені в судовому засіданні показання підсудного, потерпілого та свідків, дані ними на попередньому розслідуванні справи?
29. Яке призначення та порядок судових дебатів?
30. Який основний зміст обвинувальної та захисної промов?
31. За яких умов може бути використане право на репліку?
32. Яке призначення останнього слова підсудного?
33. Які особливості предмета доказування у справах про злочини неповнолітніх?
34. Які особливості судового розгляду в цих справах?

35. Які права мають законні представники неповнолітнього, представники комісій та інспекцій у справах неповнолітніх, підприємств, установ та організацій?
36. Справи про які злочини порушуються тільки за скаргою потерпілого? Що таке справи приватного й приватно-публічного обвинувачення?
37. Які особливості порушення справ приватного обвинувачення і віддання обвинуваченого до суду в цих справах?
38. Що таке зустрічне обвинувачення та які особливості провадження по ньому?
39. Які особливості судового розгляду справ приватного обвинувачення?
40. Про які злочини досудова підготовка матеріалів проводиться в протокольній формі?
41. У чому полягає зміст діяльності органу дізнання при протокольній формі досудової підготовки матеріалів?
42. Які особливості порушення кримінальних справ про злочини, досудова підготовка в яких проводилась у протокольній формі, й розгляду їх у суді?
43. Які особливості попереднього розслідування у справах про неосудних та осіб, які захворіли на душевну хворобу після вчинення злочину?
44. Які особливості судового розгляду таких справ і які рішення може прийняти суд?
45. Які примусові заходи медичного характеру може застосувати суд? Які підстави і порядок їх скасування або зміни?
46. Який порядок звільнення засудженого, що захворів на душевну хворобу, від дальшого відбуття покарання?

ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

47. Який порядок відкриття судового розгляду в німецькому кримінальному процесі?
48. В чому заключається підготовка до слухання справи?
49. На який строк можна зупиняти судовий розгляд?
50. Який порядок допиту свідків і експертів?
51. Який порядок постановлення вироку?
52. Які особливості оголошення і оформлення вироку суду?

ФРАНЦІЯ

53. Яка структура кримінальних судів Франції?
54. Який порядок розгляду кримінальних справ про злочини вищих посадових осіб?
55. Хто входить до складу суду присяжних?
56. Який порядок складання списків присяжних?
57. Який порядок розгляду справ у суді присяжних?
58. Який порядок створення журі?
59. Як відбувається судовий розгляд кримінальних справ?
60. Який порядок дослідження доказів?
61. Який порядок постановлення і проголошення вироку?
62. Який порядок розгляду кримінальних справ у виправних трибуналах?
63. Який порядок розгляду справ у поліцейських трибуналах?

АНГЛІЯ

64. Яка структура кримінальних судів Англії?
65. Які категорії злочинів розрізняє кримінальне право?
66. Який склад і повноваження магістратських судів?
67. Який порядок провадження в Суді Корони?
68. Який порядок віддання обвинуваченого до суду?
69. Яка структура обвинувального акта?
70. Як відбувається пред'явлення обвинувачення?
71. Який склад і порядок формування малого журі?
72. Який порядок судового розгляду в суді присяжних?
73. Які справи розглядаються в порядку сумарного провадження?
74. Який порядок сумарного провадження?

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

75. Яка структура федеральних судових органів США?
76. Який склад і компетенція Верховного Суду США?
77. Яка структура судових органів у штатах?
78. Який порядок розгляду справ у суді присяжних?
79. Як відбувається пред'явлення обвинувачення?
80. Як формується лава присяжних?
81. Який порядок дослідження доказів і промов сторін?
82. Який порядок сумарного провадження?

Глава 5

Перегляд судових рішень

5.1. УКРАЇНА

У кримінальному процесі України передбачено три стадії, в яких перевіряється законність та обґрунтованість винесених у справі судових рішень: перегляд судових рішень у касаційному порядку (касаційне провадження); перегляд судових рішень у порядку нагляду (наглядне провадження); відновлення кримінальних справ за нововиявленими обставинами.

Касаційне провадження — п'ята стадія кримінального процесу, в якій суд другої інстанції перевіряє законність та обґрунтованість оскаржених і опротестованих вироків, ухвал і постанов, що не набрали законної сили.

Основні риси касації: 1) свобода, доступність і простота оскарження судових рішень; 2) перевірка законності й обґрунтованості судових рішень; 3) можливість подання нових матеріалів; 4) ревізійний порядок перевірки; 5) недопустимість повороту рішення до гіршого.

Свобода, доступність і простота оскарження судових рішень. Засуджений, його захисник і законний представник, а також потерпілий та його представник вправі оскаржити в касаційному порядку будь-який вирок суду, за винятком вироку Верховного Суду України. Цивільний позивач, цивільний відповідач та їхні представники вправі оскаржити вирок у частині, яка стосується цивільного позову. Особа, виправдана судом, управі оскаржити в касаційному порядку виправдувальний вирок у частині мотивів і підстав виправдання.

Право касаційного оскарження вироків гарантує:

1) обов'язкове наведення судом підстав і мотивів прийнятого у вирок рішення і вручення його копії засудженому або виправданому; 2) доступність виконання

учасниками процесу тих вимог, які пред'являються до касаційної скарги: вона має бути поданою правомочним на те учасником процесу в установлений строк і в письмовій формі з вказівкою того, хто і яке рішення суду вважає неправильним, і засвідчена підписом скаржника; 3) можливість відкликання скарги до початку судового засідання справи в суді другої інстанції; 4) подаючи скаргу, підсудний може не боятися, що це погіршить його становище.

Перевірка законності та обґрунтованості судових рішень. Перевіряючи вирок, касаційна інстанція передусім з'ясовує, чи не порушені норми кримінального, кримінально-процесуального або інших галузей права. Крім цього, вона зобов'язана перевірити обґрунтованість вироку, правильність його по суті, тобто: а) відповідність рішення суду фактичним обставинам справи; б) відповідність цих обставин доказам, які були розглянуті судом першої інстанції; в) достовірність цих доказів; г) достатність їх для правильного вирішення справи. Касаційна інстанція перевіряє, чи всі висновки мотивовані й чи логічні ці мотивування.

Можливість подання нових матеріалів. Касаційна інстанція може прийняти від прокурора або від інших учасників процесу до свого розгляду матеріали, яких раніше не було у справі, коли ці матеріали можуть мати значення для вирішення питання про зміну або скасування вироку. Судова практика додатковими матеріалами, які можуть подаватися до вищестоящего суду, визнає предмети й документи, в тому числі письмові заяви й пояснення окремих громадян, письмові міркування спеціалістів, якщо вони ще не використовувалися для доказування в даній справі під час її розгляду судом першої інстанції.

Ревізійний порядок перевірки полягає в тому, що суд касаційної інстанції не зв'язаний доводами касаційної скарги чи подання і перевіряє справу в повному обсязі стосовно всіх засуджених, у тому числі й тих, які скарг не подали й щодо яких не принесено касаційного подання.

Недопустимість повороту рішення до гіршого. Заборона повороту рішення до гіршого є суттєвою гарантією права обвинуваченого на захист і водночас гарантією правосуддя, бо касаційні скарги допомагають виявляти недоліки в діяльності органів розслідування, судів першої інстанції. Недопустимість повороту рішення до гіршого полягає в тому, що, по-перше, підвищення покарання, а також застосування судом другої інстанції закону про більш тяжкий злочин заборонено; по-друге, не допускаються скасування вироку й передача справи на новий розгляд за мотивами м'якості міри покарання, якщо справа переглядається за скаргою засудженого або його захисника; по-третє, у разі нового розгляду справи після скасування вироку в касаційному порядку суд першої інстанції не вправі підвищувати міру покарання, якщо перший вирок було скасовано за скаргою засудженого або його захисника; по-четверте, суд касаційної інстанції не вправі скасувати виправдувальний вирок за скаргою виправданого або його захисника (якщо їх не влаштовують підстави виправдання або ж скаргу подав один із співучасників, якого не виправдали).

Порядок і строки оскарження вироків. Можуть бути оскаржені в касаційному порядку: вирoki районних (міських), міжрайонних (окружних) судів — до Верховного Суду Автономної Республіки Крим, обласного, Київського та Севастопольського міських судів, вирoki Верховного Суду Автономної Республіки Крим, обласних, Київського та Севастопольського міських судів — до Верховного Суду України. Справи в касаційному порядку розглядаються судом у складі трьох суддів — членів судової колегії в кримінальних справах відповідного суду.

Касаційні скарги й подання прокурора надсилаються через суд, який постановив вирок. Якщо вони подані безпосередньо до касаційної інстанції у встановлений строк, це не є перешкодою для розгляду їх.

У випадку надходження подання або скарги на вирок суд першої інстанції сповіщає про це осіб, інтереси яких зачіпає подання чи скарга. Ці особи мають право озна-

йомитися в суді з поданням чи скаргою і дати свої заперечення. Ці заперечення приєднуються до справи або надсилаються як додаток до справи не пізніше трьох діб з моменту їх надходження.

Скарга й подання можуть бути надіслані протягом семи діб з моменту оголошення вироку, а засудженим, який перебуває під вартою, — протягом такого ж строку з моменту вручення йому копії вироку. Протягом строку, встановленого для оскарження вироку, справа ніким не може бути витребувана з суду, який постановив вирок. Прокурор, а також засуджений або виправданий і відповідно його захисник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їхні представники вправі ознайомитися в суді з матеріалами справи та зі скаргою чи поданням. Строк не вважається пропущеним, коли до його закінчення подання або скаргу здано на пошту або адміністрації місця ув'язнення.

У разі пропущення строку на оскарження або опротестування вироку з поважних причин особи, які мають право на касаційну скаргу або подання, можуть клопотатися перед судом, який постановив вирок, про відновлення пропущеного строку. Питання про відновлення строку вирішується в судовому засіданні. Суд має право викликати особу, яка порушила клопотання, для дачі пояснення. Особа, яка подала заяву про відновлення пропущеного строку, може взяти участь у засіданні суду й за власним бажанням.

Надходження скарги чи подання на вирок зупиняє його виконання. Після закінчення строку, встановленого на оскарження чи опротестування вироку, суд, який постановив вирок, не пізніше доби надсилає справу разом зі скаргою чи поданням до касаційної інстанції і визначає дату розгляду нею справи.

До розгляду справи касаційною інстанцією, але не пізніше як за три доби до нього, учасники судового розгляду мають право подавати безпосередньо до касаційної інстанції викладені письмово додаткові до подання чи скарги доводи й міркування, а також свої зауваження на скарги інших осіб і подання прокурора.

Суд касаційної інстанції повинен розглянути справу, яка надійшла за касаційною скаргою або поданням, у день, призначений судом першої інстанції. В разі особливої складності справи або в інших виняткових випадках розгляд справи може бути перенесено за ухвалою судової колегії або постановою голови Верховного Суду Автономної Республіки Крим, обласного, Київського й Севастопольського міських судів не більше як на десять днів, за ухвалою судової колегії або постановою Голови Верховного Суду України чи його заступника — не більше як на один місяць.

Про зміну дати розгляду справи суд касаційної інстанції завчасно повідомляє осіб, які беруть участь у справі.

Порядок розгляду справи в касаційній інстанції. Головуючий відкриває судові засідання й оголошує, яка справа підлягає розгляду. Після цього він установлює, хто з'явився в справі й чи були повідомлені про час її розгляду причетні особи, залежно від чого суд вирішує питання про можливість розгляду справи. Далі головуєчий оголошує склад суду, прізвище прокурора, перекладача й опитує осіб, які з'явилися, чи є у них заяви про відвід. Головуючий також запитує, чи є у них клопотання. Щодо заявлених клопотань суд виносить ухвалу.

Розгляд справи починається доповіддю одного з членів суду, який викладає суть та основні доводи скарги або подання. Коли справа розглядається за поданням прокурора, то після доповіді члена суду прокурор обритує його. Якщо подано додаткові матеріали, суд знайомить з ними прокурора, а також інших осіб, які беруть участь у розгляді справи. Потім підсудний, його захисник, потерпілий, цивільний позивач і цивільний відповідач або їхні представники, якщо вони беруть участь у засіданні, дають пояснення. Після цих пояснень прокурор робить висновок про законність та обгрунтованість вироку. Заслухавши пояснення учасників процесу й висновок прокурора, суд виходить у нарадчу кімнату для винесення ухвали.

Винесена судом у нарадчій кімнаті ухвала має бути негайно оголошена в залі судового засідання одним із членів суду. У виняткових випадках у справах, які вимагають значного часу для складення ухвали, суд має право обмежитися складенням та оголошенням лише резолютивної частини ухвали, яку підписують усі члени суду, з тим щоб не пізніше п'яти днів була складена й оголошена учасникам судового розгляду повна мотивована ухвала суду. Про час оголошення мотивованої ухвали зазначається в раніше складеній резолютивній частині ухвали.

Підставами для скасування чи зміни вироку при розгляді справи в касаційному порядку є: однобічність або неповнота дізнання, попереднього чи судового слідства; невідповідність висновків суду, викладених у вироку, фактичним обставинам справи; істотне порушення кримінально-процесуального закону; неправильне застосування кримінального закону; невідповідність призначеного судом покарання тяжкості злочину та особі засудженого.

У результаті розгляду справи в касаційному порядку суд ухвалює одне з таких рішень: залишає вирок без змін, а скаргу чи подання — без задоволення; скасовує вирок і направляє справу на нове розслідування або на новий судовий розгляд; скасовує вирок і закриває справу; змінює вирок.

Касаційна ухвала складається зі вступної, мотивувальної та резолютивної частин, в яких мають бути зазначені:

- 1) місце й час постановлення ухвали;
- 2) назва і склад суду, який постановив ухвалу, прокурор та інші особи, які брали участь у розгляді справи в засіданні касаційної інстанції;
- 3) зміст резолютивної частини вироку;
- 4) особа, яка надіслала касаційну скаргу або подання;
- 5) суть скарги або подання;
- 6) нові матеріали, якщо суд поклав їх в основу свого рішення;

7) коротке викладення пояснень осіб, які брали участь у засіданні;

8) висновок суду касаційної інстанції за скаргою чи поданням;

9) докладні мотиви прийнятого судом рішення;

10) результати розгляду справи.

У разі залишення скарги чи подання без задоволення в ухвалі касаційної інстанції вказуються підстави, за якими вони визнані неправильними. При скасуванні або зміні вироку в ухвалі має бути зазначено, які статті закону порушено, та в чому саме полягають ці порушення або необрунтованість вироку. Направляючи справу на додаткове розслідування або на новий судовий розгляд, касаційна інстанція має вказати в ухвалі ті обставини, які належить з'ясувати, й ті процесуальні дії, які для цього необхідно виконати.

Якщо касаційна інстанція скасовує обвинувальний вирок і закриває справу за недоведеністю участі засудженого у вчиненні злочину за умови, що особа, яка вчинила цей злочин, залишається не виявленою, розглянута справа направляється прокурору для вжиття заходів до встановлення особи, винної у вчиненні цього злочину.

Ухвала касаційної інстанції є остаточною і може бути опротестована лише в порядку нагляду. Ухвала надсилається не пізніше трьох днів після її винесення разом зі справою, касаційною скаргою або поданням і додатково поданими матеріалами до суду, який постановив вирок, для виконання.

Якщо на підставі ухвали касаційної інстанції засуджений має бути звільненим з-під варти, копія ухвали надсилається протягом доби адміністрації місця ув'язнення для виконання. Остання зобов'язана протягом доби з дня одержання копії ухвали повідомити суд, який виніс вирок, про звільнення ув'язненого з-під варти на виконання ухвали касаційної інстанції.

Наглядне провадження — стадія кримінального процесу, в якій суд наглядної інстанції перевіряє законність та обгрунтованість опротестованих вироків, ухвал і постанов, які набрали законної сили.

Провадження в порядку нагляду характеризують ряд спільних з касаційним провадженням рис. Як у касаційному, так і в наглядному порядку перевіряються законність та обґрунтованість винесених у справі судових рішень, перевірка здійснюється на підставі матеріалів, які є в справі, й має за мету виправлення судових помилок. Спільними є і підстави для скасування чи зміни судового рішення.

Поряд з цим наглядне провадження має і суттєві особливості, які відрізняють його від касаційного провадження.

1. Предметом касаційного провадження є рішення суду першої інстанції, що не набрали законної сили. У порядку ж судового нагляду перевіряються рішення суду першої інстанції, що набрали законної сили, а також рішення касаційної і наглядної інстанції.

2. Касаційне провадження виникає за касаційними скаргами учасників процесу й касаційним поданням прокурора, наглядне ж провадження — лише за протестами в порядку нагляду вказаних у законі посадових осіб суду й прокуратури.

3. Оскарження й опротестування судових рішень у касаційному порядку мають бути стислими, опротестування ж у порядку нагляду не за мотивами повороту рішення до гіршого ніякими строками не обмежене; перегляд у порядку нагляду обвинувального вироку, ухвали й постанови суду з мотивів м'якості покарання або необхідності застосування до засудженого закону про більш тяжкий злочин, а також виправдувального вироку або ухвали чи постанови суду про закриття справи допускається лише протягом року після набрання ними законної сили.

4. При перегляді справи в касаційному порядку давати пояснення мають право всі учасники процесу та їхні представники, що з'явилися до суду, а при перегляді справи в порядку нагляду пояснення дають тільки ті учасники, які викликані до суду наглядною інстанцією.

5. Перегляд у касаційному порядку проводиться всіма судами другої інстанції, перегляд же справ у порядку

нагляду здійснюється в спеціально вказаних у законі наглядних інстанціях.

Правом витребування справ для їх вивчення і принесення щодо них (за наявності для цього підстав) протестів у порядку нагляду наділені такі посадові особи:

Генеральний прокурор України, Голова Верховного Суду України та їхні заступники — на вироки, ухвали й постанови будь-якого суду України, за винятком постанов Пленуму Верховного Суду України;

прокурор Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя, Голова Верховного Суду Автономної Республіки Крим, обласного, Київського та Севастопольського міських судів та їхні заступники — на вироки, ухвали районних (міських) судів, а також касаційні ухвали й постанови судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду Автономної Республіки Крим, обласного, Київського та Севастопольського міських судів.

Прокурорам районів (міст) законом не надано право приносити протести в порядку нагляду, але вони мають право витребувати справу з районного (міського) суду, а також можуть звертатися з поданням до вищестоящего прокурора про принесення протесту в порядку нагляду.

До вирішення справи в порядку нагляду Генеральний прокурор України й Голова Верховного Суду України та їхні заступники відповідно до їхньої компетенції мають право зупинити виконання вироку, ухвали й постанови до їх опротестування на строк не більше трьох місяців.

Перегляд вироків, ухвал і постанов у порядку нагляду за протестами вказаних у законі посадових осіб здійснюється:

президією Верховного Суду Автономної Республіки Крим, обласного, Київського та Севастопольського міських судів — щодо касаційних ухвал цих судів і вироків та ухвал, які набрали законної сили, районних (міських) і окружних (міжрайонних) судів; Судовою колегією в кримінальних справах Верховного Суду України — щодо постанов президій указаних судів, а також щодо вироків і ухвал, які набрали законної сили,

винесених усіма судами України, якщо вони не були розглянуті судовою колегією в кримінальних справах Верховного Суду України; Пленумом Верховного Суду України — щодо вироків і ухвал Судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду України.

Розгляд справ у порядку нагляду розпочинається доповіддю судді. У президії суду справу й протест доповідає член президії або член суду, в судовій колегії та на Пленумі Верховного Суду України — Голова, заступник Голови або член Верховного Суду України. Доповідачем не може бути суддя, який раніше брав участь у розгляді справи. Суд, який розглядає справу в порядку нагляду, в необхідних випадках вправі викликати в судове засідання засудженого та інших учасників процесу в суді першої інстанції. У цих випадках вони після доповіді судді можуть дати пояснення. Потім прокурор підтримує протест, принесений ним чи іншим прокурором, або дає висновок на протест голови Верховного Суду Автономної Республіки Крим, обласного, Київського та Севастопольського міських судів, Голови чи заступника Голови Верховного Суду України.

Пленум Верховного Суду України й президія відповідного суду виносять постанову, а судова колегія Верховного Суду України — ухвалу. Постанови Пленуму й президії суду приймаються простою більшістю голосів членів Пленуму чи президії, які беруть участь у засіданні. Ухвала судової колегії підписується всіма трьома суддями, а постанова президії суду — головуючим. Постанова Пленуму Верховного Суду України підписується Головою цього суду й секретарем Пленуму Верховного Суду України. Ухвала або постанова суду приєднується до справи разом із протестом.

Наглядна інстанція скасовує вирок, ухвали й постанови на тих же підставах, що й касаційна інстанція.

Вирок, ухвали й постанови суду першої інстанції, а також ухвали й постанови касаційної інстанції і наглядної інстанції підлягають скасуванню або зміні, коли суд, розглядаючи протест, визнає, що цим вирок, ухвалою або постановою прийнято незаконне або необгрунтоване

рішення судом першої інстанції, необґрунтовано залишені в силі, скасовані або змінені вищестоящим судом попередні ухвали, постанови чи вирок у справі або якщо при розгляді справи в касаційній чи наглядній інстанції були допущені порушення закону, які вплинули або могли вплинути на правильність винесеної ним ухвали чи постанови.

Розглянувши справу, наглядна інстанція має право: а) залишити протест без задоволення; б) скасувати вирок і всі наступні судові ухвали та постанови й закрити справу або передати її на нове розслідування чи новий судовий розгляд;

в) скасувати касаційну ухвалу, а також наступні судові ухвали та постанови, якщо їх було винесено, й передати справу на новий касаційний розгляд; г) скасувати ухвали й постанови, винесені в порядку нагляду, й залишити в силі, зі зміною або без зміни, вирок суду й касаційну ухвалу; д) внести зміни до вироку, ухвали або постанови суду, пом'якшивши призначене засудженому покарання або застосувавши закон про менш тяжкий злочин.

При розгляді справи в порядку нагляду суд не зв'язаний доводами протесту й перевіряє справу в повному обсязі. Якщо в справі засуджено або виправдано кількох осіб, суд не має права скасувати вирок, ухвалу чи постанову з метою погіршення становища тих виправданих або засуджених, стосовно яких не принесено протесту.

Після скасування судом наглядної інстанції першого вироку справа розслідується і розглядається в загальному порядку. Посилення покарання допускається лише за умови, якщо перший вирок було скасовано за м'якістю покарання або у зв'язку з необхідністю застосування закону про більш тяжкий злочин, а також коли буде встановлено обставини, які свідчать про вчинення обвинуваченим більш тяжкого злочину.

В стадії відновлення кримінальних справ за нововиявленими обставинами відбувається перегляд вироків, ухвал і постанов суду, що набрали законної сили, внаслідок виявлення нових обставин, які раніше не

були відомі особам, що розслідували справу, або суду, що розглядав її, і які встановлюють незаконність і необґрунтованість винесеного у справі судового рішення.

Підставами для того, щоб почати провадження за нововиявленими обставинами, є заява заінтересованих осіб, підприємств, установ, організацій і службових осіб про перегляд справ. Заяви подаються прокурору, бо тільки він уповноважений законом призначити розслідування нововиявлених обставин. Прокурор може призначити розслідування нововиявлених обставин і з власної ініціативи, якщо йому безпосередньо стали відомі такі обставини.

Відповідно до ст. 397 КПК нововиявленими обставинами вважаються: 1) фальшивість доказів, неправильність показань свідка або висновку експерта, на яких ґрунтується вирок;

2) зловживання суддів, які винесли вирок, ухвалу чи постанову, а також зловживання прокурора, слідчого чи особи, яка провадила дізнання в даній справі; 3) всі інші обставини, які не були відомі суду при винесенні вироку, ухвали чи постанови, та які самі по собі або разом з раніше виявленими обставинами доводять неправильність засудження або виправдання підсудного (зокрема вчинення злочину іншою особою, виявлення нових співучасників злочину, завідомо неправдивих показань потерпілого).

Закон передбачає, що перегляд виправдувального вироку допускається лише протягом встановлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності й не пізніше одного року з дня виявлення нових обставин. За наявності доказів, які підтверджують, що особа вчинила більш тяжкий злочин, ніж той, за який вона була засуджена, справа може бути відновлена у зв'язку з нововиявленими обставинами тільки протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності, встановленого для цього більш тяжкого злочину (ст. 398 КПК).

За наявності доказів, які підтверджують невинність засудженого або вчинення ним менш тяжкого злочину,

відновлення справи у зв'язку з нововиявленими обставинами строками не обмежено. Смерть засудженого не є перешкодою до перегляду справи в інтересах реабілітації засудженого.

Прокурор зобов'язаний прийняти й розглянути заяви заінтересованих осіб. Коли заява чи матеріали розслідування нових обставин, на думку прокурора, не дають підстав для перегляду справи у зв'язку з нововиявленими обставинами, він відмовляє в цьому своєю мотивованою постановою, про що повідомляє осіб та установи, які подали заяви. Ця постанова прокурора може бути оскаржена вищестоящому прокурору.

Нові обставини у справі, які стали відомі прокурору, повинні бути розслідувані в усіх випадках. Про призначення розслідування нововиявлених обставин прокурор у межах своєї компетенції виносить постанову. Розслідування провадиться прокурором особисто або за його дорученням — органом дізнання чи слідчим за правилами, передбаченими КПК для проведення попереднього розслідування.

У випадках, коли є достатні дані, які вказують на наявність ознак зловживань особи, що провадила дізнання, слідчого, прокурора, судді, виноситься постанова про порушення кримінальної справи, бо ці зловживання, як правило, мають бути встановлені судовим вироком, який набрав законної сили. Це ж стосується і випадків завідомо неправдивих показань свідка чи потерпілого, завідомо неправильних висновків експерта або перекладу.

Закінчивши розслідування нововиявлених обставин, районний міський прокурор за наявності підстав для відновлення справи направляє її разом з матеріалами розслідування або вироком, який набрав законної сили й за яким винні у зловживанні або фальсифікації доказів у справі уже засуджені, та своїм висновком відповідно прокурору Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя, котрий і вирішує питання про принесення протесту до президії відповідного суду. Справи, в яких вирок винесено Верховним Судом Автономної Республіки Крим, обласним, Київським чи Се-

вастопольським міським судом, прокурор Автономної Республіки Крим, області чи міст Києва та Севастополя направляє Генеральному прокурору України, який вирішує питання про принесення протесту до Верховного Суду України.

Якщо вирок у справі був винесений Верховним Судом України, протест про його перегляд за нововиявленими обставинами може бути принесено Генеральним прокурором України або його заступником до Пленуму Верховного Суду України.

Протест прокурора про перегляд справи за нововиявленими обставинами розглядається судом за правилами, встановленими для перегляду справ у порядку нагляду, але попередній розгляд справи в касаційному порядку або в порядку нагляду не перешкоджає її розгляду в тій же судовій інстанції в порядку відновлення за нововиявленими обставинами (ст. 400 КПК).

Закон забороняє суду вносити у вирок зміни, які впливають із нововиявлених обставин. Через те суд, розглянувши протест прокурора, може: 1) залишити протест без задоволення, якщо нові обставини не підтверджуються або не впливають на правильність прийнятих у справі судових рішень; 2) скасувати вирок і всі наступні судові рішення і передати справу на нове розслідування або на новий судовий розгляд, якщо це необхідно у зв'язку з нововиявленими обставинами; виявивши й інші підстави для скасування вироку, суд вправі послатися і на них, щоб і вони були враховані при новому розслідуванні чи судовому розгляді справи; 3) скасувати вирок і наступні судові рішення і закрити справу, якщо будуть встановлені обставини, за наявності яких справа підлягає закриттю. Рішення суду, прийняте в результаті розгляду протесту прокурора про перегляд справи за нововиявленими обставинами, може бути опротестоване й переглянute в порядку нагляду.

Нові попередні розслідування і судовий розгляд після скасування вироку в зв'язку з нововиявленими обставинами, а також оскарження й опротестування нового вироку, постанови чи ухвали суду відбуваються на загаль-

них підставах. У разі нового судового розгляду суд першої інстанції не зв'язаний розміром покарання, призначеного скасованим вироком, бо підставою для його скасування були нові обставини, невідомі попередньому суду при винесенні рішення.

5.1.1. Виконання вироку, ухвали і постанови суду

Виконання вироку — це завершальна стадія кримінального процесу, в якій суд звертає до виконання вироку, ухвали і постанови, слідкує за приведенням “їх до виконання, а також вирішує в установленому порядку питання, які виникають при виконанні судових актів. В процесуальній літературі ця стадія називається скорочено — “виконання вироку”. Фактично вона охоплює як виконання вироку, так і виконання ухвал і постанов суду. В подальшому викладі, якщо не буде застережено інше, під виконанням вироку слід розуміти і виконання всіх інших судових актів.

Завдання виконання вироку як стадії кримінального процесу полягає, як правило, не у фактичному виконанні рішень суду. Для цієї мети створені спеціальні органи. Завданням цієї стадії є організація процесуальної діяльності, спрямованої на:

- а) звернення вироку до виконання;
- б) забезпечення у встановлених законом випадках повної або часткової реалізації вироку;
- в) вирішення встановлених законом питань, які виникають у ході фактичного виконання вироку;
- г) здійснення контролю за виконанням вироку. Значення стадії виконання вироку визначається важливістю тих завдань, які в ній вирішуються. Вона створює необхідні передумови для безпосередньої реалізації прийнятих судом рішень, сприяє формуванню у громадян переконання у неминучості понесення покарання за вчинення злочину. Своєчасне і точне виконання вироку сприяє виконанню завдань кримінального судочинства.

Стадія виконання вироку характеризується рядом важливих положень, до яких належить:

- обов'язковість вироків для всіх державних і громадських структур, посадових осіб і громадян;
- оперативність звернення і приведення вироку до виконання;
- можливість зміни рішень суду щодо покарання в ході виконання вироку за наявності передбачених для цього у законі підстав.

Точне і безумовне виконання вироку підвищує його ефективність, сприяє зміцненню законності і правопорядку в Україні.

Набрання вироком законної сили. Відповідно до ст. 401 КПК вирок набирає законної сили після закінчення строку на касаційне оскарження та внесення касаційного подання, якщо його не було оскаржено чи на нього не було внесено подання.

В разі надходження касаційної скарги чи внесення касаційного подання вирок, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи касаційною інстанцією.

У тих випадках, коли оскаржено або внесено подання тільки на частину вироку або коли засуджено декількох підсудних, а вирок оскаржено чи внесено подання щодо одного з них, вирок в інших частинах або щодо інших засуджених осіб законної сили не набирає до моменту винесення касаційною інстанцією ухвали.

Вирок Верховного Суду України касаційному оскарженню не підлягає і набирає сили з моменту його проголошення.

Виправдувальний вирок і вирок, який звільняє підсудного від покарання, виконуються негайно після проголошення вироку. Якщо підсудний перебуває під вартою, суд звільняє його з-під варти в залі судового засідання.

До набрання вироком законної сили засуджений, який перебуває під вартою, не може бути переведений в місце позбавлення волі, які знаходяться в іншій місцевості.

Після набрання законної сили вирок набуває властивостей виключності і обов'язковості.

Виключність вироку означає неможливість повторно розгляду справи тієї самої особи і за тим самим обвинуваченням, за яким вона вже була засуджена чи виправдана, до скасування цього вироку в порядку, передбаченому законом.

Вирок є обов'язковим для всіх фізичних і юридичних осіб і підлягає виконанню на всій території України. Вирок, який набрав законної сили, є обов'язковим і для суду, який розглядає справу про цивільно-правові наслідки дій особи, щодо якої постановлено вирок, у питаннях, чи мали місце ці дії та чи вчинені вони даною особою (ст. 31 ЦПК України).

Звернення вироку до виконання. Вирок, що набрав законної сили, звертається до виконання судом, який постановив вирок, не пізніше як через три доби з дня набрання ним законної сили або повернення справи з касаційної інстанції (ч. 1 ст. 404 КПК).

Суд направляє копію вироку і копію касаційної ухвали, якщо вирок було змінено, а також розпорядження про виконання вироку, підписане головуючим або головою суду і секретарем і скріплене гербовою печаткою суду.

Розпорядження про виконання вироку разом з іншими документами направляється:

- при засудженні до позбавлення волі, якщо засуджений тримається під вартою, — адміністрації місця попереднього ув'язнення, а якщо він перебуває на волі — органу внутрішніх справ за місцем проживання засудженого;
- при засудженні до направлення в дисциплінарний батальйон — адміністрації місця попереднього ув'язнення, якщо засуджений перебуває під вартою, або командиру військової частини, де засуджений проходить службу;
- при засудженні до виправних робіт — інспекції виправних робіт за місцем роботи засудженого, а при засудженні до виправних робіт у місцях, які визначаються

органами, що відають застосуванням таких робіт, — інспекції виправних робіт за місцем проживання засудженого;

- при умовному засудженні і при застосуванні відстрочки виконання вироку — органу внутрішніх справ за місцем проживання засудженого, а якщо засуджений є неповнолітнім, ще й службі у справах неповнолітніх за місцем проживання неповнолітнього для здійснення контролю за поведінкою засудженого;

- у разі позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю — адміністрації підприємства, установи, організації за місцем роботи засудженого для виконання, а також органу внутрішніх справ за місцем проживання засудженого — для здійснення контролю за виконанням цього покарання;

- при позбавленні батьківських прав — органу опіки і піклування, а також органам реєстрації актів громадянського стану за місцем народження неповнолітнього для внесення відповідної відмітки до книги запису актів про народження.

З метою забезпечення виховного впливу вироку суд надсилає його копію в необхідних випадках на підприємство, організацію, установу за місцем роботи або проживання засудженого.

Копія вироку надсилається громадським організаціям або трудовому колективу, яким засудженого передано на перевиховання і виправлення, або трудовому колективу чи особі, на яких судом покладено обов'язок по нагляду за засудженим і проведенню з ним виховної роботи.

Якщо у виправданого або у особи, щодо якої справа закрыта, були вилучені документи, цінності та інші предмети чи був накладений арешт на майно, копія вироку, що набрав законної сили, або ухвала касаційної інстанції направляється відповідним органам для повернення вилучених предметів, а також для зняття арешту з майна.

Після набрання законної сили виправдувальним вироком, одержання ухвали (постанови) суду про закриття справи за реабілітуючими підставами, суд, який розглядав справу по першій інстанції, зобов'язаний направити

виправданому, а у разі його смерті — спадкоємцям спеціальне повідомлення, в якому роз'яснюється, куди і протягом якого терміну можна звернутися за відшкодуванням шкоди і поновленням порушених прав.

Якщо повідомлення про засудження громадянина були опубліковані в пресі, то на його вимогу, а в разі смерті — на вимогу родичів чи суду відповідні редакції протягом одного місяця зобов'язані зробити повідомлення про рішення, яке реабілітує громадянина (ст. 37 Закону про друковані засоби масової інформації (пресу) України).

У місячний термін від дня звернення громадянина суддя визначає розмір шкоди у вигляді втраченого заробітку, інших витрат і сум, про що виносить ухвалу. У разі незгоди громадянин може оскаржити її до суду в порядку, встановленому для розгляду скарг на неправомірні дії органів державного управління і службових осіб, які ущемлюють права громадян, до суду вищої інстанції в касаційному порядку (п. 6, 12 Положення про застосування Закону України "Про порядок відшкодування шкоди, заподіяної громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду", затвердженого наказом Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури та Міністерства фінансів України від 4 березня 1996 р.).

Про виконання вироку органи, які приводять вироки до виконання, повинні негайно повідомити суд, який постановив вирок. Контроль за виконанням вироків, ухвал і постанов покладається на суддів, які головували в судовому засіданні, і на голову суду.

При виконанні вироку виникає низка питань, які має вирішити суд. Найбільш типовими є наступні.

Відстрочка виконання вироку. Вона може бути застосована щодо засуджених до позбавлення волі або до виправних робіт за наявності однієї з встановлених кримінально-процесуальним законом підстав, а саме:

а) при тяжкій хворобі засудженого, яка перешкоджає відбуванню покарання, — до його видужання;

б) при вагітності засудженої на момент виконання вироку — на строк не більше одного року;

в) за наявності у засудженої малолітніх дітей — до досягнення дитиною трирічного віку;

г) коли негайне відбування покарання може потягти за собою винятково тяжкі наслідки для засудженого або його сім'ї в силу особливих обставин (пожежа, стихійне лихо, тяжка хвороба або смерть єдиного працездатного члена сім'ї) — на строк, встановлений судом, але не більше одного року з дня набрання вироком законної сили.

Відстрочка виконання вироку не допускається щодо особливо небезпечних рецидивістів, а також щодо осіб, засуджених за особливо небезпечні злочини проти держави, незалежно від строку покарання, і щодо осіб, засуджених за інші тяжкі злочини до позбавлення волі на строк не менше 5 років.

Сплата штрафу може бути відстрочена або розстрочена не більш як на один рік у тому разі, коли засуджений не може сплатити його негайно.

Стаття 405 КПК не передбачає відстрочки виконання вироку, яким призначено виняткову міру покарання — смертну кару. Однак згідно зі ст. 7 Положення про порядок здійснення помилування громадян, засуджених судами України, затвердженого Указом Президента України від 31 грудня 1991 р., виконання вироку щодо особи, засудженої до смертної кари, зупиняється до розгляду клопотання або матеріалів про відмову від подання клопотання про помилування. В інших справах у виняткових випадках, коли засуджені не перебувають під вартою, виконання вироків щодо них може бути відстрочено до розгляду клопотань про помилування (ст. 4 Положення).

Умовно-дострокове звільнення від покарання і заміна покарання більш м'яким. Це питання розглядається судом за місцем відбування покарання засудженим за спільним поданням органу, що відає виконанням покарання, і спостережної комісії або служби в справах неповнолітніх.

Умовно-дострокове звільнення від покарання і заміна невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням щодо осіб, які відбувають покарання в дисциплінарному батальйоні, застосовується суддею військового суду гарнізону за місцезнаходженням засудженого за поданням командування дисциплінарного батальйону.

Зазначені подання розглядаються судом в десятиденний строк з моменту надходження їх до суду без витребування судової справи з участю прокурора, представника органу, що відає виконанням покарання, і, як правило, засудженого.

При розгляді судом спільного подання органу, що відає виконанням покарання, і спостережної комісії або служби в справах неповнолітніх суд повідомляє відповідну комісію чи службу про час і місце розгляду цього подання.

Якщо суд відмовить в умовно-достроковому звільненні засудженого від покарання або заміні невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням, розгляд повторного подання в цьому питанні щодо осіб, засуджених за тяжкі злочини до позбавлення волі на строк не менше п'яти років, може мати місце не раніше як через рік з дня винесення постанови про відмову, а щодо засуджених за інші злочини та неповнолітніх засуджених — не раніше як через шість місяців (ст. 407 КПК).

Звільнення від відбування покарання засудженого, який захворів на тяжку хворобу. У випадку, коли засуджений до позбавлення волі захворів на хронічну або іншу тяжку хворобу, яка перешкоджає відбуванню покарання, суддя районного чи міського суду за поданням адміністрації ВТУ на підставі висновку лікарської комісії вправі винести постанову про звільнення цієї особи від дальшого відбування покарання. При цьому він вправі застосувати примусові заходи медичного характеру чи передати звільненого на піклування органів охорони здоров'я.

Якщо на душевну чи іншу хворобу захворів засуджений до виправних робіт або штрафу, суддя у всіх випад-

ках виносить постанову про звільнення його від дальшого відбування покарання (ст. 408 КПК).

Постанова судді оскарженню не підлягає, але може бути опротестована прокурором.

Скасування умовного засудження і відстрочки виконання вироку, а також звільнення від покарання засудженого, щодо якого виконання вироку відстрочено (ст. 408² КПК). Приводами до скасування судом умовного засудження і направлення засудженого для відбування покарання, призначеного вироком, може бути:

- подання органу внутрішніх справ і служби у справах неповнолітніх — у разі систематичного порушення умовно засудженим протягом іспитового строку громадського порядку, яке потягло застосування заходів адміністративного стягнення або громадського впливу;

- клопотання громадської організації або трудового колективу — якщо умовно засуджений, якого за вироком суду було передано на виправлення і перевиховання, а також під нагляд громадської організації або трудового колективу, не виправдав їх довір'я, порушив обіцянку зразковою поведінкою і чесною працею довести своє виправлення або залишив трудовий колектив з метою ухилитися від громадського впливу.

Після закінчення строку відстрочки виконання вироку суддя за поданням органу внутрішніх справ, залежно від ставлення засудженого до праці і навчання, його поведінки протягом всього строку відстрочки виносить постанову про звільнення засудженого від покарання або про направлення його для відбування позбавлення волі, призначеного судом.

Скасування відстрочки відбування покарання вагітним жінкам, жінкам, які мають дітей віком до трьох років (ст. 408³ КПК). Відстрочка відбування покарання таким особам може бути скасована судом у таких випадках:

- якщо засуджена, щодо якої відбування покарання відстрочено, відмовляється від дитини, передала її у дитячий будинок, зникла з місця проживання або ухиляється від виховання дитини, догляду за нею, допускає

порушення громадського порядку, за що письмово більше двох разів попереджувалася;

— у зв'язку з досягненням дитиною трирічного віку або в разі її смерті. У цьому разі суд, залежно від поведінки жінки протягом встановленої судом відстрочки відбування покарання, може прийняти рішення про звільнення засудженої від відбування покарання або про заміну його більш м'яким покаранням чи про направлення засудженої до відповідної установи для відбування покарання, призначеного вироком, повністю або частково зарахувавши час відстрочки у строк відбування покарання.

Зміна призначеного засудженому виду виправно-трудової установи з відповідним режимом. Зміна умов тримання особи, яка відбуває покарання у вигляді позбавлення волі, шляхом їх поліпшення або погіршення, залежно від поведінки особи, ставлення її до праці і навчання, є засобом індивідуалізації виконання покарання, який має на меті сприяти виправленню і перевихованню засуджених.

Приводом для розгляду питання про зміну умов тримання особи в місцях позбавлення волі є подання адміністрації ВТУ, погоджене зі спостережною комісією або службою у справах неповнолітніх.

Після досягнення засудженим 18-літнього віку він переводиться з виховно-трудової колонії до виправно-трудової колонії відповідного режиму. Дозволяється залишити засуджених, які досягли 18-літнього віку, у виховно-трудовій колонії до повного відбуття покарання, але не більше як до досягнення 20-літнього віку, виходячи при цьому з інтересів одержання якнайповніших результатів по виправленню і перевихованню.

Вирішує питання про зміну призначеного судом виду режиму ВТУ суддя районного чи міського суду за місцем відбування покарання (ст. 410 КПК).

Заміна штрафу і виправних робіт іншими мірами покарання. Призначені засудженому виправні роботи можуть бути судом замінені штрафом або громадською доганою. За наявності підстав, зазначених у ст. 30 КК виправні роботи без позбавлення волі з відбуванням

покарання за місцем праці можуть бути замінені судом виправними роботами з відбуванням їх в інших місцях, визначених органами, які видають застосуванням виправних робіт (але в районі проживання засудженого), або навіть позбавленням волі на невідбутий строк виправних робіт.

В разі злісного ухилення від сплати штрафу, призначеного судом як основного покарання, суд може замінити несплачену суму штрафу виправними роботами без позбавлення волі (ст. 32 КК).

Питання про заміну перелічених видів покарання іншими вирішується судом за поданням відповідних органів або за клопотанням громадської організації чи трудового колективу (ст. 410 КПК).

Тимчасове залишення засудженого в слідчому ізоляторі чи в тюрмі і переведення із виправно-трудової установи в слідчий ізолятор чи в тюрму (ст. 410¹ КПК). Можливість тимчасового залишення засудженого в слідчому ізоляторі або в тюрмі і переведення його з ВТУ у слідчий ізолятор пов'язується в законі з необхідністю участі засудженого у попередньому слідстві чи в судовому розгляді в справах інших осіб.

Питання про тимчасове залишення в слідчому ізоляторі чи в тюрмі засудженого до позбавлення волі, а також про тимчасове переведення засудженого з ВТУ до слідчого ізолятора вирішується слідчим або органом дізнання з санкції прокурора області, а також прирівняних до нього прокурорів на строк до 2 місяців, з санкції заступника Генерального прокурора України — до 4 місяців, а з санкції Генерального прокурора України — до 6 місяців.

Якщо тимчасове залишення засудженого в слідчому ізоляторі чи в тюрмі або переведення його з ВТУ в слідчий ізолятор необхідне в зв'язку з розглядом справи в суді, то ці питання вирішуються судом, у провадженні якого знаходиться справа.

Залишення чи переведення оформляється складанням слідчим мотивованої постанови, яка підлягає санкціону-

ванню прокурором. Суд виносить мотивовану ухвалу, а суддя, який одноособово розглядає справу, — постанову.

Застосування судом примусового лікування до засуджених, які є алкоголіками чи наркоманами, і його припинення (ст. 411¹ КПК). Залежно від виду покарання примусове лікування проводиться в місцях позбавлення волі або в спеціальних медичних закладах. Якщо лікування не було призначено судом при постановленні вироку, питання про нього підлягає вирішенню в стадії виконання вироку.

Питання про застосування примусового лікування до засудженого, який відбуває покарання у ВТУ, вирішує суддя районного чи міського суду за місцем відбування покарання. Законним приводом для його розгляду в судовому засіданні є подання адміністрації ВТУ. До подання додається мотивований висновок лікарської комісії, у якому зазначається про наявність у засудженого хвороби, необхідність примусового лікування.

Закінчення курсу примусового лікування не є підставою для його припинення. Це питання вирішується судом за місцем знаходження ВТУ або медичного закладу в разі наявності клопотання адміністрації ВТУ, яке ґрунтується на висновку лікарської комісії.

Висновок лікарської комісії не є обов'язковим для судді, він може з ним не погодитись і призначити судово-медичну експертизу.

Застосування покарання за наявності декількох вироків. Судом розглядаються питання, пов'язані з виконанням вироку, у таких випадках:

— коли щодо засудженого є вирок, який не виконано і про який не було відомо суду, що постановив останній за часом вирок, і тому він не призначив покарання за сукупністю вироків;

— коли під час виконання покарання, призначеного за сукупністю вироків, перший з них скасований в порядку нагляду, внаслідок чого із сукупності необхідно виключити покарання, призначене судом за скасованим вироком.

Суд за місцем виконання вироку зобов'язаний визначити порядок застосування покарання за всіма вироками. Шляхом винесення постанови чи ухвали встановлюється загальний розмір покарання, яке підлягає відбуванню. Вироки і після цього зберігають своє самостійне значення, і якщо один з цих вироків буде скасований, решта зберігає чинність і їх виконання продовжується.

Постанова судді виноситься тоді, коли всі вироки постановлені суддею районного чи міського суду одноособово. У всіх інших випадках виноситься ухвала (ст. 413 КПК).

Погашення і зняття судимості. Судимість, яка виникає у зв'язку з обвинувальним вироком, породжує певні несприятливі для засудженого наслідки, які не входять до змісту покарання. В разі вчинення судимою особою нового злочину це розглядається як обставина, що обтяжує її кримінальну відповідальність:

- впливає на кваліфікацію окремих злочинів;
- над такою особою може бути встановлений адміністративний нагляд;
- така особа не може бути обраною народним депутатом України.

Особа вважається судимою до погашення судимості або до зняття її судом чи актом амністії, помилування. У більшості випадків судимість погашається автоматично за наявності умов, зазначених ст. 55 КК.

Для погашення судимості у осіб, засуджених до позбавлення волі на строк понад 10 років та особливо небезпечних рецидивістів, необхідне судове рішення.

Приводом до розгляду питання про погашення судимості є письмове клопотання засудженої особи. Її судимість погашається судом, якщо протягом 8 років з дня відбуття покарання нею не було вчинено нового злочину, особа виправилася і немає потреби вважати такою, що має судимість.

Дострокове зняття судимості застосовується після відбуття засудженим основного і додаткового покарання, за винятком випадків, коли додатковою мірою покарання

є позбавлення батьківських прав (в цьому випадку не раніше як через один рік після відбуття покарання).

Приводом для дострокового зняття судимості є клопотання громадської організації або трудового колективу, прийняте на загальних зборах. На них виділяється й представник цієї організації для участі в судовому засіданні.

Питання про погашення і дострокове зняття судимості розглядається суддею районного чи міського суду за місцем постійного проживання осіб, щодо яких порушені клопотання.

В судовому засіданні бере участь особа, яка порушила клопотання про погашення судимості, а при достроковому знятті судимості — також і представник громадської організації або трудового колективу. В розгляді бере участь прокурор, але його неявка не зупиняє розгляду клопотання суддею.

Після розгляду клопотань суддя виносить мотивовану постанову в нарадчій кімнаті. Постанова оголошується в судовому засіданні, а її копія видається особі, щодо якої порушено питання про погашення або про дострокове зняття судимості.

Якщо суддя відмовить у погашенні чи достроковому знятті судимості, повторне клопотання може бути порушено не раніше як через рік з дня відмовлення (ст. 414 КПК).

Включення часу роботи в колонії-поселенні і відбування виправних робіт без позбавлення волі до загального трудового стажу. Як правило, час роботи в колонії-поселенні та відбування виправних робіт без позбавлення волі до загального трудового стажу не зараховується. Як виняток, ст. 103 ВТК допускає можливість вирішення цього питання в судовому порядку — суддею районного чи міського суду за місцем проживання особи, яка відбула покарання.

Приводом до розгляду питання про включення до загального трудового стажу часу перебування в колонії-поселенні є спільне подання органу, який відає вико-

нанням вироку, і спостережної комісії, а часу відбування виправних робіт — клопотання особи, яка відбула покарання.

До клопотання додаються: копія вироку; довідка про відбування покарання; характеристика, складена адміністрацією колонії-поселення або адміністрацією та громадською організацією підприємства, установи про роботу і поведінку особи у період відбування нею покарання.

В судовому засіданні головуючий оголошує клопотання, потім вислуховуються пояснення особи, яка порушила клопотання, досліджуються докази і заслуховується думка прокурора, якщо він бере участь у розгляді справи, після чого суддя виносить у нарадчій кімнаті мотивовану постанову (ст. 414¹ КПК).

Порядок вирішення судом питань, пов'язаних з виконанням вироку. Питання, пов'язані з виконанням вироку, залежно від їх характеру вирішуються судом, який постановив вирок, або судами за місцем відбування покарання, роботи чи проживання засудженого та особи, яка відбула покарання.

Розгляд відбувається в судовому засіданні за участю прокурора. Як правило, в судове засідання викликається засуджений, а за його клопотанням — і захисник. Якщо питання стосується виконання вироку в частині цивільного позову, при необхідності викликається також цивільний позивач і цивільний відповідач. Проте неявка цих осіб не є перешкодою для розгляду справи.

При вирішенні судом клопотань про звільнення від відбування покарання в зв'язку з хворобою та інвалідністю, а також про застосування судом примусового лікування до засуджених, які є алкоголіками чи наркоманами, і його припинення обов'язкова участь представника лікарської комісії, яка дала висновок про стан здоров'я засудженого.

Питання, які виникають у процесі виконання вироку розглядаються в судовому засіданні за поданням відповідних посадових осіб, органів, які видають виконанням вироку, адміністрації місць позбавлення волі, клопотанням громадських організацій та засуджених осіб.

Суди вправі також вирішувати питання, які виникають при виконанні вироків внаслідок їх недоліків, зокрема:

— про застосування акта амністії, якщо його застосування є обов'язковим і суд при постановленні вироку не обговорив цього питання;

— про скасування запобіжного заходу, якщо при виправданні підсудного чи засудженні його зі звільненням від покарання суд у вироку не вказав про його скасування;

— про зарахування попереднього ув'язнення в строк відбування покарання, якщо таке зарахування не проведено судом або допущено неточність при його обчисленні;

— про долю речових доказів, якщо її не вирішено вироком суду;

— про визначення розміру і розподілення судових витрат, якщо суд не вирішив цих питань;

— про оплату праці захисника;

— про усунення неточностей, допущених у вироку при написанні прізвища, імені, по батькові чи інших біографічних даних засудженого, а також описок та арифметичних помилок, коли вони очевидні і виправлення їх не стосується суті вироку і не тягне погіршення становища засудженого (п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12 грудня 1990 р. "Про практику застосування судами України процесуального законодавства при вирішенні питань, пов'язаних з виконанням вироків").

Розгляд справи починається доповіддю судді, після чого заслуховується пояснення осіб, що з'явилися в судові засідання. Особам, які дають пояснення, можна задавати питання. Дослідивши докази, що підтверджують наявність обставин, які мають значення для правильного вирішення питань, що виникли в процесі виконання вироку, заслухавши думку прокурора, суддя виходить до нарадчої кімнати для винесення постанови (ст. 411 КПК).

Хід судового розгляду фіксується у протоколі судового засідання, який підписується суддею і секретарем судового засідання.

Судові рішення можуть бути оскаржені і опротестовані, за винятком випадків, спеціально застережених у КПК (статті 407, 408², 408³, 409¹, 410, 411¹, 414), коли вони оскарженню не підлягають, але можуть бути опротестовані прокурором у порядку нагляду.

Нагляд за законністю виконання вироків здійснюється прокурором. Розпорядження прокурора, які стосуються виконання вироків, ухвал і постанов суду, обов'язкові для всіх органів і посадових осіб, які їх виконують (ст. 415 КПК).

5.2. ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

Кримінально-процесуальний кодекс ФРН передбачає 3 форми перегляду рішень суду, а саме: апеляцію, ревізію, відновлення провадження. Суб'єктами оскарження є: обвинувачений (підсудний, засуджений); прокуратура (яка має право оскарження і на користь обвинуваченого); захисник в інтересах обвинуваченого (але оскаржувати проти волі підсудного він не може); законний представник обвинуваченого.

Строк оскарження — час складання протоколу судового засідання (5 тижнів і більше). Будь-яка скарга, принесена прокуратурою, може бути змінена або скасована лише в інтересах обвинуваченого. Скарга, подана прокуратурою, не може бути відкликана без згоди обвинуваченого. Захисникові для відкликання скарги необхідні спеціальні повноваження. Потерпілий також може оскаржити рішення суду. Свідки, експерти та інші особи можуть оскаржити рішення, які торкаються їхніх інтересів.

Скарга подається до того суду, який виніс рішення, шляхом занесення до протоколу або в письмовій формі. Не пізніше ніж у триденний строк, скарга направляється до суду, який має розглядати цю справу.

Апеляція. Апеляційна скарга подається протягом тижня з моменту проголошення вироку. Якщо вирок проголошено без присутності підсудного, строк рахується з моменту вручення йому копії вироку. Обґрунтування апеляційної скарги може бути подано протягом тижня по закінченні строку на оскарження. По закінченні апеляційного строку, суд направляє матеріали справи до прокуратури. Прокуратура при апеляційному суді протягом тижня передає матеріали справи голові суду.

Виклик допитаних в суді першої інстанції свідків і експертів може не проводитись лише в тому випадку, коли їхній повторний допит непотрібний для з'ясування обставин справи.

Суддя-доповідач повідомляє про результати розгляду справи в суді першої інстанції. Допитується підсудний і проводиться судове слідство. Далі йдуть судові дебати. Виступають прокурор, підсудний, захисник (першим виступає скаржник). Підсудному належить останнє слово.

Вирок перевіряється в тому обсязі, в якому він оскаржений. Діє принцип *reformatio in pejus*. Вирок не може бути погіршений, якщо скарга подана на користь підсудного (навіть прокуратурою). Це правило не стосується при направленні підсудного в психіатричну лікарню або в наркологічну установу.

Ревізія. Вона подається на вироки кримінальної палати і суду присяжних, а також вироки вищого земельного суду. Замість апеляційної скарги можна подати ревізійну скаргу. На вирок апеляційного суду можна подати ревізійну скаргу. В ревізійному порядку можуть бути оскаржені лише вироки, постановлені з порушенням закону (якщо правова норма не застосована або застосована неправильно — § 337 КПК ФРН).

Абсолютні ревізійні підстави:

1. Незаконний склад суду.
2. В постановленні вироку брав участь суддя або шеф-фен, який був усунутий від виконання функцій судді.
3. Порушена підсудність.
4. Відсутній представник прокуратури або інший обов'язковий учасник.

5. Порушений принцип гласності.

6. Порушений принцип права обвинуваченого на захист (§ 558 КПК).

Строк подачі скарги — тиждень з моменту оголошення вироку. Строк для відсутнього на момент оголошення підсудного — з моменту вручення йому копії вироку. Подання скарги зупиняє набрання вироком законної сили. Скаржник має вказати, в якому обов'язі він оскаржує вирок і вимагає його скасування (ревізійні вимоги) та обґрунтувати ці вимоги.

Ревізійні вимоги і їх обґрунтування мають бути подані до суду, вирок якого оскаржений не пізніше місяця по закінченні строку на оскарження. Якщо до цього моменту вирок ще не вручений, то строк починається з моменту вручення вироку. Протягом тижня сторони подають письмові заперечення. Після отримання заперечень або по закінченні строку прокуратура пересилає матеріали справи до ревізійного суду.

Судовий розгляд. Розгляд справи починається доповіддю судді-доповідача. Перевіряються лише ревізійні вимоги. Заслуховується представник прокуратури, підсудний і його захисник. Підсудному надається останнє слово (якщо він під вартою, його можуть і не викликати).

Розглянувши справу ревізійний суд може:

— скасувати вирок (навіть і відносно тих, які скарги не подавали);

— внести зміни в бік пом'якшення;

— направити справу в інший суд.

В усіх цих випадках виноситься вирок.

Відновлення провадження в інтересах засудженого. Підставами для такого відновлення можуть бути:

1. Подані до суду фальшиві документи.

2. Неправдиві показання свідка чи експерта.

3. Зловживання службовим становищем суддею чи шеффеном.

4. Якщо цивільно-правове рішення, на якому оснований вирок, скасоване іншим рішенням, яке набрало сили.

5. Якщо подані нові факти і докази, які дають підстави для виправдання або застосування закону про більш м'яке покарання.

Суд може винести рішення про відстрочку або перерву у виконанні вироку. У випадку смерті засудженого право на клопотання відновлення провадження належить найближчим родичам по висхідній і нисхідній лінії, братам і сестрам померлого.

Підставами для відновлення справи не в інтересах підсудного є:

1. Подання до суду фальшивих документів.
2. Неправдиві показання свідка або експерта.
3. Зловживання службовим становищем суддею або шеффеном.
4. Визнання своєї вини виправданим у суді, якщо це заслуговує на довіру.

Застосовується правило *non bis in idem*.

Суддя призначає захисника, якщо цього не зробив засуджений або його родичі:

- якщо справа складна;
- немає коштів у засудженого;
- багато фактів говорить на користь засудженого (§ 346 в КПК).

У клопотанні мають бути наведені передбачені законом підстави і докази. Від імені підсудного клопотання може бути подано у формі документа, підписаного захисником, або шляхом занесення до протоколу суду. Клопотання подається до суду, який виніс вирок, а цей суд уже направляє клопотання до належного суду. Якщо клопотання прийнято, то воно має бути вручено іншій стороні для ознайомлення (§ 368 КПК).

Суд доручає певному судді дослідити подані докази, якщо це необхідно. Суд вирішує чи допитувати під присягою свідків і експертів. При їх допиті мають бути присутні: представник прокуратури; захисник; підсудний (якщо він не під вартою і тільки з дозволу суду). По закінченні дослідження доказів надається слово представникові прокуратури і підсудному. При задоволенні клопотання суд виносить рішення про відновлення провадження і проведення нового судового розгляду.

Виправдання без нового судового розгляду можливе якщо:

- а) засуджений помер;
- б) є достатньо доказів;

в) виправдання тягне автоматичне скасування раніше винесеного вироку. Якщо були призначені тільки заходи виправлення і безпеки, то замість виправдання настає скасування раніше винесеного вироку.

Якщо за заявою виправдано, то на свій розсуд суд може дати вказівку зробити публікацію в засобах масової інформації. Рішення суду першої інстанції в зв'язку з клопотанням про відновлення провадження, може бути оскаржене шляхом принесення термінової скарги (§ 372 КПК).

Ухвала суду про відновлення провадження і проведення нового судового розгляду не може бути оскаржена прокуратурою. Вирок не може бути змінений в бік посилення покарання, якщо він переглядався за клопотанням засудженого, прокуратури або законного представника в інтересах засудженого (діє правило *non bis in idem*). Це правило не розповсюджується, якщо необхідно помістити засудженого в психіатричну лікарню. Відновлення за провадження не на користь засудженого допускається, якщо є нові факти або докази, які самі по собі, або в сукупності з поданими раніше обґрунтовують засудження за здійснений злочин. Відновлення провадження здійснюється наказом про покарання (§ 373 КПК ФРН).

5.3. ФРАНЦІЯ

Французькому кримінальному процесу відомі три форми оскарження вироків: апеляція, касація і клопотання про ревізію.

Апеляція приноситься на неправильність вироку по суті; апеляційна інстанція розглядає справу заново в оскарженій частині й виносить новий вирок.

Касація приноситься з приводу допущених при провадженні у справі порушень кримінального й криміналь-

но-процесуального закону й касаційна інстанція, не розглядаючи справи по суті, перевіряє лише, чи правильно суд застосував закон.

Клопотання про ревізію — це форма оскарження вироку за нововиявленими обставинами.

Розглянемо детальніше ці форми оскарження вироку.

Апеляція. В апеляційному порядку можуть бути оскаржені вироки виправних і поліцейських трибуналів. Апеляційна скарга приноситься до апеляційного суду в 10-денний строк з моменту оголошення вироку або отримання повідомлення про вирок, але генеральний прокурор при апеляційному суді має право принести апеляцію протягом двох місяців від дня винесення вироку.

Право на апеляцію належить обвинуваченому, цивільному позивачу, цивільному відповідачу (в частині, яка стосується цивільного позову), прокурору Республіки, державним органам, які порушили кримінальний позов, представнику прокуратури при поліцейському трибуналі і генеральному прокуророві при апеляційному суді.

Палата з розгляду апеляційних скарг складається з голови й двох членів. Апеляція розглядається в судовому засіданні на підставі усної доповіді члена суду. При цьому допитується обвинувачений і, якщо про це дасть розпорядження суд, свідки. Сторони, які беруть участь у справі, заслуховуються в такому порядку: спочатку апелянт, потім інші викликані до суду сторони в порядку, встановленому головою суду; останнім завжди виступає обвинувачений або його захисник.

Якщо суд визнає, що апеляційна скарга подана із запізненням, з порушенням встановленого порядку, він відмовляє в її розгляді, а якщо вона є необгрунтованою — підтверджує оскаржене рішення. В обох цих випадках суд присуджує скаржника до сплати судових витрат, але якщо апеляцію приніс прокурор, витрати відшкодовуються за рахунок державної скарбниці.

За апеляцією прокурора суд може підтвердити правильність вироку або скасувати його в частині чи повністю як у сприятливому, так і в несприятливому для обвинуваченого значенні. Однак на підставі лише однієї

апеляції обвинуваченого, цивільного позивача і цивільного відповідача суд не має права погіршити становище апелянта.

Апеляційний суд може за наявності передбачених у законі підстав змінити вирок і закрити кримінальне переслідування або звільнити обвинуваченого від покарання. Він може скасувати вирок на тій підставі, що вчинене діяння містить лише склад проступку, а не делікту, призначити відповідне покарання і вирішити питання про цивільний позов, якщо такий заявлено.

Апеляційний суд може скасувати вирок на тій підставі, що вчинене діяння є злочином, оголосити себе некомпетентним розглядати цей злочин і направити справу прокуророві на його розсуд. Якщо вирок скасовується через те, що були порушені або не були дотримані процесуальні вимоги, апеляційний суд приймає справу до свого провадження і виносить рішення по суті. Коли суд, котрий розглядає апеляційну скаргу, яка містить посилення на некомпетентність поліцейського трибуналу, визнає, що це діяння є деліктом, а не проступком, він призначає покарання і вирішує питання про відшкодування збитків, якщо таке має місце.

Касація розглядається в кримінально-процесуальному праві Франції як вид надзвичайного оскарження.

У касаційному порядку можуть бути оскаржені вирoki суду присяжних та апеляційного суду на підставі порушень закону. Касаційна скарга подається до палати в кримінальних справах Касаційного суду прокурором або стороною, інтересам якої завдано шкоди, протягом п'яти діб з моменту винесення оскаржуваного судового рішення або отримання повідомлення про нього.

Касатор повинен рекомендованим листом повідомити прокурора та інші сторони про подачу скарги й під загрозою неприйняття скарги внести заставу на суму 100 франків на випадок накладення на нього штрафу. Від внесення застави звільняються: особи, засуджені до тюремного ув'язнення виправним або поліцейським трибуналом, і особи, засуджені до покарання за вчинення злочину; особи, які подали письмові докази про те, що вони

не підлягають оподаткуванню і не в змозі внести заставну суму; неповнолітні віком до 18 років; посадові особи в справах, які безпосередньо стосуються діяльності органів державного управління й управління державним майном.

Крім касаційної скарги, касатор складає ще й записку, в якій мають бути викладені касаційні підстави й наведені порушені статті закону. Записка складається на гербовому папері, крім випадків, коли касатор засуджений за вчинення злочину. При цьому має бути виготовлено таку кількість копій записки, яка відповідає числу сторін, що беруть участь у процесі.

Після того, як усі матеріали підготовлені до розгляду, голова палати в кримінальних справах Касаційного суду призначає доповідача у справі.

У Касаційному суді повинні дотримуватися правил, які стосуються гласності процесу й підтримання порядку в судових засіданнях. У судовому засіданні виступають спочатку доповідач, потім адвокати сторін, наприкінці прокурор викладає свої вимоги. Після цього суд виходить на нараду для винесення ухвали.

Перш ніж винести ухвалу по суті Касаційний суд перевіряє, чи виконані всі вимоги, передбачені для подачі скарги. Якщо він визнає, що ці вимоги не виконані, то, залежно від обставин, виносить ухвалу про неприйняття касаційної скарги до розгляду або про позбавлення права на касаційне оскарження. При винесенні таких ухвал, а також ухвали про відхилення скарги на касатора накладається штраф і покладається сплата судових витрат, а при винесенні ухвали про припинення касаційного провадження — штраф.

Касаційний суд може скасувати вирок і справу направити в інший відповідний суд на новий розгляд, а також змінити лише частину судового рішення, якщо для цього є підстави.

Крім *касації в інтересах сторін*, КПК Франції передбачає ще й *касацію в інтересах закону*. Виправдувальні вироки суду присяжних можуть бути оскаржені в касаційному порядку лише в інтересах закону генераль-

ним прокурором при Касаційному суді. Якщо ці вироки суперечать закону, вони можуть бути скасовані, але це не тягне за собою ніяких несприятливих наслідків для виправданих.

Постанови й вироки всіх судів, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку, якщо жодна із сторін не принесла касаційної скарги в установлений строк, той же прокурор може за власною ініціативою і незалежно від закінчення строку касації оскаржити в касаційному порядку, але лише в інтересах закону. Касаційний суд вирішує питання про можливість прийняття до розгляду такої скарги й про її обґрунтованість. Якщо скарга визнана обґрунтованою, оскаржене рішення скасовується без надання сторонам права звертати цю обставину на шкоду одна одній або заперечувати проти виконання скасованого рішення.

Другим видом надзвичайного оскарження є *клопотання про ревізію вироку на користь особи*, визнаної винною у вчиненні злочину або делікту, за нововиявленими обставинами під час виконання вироку. В цьому порядку може бути оскарженим рішення будь-якого судового органу.

Право клопотання про ревізію належить міністру юстиції, засудженому, а у випадку його недієздатності — законному представникові, після смерті засудженого або оголошення його безвісно відсутнім — його дружині, дітям, родичам, спадкоємцям і особам, які отримали від нього спеціальне на те доручення. Такі клопотання розглядає Касаційний суд. Він має право відхилити клопотання про ревізію або скасувати винесений раніше обвинувальний вирок з призначенням або без призначення нового судового розгляду, якщо таке неможливе.

Якщо раніше винесений вирок залишено в силі, всі витрати покладаються на особу, яка клопоталася про проведення ревізії. Коли в результаті перегляду справи буде підтверджено засудження обвинуваченого, то з нього і з осіб, які клопотали про ревізію, стягуються витрати, відшкодування яких може вимагати державна скарбниця.

Особа, яка постраждала від судової помилки, а якщо вона померла, то її родичі мають право клопотатися про відшкодування збитків, заподіяних необгрунтованим засудженням. Відшкодування збитків здійснюється за рахунок держави, за винятком випадків, коли вона звертає стягнення на цивільного позивача (потерпілого), заявника або лжесвідка, з вини яких винесено обвинувальний вирок.

На вимогу особи, яка подала клопотання про проведення ревізії, постанова або вирок, винесені в результаті ревізійного провадження, які встановлюють невинність засудженого, вивішуються в місті, де його було засуджено, або в останньому місці проживання особи, яка постраждала від судової помилки. Вирок може бути опублікований в "Журналь офісьель" і повністю або у витягах, уміщених у п'яти газетах на вибір того судового органу, який виніс рішення. Витрати, пов'язані з публікацією, відшкодовуються за рахунок державної скарбниці.

5.4. АНГЛІЯ

Формою оскарження судових рішень (вердикту й вироку) в англійському кримінальному процесі є апеляція. Порядок подачі й розгляду апеляційної скарги на рішення Суду Корони й суду сумарної юрисдикції різний.

Апеляція на рішення Суду Корони. Кримінально-процесуальне законодавство розрізняє: а) апеляцію проти засудження; б) апеляцію проти вироку судді. Крім того, є відмінності між апеляціями на фактичних і на юридичних підставах.

Закон 1968 р. про апеляцію в кримінальних справах дозволяє особі, засудженій на підставі обвинувального акту, подати до Апеляційного суду апеляцію:

а) на засудження на будь-якій підставі, яка стосується лише питання права. Наприклад, якщо в обвинувальному акті є недоліки, передбачені законом, або якщо суд безпідставно допустив або вилучив який-небудь доказ. На подачу апеляції з питань права не вимагається спеці-

ального дозволу. Якщо керуючий справами (реєстратор) Апеляційного суду прийде до висновку, що така апеляція необґрунтована, він може подати її в Апеляційний суд для розгляду в сумарному порядку. Якщо суд прийде до висновку, що апеляційна скарга необґрунтована, має за мету затягнути процес і немає необхідності розглядати її в розгорнутому вигляді, то суд, не викликаючи сторони і не заслуховуючи їх, відхиляє скаргу;

б) з питання факту на будь-якій підставі або зі змішаного питання права й факту, або на будь-якій іншій підставі. Питання про правильність вказівок, даних суддею присяжним відносно доказів, є питання факту. Під іншими підставами розуміють, наприклад, неправильний склад присяжних, негідну поведінку кого-небудь із них, порушення порядку судового розгляду. На подачу апеляції з цих підстав вимагається дозвіл Апеляційного суду чи судді (лорда-хранителя свитків), який розглядає апеляції. Суддя, який розглядав справу, може видати сертифікат, котрий підтверджує можливість оскарження вироку з питання факту або змішаного питання факту і права, але для отримання такого сертифікату недостатньо простого прохання засудженого; суддя мусить бути впевненим у тому, що достатньо підстав для розгляду його Апеляційним судом;

в) на вирок, який надходить услід за засудженням, якщо тільки покарання точно не визначено в законі (наприклад, довічне ув'язнення за вбивство), — в цьому випадку апеляція не допускається. Клопотання про видачу дозволу на подачу апеляції розглядається одним із суддів Апеляційного суду, а при відмові — повним складом цього суду.

Для апеляції (а коли вимагається особливий дозвіл на апеляцію, то для заявлення клопотання про дозвіл на апеляцію) засудженому надається 28-денний строк від дня засудження або від дня винесення вироку. Цей строк може бути подовжений судом. До складу Апеляційного суду, який дає дозвіл на апеляцію, входять троє суддів. Апеляція і заява з клопотанням про дозвіл на апеляцію складається за формою, установленою прави-

тами суду. Апелянт не має права бути присутнім при розгляді його заяви на дозвіл про подачу апеляції, але зін має право бути присутнім при розгляді самої апеляції, навіть якщо предметом її не є суто правові питання.

За кожною апеляцією або за кожною заявою про дозвіл на апеляцію суддя, який розглядав справу, повинен тодати свої зауваження про судочинство у справі та доповідь з викладом своєї думки з питань, які виникають у даній справі. Якщо ж апеляція подана лише з питань права, Апеляційний суд може вимагати від судді "доповісти справу". За розпорядженням реєстратора Апеляційного суду можуть бути зняті копії зі стенограми або з її частини. Копія стенограми може бути надана заінтересованій стороні за плату, встановлену казначейством.

Апеляційний суд може розглядати документальні й речові докази, допитувати свідків, у тому числі й нових, призначати експертизу. Нові докази, як правило, допускаються у тих випадках, коли якій-небудь із сторін удається знайти очевидця або свідка, котрий підтверджує алібі, яких під час першого розгляду в неї не було. Однак нові докази, що не розглядалися в суді першої інстанції, не можуть бути підставою для винесення більш суворого вироку.

За результатами розгляду справи Апеляційний суд має право: відхилити апеляцію; скасувати вердикт і вирок і винести новий вердикт, постановивши на його основі новий вирок; винести виправдувальний вирок; внести зміни до вироку.

Рішення Апеляційного суду, як правило, є остаточним. Але у виняткових випадках, якщо у справі виникло правове питання, яке має особливе суспільне значення, обвинувач або обвинувачений можуть звернутися до Палати лордів. Дозвіл на апеляцію на тій підставі, що питання за своїм характером підлягає розглядові Палатою лордів, видає або Апеляційний суд або Палата лордів.

Апеляція на рішення судів сумарної юрисдикції. Підсудний, визнаний винним магістратським судом, може апелювати:

- 1) до Суду Корони;

2) до Відділення королівської лави Високого суду —
і принципом викладення обставин справи;

3) до Палати лордів — за певних обставин.

Якщо обвинувачений у суді першої інстанції не виставив себе винним і заперечує обвинувачення, він може подати апеляцію як на саме засудження його, тобто визнання винним, так і на вирок. Якщо ж на суді він виставив себе винним і погодився з викладеними в заяві про обвинувачення фактами, він може подати апеляцію лише на вирок, тобто на застосування закону й призначення покарання.

Для апеляційного провадження за скаргами на вирок і судів сумарної юрисдикції апелянт повинен подати грошове забезпечення в розмірі, встановленому судом. Якщо апеляція буде залишена без наслідків, відповідна сума стягується з особи, яка подала скаргу.

В апеляційному провадженні не застосовується заборона повороту до гіршого. Апеляційна інстанція може змінити вирок засудженого, який подав скаргу, до більш важкого покарання, ніж те, яке було призначене вироком магістратського суду, в тому числі й тоді, коли апеляція була подана лише на засудження (суворість покарання).

Апеляція до Суду Корони. Як правило, апеляція може надходити лише від підсудного. Апеляційне оскарження починається з того, що клерку магістратського суду направляється заява про апеляцію; така ж заява надсилається й іншій стороні протягом 21 дня після того, як було винесено рішення магістратського суду. Суд Корони може збільшити строк як стосовно ще не відіслані заяви про апеляцію, так і щодо заяви, відісланої із запізненням.

Судочинство в Суді Корони — це в певному розумінні повторення слухання справи: обвинувачення відкриває справу й заново викликає своїх свідків, причому кожна із сторін може подати нові докази без будь-якого з того дозволу.

Суд Корони може затвердити, скасувати чи змінити вирок магістратського суду або повернути справу, висло-

вивши свою думку. Останнє застосовується при "сумнівному" визнанні вини, яке за всіх обставин Суд Корони розглядає як невизнання вини. Мова йде про таке: якщо обвинувачений дійсно говорить "винен", але висловлює при цьому твердження, яке зводиться до захисту проти пред'явленого обвинувачення, або якщо із обставин справи видно, що обвинувачений заперечує пред'явлене обвинувачення, але визнає вину через незнання закону, то визнання вини, прийняте судом за цих обставин, є недійсним. Суд Корони може вислухати апеляцію на "засудження" і повернути справу магістрату, рекомендуючи внести до протоколу запис про невизнання вини. Водночас якщо визнання себе винним має явний характер, то ніяка апеляція на засудження не може бути прийнятою.

Якщо оскаржується тільки міра покарання, то для розгляду достатньо лише тих доказів, якими була обґрунтована ця міра магістратом, якщо адвокат апелянта не заперечує проти цього.

Апеляційне рішення Суду Корони оскаржується до *Відділення королівської лави Високого суду за методом "викладу обставин справи"*. Особа, незадоволена засудженням, наказом, рішенням або іншою судовою дією, може апелювати з приводу неправильного застосування закону або перевищення юрисдикції шляхом звернення до магістратського суду з проханням викласти обставини справи для апеляційного "присутствія" Відділення королівської лави Високого суду. Клопотання подається в письмовій формі протягом 14 днів після винесення рішення магістратським судом. Якщо магістрати відкладають розгляд справи після засудження, то день винесення вироку вважається першим, з якого починається відлік днів. Клопотання має бути вручене клерку того магістратського суду, рішення якого оскаржується, або вислане поштою. В клопотанні необхідно точно вказати питання права, з приводу якого звертаються за думкою Високого суду.

Магістрати можуть відмовити в поданні викладу обставин справи лише на підставі того, що, з їхньої точки зору, клопотання є непродуманим, але вони не можуть

відмовити в ньому, якщо воно надійшло від генерального атторнея або за його вказівкою, навіть якщо клопотання буде ними вважатися непродуманим. У разі відмови викласти обставини справи магістрати повинні видати за вимогою заявника сертифікат про відмову. Заявник потім може звернутися до Високого суду з проханням про видачу наказу, яким пропонується мировим суддям викласти обставини справи. Але в такому випадку заявник втрачає право апелювати до Суду Корони.

“Обставини справи” містять у собі: виклад заяви про обвинувачення та встановлені факти, претензії сторін, прецеденти, рішення і викладення питання або питань, які вимагають рішення Високого суду.

Для вручення сторонам проекту викладу обставин справи устанавлюється строк у 21 день, з тим аби сторони зробили свої подання й судді підготували остаточний варіант. Ці строки можуть бути збільшені, але в даному випадку до остаточного варіанта додається пояснення причин відстрочки.

При розгляді справи після виступів адвокатів захисту й обвинувачення суд обговорює правові питання. Він може дозволити обговорення питання, яке не піднімалося в нижчестоящому суді, і навіть може поставити це питання сам, якщо мається на увазі чисто правове питання, яке не вимагає доказів.

Суд має право скасувати, підтвердити або внести поправку в рішення, за яким було зроблено виклад обставин справи, або може повернути справу магістрату з викладом своєї думки, або видати будь-який інший наказ, який він вважає необхідним.

Суд Корони також може викласти обставини справи з метою визначення думки Високого суду. Заява подається в письмовій формі протягом 14 днів після винесення рішення. Суд Корони може відмовитися викласти справу лише в тому випадку, коли він вважає, що заява недостатньо продумана.

Апеляція до Палати лордів може бути поданою після розгляду справи в апеляційному “присутстві” Відділення королівської лави за дотриманням тих же умов, що й

при апеляції на рішення Апеляційного суду в справі про злочин, який переслідується за обвинувальним актом. Так, має бути виданий сертифікат з апеляційного “присутствія” про те, що в його рішенні розглядалося правове питання, яке має важливе публічне значення, і є дозвіл на апеляцію на підставі того, що це питання заслуговує розгляду Палатою лордів.

5.5. СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

Федеральні правила апеляційної процедури, як і відповідні правила штатів, передбачають дві основні форми оскарження — апеляцію і перегляд на підставі “Хабеас корпус”, а також перегляд справ за нововиявленими обставинами.

Апеляцію можна подати як з питання факту, тобто оскаржити вердикт присяжних і резолюцію судді, якими підсудний визнаний винним у вчиненні злочину, так і з питань права, тобто оскаржити вирок суду з мотивів неправильного застосування кримінального закону або порушення в ході судового розгляду процесуальних норм.

Апеляційними інстанціями в кримінальних справах у штатах є: а) суди першої інстанції (суди загальної юрисдикції) — щодо нижчих судів (судів обмеженої юрисдикції); б) проміжні апеляційні суди — стосовно судів першої інстанції; в) вищі суди — щодо всіх нижчестоящих судів штатів.

Рішення вищих судів штатів є остаточними, за винятком тих випадків, коли в них розглядається так зване “федеральне питання”, тобто таке важливе для вирішення даної справи питання, на яке можна відповісти лише шляхом тлумачення й застосування Конституції США, федеральних законів та угод. При вирішенні кримінальних справ “федеральне питання” може виникнути, наприклад, у випадку порушення гарантій, закріплених у Конституції США (недоторканності особи, житла, свободи слова, друку). Виникнення “федерального питання” — єдина підстава для апеляційного оскарження рішення вищого суду штату до Верховного суду США.

У системі федеральних судів апеляційними інстанціями в кримінальних справах є: а) окружні суди — стосовно рішень комісіонерів; б) апеляційні суди — щодо окружних федеральних судів. Розгляд справи здійснюється трьома членами апеляційного суду; в) Верховний суд США — щодо окружних і апеляційних судів, а також вищих судів штатів. Як правило, скарги на рішення федеральних окружних судів розглядаються лише після того, як справу вже було розглянуто в федеральному апеляційному суді. Рішення Верховного суду США остаточне й може бути переглянуте й скасоване в результаті будь-якого політичного заходу, здійсненого конгресом США, або в результаті зміни Конституції США.

В США поширена доктрина, згідно з якою основним завданням федерального Верховного суду є не виправлення помилок, допущених іншими судами при розгляді конкретних справ, а забезпечення однакового застосування федеральних законів і єдності судової практики. Тому конкретні справи він розглядає лише тоді, коли у зв'язку з цим виникають питання, які мають принципове значення для судової практики.

Закон передбачає три процедури надходження справ до Верховного суду як вищої федеральної апеляційної інстанції: “в порядку апеляції”, “в порядку витребування”, “за посвідченням”.

“У порядку апеляції” надходять справи за скаргами на такі рішення нижчестоящих федеральних судів і верховних судів штатів, у яких зачіпається питання про відповідність федерального закону штату Конституції США. При цьому справа, яка приймається “в порядку апеляції”, має містити “суттєве федеральне питання”.

“У порядку витребування” Верховний суд приймає справи з нижчестоящих судів після розгляду петиції заінтересованої сторони, яка вважає, що в результаті застосування закону в оскарженій справі її конституційні права істотно порушені. “В порядку витребування” суд приймає справи за власним розсудом, за наявності “особливих і важливих підстав”.

“За посвідченням” до Верховного суду надходять справи з апеляційних судів США, які, звертаючись до цієї процесуальної форми, намагаються тим самим з’ясувати думку вищого суду країни з будь-якого правового питання, яке виникає під час розгляду конкретної справи.

Незважаючи на техніко-юридичні відмінності процедур надходження справ до Верховного суду, його апеляційна юрисдикція має дискреційний характер, тобто фактично справа будь-якої категорії приймається ним за своїм розсудом. Завдання апелянта — спробувати переконати вищий федеральний суд не стільки в тому, що нижчестояща судова інстанція винесла помилкове рішення, скільки в тому, що справа справді зачіпає “федеральне питання принципового значення”.

Щороку до Верховного суду США надходить близько 2000 справ усіх видів, але розглядається ним лише 14 відсотків і виносяться рішення лише із 100—120 справ. У більшості випадків цей суд вважає, що за своїм значенням справа не заслуговує на його втручання, й обмежуються відповідною заявою про це¹.

Рішення у Верховному суді приймається більшістю голосів. При розгляді справи мають бути присутніми не менше шести членів суду. Для прийняття рішення необхідна більшість у чотири голоси. Якщо голоси розділилися порівну, може бути призначений новий розгляд справи у Верховному суді або залишене в силі оскаржене рішення. Результати голосування заносяться до спеціальної книги.

У нескладних справах голова суду або за його дорученням один із членів Верховного суду коротко викладає суть прийнятого рішення. В складних справах одному з членів суду доручається викласти з детальним обґрунтуванням думку більшості. Проект цієї думки узгоджується з усіма членами суду, а потім затверджується шляхом голосування. Судді, які погоджуються з висновками, але

---

¹ Див.: Давид Р. Основные правовые системы современности. — М., 1988. — С. 358.

не погоджуються з обґрунтуванням рішення, можуть викласти свою додаткову думку, а судді, які залишилися в меншості, мають право викласти особливу думку з детальною аргументацією. Рішення і думки систематизуються, друкуються в збірнику рішень Верховного суду США і є одним із джерел права для всіх судів країни.

Засуджений може не пізніше ніж через 10 днів після того, як в офіційних документах кримінальної справи будуть зареєстровані оскаржений вирок чи інше оскаржене рішення суду, подати апеляцію (або так зване повідомлення про апеляцію, яке зупиняє перебіг строку подання детальної апеляційної скарги) на вердикт присяжних і резолюцію суду, якими він визнаний винним, або на вирок суду на тій підставі, що він незаконний або занадто суворий, або на те й інше водночас. Він може скаржитися також на те, що суд допустив процесуальні порушення, які обмежили його права й призвели до неправильного рішення.

Думка скаржника має бути підтверджена посиланням на відповідні документи кримінальної справи. Це може бути здійснено в формі викладення змісту документа або в формі доданої до скарги копії такого документа. На підтримку своєї думки скаржник може посилатися на судову практику, тобто на прецеденти, які для нього сприятливі.

За законодавством штатів строк подачі апеляційних скарг коливається в широких межах — від кількох днів в одних штатах до кількох місяців в інших.

Представник обвинувачення згідно з федеральними правилами апеляційної процедури може подати апеляційну скаргу протягом 30 днів з моменту офіційної реєстрації оскарженого вироку або судового рішення. Апеляція може бути поданою на вирок суду на тій підставі, що він незаконний, а також на неправильні постанови й вказівки суду з питань права, які суперечать інтересам обвинувачення.

Після подачі скарги суд визначає сторонам строк для підготовки до апеляційного розгляду. Як правило, він становить кілька місяців унаслідок завантаженості апе-

ляційних судів. За цей строк один із суддів, який розглядатиме апеляційну скаргу (їх повинно бути не менше трьох), вивчає матеріали справи, а також аргументи сторін і готує коротку довідку, з якою можуть ознайомитися інші судді й сторони.

Розгляд апеляційної скарги починається, як правило, з того, що судді вислуховують усні аргументи сторін: насамперед апелянта, а потім іншу сторону. Після з'ясування обставин, які цікавлять суддів, відбувається закрита нарада суддів, і за апеляційною скаргою приймається рішення. Прийняті суддями рішення та обґрунтування цих рішень публікуються в збірниках рішень апеляційних судів і стають не лише обов'язковими щодо кожної з розглянутих справ, а й слугують керівництвом для судів першої інстанції та підставою для майбутніх рішень апеляційних судів.

Якщо оскаржено вердикт про засудження, апеляційна інстанція може скасувати, змінити або залишити його в силі. При його скасуванні втрачає силу й вирок.

Вердикт не підлягає скасуванню, якщо апеляційна інстанція, розглянувши подані документи, не прийде до висновку, що була допущена така помилка, яка завдала шкоди суттєвим правам апелянта.

Апеляційна інстанція може скасувати вердикт і направити справу на новий розгляд. Перегляд справи, як правило, відбувається в тому ж суді, на рішення якого подана скарга, й так, нібито раніше не було ніякого розгляду справи. При цьому підсудний може бути визнаний винним у будь-якому злочині, інкримінованому в обвинувальному акті або заяві про обвинувачення, незалежно від вердикту або визнання вини при попередньому розгляді справи.

Слід зауважити, що на федеральному рівні апеляційні суди обмежені в розгляді питання про обґрунтованість вердикту присяжних. Поправкою УП до Конституції США, в якій, зокрема, зазначено, що "факт, розглянутий присяжними, не повинен переглядатися будь-яким судом Сполучених Штатів, інакше як на підставі положень загального права". Тому можна вважати, що апе-

ляційні суди розглядають помилки головним чином у сфері права. До них належать, наприклад, помилки, допущені суддею першої інстанції, який прийняв неправильне рішення про допуск чи виключення доказів, неправильно інструктував присяжних, виявив упередженість у веденні процесу та ін.

У разі оскарження підсудним вироку на тій підставі, що він незаконний, апеляційна інстанція мусить виправити вирок і привести його у відповідність з вердиктом або резолюцією судді про визнання винним, якщо був постановлений незаконний вирок за правомірним вердиктом, або визнання винності судом. У цьому випадку новий вирок може бути суворішим, ніж перший.

При оскарженні засудженим вироку на тій підставі, що він занадто суворий, апеляційна інстанція має право зменшити розмір або строк призначеного покарання, якщо воно перевищує те, яке слід було б призначити за обставинами справи.

Якщо вирок оскаржений представником обвинувачення на тій підставі, що він незаконний, апеляційна інстанція може залишити вирок у силі або так виправити його, щоб він відповідав вердикту або резолюції про визнання вини підсудного.

Апеляційна інстанція може відхилити скаргу, якщо засуджений, відпущений до її розгляду на волю під заставу, порушить своє зобов'язання належним чином підтримувати скаргу. Скарга може бути відхиленою і в тому випадку, коли апелянт не підтримує її так, як цього вимагають правила суду. При цьому слід зауважити, що апеляційні суди в США мають право встановлювати свої правила, які регулюють порядок подання та розгляду апеляційних скарг.

Крім власне апеляції, законодавство майже всіх штатів і федеральне законодавство передбачають можливість так званого побічного оскарження вироку засудженим. Серед таких побічних засобів найчастіше використовується процедура "Хабеас корпус" і перегляд справ за нововиявленими обставинами. Але й після побічного оскарження вироку та затвердження його судом штату

можливе апелювання до федерального суду, якщо в ході процесу виникло в справі "федеральне питання".

Процедура "Хабеас корпус" передбачає розгляд скарги і видання судового наказу про захист недоторканності особи від неправомірного арешту. Особа, яка перебуває під вартою, фактично виявляється змушеною доводити неправомірність свого арешту, хоч теоретично передбачається, що працівники поліції мусять довести правомірність арешту. Але вони звільняються від такого доказування, спираючись на документ, який підтверджує правомірність арешту, в даному випадку вирок суду.

Суд, до якого подана скарга, має вивчити матеріали кримінальної справи й вирішити, чи є перебування під вартою законним. Ніяких формальних обмежень у строках подання скарги за процедурою "Хабеас корпус" не існує, клопотання про одержання наказу належить подавати до федерального окружного суду.

Установлення судом незаконності чи необґрунтованості перебування засудженого під вартою має своїм наслідком видання судового наказу про звільнення скаржника як позбавленого волі з порушенням закону. Наказ має виконуватися негайно.

Розглянувши петицію про видання судового наказу про звільнення, федеральний суддя має право повернути справу до суду штату для нового процесу або звільнити засудженого залежно від того, яку помилку було зроблено в процесі, за яким був винесений вирок, і які докази ще є в розпорядженні обвинувальної влади. Однак будь-яке рішення судді може бути, в свою чергу, апелюване до федерального суду вищої інстанції.

Не обмежене строками також подання петиції про **перегляд вироку за нововиявленими обставинами**. Звичайно, ці обставини мають бути настільки важливими, що якби вони були відомі в ході судового розгляду справи, обвинувальний вирок не був би винесений. Петиція подається до суду, котрий виніс вирок. Якщо прохання засудженого про перегляд справи задовольняється, попередній вирок скасовується й відбувається новий судовий розгляд з урахуванням нововиявлених обставин.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

УКРАЇНА

1. На яких стадіях відбувається перегляд судових рішень?
2. Що таке касаційне провадження?
3. Які основні риси касаційного провадження та в чому їхня суть?
4. Хто є суб'єктом оскарження чи опротестування вироку в касаційному порядку?
5. Який порядок оскарження й опротестування вироків?
6. Хто і в якому порядку вправі відкликати касаційну скаргу чи подання?
7. Який порядок розгляду справи в касаційній інстанції?
8. Які рішення вправі прийняти касаційна інстанція?
9. В чому полягає суть правила про недопустимість "повернення до гіршого" при касаційному розгляді справи?
10. Які підстави до скасування або зміни вироку?
11. Які порушення кримінально-процесуального закону визнаються істотними?
12. Який зміст касаційної ухвали?
13. Який порядок звернення касаційної ухвали до виконання?
14. В чому полягає суть і які завдання стадії перегляду в порядку нагляду рішень суду, що набрали законної сили?
15. В чому полягає відмінність між стадіями касаційного та наглядного провадження?
16. Який порядок розгляду справи в порядку нагляду?
17. Які рішення вправі прийняти наглядна інстанція?
18. В чому проявляється дія заборони "повернення до гіршого" в наглядному провадженні?
19. Які межі прав суду наглядної інстанції?
20. Що слід розуміти під нововиявленими обставинами?
21. Які приводи й підстави для відновлення провадження за нововиявленими обставинами?
22. Хто має право призначити розслідування нововиявлених обставин і хто проводить це розслідування?

23. Які дії та рішення прокурора після розслідування нововиявлених обставин?
24. Які суди і в якому порядку переглядають справи за нововиявленими обставинами?
25. Які рішення може прийняти суд, розглянувши справу за протестом прокурора?
26. Які строки відновлення кримінальних справ за нововиявленими обставинами?

ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

27. Які є форми перегляду рішень суду в німецькому кримінальному процесі?
28. Хто і в який строк може оскаржити рішення суду?
29. Який порядок подачі та розгляду апеляції в суді?
30. Який порядок подачі ревізійної скарги та розгляду її в суді?
31. Що таке абсолютні ревізійні підстави?
32. Які підстави для відновлення провадження в інтересах і не в інтересах засудженого?
33. В яких випадках можливе виправдання засудженого без нового судового розгляду?
34. Які ухвали суду не можуть бути оскаржені прокуратурою?

ФРАНЦІЯ

35. Які є форми оскарження вироків у французькому кримінальному процесі?
36. Вироки яких судів можуть бути оскаржені в апеляційному порядку?
37. Кому належить право на апеляцію?
38. Який порядок розгляду апеляційних скарг?
39. Які права має апеляційний суд?
40. Вироки яких судів можуть бути оскаржені в касаційному порядку?
41. Який порядок подачі касаційної скарги?
42. Хто звільняється від внесення застави за подання касаційної скарги?
43. Який порядок розгляду справ у касаційному суді?
44. Які права має касаційний суд?
45. Що таке касація в інтересах закону?

46. Що таке клопотання про ревізію?
47. Кому належить право клопотання про ревізію?
48. Хто має право на відшкодування збитків, заподіяних необгрунтованим засудженням?
49. В яких випадках відшкодування збитків здійснюється за рахунок держави?

АНГЛІЯ

50. Які види апеляції відомі англійському кримінальному процесу?
51. Які строки подання апеляції?
52. В яких випадках допускаються нові докази в Апеляційний суд?
53. Які права має Апеляційний суд?
54. В яких випадках обвинувач або обвинувачений можуть звернутися до Палати лордів?
55. Який порядок подання апеляції на рішення судів сумарної юрисдикції?
56. Який порядок подання апеляції до Суду Корони?
57. Які права має Суд Корони?
58. Як оскаржується апеляційне рішення Суду Корони до Відділення королівської лави Високого суду?
59. Який порядок подання апеляції до Палати лордів?

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

60. Які є форми оскарження вироків у кримінальному процесі США?
61. Які є види апеляції?
62. Які суди штатів можуть переглядати апеляції?
63. Яка система федеральних апеляційних інстанцій у кримінальних справах?
64. В чому полягає процедура “у порядку апеляції”?
65. В чому полягає процедура “в порядку витребування”?
66. В чому полягає процедура “за посвідченням”?
67. Який порядок розгляду апеляційної скарги?
68. Які права має апеляційна інстанція?
69. В чому суть процедури “Хабеас корпус”?
70. Який порядок перегляду вироку за нововиявленими обставинами?

Нормативні матеріали

6.1. ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

ПРЕАМБУЛА

Беручи до уваги, що визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їхніх прав є основою свободи, справедливості та загального миру; і

беручи до уваги, що зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, й що створення такого світу, в якому люди матимуть свободу слова і переконань і будуть вільні від страху й нужди, проголошено як високе прагнення людей; і

беручи до уваги необхідність, щоб права людини охоронялися силою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії та гноблення; і

беручи до уваги необхідність сприяти розвиткові дружніх відносин між народами; і

беручи до уваги, що народи Об'єднаних Націй підтвердили в Статуті свою віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи та в рівноправність чоловіків і жінок та вирішили сприяти соціальному прогресові й поліпшенню умов життя при більшій свободі; і

беручи до уваги, що держави-члени зобов'язалися сприяти у співробітництві з Організацією Об'єднаних Націй загальній повазі й додержанню прав людини й основних свобод; і

беручи до уваги, що загальне розуміння характеру цих прав і свобод має величезне значення до повного виконання цього зобов'язання,

ГЕНЕРАЛЬНА АСАМБЛЕЯ ПРОГОЛОШУЄ ЦЮ

Загальну декларацію прав людини як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави, з тим щоб кожна людина і кожний орган суспільства, завжди маючи на увазі цю Декларацію, прагнули шляхом освіти сприяти поважанню цих прав і свобод і забезпеченню, шляхом національних і міжнародних прогресивних заходів, загального й ефективного визнання і здійснення їх як серед народів держав — членів Організації, так і серед народів територій, що перебувають під їхньою юрисдикцією.

Стаття 1

Всі люди народжуються вільними й рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти стосовно один одного в дусі братства.

Стаття 2

Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища.

Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядною або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті.

Стаття 3

Кожна людина має право на життя, на свободу й на особисту недоторканність.

Стаття 4

Ніхто не повинен бути в рабстві або у підневільному стані; рабство й работоргівля забороняються в усіх їх видах.

Стаття 5

Ніхто не повинен зазнати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання.

Стаття 6

Кожна людина, хоч би де вона перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності.

Стаття 7

Всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації.

Стаття 8

Кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй Конституцією або законом.

Стаття 9

Ніхто не може зазнати безпідставного арешту, затримання або вигнання.

Стаття 10

Кожна людина, для визначення її прав та обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом.

Стаття 11

Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, за якого їй забезпечуються усі можливості для захисту.

Стаття 12

Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань.

Стаття 13

1. Кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання в межах кожної держави.

2. Кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну.

Стаття 14

Кожна людина має право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком.

Це право не може бути використане в разі переслідування, яке в дійсності, ґрунтується на вчиненні неполітичного злочину, або діяння, що суперечить цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 15

1. Кожна людина має право на громадянство.

2. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства або права змінити своє громадянство.

Стаття 16

1. Чоловіки й жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії одружуватися і засновувати сім'ю. Вони користуються однаковими правами щодо одруження під час шлюбу та під час його розірвання.

2. Шлюб може укладатися тільки за вільної і повної згоди сторін, що одружуються.

3. Сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства та держави.

Стаття 17

1. Кожна людина має право володіти майном як одноособове, так і разом з іншими.

2. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна.

Стаття 18

Кожна людина має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання й свободу, сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, прилюдним або приватним порядком, в ученні, богослужінні й виконанні релігійних та ритуальних обрядів.

Стаття 19

Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами й незалежно від державних кордонів.

Стаття 20

1. Кожна людина має право на свободу мирних зборів та асоціацій.

2. Ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації.

Стаття 21

1. Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників.

2. Кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні.

3. Воля народу має бути основою влади уряду; ця воля має виявлятися в періодичних і нефальсифікованих виборах, які мають проводитися при загальному й рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування.

Стаття 22

Кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності й для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури й ресурсів кожної держави.

Стаття 23

1. Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливий й сприятливий умови праці та на захист від безробіття.

2. Кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю.

3. Кожний працюючий має право на справедливий й задовільний винагороду, яка забезпечує гідне людини існування, її самої та її сім'ї і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення.

4. Кожна людина має право створювати професійні спілки та входити до професійних спілок для захисту своїх інтересів.

Стаття 24

Кожна людина має право на відпочинок і дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та на оплачувану періодичну відпустку.

Стаття 25

1. Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдівства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини.

2. Материнство й дитинство дають право на особливе піклування і допомогу. Всі діти, народжені в шлюбі або поза шлюбом, мають користуватися однаковим соціальним захистом.

Стаття 26

1. Кожна людина має право на освіту. Освіта має бути безплатною, хоча б початкова й загальна. Початкова освіта має бути обов'язковою. Технічна й професійна освіта має бути загальнодоступною, а вища освіта — однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного.

2. Освіта має бути спрямованою на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини й основних свобод. Освіта має сприяти взаєморозумінню, терпимості й дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами й має сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй щодо підтримання миру.

3. Батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей.

Стаття 27

1. Кожна людина має право брати участь у культурному житті суспільства, втішатися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі й користуватися його благами.

2. Кожна людина має право на захист її моральних і матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких вона є.

Стаття 28

Кожна людина має право на соціальний і міжнародний порядок, за якого права й свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені.

Стаття 29

1. Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи.

2. При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина має зазнавати тільки такі обмеження, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку й загального добробуту в демократичному суспільстві.

3. Здійснення цих прав і свобод ні в якому разі не може суперечити цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 30

Ніщо в цій Декларації не може бути витлумачено як надання будь-якій державі, групі осіб або окремим особам права займатися будь-якою діяльністю або вчиняти дії, спрямовані на знищення прав і свобод, викладених у цій Декларації.

Док. ООН А(РЕ5) 217 А

6.2. МІЖНАРОДНИЙ ПАКТ ПРО ГРОМАДЯНСЬКІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПРАВА

Держави, які беруть участь у цьому Пакті,

беручи до уваги, що, відповідно до принципів, проголошених Статутом Організації Об'єднаних Націй, визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї, та рівних і невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості і загального миру,

визнаючи, що ці права впливають з властивої людській особі гідності,

визнаючи, що згідно із Загальною декларацією прав людини ідеал вільної людської особи, яка користується громадянською і політичною свободою і свободою від страху та нужди, можна здійснити, тільки якщо будуть створені такі умови, за яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними й культурними правами, так само, як і своїми громадянськими та політичними правами,

беручи до уваги, що за Статутом Організації Об'єднаних Націй держави зобов'язані заохочувати загальне поважання і додержання прав і свобод людини,

беручи до уваги, що кожна окрема людина, маючи обов'язки щодо інших людей і того колективу, до якого вона належить, повинна добиватися заохочення і додержання прав, визнаних у цьому Пакті,

погоджуються про такі статті:

ЧАСТИНА I

Стаття 1

1. Всі народи мають право на самовизначення. На підставі цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток.

2. Всі народи для досягнення своїх цілей можуть вільно розпоряджатися своїми природними багатствами й ресурсами без шкоди для будь-яких зобов'язань, що випливають з міжнародного економічного співробітництва, ґрунтованого на принципі взаємної вигоди, та з міжнародного права. Жоден народ ні в якому разі не може бути позбавлений належних йому засобів існування.

3. Всі держави, які беруть участь у цьому Пакті, в тому числі ті, що несуть відповідальність за управління несамоверхніми й підопічними територіями, повинні, відповідно до положень Статуту Організації Об'єднаних Націй, заохочувати здійснення права на самовизначення і поважати це право.

ЧАСТИНА II

Стаття 2

1. Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується поважати й забезпечувати всім перебуваючим у межах її території та під її юрисдикцією особам права, визнані в цьому Пакті, без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини.

2. Якщо це все не передбачене існуючими законодавчими чи іншими засобами, кожна держава — учасниця цього Пакту зобов'язується здійснити необхідні заходи відповідно до своїх конституційних процедур і положень цього Пакту для вжиття таких законодавчих або інших

заходів, які можуть виявитися необхідними для здійснення прав, визнаних у цьому Пакті.

3. Кожна держава, яка бере участь в цьому Пакті, зобов'язується:

а) забезпечити кожній особі, права й свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення вчинене особами, що діяли як особи офіційні;

б) забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалося компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими властями або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, й розвивати можливості судового захисту;

в) забезпечити застосування компетентними властями засобів правового захисту, коли вони надаються.

Стаття 3

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма громадянськими й політичними правами, передбаченими в цьому Пакті.

Стаття 4

1. Під час надзвичайного становища в державі, за якого життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави — учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки такою мірою, якою це диктується гостротою становища, за умови, що такі заходи не є несумісними з іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження.

2. Це положення не може бути підставою для якихось відступів від статей 6, 7, 8 (пункти 1 і 2), 11, 15, 16 і 18.

3. Будь-яка держава, що бере участь в цьому Пакті й використовує право відступу, повинна негайно інформувати інші держави, що беруть участь в цьому Пакті,

за посередництвом Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про положення, від яких вона відступила, й про причини, що спонукали до такого рішення. Має бути також зроблено повідомлення через того ж посередника про дату, коли вона припиняє такий відступ.

Стаття 5

1. Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як таке, що означає, ніби якась держава, якась група чи якась особа має право займатися будь-якою діяльністю або чинити будь-які дії, спрямовані на знищення яких-небудь прав чи свобод, визнаних у цьому Пакті, або на обмеження їх більшою мірою ніж передбачається в цьому Пакті.

2. Ніяке обмеження чи приниження будь-яких основних прав людини, визнаних або існуючих у якій-небудь державі — учасниці цього Пакту на підставі закону, конвенцій, правил чи звичаїв, не допускається під тим приводом, що в цьому Пакті не визнаються такі права або що в ньому вони визнаються в меншому обсязі.

ЧАСТИНА III

Стаття 6

1. Право на життя є невід'ємним правом кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя.

2. В країнах, які не скасували смертної кари, смертні вироки можуть виноситися тільки за найтяжчі злочини відповідно до закону, який діяв на час вчинення злочину і який не суперечить постановам цього Пакту і Конвенції про запобігання злочиніві геноциду й покарання за нього. Це покарання може бути здійснене тільки на виконання остаточного вироку, винесеного компетентним судом.

3. Коли позбавлення життя становить злочин геноциду, слід мати на увазі, що ніщо в цій статті не дає державам — учасницям цього Пакту права яким би то не було шляхом відступати від будь-яких зобов'язань, прий-

нятих згідно з постановами Конвенції про запобігання злочинів геноциду й покарання за нього.

4. Кожен, кого засуджено до смертної кари, має право просити про помилування чи про пом'якшення вироку. Амністія, помилування або заміна смертного вироку можуть бути даровані в усіх випадках.

5. Смертний вирок не виноситься за злочини, вчинені особами, віком до вісімнадцяти років, і не виконується щодо вагітних жінок.

6. Ніщо в цій статті не може бути підставою для відстрочення або недопущення скасування смертної кари будь-якою державою — учасницею цього Пакту.

Стаття 7

Ніхто не може бути підданий катуванню чи жорсткому, нелюдському або принижуючому гідність поведженню чи покаранню. Зокрема, жодна особа не може бути без її вільної згоди піддана медичним чи науковим досліддам.

Стаття 8

1. Нікого не можна тримати в рабстві: рабство й работоргівля забороняються в усіх її видах.

2. Нікого не можна тримати в підневільному стані:

а) нікого не можуть приневолювати до примусової чи обов'язкової праці;

б) в тих країнах, де у вигляді покарання за злочин може призначитися позбавлення волі, пов'язане з каторжними роботами, пункт 3 (а) не вважається перешкодою для виконання каторжних робіт за вироком компетентного суду, що призначив таке покарання;

в) терміном "примусова чи обов'язкова праця" в цьому пункті не охоплюється:

I) будь-яка, не згадана в підпункті (в) робота чи служба, котру, як правило, повинна виконувати особа, що перебуває в ув'язненні на підставі законного розпорядження суду, або особа, умовно звільнена від такого ув'язнення;

II) будь-яка служба військового характеру, а в тих країнах, де визнається відмовлення від військової

служби з політичних чи релігійно-етичних мотивів, будь-яка служба, передбачена законом для осіб, що відмовляються від військової служби з таких мотивів;

III) будь-яка служба обов'язкова у випадках надзвичайного становища або лиха, що загрожують життю чи благополуччю населення;

IV) будь-яка робота чи служба, що входять до звичайних громадських обов'язків.

Стаття 9

1. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути піддано свавільному арешту чи триманню під вартою. Нікого не може бути позбавлено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлено законом.

2. Кожному заарештованому повідомляються, при арешті причини арешту й у терміновому порядку повідомляється будь-яке пред'явлене йому обвинувачення.

3. Кожна заарештована або затримана за кримінальним обвинуваченням особа в терміновому порядку доставляється до судді чи до іншої службової особи, якій належить за законом право здійснювати судову владу, й має право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення. Тримання під вартою осіб, які чекають судового розгляду, не є загальним правилом, але звільнення може ставитись у залежність від подання гарантій явки на суд, явки на судовий розгляд у будь-якій іншій його стадії і, в разі необхідності, явки для виконання вироку.

4. Кожному, хто позбавлений волі внаслідок арешту чи тримання під вартою, належить право на розгляд його справи в суді, щоб цей суд міг невідкладно винести постанову щодо законності його тримання і розпорядитись про його звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто був жертвою незаконного арешту чи тримання під вартою, має право на компенсацію, якій надано позовної сили.

Стаття 10

1. Всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і поважання гідності, властивої людській особі.

2. а) Обвинувачені у випадках, коли немає виняткових обставин, поміщаються окремо від засуджених, і їм надається окремий режим, що відповідає їхньому статусу незасуджених осіб;

б) обвинувачені неповнолітні відокремлюються від повнолітніх і в найкоротший строк доставляються до суду для винесення рішення.

3. Пенітенціарною системою передбачається режим для ув'язнених, істотною метою якого є їх виправлення і соціальне перевиховання. Неповнолітні правопорушники відокремлюються від повнолітніх і їм надається режим, що відповідає їхньому віку та статусу.

Стаття 11

Ніхто не може бути позбавлений волі на тій лише підставі, що він не в змозі виконати якесь договірне зобов'язання.

Стаття 12

1. Кожному, хто законно перебуває на території будь-якої держави, належить, у межах цієї території, право на вільне пересування і свободу вибору місця проживання.

2. Кожна людина має право покидати будь-яку країну, в тому числі свою власну.

3. Згадані вище права не можуть бути об'єктом ніяких обмежень, крім тих, які передбачено законом, які є необхідними для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення або прав та свобод інших і є сумісними з іншими правами, визначеними в цьому Пакті.

4. Ніхто не може бути свавільно позбавлений права на в'їзд у свою власну країну.

Стаття 13

Іноземець, що законно перебуває на території будь-якої держави — учасниці цього Пакту, може бути висланий тільки на виконання рішення, винесеного відповідно до закону, і, якщо імперативні міркування державної безпеки не вимагають іншого, має право на подання доводів проти свого вислання, на перегляд своєї справи компетентною властю чи особою або особами, спеціально призначеними компетентною властю, і на те, щоб бути представленим для цієї мети перед цією властю, особою чи особами.

Стаття 14

1. Всі особи є рівними перед судами і трибуналами. Кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, або при визначенні його прав та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. Преса і публіка можуть не допускатися на весь судовий розгляд або частину його з міркувань моралі, громадського порядку чи державної безпеки в демократичному суспільстві, або коли того вимагають інтереси приватного життя сторін, або тією мірою, якою це, на думку суду, є вкрай необхідним, за особливих обставин, коли публічність порушувала б інтереси правосуддя; однак будь-яка судова постанова в кримінальній або цивільній справі має бути публічною, за винятком тих випадків, коли інтереси неповнолітніх вимагають іншого чи коли справа стосується матримоніальних спорів або опіки над дітьми.

2. Кожен обвинувачений у кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно з законом.

3. Кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення як мінімум на такі гарантії на основі цілковитої рівності:

а) бути терміново й докладно повідомленим мовою,

яку він розуміє, про характер і підстави пред'явленого йому обвинувачення;

б) мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту й спілкуватися з обраним самим ним захисником;

в) бути судженим без невиправданої затримки;

г) бути судженим в його присутності й захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним захисника; якщо він не має захисника, бути повідомленим про це право і мати призначеного йому захисника в будь-якому разі, коли інтереси правосуддя того вимагають, безплатно для нього в кожному такому випадку, коли у нього немає достатньо коштів для оплати цього захисника;

д) допитувати свідків, які дають проти нього показання, або мати право на те, щоб цих свідків було допитано, й мати право на виклик і допит його свідків на тих самих умовах, які існують для свідків, що дають показання проти нього;

е) користуватися безплатною допомогою перекладача, якщо він не розуміє мови, використовуваної в суді, або не говорить цією мовою;

є) не бути приневоленим до дачі свідчень проти самого себе чи до визнання себе винним.

4. Щодо неповнолітніх процес має бути таким, щоб враховувалися їх вік і бажання сприяти їх перевихованню.

5. Кожен, кого засуджено за будь-який злочин, має право на те, щоб його засудження і вирок були переглянуті вищестоящою судовою інстанцією згідно з законом.

6. Коли будь-яку особу остаточною рішенням було засуджено за кримінальний злочин і коли винесений їй вирок був потім скасований або їй було дароване помилування на тій підставі, що якась нова чи нововиявлена обставина незаперечно доводить наявність судової помилки, то ця особа, котра зазнала покарання в результаті такого засудження, одержує компенсацію згідно з законом, коли не буде доведено, що зазначена невідома

обставина не була свого часу виявлена виключно або частково з її вини.

7. Ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону й кримінально-процесуального права кожної країни.

Стаття 15

1. Ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні будь-якого кримінального злочину внаслідок якоїсь дії чи упушення, що, згідно з діючим на момент його вчинення внутрідержавним законодавством або міжнародним правом, не були кримінальним злочином. Так само не може призначатися більш тяжке покарання, ніж те, що підлягало застосуванню на момент вчинення кримінального злочину. Якщо після вчинення злочину законом встановлюється більш легке покарання, дія цього закону поширюється на даного злочинця.

2. Ніщо в цій статті не перешкоджає відданню під суд і покаранню будь-якої особи за будь-яке діяння чи упушення, що на момент вчинення були кримінальним злочином згідно з загальними принципами права, визаними міжнародним товариством.

Стаття 16

Кожна людина, хоч би де вона перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності.

Стаття 17

1. Ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте й сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його життя або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію.

2. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання чи таких посягань.

Стаття 18

1. Кожна людина має право на свободу думки, совісті та релігії. Це право включає свободу мати чи приймати

релігію або переконання як одноосібне, так і спільно з іншими, публічно чи приватно, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальних обрядів та вчень.

2. Ніхто не може зазнавати примусу, що принижує його свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір.

3. Свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише обмеженням, які встановлено законом і які є необхідними для охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я і моралі, так само, як і основних прав та свобод інших осіб.

4. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу батьків і у відповідних випадках — законних опікунів, забезпечувати релігійне й моральне виховання своїх дітей відповідно до своїх власних переконань.

Стаття 19

1. Кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів.

2. Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати й поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір.

3. Користування передбаченими в пункті 2 цієї статті правами накладає особливі обов'язки й особливу відповідальність. Воно може бути, отже, пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними:

а) для поважання прав і репутації інших осіб;

в) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення.

Стаття 20

1. Будь-яка пропаганда війни повинна бути заборонена законом.

2. Будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання

до дискримінації, ворожнечі або насильства, має бути заборонений законом.

Стаття 21

Визнається право на мирні збори. Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які накладаються відповідно до закону і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб.

Стаття 22

1. Кожна людина має право на свободу асоціації з іншими, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які передбачаються законом і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи громадської безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень користування цим правом для осіб, що входять до складу збройних сил і поліції.

3. Ніщо в цій статті не дає права державам, які беруть участь у Конвенції Міжнародної організації праці 1948 року щодо свободи асоціацій і захисту прав на організацію, приймати законодавчі акти на шкоду гарантіям, передбаченим у зазначеній Конвенції, або застосувати закон так, щоб завдавалося шкоди цим гарантіям.

Стаття 23

1. Сім'я є природним і основним осередком суспільства й має право на захист з боку суспільства й держави.

2. За чоловіками й жінками, які досягли шлюбного віку, визнається право на одруження і право засновувати сім'ю.

3. Жоден шлюб не може бути укладений без вільної і цілковитої згоди тих, котрі одружуються.

4. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, повинні вжити належних заходів для забезпечення рівності прав та обов'язків обох з подружжя, під час перебування в шлюбі й при його розірванні. В разі розірвання шлюбу має передбачатися необхідний захист усіх дітей.

Стаття 24

1. Кожна дитина без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або місця народження має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі, як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства й держави.

2. Кожна дитина має бути зареєстрована негайно після її народження і повинна мати ім'я.

3. Кожна дитина має право на набуття громадянства.

Стаття 25

Кожний громадянин повинен мати без будь-якої дискримінації, згаданої в статті 2, і без необґрунтованих обмежень право і можливість:

а) брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників;

б) голосувати й бути обраними на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального й рівного виборчого права за таємного голосування і забезпечують свободу волевиявлення виборців;

с) допускатися в своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби.

Стаття 26

Всі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону.

В цьому відношенні всякого роду дискримінація має бути заборонена законом, і закон має гарантувати всім особам рівний і ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: раса, колір шкіри, стать,

мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інші обставини.

Стаття 27

У тих країнах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншості, особам, які належать до таких меншостей, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою.

ЧАСТИНА IV

Стаття 28

1. Створюється Комітет з прав людини (іменований нижче в цьому Пакті — Комітет). Він складається з вісімнадцяти членів і виконує функції, передбачені нижче.

2. До складу Комітету входять особи, які є громадянами держав — учасниць цього Пакту й мають високі моральні якості та визнану компетентність у галузі прав людини, причому береться до уваги корисність участі кількох осіб, що мають юридичний досвід.

3. Члени Комітету обираються і працюють як такі.

Стаття 29

1. Члени Комітету обираються таємним голосуванням зі списку осіб, що відповідають вимогам, передбаченим у статті 28, і були висунуті для цієї мети державами — учасницями цього Пакту.

2. Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, може висунути не більше двох осіб. Ці особи повинні бути громадянами держави, що їх висуває.

3. Будь-яка особа має право на повторне висунення.

Стаття 30

1. Перші вибори проводяться не пізніше як через шість місяців з дня набрання чинності цим Пактом.

2. Принаймні за чотири місяці до дня кожних виборів до Комітету, крім виборів для заповнення тих вакансій, про відкриття яких оголошується відповідно до стат-

ті 34, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй звертається з письмовим запрошенням до держав — учасниць цього пакту подати протягом трьох місяців кандидатури в члени Комітету.

3. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй складає в алфавітному порядку список усіх висунутих таким чином осіб із зазначенням держав — учасниць цього Пакту, які висунули даних осіб, і подає цей список державам, що беруть участь у цьому Пакті, не пізніше як за місяць до дати проведення кожних виборів.

4. Обрання членів Комітету проводиться на засіданні держав — учасниць цього Пакту, яке скликає Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй у центральних установах Організації Об'єднаних Націй. На цьому засіданні, для якого кворумом є присутність двох третин держав — учасниць цього Пакту, обраними до Комітету є ті особи, кандидатури яких дістають найбільше голосів та абсолютну більшість голосів присутніх і голосуючих представників держав-учасниць.

Стаття 31

1. До Комітету не може входити більше як по одному громадянину однієї держави.

2. При виборах до Комітету береться до уваги справедливий географічний розподіл членів і представництво різних форм цивілізації та основних правових систем.

Стаття 32

1. Члени Комітету обираються на чотирирічний строк. Вони мають право бути переобраними за повторного висунення їхніх кандидатур. Однак строк повноважень дев'яти з тих членів, яких обрано на перших виборах, минає в кінці дворічного періоду; негайно після перших виборів імена цих дев'яти членів визначає за жеребом голова засідання, про що згадується в пункті 4 статті 30.

2. По закінченні повноважень вибори проводяться відповідно до попередніх статей даної частини цього Пакту.

Стаття 33

1. Якщо, на одностайну думку інших членів, якийсь член Комітету припинив виконання своїх функцій з будь-яких причин, крім тимчасової відсутності, Голова Комітету повідомляє Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, який оголошує це місце вакантним з дня смерті члена Комітету або з того дня, коли вихід у відставку стає дійсним.

Стаття 34

1. Коли оголошується відкриття вакансії відповідно до статті 33 і коли строк повноважень члена, що його має бути замінено, не закінчується протягом шести місяців після оголошення цієї вакансії. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє про це кожна державу — учасницю цього Пакту, яка може протягом двох місяців подати відповідно до статті 29 кандидатуру для заповнення цієї вакансії.

2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй складає в алфавітному порядку список висунутих таким чином осіб і подає цей список державам, які беруть участь у цьому Пакті. Вибори для заповнення вакансії проводяться потім згідно з відповідними положеннями даної частини цього Пакту.

3. Член Комітету, обраний для зайняття вакансії, оголошеної відповідно до ст. 33, займає посаду протягом решти частини строку повноважень члена, який звільнив місце в Комітеті, згідно з положеннями зазначеної статті.

Стаття 35

Члени Комітету одержують затверджену Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй винагороду з коштів Організації Об'єднаних Націй у порядку й на умовах, встановлюваних Генеральною Асамблеєю з урахуванням важливості обов'язків Комітету.

Стаття 36

Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй надає необхідний персонал і матеріальні засоби для

ефективного здійснення функцій Комітету відповідно до цього Пакту.

Стаття 37

1. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй скликає перше засідання Комітету в центральних установах Організації Об'єднаних Націй.

2. Після свого першого засідання Комітет збирається в центральних установах Організації Об'єднаних Націй або у Відділенні Організації Об'єднаних Націй у Женеві.

Стаття 38

Кожний член Комітету до того, як почати виконання своїх обов'язків, робить урочисту заяву на відкритому засіданні Комітету про те, що здійснюватиме свої функції безсторонньо й сумлінно.

Стаття 39

1. Комітет обирає своїх службових осіб на дворічний строк. Вони можуть бути переобрані.

2. Комітет встановлює свої власні правила процедури, але ці правила мають, зокрема, передбачати, що:

а) дванадцять членів Комітету утворюють кворум;

в) постанови Комітету приймаються більшістю голосів присутніх членів.

Стаття 40

1. Держави, які беруть участь в цьому Пакті, зобов'язуються подавати доповіді про здійснені ними заходів для втілення у життя прав, визнаних у цьому Пакті, й про прогрес, досягнутий у використанні цих прав:

а) протягом одного року після набрання чинності цим Пактом щодо відповідних держав-учасниць;

б) після цього в усіх випадках, коли того зажадає Комітет.

2. Всі доповіді подаються Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй, який надсилає їх у Комітет для розгляду. В доповідях зазначаються фактори та утруднення, коли такі є, що впливають на втілення в життя цього Пакту.

3. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй після консультацій з Комітетом може надіслати заінтересованим спеціалізованим установам примірники тих частин доповідей, які можуть стосуватися сфери їх компетенції.

4. Комітет вивчає доповіді, подані державами, які беруть участь у цьому Пакті. Він надсилає державам-учасникам свої доповіді й такі зауваження загального порядку, які вважатиме доцільним. Комітет може також надіслати Економічній і соціальній раді ці зауваження разом з примірниками доповідей, одержаних ним від держав, які беруть участь у цьому Пакті.

5. Держави — учасниці цього Пакту можуть подавати до Комітету свої міркування щодо будь-яких зауважень, які можуть бути зроблені відповідно до пункту 4 цієї статті.

Стаття 41

1. Відповідно до цієї статті держава, яка бере участь у цьому Пакті, може в будь-який час заявити, що вона визнає компетенцію Комітету одержувати й розглядати повідомлення про те, що якась держава-учасниця твердить, нібито інша держава-учасниця не виконує своїх зобов'язань за цим Пактом. Повідомлення, передбачені цією статтею, можуть прийматися й розглядатися тільки в тому разі, коли її подала держава-учасниця, яка зробила заяву про визнання для себе компетенції цього Комітету. Комітет не приймає ніяких повідомлень, якщо вони стосуються держави-учасниці, яка не зробила такої заяви. Повідомлення, одержані згідно з цією статтею, розглядаються відповідно до такої процедури:

а) якщо якась держава — учасниця цього Пакту вважає, що інша держава-учасниця не втілює в життя постанов цього Пакту, вона може письмовим повідомленням довести свою думку до відома зазначеної держави-учасниці. Протягом трьох місяців після одержання цього повідомлення держава, яка одержала його, подає в письмовій формі ті державі, яка надіслала таке повідомлення, повідомлення про будь-яку іншу заяву з раціональними

щодо цього питання, де має бути зазначено, наскільки це можливо й доцільно, внутрішні процедури й заходи, яких було вжито, буде вжито або може бути вжито стосовно цього питання;

б) якщо питання не вирішено на задоволення обох заінтересованих держав-учасниць, протягом шести місяців після отримання державою першого повідомлення, будь-яка з держав має право передати це питання на розгляд у Комітет, повідомивши про це Комітет і другу державу;

в) Комітет розглядає передане йому питання тільки після того, як переконається, що відповідно до загально-визнаних принципів міжнародного права всі доступні внутрішні засоби було випробувано й вичерпано в даному разі. Це правило не діє в тих випадках, коли застосування цих засобів не виправдано затягується;

г) при розгляді повідомлень, передбачених цією статтею, Комітет проводить закриті засідання;

д) з додержанням постанов підпункту (в) Комітет надає свої добрі послуги заінтересованим державам-учасницям з метою дружнього вирішення питання на основі поважання прав людини та основних свобод, визнаних у цьому Пакті;

е) в будь-якому переданому на його розгляд питанні Комітет може звернутися до заінтересованих держав-учасниць, згаданих у підпункті (в), з проханням подати будь-яку інформацію, що стосується справи;

є) заінтересовані держави-учасниці, згадані в підпункті (б), мають право бути представленими при розгляді в Комітеті питання і робити заяви усно й (або) письмово;

ж) Комітет подає протягом дванадцяти місяців з дня одержання повідомлення відповідно до підпункту (б) доповідь:

I) якщо досягається вирішення в рамках постанов підпункту (д), Комітет обмежується в своїй доповіді коротким викладом фактів і досягнутого рішення;

II) якщо вирішення в рамках постанов підпункту (д) не досягнуто, Комітет обмежується в своїй доповіді коротким викладом фактів; письмові заяви й за-

пис усних заяв, що їх виклали заінтересовані держави-учасниці, додаються до доповіді.

У кожному питанні доповідь надсилається заінтересованим державам-учасницям.

2. Постанови цієї статті набирають чинності, коли десять держав, які беруть участь у цьому Пакті, зроблять заяву відповідно до пункту 1 цієї статті. Такі заяви депонуються державами-учасницями у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, який надсилає їх копії решті держав-учасниць. Останні можуть у будь-який час узяти заяву назад, повідомивши про це Генерального секретаря. Така дія не перешкоджає розглядові будь-якого питання, що є предметом повідомлення, вже переданого відповідно до цієї статті, ніякі подальші повідомлення будь-якої держави-учасниці не приймаються після одержання Генеральним секретарем повідомлення про взяття заяви назад, якщо заінтересована держава-учасниця не зробила нової заяви.

Стаття 42

1. а) Коли вирішення будь-якого питання, переданого Комітету відповідно до статті 41, не задовольняє заінтересованих держав-учасниць, Комітет може за їхньою попередньою згодою призначити спеціальну Погоджувальну комісію (далі — Комісія). Добрі послуги Комісії надаються заінтересованим державам-учасницям з метою полюбовного вирішення даного питання на основі додержання положень цього Пакту;

б) Комісія складається з п'яти осіб, прийнятних для заінтересованих держав-учасниць. Якщо заінтересовані держави-учасниці не досягнуть протягом трьох місяців згоди щодо всього складу або частини складу Комісії, то ті члени Комісії, про призначення яких не було досягнуто згоди, обираються шляхом таємного голосування більшістю в дві третини голосів Комітету зі складу його членів.

2. Члени Комісії як такі виконують свої обов'язки. Вони не повинні бути громадянами заінтересованих держав-учасниць або держави, що не бере участі в цьому

Пакті, чи держави-учасниці, яка не зробила заяви відповідно до статті 41.

3. Комісія обирає свого Голову і встановлює свої власні правила процедури.

4. Засідання Комісії звичайно проводяться в центральних установах Організації Об'єднаних Націй або у Відділенні Організації Об'єднаних Націй у Женеві. Однак вони можуть проводитися в інших місцях, які може визначити Комісія в консультації з Генеральним секретарем Організації Об'єднаних Націй і відповідними державами-учасницями.

5. Секретаріат, наданий відповідно до статті 36, також обслуговує комісії, що призначаються на підставі цієї статті.

6. Одержана й вивчена Комітетом інформація надається в розпорядження Комісії, та Комісія може звернутися до заінтересованих держав-учасниць з проханням подати будь-яку інформацію, що стосується справи.

7. Коли Комісія повністю розгляне питання, але в усякому разі не пізніше, ніж через дванадцять місяців після того, як їй було передано це питання, вона подає Голові Комітету доповідь для надіслання її заінтересованим державам-учасницям:

а) якщо Комісія не може завершити розгляд даного питання в межах дванадцяти місяців, вона обмежує свою доповідь коротким викладом про стан розгляду нею даного питання;

б) якщо досягається полюбовне вирішення даного питання на основі додержання прав людини, визнаних у цьому Пакті, Комісія обмежує свою доповідь коротким викладом фактів і досягнутого;

в) якщо рішення, зазначене в підпункті (б), не досягається, доповідь Комісії містить її висновки з усіх питань фактичного характеру, що стосуються спору між заінтересованими державами-учасницями, та її міркування про можливість полюбовного врегулювання його. Ця доповідь також містить письмові заяви й запис усних заяв, зроблених заінтересованими державами-учасницями;

г) якщо доповідь Комісії подається згідно з підпунктом (в), заінтересовані держави-учасниці протягом трьох місяців після одержання цієї доповіді повідомляють Голову Комітету про те, чи згодні вони зі змістом доповіді Комісії.

8. Постанови цієї статті не принижують обов'язків Комітету, передбачених у статті 41.

9. Заінтересовані держави-учасниці рівною мірою несуть усі витрати членів Комісії відповідно до кошторису, що надається Генеральним секретарем Організації Об'єднаних Націй.

10. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй має право оплачувати витрати членів Комісії, коли необхідно, до їх відшкодування заінтересованими державами-учасницями відповідно до пункту 9 цієї статті.

Стаття 43

Члени Комітету й спеціальних погоджувальних комісій, яких може бути призначено згідно зі статтею 42, мають право на пільги, привілеї та імунітети експертів, що посилаються Організацією Об'єднаних Націй у відрядження, як це передбачено у відповідних розділах Конвенції про привілеї та імунітети Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 44

Положення про здійснення цього Пакту застосовується без шкоди для процедур у галузі прав людини, визначених установчими актами й конвенціями Організації Об'єднаних Націй та спеціалізованих установ або відповідно до них, і не перешкоджають державам, які беруть участь у цьому Пакті, вдаватися до інших процедур вирішення спору на підставі діючих між ними загальних і спеціальних міжнародних угод.

Стаття 45

Комітет подає Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй через Економічну й соціальну раду щорічну доповідь про свою роботу.

ЧАСТИНА V

Стаття 46

Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як приниження значення постанов Статуту Організації Об'єднаних Націй і статутів спеціалізованих установ, що визначають відповідні обов'язки різних органів Організації Об'єднаних Націй і спеціалізованих установ щодо цих предметів, яких стосується цей Пакт.

Стаття 47

Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як ущемлення невід'ємного права всіх народів володіти й користуватися повною мірою й вільно своїми природними багатствами та ресурсами.

ЧАСТИНА VI

Стаття 48

1. Цей Пакт відкрито для підписання будь-якою державою — членом Організації Об'єднаних Націй або членом будь-якої з її спеціалізованих установ, будь-якою державою — учасницею Статуту Міжнародного Суду та будь-якою іншою державою, запрошеною Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй до участі в цьому Пакті.

2. Цей Пакт підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти депонуються у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.

3. Цей Пакт відкрито для приєднання будь-якої держави, зазначеної в пункті 1 цієї статті.

4. Приєднання здійснюється депонуванням документа про приєднання у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.

5. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє всі держави, які підписали цей Пакт або приєдналися до нього, про депонування кожної ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 49

1. Цей Пакт набирає чинності через три місяці з дня депонування у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй тридцять п'ятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

2. Для кожної держави, яка ратифікує цей Пакт або приєднується до нього після депонування тридцять п'ятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання, цей Пакт набирає чинності через три місяці з дня депонування її власної ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 50

Постанови цього Пакту поширюються на всі частини федеративних держав без будь-яких обмежень чи винятків.

Стаття 51

1. Будь-яка держава, що бере участь у цьому Пакті, може пропонувати поправки й подавати їх Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй пересилає потім будь-які запропоновані поправки державам — учасникам цього Пакту з проханням повідомити його, чи висловлюються вони за скликання конференції держав-учасниць з метою розгляду цих пропозицій і проведення щодо них голосування. Якщо принаймні третина держав-учасниць висловиться за таку конференцію, Генеральний секретар скликає цю конференцію під егідою Організації Об'єднаних Націй. Будь-яка поправка, прийнята більшістю держав-учасниць, що були присутні і брали участь у голосуванні на цій конференції, подається Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй на затвердження.

2. Поправки набирають чинності після затвердження їх Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй і прийняття їх більшістю в дві третини держав — учасниць цього Пакту відповідно до їх конституційних процедур.

3. Коли поправки набирають чинності, вони стають обов'язковими для тих держав-учасниць, які їх прийняли, а для інших держав-учасниць залишаються обов'язковими постанови цього Пакту та будь-які попередні поправки, ними прийняті.

Стаття 52

Незалежно від повідомлень, зроблених згідно з пунктом 5 статті 48, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє всі держави, про які йдеться в пункті 1 тієї ж статті, про таке:

а) підписання, ратифікація і приєднання згідно зі статтею 48;

б) дату набрання чинності цим Пактом згідно зі статтею 49 й дату набрання чинності будь-якими поправками згідно зі статтею 51.

Стаття 53

1. Цей Пакт, англійський, іспанський, китайський, російський, французький тексти якого є цілком автентичними, підлягає здачі на зберігання в архів Організації Об'єднаних Націй.

2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй пересилає засвідчені копії цього Пакту всім державам, зазначеним у статті 48.

Док. ООН А (RES) 2200 А (XXI)

6.3. ЗАТРИМАННЯ, ОБШУКИ, ДОПИТИ

6.3.1. УКРАЇНА

***Кримінально-процесуальний Кодекс України
1960 р.
(витяги)***

**Стаття 106. Затримання органом дізнання
підозрюваного у вчиненні злочину**

Орган дізнання вправі затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який може бути призначено по-

карання у вигляді позбавлення волі, лише за наявності однієї з таких підстав:

1) якщо цю особу застали при вчиненні злочину або безпосередньо після його вчинення;

2) якщо очевидці, в тому числі й потерпілі, прямо вкажуть на дану особу, що саме вона вчинила злочин;

3) якщо на підозрюваному або на його одязі, при ньому або в його житлі буде виявлено явні сліди злочину.

За наявності інших даних, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину, її може бути затримано лише в тому разі, якщо ця особа намагалася втекти, якщо вона не має постійного місця проживання, або якщо не встановлено особи підозрюваного.

Про кожний випадок затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, орган дізнання зобов'язаний скласти протокол із зазначенням підстав, мотивів, години, року, місяця, місця затримання, пояснень затриманого, часу складання протоколу про роз'яснення підозрюваному в порядку, передбаченому частиною другою статті 21 цього Кодексу¹, права мати побачення із захисником до першого допиту і протягом двадцяти чотирьох годин зробити письмове повідомлення прокурору, а також на вимогу прокурора подати матеріали, що стали підставою для затримання. Протокол підписується особою, яка його склала, і затриманим. Протягом сорока восьми годин з моменту одержання повідомлення про здійснене затримання прокурор зобов'язаний дати санкцію на взяття під варту або звільнити затриманого.

Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, орган дізнання сповіщає її сім'ю, якщо місце її проживання відоме.

---

¹ Підозрюваному, обвинуваченому й підсудному забезпечується право на захист. Особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор, суддя та суд зобов'язані до першого допиту підозрюваного, обвинуваченого і підсудного роз'яснити їм право мати захисника і скласти про це протокол, а також надати підозрюваному, обвинуваченому й підсудному можливість захищатися встановленими законом засобами від пред'явленого обвинувачення та забезпечити охорону їхніх особистих і майнових прав (ст. 21 КПК).

Стаття 107. Допит підозрюваного у вчиненні злочину

Виклик і допит підозрюваного провадяться з додержанням правил, встановлених статтями 134—136, 145 і 146 цього Кодексу.

Якщо підозрюваний був затриманий або до нього було обрано запобіжний захід у вигляді взяття під варту, його допит провадиться негайно, а за неможливості негайного допиту — не пізніше двадцяти чотирьох годин після затримання. При допиті такого підозрюваного присутність захисника є обов'язковою, за винятком випадків, передбачених частиною першою статті 46 цього Кодексу.

Перед допитом підозрюваному має бути роз'яснено його права, передбачені статтею 43¹ цього Кодексу, а також повідомлено, у вчиненні якого злочину він підозрюється, про що робиться відмітка в протоколі його допиту.

Стаття 134. Порядок виклику обвинуваченого

Обвинувачений викликається до слідчого по телефону, телефонограмою, телеграмою або повісткою, яка вручається обвинуваченому під розписку, із зазначенням часу вручення.

Стаття 135. Обов'язковість явки обвинуваченого

Обвинувачений зобов'язаний з'явитися за викликом слідчого у призначений строк.

У разі неявки без поважних причин обвинувачений підлягає приводу.

Поважними причинами неявки обвинуваченого до слідчого в призначений строк визнаються: несвоєчасне одержання повістки, хвороба та інші обставини, які фактично позбавляють його можливості своєчасно з'явитися до слідчого.

Стаття 136. Привід обвинуваченого

Привід обвинуваченого здійснюється органами внутрішніх справ за мотивованою постановою слідчого. При-

від обвинуваченого, крім виняткових випадків, здійснюється вдень.

Привід обвинуваченого без попереднього виклику може бути застосований тільки у випадках, коли обвинувачений ухиляється від слідства або не має постійного місця проживання.

Постанова про привід оголошується обвинуваченому перед її виконанням.

Стаття 145. Протокол допиту обвинуваченого

Про кожний допит обвинуваченого слідчий складає протокол з додержанням вимог статті 85 цього Кодексу.

В протоколі допиту зазначаються місце й дата допиту; посада та прізвище особи, яка проводила допит, та осіб, які були присутні при допиті; час початку і закінчення допиту; прізвище, ім'я та по батькові обвинуваченого, рік, місяць, день і місце його народження; громадянство, національність, освіта, сімейний стан, місце роботи, рід занять або посада, місце проживання, судимість обвинуваченого та інші відомості про нього, що виявляться необхідними за обставинами справи.

Показання обвинуваченого та відповіді на поставлені йому запитання викладаються в першій особі й по можливості дослівно.

По закінченні допиту слідчий пред'являє протокол обвинуваченому для прочитання. За проханням обвинуваченого він може бути прочитаний йому слідчим, про що зазначається в протоколі. Обвинувачений має право вимагати доповнення протоколу і внесення в нього поправок. Ці доповнення і поправки підлягають обов'язковому занесенню в протокол.

Протокол підписують обвинувачений і слідчий. Якщо протокол написаний на кількох сторінках, обвинувачений підписує кожну сторінку окремо. Якщо в допиті обвинуваченого брали участь прокурор, експерт, спеціаліст, перекладач, захисник або інші особи, вони також підписують протокол.

Стаття 146. Власноручний запис обвинуваченим своїх показань

Обвинуваченому, якщо він того просить, надається можливість написати свої показання власноручно, про що робиться відмітка в протоколі допиту. Слідчий, ознайомившись з письмовими показаннями обвинуваченого, може поставити йому додаткові запитання. Ці запитання і відповіді на них заносяться до протоколу. Правильність запису показань, запитань і відповідей на них засвідчується підписами обвинуваченого й слідчого.

Стаття 177. Підстави для проведення обшуку

Обшук проводить слідчий у тих випадках, коли він має достатні дані вважати, що зняряддя злочину, речі й цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші предмети й документи, які мають значення для встановлення істини в справі, заховані в певному приміщенні або місці чи в якої-небудь особи.

Слідчий проводить обшук також і в тому випадку, коли він має достатні дані про те, що в певному приміщенні або місці переховується злочинець.

Обшук може проводитися за постановою слідчого й тільки із санкції прокурора або його заступника.

У невідкладних випадках обшук може бути зроблений без санкції прокурора, але з наступним повідомленням прокурора в добовий строк про зроблений обшук та його результати.

Стаття 178. Підстави для проведення виїмки

Виїмка проводиться в тих випадках, коли слідчий має точні дані, що предмети чи документи, які мають значення для справи, знаходяться в певній особі чи в певному місці.

Виїмка проводиться за постановою слідчого.

Виїмка документів, що становлять державну таємницю, проводиться тільки з санкції прокурора або його заступника і в порядку, погодженому з керівником відповідної установи.

Стаття 179. **Обов'язковість видачі предметів і документів**

Службові особи й громадяни не мають права відмовлятися пред'явити або видати документи чи їхні копії або інші предмети, які вимагає слідчий під час обшуку і виїмки.

Видача й огляд документів, що містять дані, які становлять державну таємницю, провадяться з додержанням існуючих правил, що забезпечують охорону державної таємниці.

Стаття 180. **Час проведення обшуку та виїмки**

Обшуки та виїмки, крім невідкладних випадків, мають проводитись удень.

Стаття 181. **Особи, в присутності яких провадяться обшук та виїмка**

Обшук і виїмка провадяться в присутності двох понятих і особи, яка займає дане приміщення, а за відсутності її — представника житлово-експлуатаційної організації або місцевої Ради народних депутатів.

Обшук і виїмка в приміщеннях, що їх займають підприємства, установи й організації, провадяться в присутності їхніх представників. Під час обшуку по можливості забезпечується присутність обшукуваного або повнолітнього члена його родини, а за необхідності — також і потерпілого.

Обшукуваним, понятим і відповідним представникам має бути роз'яснено їхнє право бути присутнім при всіх діях слідчого й робити заяви з приводу цих дій; ці заяви підлягають занесенню до протоколу.

Стаття 182. **Умови проведення обшуку та виїмки в приміщеннях дипломатичних представництв**

У приміщеннях, що їх займають дипломатичні представництва, а також в приміщеннях, де проживають члени дипломатичних представництв та їхні сім'ї, які користуються правом дипломатичної недоторканності, обшук і

виїмку можна проводити лише за згодою дипломатичного представника.

Про згоду дипломатичних представників на обшук або виїмку робиться запит через Міністерство закордонних справ України.

Обшук і виїмка в зазначених приміщеннях проводяться обов'язково в присутності прокурора й представника Міністерства закордонних справ.

Стаття 183. Порядок проведення обшуку та виїмки

Перед обшуком або виїмкою слідчий пред'являє постанову особам, що займають приміщення, або представникові підприємства, установи чи організації, де проводиться обшук або виїмка, й пропонує їм видати зазначені в постанові предмети або документи, а також указати місце, де переховується злочинець. У разі відмови виконати його вимоги слідчий проводить обшук або виїмку в примусовому порядку. Якщо особи, які займають приміщення, відсутні, постановою про проведення обшуку або виїмки пред'являється представникові житлово-експлуатаційної організації або місцевої Ради народних депутатів і обшук або виїмка проводиться в їхній присутності.

Проводячи обшук, слідчий має право розкривати замкнені приміщення і сховища, якщо володілець відмовляється їх відкривати. При цьому слідчий повинен уникати невикликаних необхідністю пошкоджень дверей, замків та інших предметів.

Слідчий має право заборонити особам, що перебувають у приміщенні під час обшуку або виїмки, а також особам, які під час обшуку або виїмки увійшли в це приміщення, виходити з приміщення й спілкуватися один з одним або з іншими особами до закінчення обшуку або виїмки.

В необхідних випадках слідчий вправі залучити до участі в проведенні обшуку працівників органів внутрішніх справ та відповідних спеціалістів.

Стаття 184. Обшук особи

Обшук особи проводиться відповідно до правил цієї глави Кодексу.

Без винесення постанови обшук особи можна проводити при затриманні її чи ув'язненні під варту або за наявності достатніх підстав вважати, що, перебуваючи в приміщенні чи в іншому місці, де проводиться обшук або виїмка, вона ховає при собі предмети чи документи, які мають значення для справи.

Обшук особи може проводити тільки особа тієї самої статі, що й обшукуваний, у присутності понятих тієї ж статі.

Стаття 185. Нерозголошення обставин особистого життя обшукуваних

Під час обшуку або виїмки слідчий повинен уживати заходів до того, щоб не були розголошені виявлені при цьому обставини особистого життя обшукуваного та інших осіб, які проживають або тимчасово перебувають у цьому приміщенні.

Стаття 186. Вилучення предметів і документів

Під час обшуку або виїмки можуть бути вилучені лише предмети й документи, які мають значення для справи, а також цінності та майно обвинуваченого або підозрюваного з метою забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації майна. Предмети й документи, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до справи.

Всі документи й предмети, які підлягають вилученню, слідчий повинен пред'явити понятим та іншим присутнім особам і перелічити в протоколі обшуку або виїмки чи в доданому до нього опису із зазначенням їх назви, кількості, міри, ваги, матеріалу, з якого вони виготовлені, та індивідуальних ознак. У необхідних випадках вилучені предмети й документи мають бути на місці обшуку або виїмки упаковані й опечатані.

Стаття 187. Накладення арешту на кореспонденцію та виїмка її в поштово-телеграфних установах

Накладення арешту на кореспонденцію та виїмка її в поштово-телеграфних установах може проводитися тільки з санкції прокурора або його заступника чи за постановою суду.

Про накладення арешту на поштово-телеграфну кореспонденцію і виїмку її слідчий складає постанову. В ній він пропонує поштово-телеграфній установі затримувати зазначену в постанові кореспонденцію і надсилати йому про це відповідні повідомлення. Виїмка кореспонденції проводиться в присутності двох представників поштово-телеграфної установи, про що складається протокол.

Накладення арешту на кореспонденцію скасовується постановою слідчого, коли в застосуванні цього заходу відпаде потреба.

Стаття 188. Протокол обшуку та виїмки

Про проведення обшуку або виїмки слідчий складає протокол у двох примірниках із додержанням правил статті 85 цього Кодексу. В протоколі зазначаються: підстави для обшуку або виїмки; особа, у якої проведено обшук або виїмку; дії слідчого й результати обшуку або виїмки. Щодо кожного предмета, який підлягає вилученню, має бути зазначено, в якому саме місці й за яких обставин він був виявлений.

У протокол обшуку або виїмки заносяться всі заяви й зауваження присутніх під час обшуку або виїмки осіб, зроблені з приводу тих чи інших дій слідчого. Обидва примірники протоколу, а також опис вилучених предметів підписують слідчий, особа, в якої проводився обшук або виїмка, та присутні запрошені особи.

Стаття 189. Обов'язковість вручення копії протоколу обшуку або виїмки

Другий примірник протоколу обшуку або виїмки, а також другий примірник опису вручається особі, в якої проведено обшук або виїмку, а в разі її відсутності —

повнолітньому членові її сім'ї або представникові житлово-експлуатаційної організації чи місцевої Ради народних депутатів.

При проведенні обшуку або виїмки на підприємстві, в установі або організації другий примірник протоколу та опису вручається представникові підприємства, установи або організації.

За наявності в протоколі зауважень на неправильні дії, допущені під час обшуку, слідчий не пізніше двох днів повідомляє про це прокурора, який здійснює нагляд за слідством.

6.3.2. ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

***Кримінально-процесуальний кодекс
Федеративної Республіки Німеччини
в редакції 1987 року станом на 1.01.1993 року.***

(витяги)

Глава 8. Виїмка, контроль телефонних переговорів і обшук

§ 94. Предмет виїмки

1. Предмети, які можуть бути доказом в справі, мають бути взяті на зберігання або забезпечена їх охорона іншим засобом.

2. Якщо предмети знаходяться у володінні певної особи і добровільно не видаються, то проводиться їх виїмка.

3. Правила абзаців 1 і 2 також застосовуються відносно прав водія, які підлягають вилученню.

§ 95. Обов'язок видачі

1. Той, хто має у своєму володінні предмети вказаної вище властивості, зобов'язаний на вимогу їх пред'явити і видати.

2. При відмові відносно такої особи застосовуються адміністративні і примусові заходи, передбачені § 70.

Однак вони не поширюються на осіб, які користуються правом відмови від дачі показань.

§ 70. Необгрунтована відмова свідка від дачі показань і принесення присяги.

1. Якщо свідок без законної на те підстави відмовиться від дачі показань або приведення до присяги, то він зобов'язаний відшкодувати завдані відмовою збитки. Одночасно на нього може бути покладений штраф в адміністративному порядку, а якщо неможливо буде його стягнути, то призначається адміністративний арешт.

2. Арешт також може бути призначений з метою спонукання до дачі показань як свідка, але на строк, який не перевищує тривалість даної стадії кримінального процесу або не більше 6 місяців.

3. Право застосування цих заходів належить судді під час попереднього розслідування і судді, який діє за повноваженнями і за дорученням.

4. Якщо вказані заходи застосовувалися раніше, то вони не можуть бути повторно призначені в тому ж самому або іншому процесі, предметом якого є розгляд того ж діяння.

Відповідно до § 52 право відмови від дачі показань з професійних підстав мають:

1) одружений з обвинуваченим (чоловік чи жінка обвинуваченого);

2) чоловік чи жінка обвинуваченого, якщо навіть вони вже розведені;

3) той, хто знаходиться з обвинуваченим в родинних зв'язках по прямій лінії, або пов'язаний усиновленням, або є в родинних відносинах з побічної лінії до третього коліна, є родичем до другого коліна або перебуває в такому родстві.

Якщо малолітні внаслідок недостатньої зрілості інтелекту або малолітні чи особи, які знаходяться під опікою внаслідок психічного захворювання або розумової відсталості не уявляють в достатній ступені значення права на відмову від дачі своїх показань, то вони можуть допитуватись лише у випадку, коли вони готові до дачі показань і їх законний представник дав згоду на допит. Якщо законний представник сам є обвинуваченим, то він не може вирішувати питання про використання права на відмову від дачі своїх показань; це ж стосується і батьків,

які не є обвинувачені, якщо вони мають право на законне представництво.

Особи, які мають право на відмову від дачі своїх показань, мають бути попереджені про це право перед кожним допитом.

У відповідності з § 52 правом відмови від дачі показань з професійних підстав мають:

1) священик — про те, що йому довірено або стало відомо в силу його духовного сану;

2) захисник обвинуваченого — про те, що йому довірено або стало відомо в силу його правового становища;

3) адвокати, з патентних справ, нотаріуси, ревізори з економічних питань, присяжні ревізори бухгалтерських книг, радники з податків і уповноважені з податків, лікарі, зубні лікарі, аптекарі, акушери — про те, що їм довірено або стало відомо в силу їх становища;

3а) член або уповноважений офіційної консультативної установи згідно з § 218b абз. 2 № 1 Кримінального кодексу — про те, що їм довірено або стало відомо в силу їх становища;

4) члени бундестагу, ландтагу або однієї з двох палат — про осіб, які довірили їм відомості в силу їх становища як членів цих органів або вони довірили відомості цим особам в силу їх становища, а також про відомості відомі їм самим;

5) особи, які за професійним обов'язком беруть або брали участь в підготовці, виданні або розповсюдженні періодичних видань або радіопередач — про особу автора, відправника або довіреної особи, про публікації, джерела і повідомлення як частини редакційної роботи.

Особи, вказані в абз. 1 № 2 і 3а, не можуть відмовитись від дачі показань в якості свідків, якщо вони звільнені від обов'язку зберігати таємницю.

§ 96. Службові документи

Відповідні органи і чиновники державної служби можуть не пред'являти і не видавати документи або інші письмові матеріали, що знаходяться у їхньому розпорядженні, якщо вищестоящий орган заявить, що розголошення змісту цих документів і письмових матеріалів може зашкодити інтересам Федерації або одній із німецьких земель.

§ 97. Предмети, що не підлягають вилученню

1. Вилученню не підлягають:

1) переписка між обвинуваченим і особами, які мають право відмовитися від дачі показань;

2) замітки, зроблені особами на яких розповсюджується право відмови від показань;

3) інші матеріали (наприклад дані лікарських досліджень), на які розповсюджується право імунітету свідка.

2. Указані обмеження діють лише тоді, коли матеріали знаходяться у осіб, які мають право на імунітет свідка. Обмеження на виїмку не застосовуються, якщо право на відмову від дачі показань мають особи, які підозрюються в співучасті, пособництві або переховуванні або якщо мова йде про речі, які добуті в результаті здійснення кримінально караного діяння, або використовувалися для здійснення кримінально караного діяння, або слугували об'єктом здійснення кримінально караного діяння.

3. Постільки правом відмови від дачі показань як свідок користуються члени бундестагу, ландтагу або однієї із палат, (§ 53 абз. 1) виїмка документів у них не допускається.

4. Положення абз. 1-3 застосовується відповідно, якщо особа, вказана в § 53а має право на відмову від дачі показань як свідок.

5. Якщо правом на відмову від дачі показань користуються особи, указані в § 53 абз. 1 № 56 то недопустима виїмка документів, звукозапису, інформації, ЕОМ, та інших матеріалів, які знаходяться в розпорядженні конкретної особи або редакції, видавництва, типографії або радіостанції.

§ 98. Припис виїмки

1. Зробити припис виїмки має право лише суддя, а при невідкладних діях — прокуратура та її допоміжні чиновники (§ 152 закону про судоустрій). Виїмка у відповідності з § 97 абз. 5 речення 2 в приміщеннях редакції, видавництва, типографії або на радіостанції може бути призначена лише суддею.

2. Чиновник, який провів виїмку без припису судді, зобов'язаний протягом 5-и днів отримати від нього підтвердження, якщо при виїмці не були присутні ні відповідні особи, ні дорослий родич або якщо відповідна особа, а у випадку її відсутності — дорослий родич в категоричній формі заперечували проти виїмки. Відповідна особа має право в будь-який час клопотати про рішення суду. До порушення публічного обвинувачення питання вирішує дільничний суддя, в окрузі якого проведена виїмка. Якщо виїмка, вилучення поштової кореспонденції або обшук проведені в іншому окрузі, то відповідне рішення приймає дільничний суддя, в окрузі якого розташована прокуратура, яка проводить дізнання в даній справі. Відповідна особа також може заявити клопотання в такому випадку дільничному судді, в окрузі якого проведена виїмка. Якщо дільничний суддя відповідно до речення 4 некомпетентний вирішити це питання, то він передає клопотання компетентному дільничному судді. Відповідній особі мають бути при цьому роз'яснені її права.

5. Якщо після порушення публічного обвинувачення виїмка проводиться прокуратурою або її допоміжними чиновниками, то протягом 3-х днів судді має бути повідомлено про виїмку. Вилучені предмети мають бути надані в його розпорядження.

4. Якщо необхідно провести виїмку в службовому приміщенні або в недоступному для вільного відвідування приміщенні або в частині бундесверу, то вимагається дозвіл відповідного командування бундесверу на її проведення. Органи, які роблять запит мають право брати участь у виїмці. Дозвіл не вимагається, якщо виїмка має проводитися в приміщеннях, в яких розміщуються лише солдати.

§ 99. Виїмка поштової кореспонденції

Дозволяється виїмка листів і поштовик відправлень, а також телеграм на телеграфі, які адресовані обвинуваченому. Також дозволяється виїмка у вказаних місцях листів, відправлень і телеграм, в яких містяться факти, що

дозволяють зробити висновок, що вони надходять від обвинуваченого або йому адресовані і що їх зміст має значення для справи.

§ 100. Органи, що мають право дозволу на виїмку кореспонденції

1. Право на виїмку (§ 99) належить лише судді, а при невідкладності дій — і прокуратурі.

2. Проведена прокуратурою виїмка не має сили, якщо протягом трьох днів не отримано підтвердження судді.

3. Розпечатування вилученої переписки проводиться суддею. Він може при необхідності передати ці повноваження прокуратурі, щоб не затягувати розслідування. Передача цих повноважень оскарженню не підлягає. Передача повноважень може бути багаторазовою. До отримання припису згідно реченню 2 прокуратура повинна негайно вилучену переписку, зокрема закриті поштові відправлення, в запечатаному вигляді передати судді.

4. Рішення про проведену прокуратурою виїмку виносить компетентний суддя на підставі § 98. Про розпечатування вилученої переписки рішення приймає суддя, який призначив виїмку або її підтвердив.

§ 100а. Підстави для контролю телефонних переговорів

Контроль і запис телефонних переговорів можуть проводитися, якщо певні факти говорять про те, що хто-небудь як виконавець або співучасник здійснив кримінально каране діяння, або у випадках, коли замах карається, намагався або готував здійснити кримінально каране діяння, і якщо вияснення обставин справи або визначення місця знаходження обвинуваченого іншим способом неможливо або суттєво ускладнено. Відповідний припис може бути винесено тільки відносно обвинуваченого або інших осіб, про які на підставі певних фактів відомо, що вони передають для обвинуваченого інформацію, або від нього надходить інформація, або вони її розповсюджують, або обвинувачений спілкується з ними.

Контроль може бути установлений в справах про наступні злочини:

1) а) злочини проти миру, державна зрада, загроза демократичній правовій державі, видача державної таємниці або загроза зовнішній безпеці (§ 80—82, 84—86, 87—89, 94—100а, Кримінального кодексу, § 20 абз. 1 № 1—4 закону про організацію);

б) злочини проти оборони країни (§ 109d—109h Кримінального кодексу);

в) злочини проти публічного порядку (§ 129—130 Кримінального кодексу, § 92 абз. 1 № 8 закону про іноземців);

г) ухилення від військової служби, підбурювання або сприяння дезертирству або підбурювання до непокори (§ 16, 19 і § 1 абз. 3 Військового кримінального кодексу);

е) злочини проти безпеки військ НАТО, що дислокуються на території Федеративної Республіки Німеччини, або військ третьої країни на території землі Берлін (§ 89, 94—97, 98—100, 109d—109g Кримінального кодексу і ст. 7 четвертого закону про зміни Кримінального кодексу);

2) підробка грошей або цінних паперів (§ 146, 151, 152 Кримінального кодексу); викрадення людей (§ 181 № 2 Кримінального кодексу); вбивство при обтяжуючих обставинах, просте вбивство, геноцид (§ 211, 212, 220а Кримінального кодексу); злочини проти особистої свободи (§ 234, 234а, 239а, 239b Кримінального кодексу); вимагательство (§ 253 Кримінального кодексу); розбій або розбійне вимагательство (§ 249—251, 255 Кримінального кодексу); загально-небезпечні злочини у випадках, передбачених § 306—308, 310b абз. 1—3, § 311 абз. 1—3, § 311a абз.1—3, 311b, 312, 313, 315 абз. 3, § 315b абз. 3, § 316a, 316c або 319 Кримінального кодексу);

3) злочини, передбачені § 52a абз. 1—3, § 53 абз.1 речення 1, § 1,2; речення 2 закону про контроль над озброєннями, § 19 абз. 1—3, закону про контроль над озброєннями;

4) злочини, передбачені § 29 абз. 3 № 1—4 або § 30 абз. 1 № 1—2 або заняття у виді промислу як член банди, тобто злочині, передбаченому § 30 абз. 1 № 4 закону про наркотики.

§ 100b. Компетентний орган контролю за телефонними переговорами

1. Контроль і запис телефонних переговорів (§ 100a) може бути дозволений лише суддею. При невідкладності дій дозвіл може бути даний також прокуратурою. Припис прокуратури не має сили, якщо він протягом трьох днів не буде підтверджений суддею.

2. Припис виноситься в письмовій формі. Він повинен містити в собі вказівку про прізвище і адресу відповідної особи, відносно якої ці дії направлені. В ньому мають бути визначені вид, обсяг і строк дій, які проводяться. Максимальний строк дій припису — три місяці. Продовження допускається не більше ніж на три місяці, якщо на це є підстави, передбачені § 100a.

3. На підставі припису німецька Федеральна пошта і кожне інше підприємство телефонного зв'язку повинні забезпечити судді, прокуратурі та її допоміжним чиновникам, що здійснюють поліцейську діяльність (§152 Закону про судорустрій), можливість контролю і запису телефонних переговорів, § 95 абз. 2 застосовується відповідно.

4. Якщо підстави, передбачені § 100 відпали, то проведені у відповідності з приписом дії негайно припиняються. Про їх закінчення має бути повідомлено судді, німецькій Федеральній пошті та іншим підприємствам телефонного зв'язку.

5. Якщо відомості, отримані в результаті вказаних дій, більше не потрібні для кримінального переслідування, то під наглядом прокурора добуті матеріали мають бути знищені. Про знищення має бути складений акт.

§ 101. Повідомлення про вжиті заходи

1. Про вжиті заходи (§ 99, 100, 100a, 100b) має бути повідомлено особам, які беруть участь у справі, якщо це не зашкодить розслідуванню.

2. Відправлення, виїмка яких не передбачалась, підлягають негайній видачі адресату. Це ж правило діє, якщо після виїмки кореспонденції не вимагається її затримання.

3. Частина тексту затриманого листа, яка не являє собою інтересу для розслідування, має бути направлена адресату в копії.

§ 102. Обшук у підозрюваних

У осіб, які підозрюються у здійсненні кримінально караного діяння, або у співучасника, пособника або в переховувача може бути проведений обшук житла або інших приміщень; а також особистий обшук і обшук речей, які їм належать, як з метою затримання особи, так і у випадку, якщо є підстави вважати, що обшук проведено до виявлення доказів по справі.

§ 103. Обшук у інших осіб

1. У інших осіб обшук допускається лише для затримання обвинуваченого або виявлення слідів кримінально караного діяння або для виїмки певних предметів і лише тоді, коли є факти, на підставі яких можна зробити висновки про те, що розшукувана особа, сліди або речі знаходяться в приміщенні, яке підлягає обшуку. З метою затримання обвинуваченого, який підозрюється у здійсненні злочинів, передбачених § 129а Кримінального кодексу або однієї із його норм, обшук житла та інших приміщень допускається, якщо вони знаходяться в одному будинку і є підстави вважати, що в них переховується обвинувачений.

2. Обмеження, вказані в абз. 1, речення 1, не застосовується відносно приміщень, в яких обвинувачений або затриманий, знаходився під час переслідування.

§ 104. Обшук приміщень в нічний час

1. В нічний час підлягає обшуку житло, службове приміщення, майно, яке знаходиться на огороженій території, лише при переслідуванні по гарячих слідах, або при невідкладності дій, або коли необхідно затримати втікача з місць позбавлення волі.

2. Вказані обмеження не розповсюджуються на приміщення, які загальнодоступні в нічний час, на приміщення відомі поліції як нічліжки, або зборища осіб, які притягувалися до кримінальної відповідальності, як склади речей, добутих злочинним шляхом, або як пристанище для продажу наркотиків і зброї, для азартних ігор або проституції.

3. Нічним часом в період з 1 квітня до 5 вересня визнається час з 9 годин вечора до 4 годин ранку, а з 1 жовтня до 5 березня — з 9 годин вечора до 6 годин ранку.

§ 105. Припис обшуку. Провадження обшуку

1. Дозволить провадження обшуку має право тільки суддя, а при невідкладності дій — також прокуратура та її допоміжні чиновники (§ 152 Закону про судоустрій). Обшук на підставі § 103 абз. 1 речення 2 приписує суддя; прокуратура правомочна це зробити при невідкладності дій.

2. Якщо обшук житла, службових приміщень або майна, яке знаходиться на загородженій території, проводиться без участі судді чи прокурора, то при можливості повинні залучатися чиновник общини або 2 члени общини, в окрузі яких провадиться обшук. Особи, які залучаються в якості членів общини, не можуть бути поліцейськими чиновниками чи допоміжними чиновниками прокуратури.

3. Якщо необхідно провести обшук в службовому приміщенні або в недоступній для вільного відвідування споруді або в частині бундесверу, то запрошується дозвіл відповідного командування бундесверу. Органи, які запрошують дозвіл, мають право взяти участь в обшуку. Дозвіл не вимагається, якщо обшук проводиться в приміщеннях, де проживають солдати.

§ 106. Участь в обшуку власника приміщення або речі

1. Власник обшукуваного приміщення або речі має право бути присутнім при обшуку. Якщо він відсутній, то по можливості повинні залучатися для участі в обшуку його представник або дорослий родич, квартирант або сусід.

2. Власнику або в його відсутність залученим особам у випадках, передбачених § 103 абз. 1, повинна бути повідомлена мета обшуку перед його початком. Це правило не розповсюджується на власників приміщень, названих в § 104 абз. 2.

§ 107. Повідомлення про обшук. Опис майна

Особам, у яких проведений обшук, після його закінчення і на їх вимогу мають бути вручені письмові повідомлення, в яких вказуються підстави обшуку (§ 102, 103), а у випадках, передбачених § 102, — і кримінально каране діяння. На їх вимогу їм також має бути вручений опис переданих на зберігання або вилучених предметів, а якщо не вилучено нічого підозрілого, то довідка про це.

§ 108. Виїмка інших предметів

Якщо під час обшуку виявлені інші предмети, які не мають відношення до розслідування даної справи, але вказують на здійснення іншого кримінально караного діяння, вони мають бути вилучені. Про це має бути поставлена до відома прокуратура. Речення 1 не застосовується, якщо обшук проводиться у відповідності з § 103 абз. 1 речення 2.

§ 109. Опис вилучених предметів

Передані на зберігання або вилучені предмети мають бути опечатані.

§ 110. Огляд документів

1. Право огляду документів, вилучених при обшуку, надано прокуратурі.

2. Чиновники інших органів мають право огляду вилучених документів лише тоді, коли власник документів дає згоду на це. В іншому випадку вони зобов'язані переслати документи в прокуратуру в конверті, який запечатується і завіряється службовою печаткою в присутності їх власника.

3. Власнику документів або його представнику дозволяється поставити також і свою печатку, він має право вимагати своєї участі при розпечатуванні і огляді документів, якщо це можливо.

§ 111. Контрольні пункти на вулицях

1. Якщо є достовірні факти про те, що здійснено злочин, передбачений § 129а Кримінального кодексу, або один із злочинів, що підпадає під дію його норм, або злочин, передбачений § 250 абз. 1 № 1 Кримінального кодексу, то на вулицях і майданах і в інших громадсько-доступних місцях можуть створюватися контрольні пункти, при умові якщо ці заходи будуть направлені на затримання винуватого, або забезпечення доказів і сприяння розкриттю злочину. На контрольному пункті кожен зобов'язаний засвідчити свою особу і подати свої речі для обшуку.

2. Дозвіл на створення контрольного пункту в формі припису дає суддя, прокуратура і її допоміжні чиновники (§ 152 Закону про судоустрій) мають право здійснити у випадку невідкладності дій.

3. Відносно обшуку і засвідчення особи, передбачених абз.1, відповідно застосовується § 106 абз. 2, речення 1, § 107 речення 2, частина, й 106, 109, 100 абз. 1, 2, а також § 163b і 163c.

§ 111а. Тимчасове позбавлення прав управління транспортним засобом

1. Якщо є підстави вважати, що суд винесе рішення про позбавлення обвинуваченого права управляти транспортним засобом (§ 69 Кримінального кодексу), то суддя своєю ухвалою може тимчасово позбавити його цього права. З цієї метою може бути вилучений певний вид автотранспорту, якщо конкретні обставини вказують на те, що мета тимчасового позбавлення права управління транспортним засобом може бути не досягнута.

2. Тимчасове позбавлення права управління транспортним засобом може бути скасовано, якщо відпали підстави застосування цього заходу або якщо суд у вирокі не позбавив особу права управління транспортним засобом.

3. Тимчасове позбавлення права управління транспортним засобом одночасно виступає, як припис або підтвердження вилучення свідoctва на право управління транспортним засобом, виданого відповідним німецьким органом.

4. Якщо свідоцтво на право управління транспортним засобом вилучено тому, що це допускає § 69 абз. 5, речення 2 Кримінального кодексу, і вимагається рішення судді про вилучення, то замість нього діє рішення про тимчасове позбавлення права управління транспортним засобом.

5. Свідоцтво на право управління транспортним засобом, яке взяте на зберігання або вилучено відповідно § 69 абз. 5 речення 2 Кримінального кодексу, має бути повернуте обвинуваченому, якщо суддя відхилив тимчасове позбавлення права управління транспортним засобом в зв'язку з відсутністю підстав, вказаних в абз. 1, якщо він позбавлення права скасував або якщо суд у вирокі не позбавив особу управління транспортним засобом. Однак, якщо у вирокі суду обумовлено заборону управління транспортним засобом згідно з § 44 Кримінального кодексу, то повернення свідоцтва на право управління транспортним засобом виключається, при умові, що обвинувачений не заперечує.

6. В іноземному паспорті на водіння автотранспорту має бути зроблена відмітка про тимчасове позбавлення права управління транспортним засобом. До реєстрації цієї відмітки паспорт на водіння автотранспорту має бути вилучений (§ 94 абз. 3, § 98).

§111b. Забезпечення зберігання предметів і майна

1. Відносно предметів та інших вигод можуть бути вжиті заходи для їх зберігання, якщо є підстави вважати, що майно буде за вирокі суду конфісковано.

2. Якщо майнова вигода виражається в певному предметі або предмет підлягає конфіскації, то зберігання забезпечується шляхом його вилучення (§ 111c). Вимоги § 94 абз. 3 залишаються в силі. § 102—110 застосовується відповідно.

3. Припис абз. 1 і 2 застосовується відповідно відносно майнової вигоди, яка не підлягає конфіскації, лише в тому випадку, якщо отримана в результаті злочинного діяння вигода вичерпана або зменшилась за рахунок задоволення вимог, заявлених потерпілим.

§ 111с. Вилучення майна з метою забезпечення його зберігання

1. Вилучення рухомого майна, передбачено § 111b, заключається в тому, що воно береться на зберігання або забезпечується опечатуванням або якимось іншим способом.

2. Вилучення земельної ділянки або позбавлення права на неї, передбачене приписами про примусове виконання відносно нерухомого майна, здійснюється шляхом внесення запису про вилучення в книгу реєстрації землеволодіння. Припис закону — примусовий продаж і примусове управління в частині розмірів вилучення при примусовій продажі застосовується відповідно.

3. Забезпечення пред'явлення вимог та інших майнових прав, які не передбачені приписами про примусове виконання відносно нерухомого майна, здійснюється шляхом судового опису майна, норми Цивільно-процесуального кодексу про примусове виконання майнових вимог та інших майнових прав повинні застосовуватися. В зв'язку з забезпеченням майна має бути зроблено заяву відповідно до § 840 абз. 1 Цивільно-процесуального кодексу.

4. Вилучення кораблів, суднобудівних підприємств і літаків здійснюється на підставі абз.1. Відносно тих кораблів, суднобудівних підприємств і літаків, які занесені в судовий реєстр, суднобудівний реєстр або реєстр заставного права для літаків, робиться відмітка в реєстрах, про незареєстровані, але тих, що підлягають реєстрації суднобудівних підприємств або літаків може бути зроблено повідомлення про реєстрацію; приписи, які можуть вимагати повідомлення певної особи для внесення відмітки в реєстр, мають застосовуватись і діяти відповідно.

5. Вилучення предметів, вказаних в абз. 1—4, виражається в забороні відчуження у змісті § 156 Цивільного кодексу; заборона стосується також і інших повноважень, пов'язаних з вилученням.

6. Вилучене рухоме майно може бути:

1) повернене відповідним особам у випадку негайної уплати вартості речі або

2) передано на тимчасове подальше користування до закінчення процесу з умовою повернення в будь-який час. Гроші, виплачені відповідно реченню 1 № 1, виступають замість речі. Заходи, указані в реченні 1 № 2, можуть бути поставлені в залежність від того, чи внесла відповідна особа грошове забезпечення чи виконала певну вимогу.

§ 111d. Арешт майна з метою забезпечення конфіскації грошових сум, грошового штрафу або витрат

1. З метою забезпечення конфіскації грошових сум, виплати грошового штрафу або майбутніх витрат кримінального процесу може бути проведено арешт майна. Для забезпечення витрат грошового штрафу і майбутніх судових витрат арешт майна проводиться у випадках, коли відносно обвинуваченого постановлений вирок з призначенням покарання. Для забезпечення судових витрат, а також стягнення незначних грошових сум, арешт на майно не накладається.

2. Положення § 917, 920 абз. 1, § 923, 929, 950—932, § 954 абз. 1 Цивільно-процесуального кодексу застосовується відповідно.

3. Якщо накладання арешту на майно пов'язано з грошовим штрафом або майбутніми грошовими витратами, то виконання його має бути за клопотанням обвинуваченого скасовано при умові, що останній потребує в арештованому майні для оплати свого захисту, свого утримання або утримання своєї сім'ї.

§ 111e. Рішення про вилучення або арешт майна

1. Припис про вилучення майна (§ 111c) і арешт майна (§ 111d) віддає суддя, а при невідкладності дій — також і прокуратура. Приймати рішення про вилучення рухомого майна (§ 111c абз. 1) при невідкладності дій правомочні допоміжні чиновники прокуратури (§ 152 Закону про судоустрій).

2. Якщо прокуратура зробила припис вилучити майно або накласти на нього арешт, то вона в тижневий строк подає клопотання про підтвердження свого припису суд-

дею. Цього не вимагається, якщо мова йде про вилучення рухомого майна. Відповідні особи мають право у всіх випадках у будь-який час клопотати перед суддею про прийняття відповідного рішення.

3. Про припис вилучення або накладання арешту на майно має бути негайно повідомлено потерпілому, якщо він відомий.

4. Якщо є підстави вважати, що і в інших потерпілих є претензії на відшкодування збитку, то у Федеральній газеті або іншим шляхом має бути зроблено одноразове оголошення про вилучення або арешт майна.

§ 111f. Порядок вилучення майна і виконання арешту

1. Право вилучення майна (§ 111c) належить прокуратурі, а відносно рухомого майна (§ 111c абз. 1) — і її допоміжним чиновникам. § 98 абз. 4 застосовується відповідно.

2. Необхідні записи в книгу реєстрації землеволодіння, а також в реєстри, указані в § 111c абз. 4, вносяться за дорученням прокуратури чи суду, які винесли рішення по забезпеченню збереження майна. Таким же чином робиться оголошення, передбачене § 111c абз. 4.

3. Так як накладання арешту на майно здійснюється згідно з приписами судового опису рухомого майна, то в цьому випадку відповідні дії правомочні проводити органи, указані в § 2 Положення про стягнення претензій судових влад. Абз. 2 застосовується відповідно. Рішення про судовий опис внесеного в реєстр корабля або суднобудівного підприємства, а також судового опису майнових вимог приймає суддя, а при невідкладності дій — і прокуратура.

§ 111g. Примусове виконання. Виконання арешту

1. Вилучення майна у відповідності з § 111c для забезпечення претензій, які впливають із шкоди, завданої кримінально караним діянням, проводиться примусовим шляхом.

2. Примусове вилучення або арешт майна згідно з абз. 1 вимагає згоди судді, який компетентний винести

рішення про застосування вказаних заходів збереження майна (§ 111с). Рішення приймається у формі ухвали, яка може бути оскаржена прокуратурою, обвинуваченим і потерпілим шляхом принесення термінової скарги. Згода судді втрачає силу, якщо потерпілий не приведе достовірних доказів, які підтверджують, що вимога відшкодування збитків виникла внаслідок здійснення кримінально караного діяння, Положення § 294 Цивільно-процесуального кодексу застосовується відповідно.

3. Заборона відчуження згідно з § 111с абз. 5 діє з моменту прийняття заходів забезпечення майна також в інтересах потерпілого і в період примусового виконання вилучення або арешту майна. Внесення запису про заборону відчуження в книгу реєстрації землеволодіння на користь держави діє як для застосування § 892 абз. 1 речення 2 Цивільного кодексу, так і запису на користь того потерпілого, ім'я якого в період дій заходів забезпечення збереження майна було внесено в книгу реєстрації землеволодіння в якості вигодонабувача в зв'язку з заборонаю відчуження. Доказування, що майнові вимоги обумовлені кримінально караним діянням, може здійснюватися шляхом подання відповідних відомостей в управління реєстрації землеволодіння на підставі ухвали про допуск, яка видається суддею. Речення 2 і 5 застосовуються відповідно і щодо заборони відчуження кораблів, суднобудівних підприємств і літаків, указаних в § 111с абз. 4. Гарантованість заборони відчуження на користь потерпілого не порушується скасуванням заходів забезпечення збереження майна.

4. Якщо предмети підлягають забезпеченню з інших підстав, не вказаних в § 75 абз. 1 речення 2 Кримінального кодексу, і не можуть бути конфісковані або незаконно вилучені, то відшкодувати збитки потерпілому зобов'язані треті особи в зв'язку з тим, що заборона відчуження згідно з абз. 5 діє на його користь.

5. Положення абз. 1—4 застосовуються відповідно, якщо винесено рішення про конфіскацію майна, але воно ще не набрало законної сили. Це правило не застосовується, якщо майно підлягає вилученню для збереження.

§ 111h. Привілеєве задоволення вимог потерпілого

1. Якщо потерпілий, який має право на відшкодування завданого кримінально каранним діянням збитку, виконує умови примусового виконання рішення або вимоги арешту земельної ділянки, відносно якої арешт згідно з § 111d приведений до виконання, то він може вимагати повернення привілейованого права на обґрунтовано гарантовану іпотеку в зв'язку з виконанням арешту земельної ділянки. Набуття привілейованого права не втрачається в зв'язку з скасуванням арешту. Згода власника майна на зміну черговості не вимагається. В іншому ж випадку має бути застосовано § 880 Цивільного кодексу.

2. Для зміни черговості необхідний дозвіл судді, який компетентний накладати арешт (§ 111d), § 111g абз. 2 реч. 2—4, абз. 5 речення 5 застосовуються відповідно.

3. Якщо при цьому допущена несправедливість, то потерпілий зобов'язаний третім особам відшкодувати збитки, які виникли внаслідок черговості.

§ 111i. Строки призначення заходів забезпечення

1. Якщо у вироку не призначена конфіскація майна або грошові суми тому, що вимоги потерпілого непередбачені в смислі § 75 абз. 1 речення 2 Кримінального кодексу, або тому, що провадження по справі обмежується відповідно § 450, 442 іншими правовими наслідками, заходи забезпечення у відповідності з § 111c зберігаються на строк не більше 5 місяців, так як негайне скасування було б несправедливим відносно потерпілого.

§ 111k. Видача майна потерпілому

Рухоме майно, яке згідно з § 94 було вилучено або відносно нього були прийняті інші заходи забезпечення збереження на підставі § 111c абз. 1, має бути повернуто потерпілому, якщо це майно було в нього відчужено в результаті здійснення кримінально караного діяння і якщо потерпілий відомий. Вимоги третіх осіб не перешкоджають цьому, і майно більше не вимагається для цілей кримінального процесу.

§ 111. Примусовий продаж

1. Предмети, які згідно з § 111с вилучені, а також предмети, які на підставі арешту описані (§ 111d), мають бути до набрання вироком законної сили продані, якщо існує загроза їх псування або суттєвого зменшення їх вартості, а також якщо зберігання, догляд за ними або утримання пов'язане з незрівнянно більшими затратами або труднощами, виручка від продажу виступає замість предмету.

2. В підготовчому провадженні рішення про примусовий продаж приймає прокуратура. Її допоміжні чиновники (§ 152 Закону про судоустрій) також володіють таким правом, якщо предметам загрожує псування, перш ніж прокуратура може прийняти рішення.

3. Після порушення публічного обвинувачення право на таке рішення має суд, який розглядає справу по суті. До рішення суду це право належить прокуратурі, якщо предмету загрожує псування. Положення абз. 2 речення 2 застосовується відповідно.

4. Обвинувачений, власник та інші особи, яким належить майно, повинні бути заслухані до прийняття рішення про його продаж. Припис повинен, по можливості, містити відомості про час і місце продажу.

5. Примусовий продаж проводиться на підставі положень Цивільно-процесуального кодексу про звернення з описаним майном. Замість судді по виконавчому провадженні (§ 764 Цивільно-процесуального кодексу) у випадках, передбачених абз. 2 і 5 речення 2, виступає прокуратура, а у випадках, указаних в абз. 5 речення 1 — суд, який розглядає справу по суті. Звернення з майном згідно з § 825 Цивільно-процесуального кодексу може бути приписано з обов'язку служби або за клопотанням названих в абз. 4 осіб, передбачених абз. 5 речення 1, а також за клопотанням прокуратури одночасно з примусовим продажем або пізніше.

6. Відносно припису прокуратури або її допоміжних чиновників в підготовчому провадженні (абз. 2 і 5) відповідні особи можуть клопотати про винесення судового рішення на підставі вимог § 161a абз. 5. Відносно припи-

су прокуратури і її допоміжних чиновників після порушення публічного обвинувачення (абз. 3 речення 2, абз. 5) відповідні особи мають право клопотати про рішення суду, який розглядає справу по суті (абз. 5 реч. 1). Суд, а у випадку невідкладності дій головуючий, має право винести рішення про зупинення продажу.

§ 111п. Письмові видання і засоби виготовлення

1. Рішення про виїмку друкованих видань, інших письмових матеріалів або предметів згідно з § 74 Кримінального кодексу може бути і не винесено на підставі § 111б абз. 1, якщо пов'язані з цим наслідки, зокрема, загроза публічним інтересам шляхом відкритого розголошення, непорівняльна із значенням діяння.

2. Частина видання, яка допускає виділення і не тягне кримінального переслідування, не підлягає виїмці. В рішенні про виїмку можуть бути вказані й інші обмеження.

5. В рішенні має бути указана частина твору, яка підлягає виїмці.

4. В зв'язку з тим, що частина твору, яка підлягає виїмці, не буде відповідними особами розмножуватися і розповсюджуватися, остання може не провадитися.

§ 111п. Припис виїмки. Обмеження строку

1. Виїмка періодичного друкованого видання або схожого з ним предмету в смислі § 74d Кримінального кодексу може бути проведена лише за рішенням судді. Виїмка іншого друкованого твору або схожого з ним предмету в смислі § 74d. Кримінального кодексу може бути в випадку невідкладності дій приписана прокуратурою, припис прокуратури втрачає силу, якщо протягом 5 днів він не підтверджений суддею.

2. Виїмка має бути скасована, якщо протягом 2 місяців не буде порушено публічного обвинувачення або якщо не буде заявлено клопотання про самостійну конфіскацію. Якщо вказаний в реченні строк в зв'язку з особливим обсягом розслідування недостатній, то суд може за клопотанням прокуратури продовжити його на два місяці. Клопотання може бути заявлено повторно.

3. До тих пір, доки не порушено публічне обвинувачення і не заявлено клопотання про самостійну конфіскацію, виймка не повинна проводитися, якщо про це заявила клопотання прокуратура.

Глава 9. Арешт і затримання

§ 112. Передумови слідчого арешту.

Підстави арешту

1. Обвинувачений може бути підданий слідчому арешту, якщо він підозрюється в здійсненні злочину і є підстави для арешту. Слідчий арешт може не призначатися, якщо захід невідповідний значенню діяння передбачуваному покаранню, або заходам виправлення і безпеки.

2. Підстави арешту мають місце, якщо:

1) встановлено, що обвинувачений ухиляється;

2) з урахуванням обставин конкретної справи існує небезпека, що обвинувачений ухилиться від слідства і суду (небезпека втечі) або

3) поведінка обвинуваченого свідчить про серйозну небезпеку, що він:

а) знищить, змінить, усуне, приховає або зфальсифікує докази;

б) вплине на співучасників, свідків, експертів недобросовісним чином або

в) підговорить інших до такої поведінки, і якщо при цьому існує небезпека, що він ускладнюватиме встановлення істини (небезпека перешкоди розслідуванню).

3. Відносно обвинуваченого, який підозрюється в здійсненні кримінально караних діянь, передбачених § 129а абз. 1, або § 211, 212, або 220 абз. 1 № 1 Кримінального кодексу, або діянь, які загрожують здоров'ю і життю громадян, кримінально караних діянь, передбачених § 511 абз. 1—5 Кримінального кодексу, слідчий арешт може бути передбачений і в тому випадку, якщо немає підстав передбачених абз. 2.

§ 112а. Інші підстави арешту

1. Підстава арешту також має місце, якщо обвинувачений підозрюється:

1) в здійсненні кримінально каранних діянь, передбачених § 174, 174а, 176—179 Кримінального кодексу, або

2) в повторному здійсненні діянь або продовженні кримінально караної діяльності, яка грубо порушує правопорядок і, зокрема передбаченої § 125а, 225—226, 243, 244, 249-255, 260, 263, 306—308 або § 316а Кримінального кодексу чи § 23 абз. 1 № 1, 4, 10 або абз. 5 або § 30 абз. 1 закону про наркотики, і певні факти засвідчують про те, що він до набрання вироком законної сили здійснить інші серйозні кримінально карані діяння подібного виду або продовжить здійснення кримінально каранних діянь. Арешт є необхідним для усунення існуючої небезпеки і у випадках, вказаних в № 2, оскільки слід чекати, що суд засудить обвинуваченого до позбавлення волі на строк більше одного року. У випадках, передбачених в № 2, береться до уваги, як правило, що обвинувачений протягом останніх 5 років засуджений до позбавлення волі на підставі вироку, який набрав законної сили за здійснення подібного роду кримінально каранних діянь.

2. Положення абз. 1 не застосовується, якщо є передумови для видання наказу про арешт згідно з § 112 і немає підстав для відстрочки виконання наказу про арешт згідно з § 116 абз. 1—2.

§ 113. Передумови арешту в справах про малозначні діяння

1. Якщо діяння тягне за собою покарання у вигляді позбавлення волі строком до 6 місяців або штрафу в розмірі до 180 денних ставок, то слідчий арешт може не призначатися на підставах перешкоджання розслідуванню справи.

2. В цих випадках слідчий арешт на підставі небезпеки втечі може бути передбачений лише тоді, коли обвинувачений:

- 1) одного разу вже ухилявся від слідства і суду або готувався до втечі;
- 2) в межах дії цього закону не має постійного місця проживання або перебування;
- 5) не може засвідчити свою особу.

§ 114. Наказ про арешт

1. Рішення про слідчий арешт приймає суддя в формі письмового наказу.

2. В наказі про арешт мають бути вказані:

- 1) відомості про особу обвинуваченого;
- 2) діяння, в здійсненні якого він підозрюється, час і місце його здійснення, правові ознаки кримінально караного діяння і кримінальний закон, який підлягає застосуванню;
- 3) підстави арешту;
- 4) факти, які свідчать про наявність серйозних підозр в здійсненні діянь і підстав арешту, оскільки наведення цих фактів не створює загрозу державній безпеці.

3. Якщо § 112 абз. 1 речення 2 підлягає застосуванню або якщо обвинувачений посилається на ці положення, то мають бути вказані підстави, які виключають їх застосування.

§ 114а. Ознайомлення обвинуваченого з наказом про арешт

1. Обвинувачений має бути ознайомлений з наказом про арешт при його затриманні. Якщо це неможливо, то йому має бути попередньо повідомлено, в здійсненні якого діяння він підозрюється. Ознайомлення з наказом про арешт в цьому випадку має наступити негайно.

2. Обвинуваченому вручається копія наказу про арешт.

§ 114б. Повідомлення родичів

1. Про арешт і про кожне наступне рішення про продовження строку тримання під вартою негайно повідомляється родичу арештованого або особі, яка користується його довірою, припис про це компетентний видати суддя.

2. Крім цього, обвинуваченому надається можливість самому повідомити про арешт родичу або особі, яка користується його довірою, якщо це не суперечить меті розслідування.

§ 115. Доставка до компетентного судді

1. Якщо обвинувачений на підставі наказу про арешт затриманий, та він має бути негайно доставлений до компетентного судді.

2. Суддя зобов'язаний негайно, у всякому разі, не пізніше наступного дня, допитати обвинуваченого про предмет обвинувачення.

3. При допиті обвинуваченому має бути вказано на обставини, які обґрунтовують обвинувачення, і роз'яснено його право висловлюватися по суті обвинувачення або не давати показань по справі, йому надається можливість спростувати підозріння і підстави арешту і навести факти, які свідчать на його користь.

4. Якщо наказ про арешт залишається в силі, то обвинуваченому має бути роз'яснено його право на подання скарги або використання інших правових засобів (§ 117 абз. 1, 2, § 118 абз. 1, 2).

§ 115а. Доставка до судді найближчого дільничного суду

1. Якщо обвинувачений не може бути доставлений до компетентного судді не пізніше наступного дня після затримання, то він має бути негайно, але не пізніше дня затримання, доставлений до судді найближчого дільничного суду.

2. Суддя має допитати обвинуваченого негайно після його доставки, але не пізніше наступного дня, при допиті, настільки це можливо, застосовується § 115 абз. 3. Якщо під час допиту виявиться, що наказ про арешт скасований або затриманий не є особою, указаною в наказі про арешт, то затриманий має бути звільнений. Якщо затриманий, крім того, буде заперечувати проти наказу про арешт або його виконання, і ці заперечення не являються явно необґрунтованими або суддя сумнівається у можливості залишення наказу про арешт в силі, то він

повідомляє про це компетентному судді негайно і з урахуванням обставин якомога швидшим способом.

3. Якщо обвинувачений не звільнений, то він має бути на його прохання доставлений до компетентного судді для допиту у відповідності з § 115. Обвинуваченому має бути роз'яснено це його право, передбачене § 115 абз. 4.

§ 116. Відстрочка виконання наказу про арешт

1. Суддя може відстрочити виконання наказу про арешт, який виданий лише в зв'язку з небезпекою втечі обвинуваченого, якщо менш радикальні заходи можуть забезпечити досягнення мети слідчого арешту. Зокрема, такі заходи передбачають:

1) покладання на обвинуваченого обов'язку явки в певний час до судді, в орган кримінального переслідування або указану ними установу;

2) покладання обов'язку не залишати місце проживання, місце перебування або певний район без дозволу судді або органів кримінального переслідування;

3) покладання обов'язку залишати житло тільки під наглядом певних осіб;

4) виконання цих обов'язків стосується самого обвинуваченого або інших осіб.

2. Суддя також може відстрочити виконання наказу про арешт, який виданий в зв'язку з небезпекою завадити розслідуванню справи, якщо менш радикальні заходи суттєво зменшать небезпеку ускладнення розслідування справи. Зокрема, до таких заходів відноситься обов'язок обвинуваченого не вступати в контакт з співучасниками, свідками або експертами.

3. Суддя може також відстрочити виконання наказу про арешт, який виданий у відповідності з § 112а, якщо є підстави вважати, що обвинувачений буде виконувати певні обов'язки і тим самим буде досягнута мета арешту.

4. Суддя дає припис про виконання наказу про арешт у випадках, передбачених абз. 1—5, якщо:

1) обвинувачений грубо порушує покладені на нього обов'язки або встановлені обмеження;

2) обвинувачений готується до втечі, не являється за викликом без поважних причин або іншим чином не виправдовує виявленої йому довіри;

5) нововиявлені обставини роблять арешт необхідним.

§ 116а. Відстрочка при умові застосування заходів забезпечення явки

1. Гарантії явки мають забезпечуватися внесенням застави грішми, цінними паперами, шляхом поручительства або взяття на поруки особами, які заслуговують довіри.

2. Суддя визначає розмір та інші види забезпечення явки на свій розсуд.

3. Обвинувачений, відносно якого відстрочено виконання наказу про арешт при умові забезпечення його явки і який не проживає в межах дії цього закону, зобов'язаний уповноважити особу, яка проживає в окрузі відповідного суду, для повідомлення йому про його явку.

§ 117. Перевірка арешту

1. До тих пір, доки обвинувачений тримається під арештом, він в будь-який час має право клопотати про судову перевірку, чи підлягає наказ про арешт скасування або відстрочці виконання у відповідності з § 116.

2. Поряд з клопотанням про перевірку арешту подача скарги не допускається. Це не стосується права на подання скарги на рішення, яке прийняте за клопотанням.

3. Суддя має право призначити провадження окремих слідчих дій, які мають значення для подальшого рішення про залишення в силі слідчого арешту, і після їх виконання провести нову перевірку.

4. Обвинуваченому, який не має захисника, останній призначається на весь період слідчого арешту, якщо його виконання продовжувалося не менше 5 місяців і про призначення просить прокуратура, або обвинувачений, чи його законний представник. Про право заявлення клопотання має бути роз'яснено обвинуваченому, § 142, 145 і 145 застосовуються відповідно.

5. Якщо слідчий арешт триває 5 місяців і обвинувачений не заявив клопотання про перевірку арешту або не подав скаргу на арешт, то перевірка проводиться судом за обов'язком служби. За винятком випадку, коли обвинувачений має захисника.

§ 118. Усний розгляд

1. При перевірці арешту за клопотанням обвинуваченого або за розсудом суду чи обов'язком служби рішення приймається після усного розгляду.

2. Якщо на наказ про арешт подана скарга, то рішення по скарзі обвинуваченого чи за обов'язком служби також може бути прийняте після усного розгляду.

3. Якщо слідчий арешт після усного розгляду залишений в силі, то обвинувачений має право заявити клопотання про новий усний розгляд лише в тому випадку, коли слідчий арешт продовжується не менше 3 місяців і з часу останнього усного розгляду пройшло не менше 2 місяців.

4. Клопотання про усний розгляд не може бути заявлено до тих пір, доки триває судовий розгляд справи по суті або якщо постановлений вирок, яким призначено покарання у вигляді позбавлення волі або заходу виховання і безпеки, пов'язаної з позбавленням волі.

5. Усний розгляд має бути проведено негайно: він не повинен розглядатися без згоди обвинуваченого пізніше 2 тижнів з моменту заявлення клопотання.

§ 118а. Проведення усного розгляду

1. Про місце й час усного розгляду має бути повідомлено прокуратурі, а також обвинуваченому і захисникові.

2. Обвинувачений має бути доставлений для участі в розгляді, за винятком випадків, коли він відмовився бути присутнім на ньому або коли його доставка неможлива через далеку відстань або хворобу чи з інших важливих причин. Якщо обвинувачений не доставлений для участі в усному розгляді, то його права має забезпечити захисник. В цьому випадку для участі в усному розгляді має

бути призначений захисник, якщо обвинувачений не мав його. § 142, 145 і 145 застосовуються відповідно.

3. В усному розгляді мають бути заслухані особи, які беруть в ньому участь. Вид і обсяг доказів визначає суд. Про розгляд має бути складено протокол. § 271—275 застосовуються відповідно.

4. Рішення має бути оголошено після закінчення усного розгляду. Якщо це неможливо, то рішення має бути винесено не пізніше, ніж протягом тижня.

§ 118b. Особи, які мають право на клопотання

Клопотання про перевірку арешту (§ 117 абз. 1) і клопотання про усний розгляд заявляється у відповідності з § 297—300 і § 302 абз. 2.

§ 119. Фактичне виконання слідчого арешту

1. Арештований не повинен триматися в одній камері з засудженими. Він повинен бути по можливості ізольований від осіб, які відбувають покарання.

2. З іншими особами, які піддані слідчому арешту, арештований може триматися в одній камері у випадку, якщо він заявив клопотання про це у письмовий формі. Клопотання в будь-який час може бути ним відкликано в тій же формі. Арештований також може перебувати в одній камері з іншими засудженими, якщо це вимагається в зв'язку з його фізичним і душевним станом.

3. Арештованому можуть бути призначені лише обмеження що відповідають меті слідчого арешту, або необхідні для підтримання порядку в тюрмі.

4. Надання кращих умов і занять оплачується за рахунок арештованого, оскільки вони узгоджуються з цілями арешту і не порушують порядок, встановлений в тюрмі.

5. Відносно арештованого можуть бути застосовані наручники, якщо:

1) є небезпека, що він застосує силу проти обслуговуючого персоналу або майна, або якщо він проявляє опір;

2) він намагається здійснити втечу або з урахуванням конкретних обставин, зокрема, поведінки обвинувачено-

го і обставин, що виключають можливість втечі, є небезпека, що він може звільнитися з-під варти;

3) є небезпека самогубства або членушкодження і її неможливо запобігти менш радикальними заходами.

Під час судового розгляду наручники мають бути зняті.

6. Необхідні заходи згідно з наведеними положеннями призначає суддя. У випадку загрожуючої небезпеки тимчасові заходи можуть бути призначені прокуратурою, начальником тюрми або чиновником, який здійснює нагляд за арештованими. Застосування цих заходів вимагає згоди судді.

§ 120. Скасування наказу про арешт

1. Наказ про арешт має бути скасований, якщо відпали передумови слідчого арешту або виявиться, що подальше тримання особи під вартою не відповідає значенню діяння і можливому покаранню або заходам виправлення і безпеки. Наказ має бути, зокрема, скасований, якщо обвинувачений виправданій, або скасована ухвала про віддання його до суду, або справа припинена.

2. Використання засобів оскарження не повинно перешкоджати звільненню обвинуваченого.

5. Наказ про арешт має бути також скасований, якщо прокуратура внесла клопотання про це до порушення публічного обвинувачення. Одночасно з клопотанням прокуратура може подати припис про звільнення обвинуваченого.

§ 121. Слідчий арешт більше шести місяців

1. До тик пір, доки не постановлений вирок, яким призначено покарання у вигляді позбавлення волі або заходів виправлення і безпеки, пов'язаних з позбавленням волі, обвинувачений може бути підданий арешту на строк більше 6 місяців лише в тому випадку, якщо особливі труднощі, обсяг розслідування та інші важливі підстави не дозволяють постановити вирок і продовження строку арешту є виправданим.

2. У випадках, передбачених абз. 1, наказ про арешт після закінчення 6 місяців має бути скасований, якщо виконання наказу про арешт у відповідності з § 116 не

відстрочено або вищий земельний суд не дає припису продовження строку слідчого арешту.

3. Якщо документи не надані вищому земельному суду по закінченню строку, указаному в абз. 2, то перебіг строку зупиняється до його вирішення. Якщо судовий розгляд почався, перш ніж строк закінчився, то перебіг строку зупиняється до проголошення вироку. Якщо судовий розгляд відкладено і документи негайно надані вищому земельному суду, то перебіг строку також зупиняється до його вирішення.

4. В справах, які підсудні згідно з § 74а закону про судову систему кримінальній палаті земельного суду, рішення приймає вищий земельний суд. В справах, підсудних згідно з § 120 закону про судову систему вищому земельному суду, прерогатива прийняття рішення належить Верховному суду ФРН.

§ 122. Особлива перевірка арешту вищим земельним судом

1. У випадках, передбачених § 121, компетентний суд подає через прокуратуру матеріали справи у вищий земельний суд для рішення, якщо він вважає за необхідне продовження строку слідчого арешту або про це заявила клопотання прокуратура.

2. До винесення рішення мають бути заслухані обвинувачений та його захисник. Вищий земельний суд має право продовжити строк слідчого арешту після усного розгляду; Якщо це має місце, то відповідно застосовується § 118а.

3. Якщо вищий земельний суд приймає рішення про продовження строку слідчого арешту, то відповідно застосовується § 114 абз. 2 № 4. Провести повторну перевірку законності арешту (§ 117 абз. 1) компетентний вищий земельний суд до того, як буде постановлений вирок, яким призначається покарання у вигляді позбавлення волі або заходи виправлення і безпеки, пов'язані з позбавленням волі. Перевірка арешту може бути передана на строк не більше 3 місяців суду, який являється компетентним у відповідності з загальними положення-

ми. У випадках, передбачених § 118 абз. 1, по заявленому клопотанню рішення приймає земельний суд у порядку усного розгляду.

4. Перевірка передумов, указаних в § абз. 1, має бути також видана в послідуєчому процесі вищому земельному суду. Перевірка з урахуванням обставин справи повинна бути проведена повторно в 3 місячний строк.

5. Вищий земельний суд має право відстрочити виконання наказу про арешт у відповідності з § 116.

6. Якщо по одній справі слідчому арешту піддані декілька обвинувачених, то вищий земельний суд має право вирішити питання про продовження строку слідчого арешту також і відносно тих обвинувачених, на яких вимоги § 121 і указаних вище положень не розповсюджуються.

§ 122а. Граничний строк арешту згідно § 112а

У випадках, передбачених § 121 абз. 1, слідчий арешт не може продовжуватися більше одного року, якщо він застосовується на підставі § 112а.

§ 123. Скасування заходів, призначених замість арешту

1. Захід, який служить відстрочці виконання арешту (§ 116), має бути скасований, якщо:

- 1) наказ про арешт скасований;
- 2) слідчий арешт або призначена міра покарання у вигляді позбавлення волі або захід виправлення і безпеки, пов'язані з позбавленням волі, виконані.

2. На підставі цих же передумов скасовується захід забезпечення замість арешту.

3. Той, хто вніс за обвинуваченого заставу, має право вимагати її повернення в зв'язку з тим, що він або забезпечує явку обвинуваченого в строк, установлений судом, або своєчасно повідомляє про факти, які свідчать про намір обвинуваченого здійснити втечу, на підставі чого останній може бути заарештований.

§ 124. Звернення застави в доход держави

1. Застава, яка не повертається, надходить в доход казни, якщо обвинувачений ухиляється від слідства або

від відбування призначеного покарання у вигляді позбавлення волі або заходів виправлення і безпеки, пов'язаних з позбавленням волі.

2. До вирішення питання про заставу для дачі пояснень мають бути викликані обвинувачений, а також ті особи, які внесли за нього заставу. На рішення суду вони можуть подати тільки термінову скаргу. До вирішення по скарзі їм і прокуратурі має бути надана можливість для усного обґрунтування своїх клопотань, а також для обговорення проведеного розслідування.

3. Рішення про втрату застави відносно тих осіб, які внесли її за обвинуваченого є остаточним, приймається суддею з цивільних справ і підлягає виконанню, а по закінченні строку оскарження набуває значення рішення, що набрало законної сили з цивільної справи.

§ 125. Повноваження по відданню наказу про арешт

1. До порушення публічного обвинувачення суддя дільничного суду, в окрузі якого підлягає розгляду або знаходиться обвинувачений, віддає наказ про арешт за клопотанням прокуратури або за обов'язком служби, якщо неможливо встановити зв'язок з прокуратурою або у випадку невідкладності дій.

2. Після порушення публічного обвинувачення наказ про арешт віддає суд, в провадженні якого знаходиться справа, а якщо подана ревізійна скарга — то суд, вирок якого оскаржений. У невідкладних випадках наказ про арешт має право віддати і головуючий.

§ 126. Повноваження по прийняттю подальших рішень відносно наказу про арешт

1. До порушення публічного обвинувачення суддя, який віддав наказ про арешт, правомочний приймати подальші судові рішення і заходи, які стосуються слідчого арешту, або заходи його відстрочки (§ 116). Якщо наказ про арешт віддає суд другої інстанції, то правомочним є суддя, який виніс попереднє рішення. Якщо підготовче провадження проводиться в іншому місці, то суддя має право, постільки про це вносить клопотання прокурату-

ра, передати повноваження судді дільничного суду цієї місцевості. Якщо територія поділена на декілька округів, то повноваження дільничного судді визначає уряд землі у відповідності з правовими положеннями. Уряд землі має право ці повноваження передати земельному управлінню юстиції.

2. Після порушення публічного обвинувачення приймати рішення правомочний суд, у провадженні якого знаходиться справа, після подачі ревізійної скарги — суд, вирок якого оскаржений. Окремі заходи, зокрема, передбачені § 119, приймає головуючий. У невідкладних випадках він має право також скасувати наказ про арешт або відкласти його виконання, якщо прокуратура з цим погоджується. В іншому випадку має бути негайно винесено рішення суду,

3. Суд ревізійної інстанції має право скасувати наказ про арешт, якщо він скасовує оскаржений вирок, і це рішення прямо вказує на наявність передумов, передбачених § 120 абз. 1.

4. § 121 і 122 застосовуються відповідно.

§ 126а. Тимчасове направлення в медичну установу

1. Якщо є серйозні підстави вважати, що хто-небудь здійснив протиправні діяння в стані неосудності або пониженої осудності (§ 20, 21 Кримінального кодексу) і вимагається його направлення в психіатричну лікарню або наркологічну установу, то суд має право винести рішення у формі наказу про тимчасове направлення такої особи в одну із таких установ, при умові, що це викликано інтересами громадської безпеки.

2. Для тимчасового направлення в указані установи відповідно застосовуються §114—115а, 117—119, 125 і 126. Якщо направлений в установу має законного представника, то йому має бути оголошено рішення.

3. Наказ про направлення в установу має бути скасований, якщо передумови для тримання там особи відпали, або якщо суд в своєму вирокі не передбачив направлення його в психіатричну лікарню або наркологічну

установу. Оскарження не зупиняє звільнення. Положення § 120 абз. 3 застосовується відповідно.

§ 127. Затримання

1. Якщо хто-небудь захоплений на місці здійснення злочину, або переслідується, або підозрюється у втечі, або не може негайно засвідчити свою особу, то будь-який громадянин має право його затримати без припису судді. Установлення ідентичності особи прокуратурою або чиновниками поліції визначається § 163b абз. 1.

2. Прокуратура і чиновники поліції мають право при невідкладності дій затримати особу і у випадку, якщо є передумови для наказу про арешт або про направлення у відповідну установу.

3. При здійсненні кримінально караного діяння, переслідування за яке передбачено лише в порядку приватного обвинувачення, затримання допускається і в тому випадку, коли кримінальне переслідування проводиться за дозволом або вимогою.

§ 127а. Відмова від затримання

1. Якщо обвинувачений в межах дії цього закону не має постійного місця проживання або місця перебування і існують передумови для наказу про арешт тільки в зв'язку з небезпекою його втечі, то може бути відмовлено в затриманні обвинуваченого або триманні його під вартою, якщо:

- 1) не можна розраховувати, що за здійснення діяння буде призначено покарання у вигляді позбавлення волі або заходи виправлення і безпеки, пов'язані з позбавленням волі;
- 2) обвинувачений вносить заставу встановленого розміру, розраховуючи на покарання у вигляді грошового штрафу або відшкодування судових витрат.

2. Положення § 116 абз. 1 і 3 застосовуються відповідно.

§ 128. Доставка до судді

1. Затриманий, постільки не послідувало його звільнення, негайно, але не пізніше наступного дня після за-

тримання, має бути доставлений до судді дільничного суду, в окрузі якого він затриманий. Суддя допитує доставленого у відповідності з § 115 абз. 3.

2. Якщо суддя вважає затримання невинуватим або відпали підстави для нього, то він звільняє затриманого. В іншому випадку він за клопотанням прокуратури, а при неможливості встановлення з нею зв'язку — за обов'язком служби видає наказ про арешт або направлення затриманого у відповідну установу. Положення § 115 абз. 4 застосовується відповідно.

§ 129. Доставка після порушення публічного обвинувачення

Якщо відносно затриманого вже порушено публічне обвинувачення, то він або негайно, або за вказівкою судді, до якого був доставлений спочатку, супроводжується в компетентний суд; цей суд зобов'язаний не пізніше наступного дня після затримання вирішити питання про звільнення, арешт чи тимчасове поміщення затриманого у відповідну установу.

§ 130. Наказ про арешт в справах приватного обвинувачення

Якщо за підозрою в здійсненні кримінально караного діяння, переслідуваного в порядку приватного обвинувачення, видається наказ про арешт, то одному із осіб, які мають право на подачу скарги, негайно повідомляється про це. Одночасно йому має бути роз'яснено, що наказ про арешт скасовується, якщо скарга не буде подана в визначений суддею строк, який не може перевищувати тижня. Якщо протягом строку скарга не подана, то наказ про арешт має бути скасовано. Це правило розповсюджується на випадки, коли кримінально каране діяння переслідується за дозволом або за вимогою. Положення § 120 абз. 3 застосовуються відповідно.

§ 131. Наказ про розшук

1. На підставі наказу про арешт або направлення особи у відповідну установу прокуратура або суддя мають

право віддати наказ про розшук, якщо обвинувачений здійснив втечу або переховується.

2. Без наказу про арешт або направлення у відповідну установу провадження розшуку допускається лише в тому випадку, якщо затриманий здійснив втечу. В цих випадках наказ про розшук може надходити від поліції.

3. В наказі про розшук мають бути вказані дані і по можливості прикмети розшукуваного. Крім того, в ньому вказується діяння, в здійсненні якого він підозрюється; час і місце його здійснення.

4. Положення § 115 і 115а застосовуються відповідно.

Глава 9а. Інші заходи забезпечення кримінального переслідування і виконання судових рішень

§ 132.

1. Якщо обвинувачений підозрюється у здійсненні кримінально караного діяння, в межах дії цього закону не має постійного місця проживання або місця перебування, але немає передумов для наказу про його арешт, з метою забезпечення провадження в кримінальній справі передбачається, щоб обвинувачений:

- 1) вніс встановлений розмір застави в розрахунку на очікуване покарання у вигляді грошового штрафу і відшкодування судових витрат;
- 2) уповноважив особу, яка проживає в окрузі компетентного суду, для отримання повідомлення.

§ 116а абз. 1 застосовується відповідно.

2. Припис має право винести тільки суддя, а при невідкладності дій — також прокуратура та її допоміжні чиновники (§ 152 закону про судоустрій).

3. Якщо обвинувачений не виконує припису, то він відшкодовує витрати, пов'язані з його доставкою, у нього вилучаються речі, які були при обвинуваченому і йому належали. § 94 і 98 застосовуються відповідно.

Глава 9b. Тимчасова заборона на професійну діяльність

§ 132a

1. Якщо є серйозні підстави вважати, що суд винесе рішення про заборону займатися певною професійною діяльністю (§ 70 Кримінального кодексу), то суддя має право тимчасово заборонити діяльність, пов'язану з певною професією, ремеслом або видом ремесла. § 70 абз. 3 Кримінального кодексу застосовується відповідно.

2. Тимчасова заборона на професію має бути скасованою, якщо відпали її підстави або якщо суд у вирокі не визначив такої заборони.

Глава 10. Допит обвинуваченого

§ 133. Виклик повісткою

1. Обвинувачений викликається на допит повісткою.

2. Виклик може бути проведений з попередженням про те, що у випадку неявки обвинуваченого послідує його привід.

§ 134. Привід

1. Негайний привід обвинуваченого може бути вжитий, якщо є підстави для наказу про його арешт.

2. В наказі про привід мають бути вказані точні дні про обвинуваченого, інкриміноване йому кримінально каране діяння, а також підстави приводу.

§ 135. Негайний допит

Обвинувачений має бути негайно доставлений до судді і ним допитаний. Він може бути на підставі наказу про привід затриманий, але не більше, ніж до кінця дня, коли послідував привід.

§ 136. Перший допит

1. На початку першого допиту обвинуваченому має бути повідомлено, яке діяння інкримінується йому в вині і які норми кримінального закону його передбачають. Йому має бути також роз'яснено, що у відповідності з законом він на свій розсуд має право давати пояснення в справі по суті обвинувачення або не давати показань і

в будь-який час, в тому числі і перед допитом, може запросити обраного захисника. Далі йому має бути роз'яснено, що він у своє виправдання має право клопотати про надання доказів. У необхідних випадках обвинуваченому має бути вказано, що він може написати свої показання власноручно.

2. На допиті обвинуваченому має бути надана можливість спростувати підозріння, які є проти нього, і навести факти, які свідчать на його користь.

3. На першому допиті обвинуваченого мають бути з'ясовані обставини, які відносяться до його особи.

§ 136а. Заборонені методи допиту

1. Свобода волі і волевиявлення обвинуваченого не повинні подавлятися шляхом жорстокого поводження, виснаження, фізичного впливу, введення в організм спеціальних препаратів, мук, обману або гіпнозу. Примушування може застосовуватися якщо це допускає кримінально-процесуальне право. Загроза застосування недопустимих законом заходів і обіцянок не передбачених законом вигод забороняється.

2. Застосування заходів, які впливають на пам'ять обвинуваченого або можливість розуміння ним того, що діється, не дозволяється.

3. Заборони, передбачені абз. 1 і 2, не дивлячись на згоду обвинуваченого. Показання, які отримані з порушенням цих заборон, не можуть використовуватися в тому випадку, якщо обвинувачений погоджується з ними.

6.3.3. ФРАНЦІЯ

Кримінально-процесуальний кодекс Франції 1988 р.

(витяги)

Стаття 54

1. Отримавши повідомлення про вчинення тяжкого злочину, офіцер судової поліції зобов'язаний негайно проінформувати прокурора, прибути на місце вчинення злочину й приступити до виконання необхідних дій.

2. Він повинен подбати про збереження доказів, які можуть зникнути, й про все, що може слугувати встановленню істини. Знайти зброю та інструменти, які використовувалися при вчиненні тяжкого злочину або були призначені для цього, а також ті, які з'явилися в результаті тяжкого злочину.

3. Він повинен показати вилучені предмети для впізнання особам, які брали участь у тяжкому злочині, якщо вони присутні.

Стаття 56

1. Якщо природа тяжкого злочину така, що доказ можна дістати шляхом вилучення предметів, документів у осіб, котрі, як передбачається, брали участь у тяжкому злочині, офіцер судової поліції повинен відразу ж прибути до місця постійного проживання цих осіб для того, щоб провести там обшук, про який він мусить підготувати офіційне повідомлення.

2. Він разом з особами, названими в ст. 57, і з тими, з допомогою яких він звертається відповідно до ст. 60, має право перевірити предмети чи документи перед їх вилученням.

3. Однак він зобов'язаний першим вжити необхідних заходів для того, щоб професійна таємниця й права були захищені.

4. Всі вилучені предмети й документи мають бути перелічені й опечатані. Якщо їх опис у приміщенні утруднений, їх опечатують до остаточного опису й опечатання в присутності осіб, які брали участь в обшуку, відповідно до ст. 57.

5. За згодою прокурора офіцер судової поліції може утримувати лише ті вилучені предмети й документи, які необхідні для встановлення істини.

Стаття 57

1. Всі дії, передбачені ст. 56 КПК (щодо професійної таємниці й права на захист), здійснюються в присутності особи, в помешканні якої відбувається обшук.

2. Офіцер судової поліції зобов'язаний запропонувати господарю помешкання назвати свого представника за

вибором; якщо господарю, в помешканні якого проводиться обшук, не вдалося цього зробити, офіцер судової поліції вибирає двох викликаних для цього свідків, виключаючи осіб, йому підлеглих.

3. Офіційний звіт про ці дії, підготовлений відповідно до ст. 66 КПК, підписується особами, вказаними в даній статті; у випадку їхньої відмови про це зазначається в офіційному звіті.

Стаття 59

1. За відсутності прохань, одержаних від проживаючих у будинку або обумовлених законом винятків, обшук і відвідування місць проживання не можуть проводитися з 9 години вечора до 6 годин ранку.

2. Однак відвідування, обшуки та вилучення можуть проводитися в будь-який час дня і ночі з метою встановлення таким чином порушень статей 334, 341¹ і 335 КПК у будь-якому готелі, в мебльованих кімнатах, пансіонатах, питних закладах, асоціаціях, клубах, танцювальних закладах, місцях для розваг або в іншому місці, яке часто відвідується публікою, якщо було встановлено, що там приймали осіб, які займалися проституцією.

3. Правила, передбачені статтями 56 і 57 КПК і в цій статті, можуть бути недійсними.

Стаття 76

1. Обшуки будинків і вилучення в них доказів для подання позову проти обвинуваченого не можуть бути проведені без добровільної згоди власника будинку, в якому все це має відбутися.

2. Ця згода повинна мати вигляд власноручної письмової декларації заінтересованої особи або, якщо вона не знає як її написати, зміст декларації має бути відображений в офіційній доповіді.

3. Слід дотримуватися правил, передбачених статтями 56 і 59 (п. 1).

Стаття 92

1. Слідчий суддя, який допитує, може відвідувати будь-яке місце для того, щоб привести до виконання рі-

шення або для проведення обшуку. Він консультує судового повіреного, який зобов'язаний його супроводжувати.

2. Секретар зобов'язаний завжди супроводжувати слідчого суддю під час виконання слідчої дії.

3. Слідчий суддя зобов'язаний підготувати офіційне повідомлення про свої дії.

Стаття 93

Якщо того вимагає розслідування, слідчий суддя разом із секретарем суду може відвідати будь-яке місце в межах національної території, сповістивши про це прокурора. Для того, щоб виконати необхідну слідчу дію, слідчий суддя повинен попередньо сповістити прокурора того району, куди він направляється для розслідування справи. В офіційному повідомленні вказуються причини відвідування.

Стаття 94

Обшуки можуть бути проведені в будь-якому місці, де можуть бути знайдені докази, необхідні для встановлення істини у справі.

Стаття 95

Якщо обшук проводиться в житлі обвинуваченого, то слідчий суддя зобов'язаний виконувати вимоги статей 56 і 57 КПК.

Стаття 96

1. Якщо обшук проводиться в іншому приміщенні (не в обвинуваченого), то його власник запрошується як свідок. Якщо ця особа відсутня або відмовляється брати участь, обшук має проводитися в присутності двох його родичів по крові або по одруженню, які знаходяться в цьому приміщенні, а за їх відсутності — в присутності двох свідків.

2. Слідчий суддя повинен дотримуватися вимог статей 57 і 59 КПК.

3. Однак він зобов'язаний спочатку вжити заходів, необхідних для забезпечення професійної таємниці й прав захисту.

Стаття 114

1. За першої появи обвинуваченого слідчий суддя повинен установити його особу, детально ознайомити обвинуваченого з документами, які його стосуються, й попередити його, що він може не давати ніяких показань. Це застереження має бути відмічене в протоколі.

2. Якщо обвинувачений хоче зробити заяву, вона має бути негайно прийнята слідчим суддею.

3. Слідчий суддя повинен попередити обвинуваченого про його право вибрати адвоката серед юристів, яких зазначено в списку місцевої Асоціації, або новачка, або серед юрисконсультів, а за відсутності вибору він мусить призначити для обвинуваченого адвоката, якщо він вимагає цього. Призначення має бути зроблене президентом Спільки адвокатів, якщо така спілка існує, а якщо ні, то президентом суду.

4. Згадка про цю формальність має бути зроблена в протоколі.

5. Потерпілий також має право на допомогу адвоката з першого допиту.

6. При завершенні першої явки обвинувачений, який залишився на волі або під досудовим наглядом, мусить повідомити слідчому судді свою адресу. Він може, однак, дати адресу третьої особи, яка уповноважена отримувати адресовані обвинуваченому папери, якщо він подасть згоду цієї особи. Повідомлена адреса має входити в межі департаменту метрополії; якщо слідство ведеться в заморському департаменті, то адреса має бути в межах цього департаменту.

7. Обвинуваченого попереджають, що до закінчення розслідування він мусить інформувати слідчого суддю про будь-які зміни повідомленої адреси. Його також попереджають, що будь-яке повідомлення, надіслане йому за останньою заявленою адресою, вважатиметься врученим персонально йому.

8. Згадка про це повідомлення й про заявлену адресу має бути зафіксована в протоколі.

Стаття 115

1. Незважаючи на положення попередньої статті, слідчий суддя може приступити до негайного допиту й

очних ставок, якщо терміновість викликана ситуацією, коли свідок перебуває під загрозою смерті, або явно готується до втечі, або навіть у випадку, вказаному в останньому параграфі статті 72 КПК.

2. В протоколі має бути згадка про причини терміновості.

Стаття 116

1. Затриманий обвинувачений може вільно спілкуватися зі своїм адвокатом, починаючи з першого допиту його слідчим.

2. Слідчий суддя має право накладити заборону на спілкування строком до 10 днів. Він може відновити заборону, але тільки на новий десятиденний період.

3. У будь-якому випадку заборона на спілкування не може поширюватися на адвоката обвинуваченого.

Стаття 118

1. До тих пір, поки не скасовані привілеї, обвинувачений і потерпілий можуть бути вислухані або піддані очній ставці в присутності їхніх адвокатів або після того, як адвокат був викликаний у призначений час.

2. Адвокат викликається листом або повідомленням, врученими йому під розписку не пізніше як за чотири робочих дні перед допитом.

3. Процедурне дос'є має бути надане в розпорядження адвоката обвинуваченого не пізніше як за два робочих дні до кожного допиту. Воно також має бути надане в розпорядження потерпілого за два робочих дні до заслуховування цієї сторони.

4. Якщо процедурне дос'є стало доступним відповідно до вимог, передбачених цією статтею, адвокат обвинуваченого або потерпілого може отримати його за свій рахунок для власного користування, але без права подальшого копіювання.

5. Більш того, він може в будь-який час отримати на тих же умовах копії протоколів допитів обвинуваченого, потерпілого, яким він сприяє, або протоколів очних ставок, у яких потерпілий брав участь.

Стаття 119

1. Судовий повірений може бути присутнім на допитах і очних ставках обвинуваченого й потерпілого.

2. Кожного разу, коли судовий повірений сповіщає слідчого суддю про свій намір бути присутнім, секретар слідчого судді повинен повідомити судового повіреного листом про час допиту чи очної ставки не пізніше, як увечері напередодні допиту. Якщо цього не буде зроблено, президент суду накладає на секретаря штраф у розмірі 10 франків.

Стаття 120

1. Судовий повірений та адвокат обвинуваченого й потерпілого можуть брати участь у розслідуванні справи тільки для того, щоб ставити запитання після дозволу слідчого судді.

2. Якщо слідчий суддя забороняє це робити, запитання заносяться до протоколу або додаються до нього.

Стаття 170

1. Положення статей 114 і 118 КПК мають бути дотримані під страхом анулювання самого акту і наступних процесуальних дій.

2. Сторона, стосовно якої порушені положення цих статей, може висловлювати заперечення, які мають бути точно вираженими. Це може бути зроблено тільки в присутності адвоката або після того, як адвокат був викликаний у призначений час.

Стаття 171

1. Якщо слідчий суддя вирішує, що яка-небудь дія слідства не має законної сили, він повинен поставити питання про скасування цієї постанови перед кримінальним судом після консультації з судовим повіреним і повідомити про це обвинуваченого й потерпілого.

2. Якщо судовий повірений вважає, що було прийнято акт, який не має законної сили, він повинен забезпечити передання його до кримінального суду й направити цьому суду подання про анулювання.

Стаття 172

1. Недійсність документа має місце також у випадку порушення основних його положень, крім передбачених в ст. 170, особливо у випадку порушень прав захисту.

2. Кримінальний суд повинен вирішити, чи підлягають анулюванню всі процесуальні дії чи їх частина.

3. Сторони можуть не погодитися з цим анулюванням, що має бути чітко виражено.

4. Кримінальний суд повинен прийняти таку скаргу й вирішити так, як це передбачено в попередній статті.

Стаття 173

Анульовані акти мають бути вилучені з досьє слідства і збережені в офісі службовця Касаційного суду. Заборонено робити висновки проти сторін у слуханнях під загрозою штрафу для судді та обвинувачення з боку дисциплінарних суддів для адвоката захисту.

6.3.4. АНГЛІЯ

Халсбари Законів Англії (том 26, 1990 р.)

*(Базується на Британському Законі 1984 р. про поліцейські та кримінальні свідчення і на Практичному Кодексі для виконання службовцями поліції передбаченого законом права на затримання та обшук 1986 р.)
(витяги)*

661. Повноваження поліцейського на затримання та огляд осіб, транспортних засобів

Поліцейський може здійснити затримання та обшук відповідно до своїх повноважень у таких місцях:

1. у будь-якому місці, доступному для людей за плату або яким-небудь іншим способом, зокрема по праву, за заслуги, з дозволу;

2. у будь-якому іншому місці, до якого люди мають доступ, але котре не є житлом.

Поліцейський може затримати і обшукати будь-якого громадянина або транспортний засіб з метою виявлення викрадених або заборонених речей, але тільки в тому

випадку, якщо в нього є обгрунтовані підстави для підозри, що він знайде ці речі.

Якщо особа знаходиться в саду або в дворі житла, в приміщеннях, які використовуються як житло, поліцейський не може її обшукати, якщо він не має обгрунтованої підстави вважати, що ця особа тут не проживає, і дозволу громадянина, який проживає в даному приміщенні.

662. Обгрунтовані підстави для підозри

Затримання та обшук можуть бути здійснені лише за наявності обгрунтованої підозри. Обгрунтована підозра має опиратися на факти. Поліцейський мусить мати вагомі підстави, які можуть бути розглянуті й оцінені об'єктивно третьою особою. Поліцейський, у якого інтуїтивно виникла підозра стосовно певної особи, може спостерігати, вести розмову з підозрюваною особою, але для того, щоб застосувати свої права на затримання та обшук, йому необхідні додаткові підстави, які піднімуть просту підозру до рівня обгрунтованої.

Обгрунтована підозра може виникнути під час спостереження поліцейського за підозрілою поведінкою неспокійного громадянина або осіб, які перебувають з ним. Рішення провести обшук має бути обгрунтованим всіма фактами, які упевнили б обережного поліцейського у вірогідності того, що певний предмет буде знайдено, а отже, що є обгрунтовані підстави для обшуку.

669. Обшук за згодою

Якщо передбачається провести обшук приміщення з дозволу конкретної особи, то ця особа має дати такий дозвіл у письмовому вигляді. Звернувшись за дозволом, поліцейський повинен точно сформулювати мету обшуку та інформувати заінтересовану особу про те, що вона не зобов'язана давати згоду й що будь-який вилучений предмет може слугувати доказом. Якщо в даний час особа не підозрюється у вчиненні злочину, поліцейський мусить повідомити її про це. Однак не слід добиватися згоди на обшук, якщо це викликає надмірні незручності для особи, котра має дати дозвіл.

670. Дії перед поданням заявки на ордер на обшук або пред'явленням ордера

Одержавши інформацію про злочин, поліцейський повинен переконатися, що вона є точною, свіжою, і що дана не зі злим умислом чи безвідповідально.

Заявка на ордер на обшук не може бути подана на підставі інформації від анонімного джерела, якщо не буде зроблено спроби знайти підтвердження.

Поліцейський повинен також з'ясувати: хто є господарем приміщення і яким є характер цього приміщення; чи проводився там обшук раніше, якщо так, то коли; отримати будь-яку іншу інформацію, необхідну для подання заявки.

671. Заявка на ордер на обшук

Коли поліцейський подає заявку на ордер, він зобов'язаний:

1) сформулювати підстави, за якими він подає заявку із вказівкою на законодавчий акт, згідно з яким ордер може бути виданий;

2) вказати приміщення, в яке необхідно увійти й зробити обшук;

3) установити, наскільки це можливо, предмети чи особи, які розшукуються.

Заявка на такий обшук робиться лише від однієї сторони й підтверджується письмовою інформацією. Поліцейський повинен дати відповіді під присягою на будь-які запитання, які мировий суддя або суддя, що слухає справу, поставлять йому за заявкою.

Якщо заявка буде відхилена, подальші заявки на ордер на обшук тих же приміщень не можуть бути подані до тих пір, доки вони не будуть підкріплені додатковими підставами.

672. Право мирового судді дозволити вхід у приміщення та обшук

На підставі заявки поліцейського мировий суддя має бути впевненим у наявності обґрунтованих підстав для того, щоб вважати, що:

- 1) здійснено тяжкий злочин;
- 2) у приміщенні є предмети, вказані в заяві, які самі по собі або в сукупності з іншими предметами, будуть достатніми для розслідування злочину;
- 3) ці предмети можуть слугувати доказом;
- 4) вони є забороненими, або спеціально процедурними;
- 5) будь-яку із виняткових умов для видачі ордера можна застосувати.

На підставі зазначеного мировий суддя може видати ордер, який уповноважує поліцейського увійти до житла й провести обшук.

Винятковими умовами є:

- а) неможливість зв'язатися з особою, правомочною дати дозвіл на вхід до приміщення;
- б) є можливість зв'язатися з особою, правомочною дати дозвіл на вхід до приміщення, але нереально зв'язатися з особою, відповідальною за доступ до доказів;
- в) вхід до приміщення не буде дозволено, доки не вписано ордер;
- г) мета обшуку може бути зірвана або суттєво порушена, якщо поліцейський не зможе негайно приїхати й безпечно увійти до приміщення.

679. Ордер

Ордер дає дозвіл на вхід до приміщення лише один раз. Він має містити такі дані:

- а) прізвище особи, яка подала клопотання на ордер;
- б) дату видачі ордера;
- в) посилання на закон, згідно з яким він виданий;
- г) адресу приміщення для обшуку.

Ордер має містити, наскільки це можливо, прізвища людей і назви речей, які підлягають обшуку. Мають бути підготовлені й завірені дві копії ордера.

Ордер на вхід до приміщення та обшук може одержати будь-який поліцейський. Обшук за ордером можна здійснювати протягом місяця з моменту видачі.

680. Попередня процедура

Поліцейський зобов'язаний насамперед зв'язатися з громадянином, який займає приміщення, або з іншою особою, котра правомочна дозволити вхід до приміщення, і роз'яснити підстави, згідно з якими необхідно провести обшук. Цього не слід робити тільки у випадку, коли:

1) відомо, що приміщення, яке підлягає обшуку, незаселене;

2) відомо, що особа, яка його займає, відсутня;

3) є вагома підстава вважати, що попередження особи, яка мешкає в приміщенні, може негативно вплинути на результати обшуку або створити загрозу безпеці поліцейських або інших осіб.

Якщо особа, яка займає приміщення, що підлягає обшуку, присутня, то поліцейський повинен:

а) відрекомендувати себе цій особі. Якщо поліцейський не в форменому одязі, він зобов'язаний пред'явити документ, який засвідчує, що він поліцейський;

б) пред'явити цій особі ордер;

в) вручити їй копію ордера.

Якщо громадянин, який займає дане приміщення відсутній на момент обшуку, але присутній інший, який відрекомендувався поліцейському як особа, відповідальна за приміщення, наведені вище умови діють і стосовно цієї особи.

Якщо в приміщенні немає нікого, то поліцейський повинен залишити тут копію ордера на видному місці.

Застосування "розумної сили" допустиме, якщо поліцейський переконаний, що це саме те приміщення, яке вказане в ордері або в яких-небудь інших письмових джерелах і якщо:

1) особа, яка займає приміщення, відмовилася дати дозвіл на вхід до нього;

2) неможливо зв'язатися з особою, яка займає приміщення;

3) у невідкладних випадках.

681. Проведення обшуку

Обшук за ордером може здійснюватися тільки в межах його реалізації. Обшук за ордером можна не продовжувати, якщо зазначені в ньому предмети знайдені, або якщо поліцейський пересвідчився, що цих предметів у приміщенні немає.

Обшуки мають проводитися з належною осторогою стосовно власності й приватного життя осіб, які мешкають у приміщенні, де здійснюється обшук, з тим щоб не завдавати їм зайвого клопоту.

“Розумна сила” може бути використана тільки у випадку необхідності, якщо з особою, котра займає приміщення, не досягнуто взаєморозуміння, або коли воно недостатнє для здійснення поставленого завдання.

Якщо особа, яка займає приміщення, хоче, щоб хтось з її друзів, сусід або інший громадянин був свідком обшуку, вона повинна отримати дозвіл на це у поліцейського. Обшук не може надмірно відкладатися з цієї причини.

У випадку, коли до приміщення увійшли, застосовуючи силу, відповідальний службовець поліції по закінченні обшуку мусить пересвідчитися, що це приміщення залишається в безпеці. Він залишає там господаря або його представника чи домовляється з особою, яка там знаходиться, або робить це іншими, доступними йому способами.

683. Вхід з метою арешту

Поліцейський може входити в будь-яке приміщення з метою:

1) виконання ордера на арешт, виданого у зв'язку з розслідуваною кримінальною справою, або ордера на здійснення дії у зв'язку з Судовим Актом Магістрату 1980 р.;

2) арешту особи за злочин, який передбачає арешт;

3) арешту особи за інші точно визначені злочини;

4) повторного арешту людини, яка незаконно перебуває на волі і яку він переслідує;

5) збереження життя, попередження тілесних ушкоджень або запобігання істотного пошкодження власності.

Крім підстав, визначених у пункті 5, право на вхід у приміщення та його обшук використовується в таких випадках, коли поліцейський має підстави вважати, що особа, яку він розшукує, перебуває в приміщенні.

Якщо приміщення складається з двох і більше окремих помешкань, обшук може здійснюватися в будь-яких частинах приміщення, котрими користуються спільно всі мешканці, або в будь-якому помешканні, де, на думку поліцейського, є підстави припускати наявність особи, яку він розшукує.

Право на обшук — це лише можливість обшуку, яку слід використовувати лише тоді, коли це необхідно для виконання завдання.

684. Вхід до приміщення та обшук після арешту

Поліцейський може увійти в приміщення та обшукати його, якщо воно належить особі, яка заарештована, або контролюється нею і якщо в нього є достатньо підстав підозрювати, що в приміщенні є докази, що стосуються цього або іншого злочину, за який передбачено арешт. Поліцейський може вилучити будь-яку річ, що має значення для справи.

Дане право на обшук використовується лише тоді, коли це необхідно для розкриття злочину. Воно не може застосовуватися, доки службовець поліції в ранзі інспектора або вищому не уповноважить (у письмовому вигляді) поліцейського робити це.

Поліцейський може проводити обшук:

- 1) до приводу громадянина в поліцейську дільницю;
- 2) без отримання повноважень, якщо це необхідно для ефективного розслідування.

Якщо поліцейський таким чином проводить обшук, він повинен терміново інформувати службовця в ранзі інспектора або вищому про те, що він провів обшук.

Службовець поліції, який дозволив обшук або інформований про нього, повинен зробити запис про підстави для такого обшуку й характер доказів, які розшуковуються.

Якщо громадянин, який володіє приміщенням або розпоряджається ним під час обшуку, був затриманий, про це робиться відповідний запис у протоколі.

685. Вилучення власності

Поліцейський, який законно перебуває у приміщенні, може вилучити з нього будь-який предмет, якщо у нього є достатні підстави вважати що:

- 1) предмет застосовувався при здійсненні злочину;
- 2) його необхідно вилучити, щоб попередити його приховування, втрату, пошкодження, зміну або знищення.

Поліцейський, який законно перебуває в приміщенні, може також вилучити будь-яку річ у цьому приміщенні, якщо в нього є достатньо підстав вважати що:

- a) вона є доказом, пов'язаним зі злочином, який він розслідує, або з будь-яким іншим злочином;
- b) що необхідно вилучити її, щоб попередити її приховування, втрату, зміну або знищення.

Поліцейський, який законно перебуває у приміщенні, може вимагати будь-яку інформацію, яка зберігається в комп'ютері й може бути вилучена, з тим щоб перевести її у форму, в якій вона може бути видима й прочитувана, якщо він має достатньо підстав вважати, що:

- 1) даний доказ стосується злочину, який він розслідує, або будь-якого іншого злочину;
- 2) ця інформація застосовувалася при здійсненні злочину і її необхідно вилучити, щоб попередити її приховування, втрату, підробку або знищення.

Ніяке право поліцейського на вилучення доказу не може уповноважити його на вилучення доказу, що є предметом юридичної недоторканності.

Поліцейський, котрий вирішив, що не варто вилучати власність у зв'язку з поясненням, яке дав громадянин, повинен попередити його, що коли він позбудеться її, то може бути притягнутий до цивільної або кримінальної відповідальності.

698. Ордер на арешт

Ордер, виданий мировим суддею на арешт якої-небудь особи, є обов'язковим для виконання поліцейським дільниці, де виписано цей ордер. Він має містити прізвище особи, яка повинна бути заарештована, характер злочину, підстави для видачі ордера.

714. Обшук при арешті

Поліцейський може обшукати заарештовану людину в будь-якому випадку, якщо він має достатньо підстав для того, щоб вважати її небезпечною для себе та інших.

Поліцейський також має право:

1) обшукати заарештованого з метою виявлення предмета: а) який він міг використати, щоб уникнути взяття під варту; б) який може бути доказом вчиненого злочину;

2) увійти в приміщення, в якому громадянин був заарештований, та обшукати його, або здійснити обшук безпосередньо перед арештом для отримання доказів, що стосуються злочину, за який громадянин був заарештований.

Право на обшук не може тлумачитися так, що особа, яку обшуковують, мусить у присутності інших людей знімати одяг (крім пальта, піджака або рукавичок).

Поліцейський може не обшукувати громадянина, якщо він не має обгрунтованих підстав вважати, що обшуканий може щось приховати на собі; поліцейський не може обшукувати приміщення по праву, даному йому пунктом 2), доки в нього немає достатньо підстав вважати, що там є докази.

Оскільки право на обшук, передбачене пунктом 2), стосується будинків, які складаються із двох або й більше приміщень, це право на обшук обмежене:

1) приміщенням, де відбувся арешт або де особа була обшукана безпосередньо перед арештом;

2) частинами приміщення, якими громадянин користувався разом з громадянами, які там проживають.

6.3.5. СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

Конституція Сполучених Штатів Америки 1787 р. (набрала чинності в 1789 р.)

(витяги)

Стаття I

Розділ 9. До тисяча вісімсот восьмого року Конгрес не може забороняти переміщення чи ввезення тих осіб, кого будь-який із існуючих нині штатів матиме за потрібне допустити, але таке ввезення може обкладатися податком чи митом, не більшим ніж 10 доларів за кожную особу.

Не повинна припинятися дія привілею habeas corpus¹, якщо тільки цього не вимагатиме громадська безпека у випадку заколоту чи вторгнення.

Не можуть ухвалюватись біллі про позбавлення громадянських та майнових прав чи будь-які закони ex post facto.

Стаття IV

Розділ 2. Громадяни кожного штату мають право на всі привілеї та вольності громадян цих штатів.

Особа, звинувачена в будь-якому штаті у державній зраді, тяжкому карному чи іншому злочині, яка ховатиметься від правосуддя і буде виявлена в іншому штаті, повинна на вимогу виконавчої влади штату, з якого вона втекла, бути видана для доставлення в штат, юрисдикція якого улягає цей злочин.

Жодна особа, що, будши зобов'язана до служби чи роботи в котрому-небудь із штатів, відповідно до його законів, утече до іншого штату, не може на підставі тамтешніх законів чи постанов звільнитися від цієї служби чи роботи й повинна бути видана на вимогу сторони, яка має право на таку службу чи роботу.

---

¹ Габеас Корпус — англійський закон 1679 р. про недоторканність особи.

ПОПРАВКА IV (1791)

Право народу на охорону особи, житла, паперів та власності від необґрунтованих обшуків чи затримань не повинно порушуватися, і ордери на обшук чи затримання не можуть видаватися без достатніх підстав, підтверджених присягою чи урочистою обіцянкою. Такі ордери повинні містити докладний опис місця обшуку, а також особи чи майна, що підлягають арештові.

ПОПРАВКА V (1791)

Ніхто не повинен притягатися до відповідальності за тяжкий чи інший ганебний злочин інакше, як за постановою чи звинуваченням, ухваленим розширеною колегією присяжних, за винятком випадків порушення справ, які стосуються суходільних і морських сил або міліції, в період, коли вона у зв'язку з війною чи небезпекою, що загрожує суспільству, перебуває на дійсній службі; ніхто не повинен двічі відповідати життям чи тілесною недоторканністю за один і той самий злочин; нікого не повинні примушувати свідчити проти самого себе в кримінальній справі; ніхто не повинен бути позбавлений життя, свободи чи власності без належного судового розгляду; ніякої приватної власності не повинні відбирати для державного використання без справедливого відшкодування.

1. Привілеї ордера

а) Ордер видається тільки у випадку наявності обґрунтованих підстав, які підтверджуються клятвою або урочистою заявою. В ордері детально описується місце обшуку, громадяни, які мають бути затримані, або речі, які необхідно вилучити (4-та поправка до Конституції США, пункт 2).

б) Рамки обшуку обмежені ордером.

в) Обґрунтована підстава базується на "здоровому глузді" з урахуванням "усієї суми обставин" (Іллінойс проти Гейтса, 462 США 213, 1983).

г) Обшук має законну силу, якщо офіцер поліції сумлінно керується ордером на обшук, навіть якщо пізніше встановлено, що виданий судовим чиновником ордер не

має обґрунтованої підстави (США проти Леона, 486 США 897, 1984).

2. Винятки щодо необхідності ордеру

- а) Обшук, пов'язаний з арештом.
- б) Затримання та обшук з метою вилучення зброї, що ґрунтуються на розумній підозрі.
- в) Обшук за добровільної згоди.
- г) Обшук, викликаний терміновими обставинами.

3. Необхідність "обґрунтованої підстави"

а) Право громадян на особисту безпеку, недоторканість їхнього житла, майна і дії проти необґрунтованих обшуків і вилучень не можуть порушуватися (4-та поправка до Конституції США, пункт 1).

б) Стандарт об'єктивних підстав для одержання ордеру на арешт чи обшук: поліція володіє інформацією, достатньою для того, щоб з розумною обережністю бути впевненим у тому, що:

- 1) кимось здійснено злочин, який доказує необхідність його арешту;
- 2) в певному місці є докази злочину, які виправдовують обшук у цьому місці й вилучення знайдених там доказів.

4. Визнання й допити: порівняльне узагальнення

Добровільність:

а) для того, щоб заяву обвинуваченого було прийнято, суд повинен установити, що вона була зроблена добровільно. Ця вимога ґрунтується на 5-й поправці до Конституції США про захист проти самооговорів;

б) недобровільна або вимушена заява не приймається незалежно від її правдивості;

в) добровільність визначається шляхом застосування тесту "всієї суми обставин", що включає перелік фактів, за якими визначається добровільність заяви;

г) відповідні фактори для визначення всієї суми обставин включають:

- 1) вік, інтелект і освіту обвинуваченого;
- 2) адекватність попереджень;

- 3) тривалість і законність затримання;
- 4) фізичні дані;
- 5) доступ до адвоката (Шнеклоф проти Бустамонте, 412 США 218, 1973).

Характер допиту:

а) обвинуваченому має бути роз'яснено його право мовчати й право на адвоката до того, як йому були поставлені запитання;

б) тривалість допиту не може бути великою;

в) якщо фізичне насильство використовується для одержання зізнання, таке зізнання не має доказового значення;

г) забороняється використовувати обман або обіцянки, з тим щоб примусити обвинуваченого говорити неправду;

д) поліція не має права пред'являти обвинуваченому сфабриковані свідчення;

є) обвинувачений не може бути позбавлений їжі, сну, лікування.

Зразок застереження Міранда

1. Ви маєте право мовчати.

2. Будь-яке Ваше слово може бути й буде витлумачено в суді проти Вас згідно з діючим законодавством.

3. Ви маєте право на бесіду з адвокатом і на його присутність під час вашого допиту.

4. Якщо Ви не маєте можливості найняти адвоката, будь-який адвокат буде запрошений перед допитом, щоб представляти Ваші інтереси, якщо Ви бажаєте.

5. В будь-який час Ви можете скористатися цими правами і не відповідати ні на які запитання або не робити ніяких заяв.

Після застереження і для забезпечення права відмови, слід поставити такі запитання і одержати відповідь на кожне з них:

а) чи зрозуміли Ви кожне з тих прав, які я Вам роз'яснив?

б) маючи на увазі ці права, чи готові Ви давати показання?

Ігрові заняття. Ситуаційні задачі

7.1. ГРА “ПРАВНИКИ Й АТТОРНЕЇ”

Мета гри. Ігрові заняття проводяться для більш глибокого вивчення і засвоєння курсу “Порівняльне кримінально-процесуальне право”.

В ігрових заняттях беруть участь студенти, які прослухали лекції з тем: “Загальна характеристика кримінально-процесуального права”, “Доказове право”, “Порушення кримінального переслідування і розслідування кримінальних справ”, “Провадження в кримінальних справах у судах першої інстанції”, “Перегляд судових рішень”.

Склад і функціональні обов'язки учасників гри. В ігровому занятті бере участь вся академічна група. Вона розподіляється (за списком, бажанням студентів чи за вибором викладача) на дві команди, які умовно можна назвати “Правники” й “атторнеї”.

Учасники гри повинні попередньо засвоїти вказані теми, вивчити відповідні розділи конституцій, кримінально-процесуальних кодексів, Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та інші нормативні акти.

Журі (викладач, який веде семінарські заняття, і асистент, аспірант чи лаборант кафедри). Члени журі у стадії підготовки до ігрового заняття готують питання, роз'яснюють учасникам гри її зміст; у ході заняття контролюють ігровий режим, ведуть облік результатів у процесі гри; по закінченні гри підводять підсумки, виставляють оцінки.

Капітани команд (обираються командами чи призначаються викладачем з найактивніших студентів групи) записують на дошці склад своїх команд, заздалегідь готують по 2—3 запитання один одному з теми занять,

які ставлять під час гри, стежать за ігровою дисципліною членів команди.

Члени команд за чергою виходять до столу журі, одержують питання, протягом 1—2 хв. відповідають на нього.

Критерії оцінки діяльності учасників гри. В ігровому занятті застосовується бальна система оцінки учасників. За кожну вдалу й обгрунтовану відповідь учасник отримує один бал. Набрані студентом під час гри три бали дорівнюють оцінці "5". За порушення ігрового режиму, підказки члени журі наділені правом карати штрафними балами.

Вихідними даними, які використовують під час ігрового заняття є: роздавальний матеріал, дошка та чисті аркуші паперу.

Процес ігрового заняття складається з чотирьох етапів:

1) підготовка до гри; 2) початок ігрового заняття; 3) ігрове заняття; 4) підведення підсумків ігрового заняття.

Перший етап. Підготовка до гри триває близько двох місяців. Студенти слухають лекції з курсу порівняльного кримінально-процесуального права, готуються і відповідають на звичайних семінарських заняттях, передбачених програмою. Капітани команд одержують завдання: підготувати 2—3 запитання один одному з теми заняття (перед початком гри ці запитання та відповіді на них подаються викладачеві. Разом з відповіддю слід вказати джерело, що було використано).

На перерві, перед початком гри, капітани чи будь-хто з членів команди пишуть прізвища учасників гри на дошці, готують таблички з назвами команд.

Другий етап. Початок ігрового заняття (3—5 хв.). Ігрове заняття починається в установленій час перевіркою готовності учасників, які перед початком гри займають свої місця.

Арбітр роз'яснює всім учасникам гри її зміст, правила поведінки. За порушення правил гри чи дисципліни (запізнення) учасник можуть бути покарані штрафними балами.

Учасники гри на чистих аркушах паперу вказують своє прізвище та назву команди.

Третій етап (75—80 хв.) починається з розминки. Член журі оголошує 1—2 запитання чи задачу із запропонованих у підручнику, на які учасники гри повинні дати протягом трьох-п'яти хвилин письмову відповідь.

Студенти пишуть відповіді і здають їх членам журі. Останні оцінюють відповіді й проставляють зароблені студентами бали проти прізвища кожного з них на дошці. Викладач за чергою викликає представників команд до столу. Вибравши запитання (можна за допомогою вовчка), студент зачитує його й протягом 1—2 хв. відповідає на нього. Якщо йому важко це зробити, відповідь можуть дати інші студенти (усно чи письмово). По закінченні вказаного строку вони здають свої записи викладачеві.

За вказівкою викладача, який веде семінарське заняття, зароблені членами команди бали проставляються на дошці. Потім настає конкурс капітанів. Вони за чергою ставлять один одному запитання і відповідають на них.

Четвертий етап. Підведення підсумків ігрового заняття (5—10 хв.). Члени журі підводять підсумки гри, проставляють бали проти кожного прізвища, потім підсумовують їх по кожній команді. Викладач оцінює й аналізує дії учасників, указує на помилки, допущені студентами, заслуховує міркування і виступи учасників.

На основі одержаних протягом гри балів викладач, який веде семінарське заняття, виставляє оцінки й оголошує їх студентам.

7.2. ГРА “МАГ”

Склад і функціональні обов'язки учасників гри. В ігровому занятті Малих Активних Груп (“МАГ”) бере участь уся група, яка ділиться (за списком, бажанням студентів чи за вибором викладача) на три команди: “допитливі”, “кмітливі”, “критики”.

Викладач роз'яснює учасникам гри її зміст. У ході заняття контролює ігровий режим, веде облік результа-

тів у процесі гри. По закінченні ігрового заняття підводить підсумки, виставляє оцінки.

“Допитливі” пропонують запитання чи задачу за темою заняття або за пройденим матеріалом.

“Кмітливі” відповідають на поставлені запитання або розв’язують задачі.

“Критики” стежать за регламентом, критикують дії та рішення двох перших груп, пропонують розподіл п’яти наявних балів між трьома командами.

Інтереси й критерії оцінки діяльності учасників гри. В ігровому занятті застосовується бальна система оцінки учасників. Максимальна оцінка: два бали — за запитання, три бали — за відповідь. “Критики” одержать бали, які вони аргументовано виграють у двох інших команд. Викладач має право “вето” на несправедливе рішення критиків і право присудити додатковий бал за особливо цікаве запитання (задачу) або відповідь (розв’язання).

Процес гри “МАГ” складається з чотирьох етапів¹.

Перший етап. Підготовка до гри. Триває тиждень. За заданою темою студенти вивчають законодавчий матеріал, спеціальну літературу, готують домашнє завдання, запитання, задачі.

Другий етап. Початок гри (3—5 хв.). Гра починається в точно призначений час перевіркою готовності учасників. Викладач роз’яснює учасникам гри її зміст, правила поведінки. Запізнення і порушення гри караються штрафними балами.

---

¹ Як один з додаткових етапів гри “МАГ” студентам можна запропонувати міні-гру “Процесуальний документ”. Кожному члену команди вручаються кримінальні справи, з яких вилучаються ухвали, постанови і вирокі. Студентам пропонується ознайомитися з даними кримінальних справ і скласти вказані процесуальні документи. Разом із кримінальною справою через тиждень складені ухвали, постанови і вирокі повертаються викладачеві. Викладач разом із студентами зіставляє й обговорює ці процесуальні документи, зазначає допущені помилки. За правильно складений процесуальний документ студент може одержати до 5 балів.

Третій етап (30—35 хв.) починається з перевірки домашнього завдання, за яке кожен учасник може одержати півбала або бал. Після цього команда “допитливих” ставить запитання чи пропонує задачу “кмітливим”, а “критики” оцінюють дії двох перших команд.

На зачитування питання відводиться 1 хв., на відповідь — від 3 до 5, на критику — від 2 до 4 хв. Після кожного туру команди міняються місцями: “допитливі” стають “кмітливими”, “кмітливі” — “критиками”, “критики” — “допитливими”.

Четвертий етап (5 хв.). Викладач підводить підсумки, проставляє бали проти кожного прізвища, аналізує дії учасників, указує на допущені помилки, заслуховує міркування студентів.

За одержаними протягом ігрових занять балами найактивнішим учасникам викладач виставляє автоматичний залік, а перед екзаменом доповідає на засіданні кафедри результати, і за її рішенням таким студентам виставляються відмінні оцінки без опитування.

7.3. ГРА “МАГІСТР”

Магістерські роботи, передбачені навчальним планом, є однією з важливих форм самостійної роботи студентів при вивченні кримінального процесу. В ході виконання магістерських робіт студенти вивчають найскладніші проблеми кримінально-процесуального права, вчать себе всебічно аналізувати сучасні явища суспільного життя, робити на цій основі правильні, науково обґрунтовані теоретичні й практичні висновки.

Важлива роль підготовки магістерської роботи полягає в тому, що в процесі її виконання студенти ґрунтовно знайомляться з питаннями, які вивчаються, із законодавством, юридичною практикою, спеціальною літературою. Виконуючи магістерську роботу, студенти закріплюють свій досвід роботи з літературними джерелами, уміння знаходити в них основні положення, які стосуються теми, чітко й логічно викладати свої думки при аналізі запланованих питань.

Існуюча в даний час методика виконання дипломних і магістерських робіт не дає змоги достатньою мірою здійснювати контроль за дотриманням строків виконання окремих етапів, а тим більше давати оцінку якості ходу написання, що негативно впливає на якість роботи в цілому. Оцінюючи роботу на останньому етапі, тобто в процесі її захисту, керівник практично позбавляє студента можливості виправити помилки з причин відсутності часу.

Необхідність підвищення ефективності навчання, активізація навчального процесу вимагають змін традиційних методів написання дипломних і магістерських робіт.

Вивчення даної проблеми показало, що її вирішення може бути знайдено лише тоді, коли заняття проводиться у формі змагання, а студенти зацікавлені в кінцевому результаті. Цим вимогам певною мірою відповідає підготовка, написання і захист магістерських робіт у формі навчальної гри.

Застосування системи стимулювання сприяє розвитку духу змагальності під час підготовки магістерських робіт. Взаєморецензування й участь студентів у публічному захисті дають об'єктивну інформацію для оцінки роботи кожного студента, привчають до праці в колективі.

Мета гри. Гра призначається для забезпечення своєчасного та якісного виконання магістерської роботи, активізації діяльності студента.

Проведення магістерської роботи у формі ігрового заняття дає можливість перейти до самостійної навчальної підготовки з кримінального процесу, до поглиблення професійної підготовки студента. Гра допоможе навчити студента давати оцінку написанню роботи іншими студентами шляхом взаємного рецензування, набуття досвіду в підготовці виступів, доповідей, оглядів, рефератів, які необхідні майбутнім юристам в їхній практичній діяльності.

Мета гри досягається в тому випадку, коли студент творчо, самостійно, на основі вивчення законодавства, матеріалів юридичної практики, спеціальної літератури

детально й об'єктивно досліджує вибрану ним тему магістерської роботи.

Склад і функціональні обов'язки учасників гри. У грі може брати участь одна або кілька академічних груп, студенти яких розподіляються (за списком, бажанням або за вибором викладача) на пари.

Кожна пара вибирає тему з розроблених і затверджених кафедрою. Студенти можуть пропонувати свої теми. В цьому випадку теми виносяться на обговорення кафедри.

Керує грою експертна комісія, до складу якої входять: голова — викладач, який читає курс кримінально-процесуального права, й члени — викладачі, що проводять семінарські заняття в академічних групах.

Члени експертної комісії консультують студентів на всіх етапах гри. Після взаємного рецензування і захисту всіх робіт на загальному засіданні комісії вибирають кращі магістерські роботи, які рекомендують на конкурс студентських праць. Визначають переможців, розподіляють місця, зайняті окремими студентами або групами, за підсумками змагання після остаточного підрахунку балів, одержаних учасниками гри.

Критерії оцінки діяльності учасників гри. У грі застосовується бальна система оцінки діяльності учасників.

Студенти отримують бали за:

— своєчасне та якісне складання плану роботи, списку й короткого огляду літератури за темою дослідження, взаємне рецензування (від 1 до 3 балів);

— успішний захист, активну участь при захисті магістерських робіт іншими учасниками гри (до 10 балів); вдале узагальнення матеріалів опублікованої та неопублікованої юридичної практики (від 1 до 3 балів).

Експертна комісія наділена також правом карати учасників гри штрафними балами (від 1 до 5) за: несвоєчасне й неякісне написання магістерської роботи; відсутність у ній матеріалів опублікованої та неопублікованої юридичної практики; неякісне взаємне рецензування; пасивність під час захисту.

Процес гри. Гра розрахована на 11 тижнів і складається із семи етапів.

Перший етап (30—40 хв.). Експертна комісія роз'яснює учасникам зміст гри, вимоги, які пред'являються до записання магістерської роботи, строки виконання. Студенти розподіляються на пари, вибирають теми робіт, пишуть заяви на ім'я завідувача кафедри.

Повідомляються дні й години чергування членів експертної комісії на кафедрі. Визначається строк наступної зустрічі (через чотири тижні).

Другий етап (4 тижні) — добір і вивчення студентами необхідної літератури, нормативних актів, складання плану роботи, вивчення опублікованої та неопублікованої юридичної практики, короткий огляд літератури з теми дослідження.

Необхідна література для магістерської роботи добивається студентами самостійно. В бібліотеці є алфавітні та систематичні каталоги, якими студент може користуватися. В окремих випадках необхідну допомогу студенту в доборі літературних джерел надає член експертної комісії.

Підібрану літературу доцільно заносити в зошит або за окремі карточки, попередньо згрупувавши її за темами курсової роботи.

Основними джерелами фактичних даних при підготовці магістерської роботи є матеріали судової, прокурорської та слідчої практики як опублікованої, так і неопублікованої. Бажано, щоб у магістерській роботі був загальнений матеріал місцевих правоохоронних органів.

Знайомлячись з матеріалами практики, студент повинен відразу ж відбирати й виписувати дані, що стосуються теми дослідження і при цьому не забувати робити відповідні посилання, вказуючи суд, в якому розглядалася справа, рік розгляду й номер справи. Наприклад, у своїй роботі студент викладає окремі епізоди вчиненого злочину, відомості про які викладені в кримінальній справі, розглянутій судом Старокиївського району м. Києва. У даному випадку в посиланні слід указати:

Архів суду Старокиївського району м. Києва. 1995.
Справа № 1—87.

Аналогічно необхідно робити посилання і при використанні матеріалів слідчої або прокурорської практики. При узагальненні цифрового матеріалу в тексті необхідно вказати, де й за який період зібрано матеріал. Використані статистичні дані мають виразніше розкривати правові явища.

По закінченні другого етапу студенти з'являються в обумовлений строк на кафедрі, пред'являють експертній комісії зібраний матеріал, одержують консультації. Члени експертної комісії виставляють їм заохочувальні бали: за своєчасне якісне складання плану роботи, списку і короткого огляду літератури з теми, за вдале узагальнення опублікованих і неопублікованих матеріалів практики, використання комп'ютера, графіків, таблиць — до 5 балів.

Третій етап (4 тижні). Підготовка тексту й оформлення роботи. Після того, як зібрані й відпрацьовані необхідні фактичні дані, вивчена спеціальна література з досліджуваного питання, одержана консультація членів експертної комісії, студенту рекомендується знову переглянути структуру своєї роботи, уточнити її розділи.

У магістерській роботі не можна обмежуватися описанням правових явищ. Кожне висунуте положення необхідно теоретично довести й підкріпити фактичним матеріалом. При цьому слід використати нотатки, виписки окремих положень, конспекти, зроблені при вивченні літературних джерел. Однак цей матеріал потрібно викладати своїми словами, за винятком цитат, які мають бути дослівними з посиланням на джерело.

Магістерська робота подається віддрукованою на друкарській машинці (комп'ютері) або у рукописному вигляді. Обсяг її — 50—60 сторінок машинописного тексту, виконаного через два інтервали.

Роботу необхідно правильно оформити. Для цього доцільно використати папку для дипломної (магістерської) роботи або тверді обкладинки. На першій сторінці вказують найменування вузу, факультет, кафедру, назву те-

ми, прізвище, ім'я та по батькові студента й наукового керівника, на наступній сторінці — короткий зміст із зазначенням сторінок відповідних розділів, параграфів.

Потім викладається текст роботи з поділом на розділи, глави і параграфи, причому кожний розділ, глава, параграф повинні мати відповідний підзаголовок. Текст роботи слід писати, залишаючи з одного боку аркуша поле для можливих зауважень, сторінки пронумерувати.

У магістерській роботі мають бути вступ і висновок. У вступній частині необхідно обґрунтувати актуальність теми, загальну методологію і методику дослідження, а також завдання, які ставить перед собою студент при вивченні обраної теми.

У висновку підводяться підсумки дослідження, узагальнюється основний матеріал. При цьому потрібно повторити, але уже в більш стислому вигляді, ті положення і висновки, які були зазначені автором в основному тексті роботи.

В кінці магістерської роботи дається список використаної літератури (нормативні акти, спеціальна література), а також матеріали юридичної практики.

Після списку літератури студент ставить свій підпис і вказує дату написання роботи.

Четвертий етап (10 днів). В обумовлений строк студенти приносять виконані роботи, починається взаємне рецензування. На це відводиться 5 днів. Оформлені рецензії по закінченні вказаного строку здаються разом з роботою на кафедру. Члени експертної комісії перевіряють рецензії, магістерські роботи, дають їм оцінку й роблять свій висновок. Якщо рецензія виявилася необ'єктивною, то член експертної комісії штрафує рецензента; за якісні, об'єктивні рецензії виставляються заохочувальні бали.

У висновку членів експертної комісії вказуються як позитивні, так і негативні моменти, на полях роботи зазначаються помилки студента, навіть граматичні. В тексті висновку вказуються лише ті принципові помилки, які студенту належить усунути.

П'ятий етап (7 днів). У процесі підготовки до захисту студент уважно знайомиться із змістом рецензії і висновком, зробленими на полях роботи критичними зауваженнями й побажаннями та відповідно до них будує свою роботу: додатково вивчає законодавство, спеціальну літературу, усуває вказані недоліки.

Шостий етап (2—4 дні). На публічному захисті студент повинен у межах 7—10 хв. розкрити основний зміст роботи, обґрунтувати свою точку зору з викладених проблем, відповісти на запитання, поставлені в рецензії і висновку.

Після цього студенту можуть ставити запитання всі присутні. Потім починається обговорення магістерської роботи й усного виступу студента, який захищається.

Після захисту експертна комісія вирішує питання про оцінку магістерської роботи. Оцінка дається не тільки за текст роботи, а й публічний захист її. Якщо студент виявив суттєві прогалини у знаннях, експертна комісія може поставити йому незадовільну оцінку і призначити додатковий термін для нового захисту.

За умови успішного захисту оцінку **“задовільно”** одержують роботи, в яких на основі опрацьованої літератури, а також чинного законодавства правильно і повно висвітлені основні питання теми;

оцінку **“добре”** — роботи, виконані на високому теоретичному рівні, в яких всебічно й повно висвітлені питання теми, є приклади з опублікованої практики правоохоронних органів;

оцінку **“відмінно”** — роботи, в яких на основі вивчення літератури, законодавства, узагальнення практики правоохоронних органів студент самостійно й творчо підійшов до розробки теми магістерської роботи.

Сьомий етап (40—80 хв.). Члени експертної комісії аналізують і оцінюють дії кожного учасника, вказують на допущені помилки, вислуховують міркування і виступи учасників. Найактивнішим учасникам за розпорядженням декана оголошується подяка, вручається грамота чи пам'ятний подарунок. Кращі роботи рекомендуються на конкурс наукових студентських праць.

7.4. СИТУАЦІЙНІ ЗАДАЧІ

7.4.1. Україна

1. Ковбасенко О. О. був затриманий співробітником міліції на місці вчинення злочину 1 листопада 1995 р. о 23 год., доставлений до міліції 2 листопада 1995 р. о 10 год., протокол затримання було складено 3 листопада. Цього ж дня було надіслано повідомлення прокурору району Довбні І. І. Допитано Ковбасенко О. О. з участю адвоката Дивограя Я. Я. 5 листопада 1995 р.

Чи були додержані вимоги КПК України щодо процесуальних строків, пов'язаних із затриманням і допитом підозрюваного?

2. Нетудихата Н. Н., затриманий за підозрою у вчиненні тяжкого злочину, просив слідчого Непийпиво Н. Н. не повідомляти стосовно його затримання дирекцію будівельної організації, в якій Нетудихата Н. Н. працював тинькарем.

Чи може слідчий задовольнити таке прохання підозрюваного? Як це питання врегульоване в КПК України?

3. Кривохижа К. К. був затриманий працівником міліції та доставлений до райуправління внутрішніх справ. На третій день його перебування в міліції, після отримання санкції прокурора на взяття під варту, Кривохижа К. К. був допитаний як підозрюваний.

Чи були додержані вимоги КПК України щодо процесуальних строків, пов'язаних з допитом підозрюваного й дачею прокурором санкції на взяття під варту?

4. Підозрюваний Чортополох Ч. Ч., до якого був застосований такий запобіжний захід, як підписка щодо невиїзду, не з'явився без поважних причин за викликом слідчого.

Слідчий Затуливітер З. З. підготував постанову щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Але прокурор Давимука Д. Д. відмовив у санкції на арешт.

Слідчий подав свої заперечення прокуророві області Стодолі С. С., вважаючи, що підозрюваний Чортополох Ч. Ч. порушив дану ним підписку.

Оцініть дії слідчого й прокурора. Як діяти прокурору області? Складіть постанову щодо зміни запобіжного заходу.

5. Слідчий Тягнирядно Т. Т., який мав достатньо даних для проведення обшуку, терміново виїхав на вказане місце, вилучив там знаряддя злочину й затримав злочинця.

Затриманий Буркун Б. Б. разом з вилученими доказами відразу ж був доставлений до прокурора району Каптура К. К., який і дав санкцію на обшук і арешт підозрюваного Буркуна Б. Б.

Дайте оцінку дії слідчого й прокурора. Складіть постанову щодо проведення обшуку.

6. Після закінчення обшуку, обшукуваний Цибуленко Ц. Ц. просив слідчого Балакуна Б. Б. занести до протоколу його заяву щодо порушення правил проведення обшуку.

Слідчий відповів обшукуваному Цибуленку Ц. Ц., що заносити до протоколу нічого не буде, а передасть його заяву прокурору району.

Оцініть дії слідчого. Складіть протокол обшуку.

7. Затримуючи особливо небезпечну рецидивістку Цвенькачку Ц. Ц., слідчий Бугай Б. Б. в присутності понятих Вихиляса В. В. і Парубійка П. П. обшукав її, вилучивши при цьому наркотики й важливі документи.

Прокурор Чорнобривченко Ч. Ч., який був присутній при проведенні вказаних слідчих дій, схвалив їх.

Дайте оцінку діям слідчого й прокурора. Складіть постанову щодо затримання підозрюваного.

8. По закінченні обшуку слідчий Убийвовк У. У. запропонував обшукуваному Посльону П. П. зайти до прокуратури у зручний для нього час і отримати другий примірник протоколу обшуку й опис вилучених предметів.

Слідчий також повідомив Посльону П. П., що протягом 7 днів він може оскаржити його дії, якщо вважає їх неправильними, прокурору району.

Дайте оцінку діям слідчого. Від імені прокурора району дайте відповідь громадянину Посльону П.П.

9. Отримавши термінове повідомлення, слідчий Ку-
жіль К. К. склав постанову щодо накладення арешту на
поштово-телеграфну кореспонденцію обвинуваченого
Чорноморденка Ч. Ч.

Не заставши на місці прокурора району Сухомли-
на С. С., слідчий, у присутності обвинуваченого Черно-
морденка Ч. Ч., провів виїмку кореспонденції. Результа-
ти виїмки наступного дня слідчий повідомив прокурора.

*Дайте оцінку діям слідчого. Складіть постанову
щодо накладення арешту на поштово-телеграфну
кореспонденцію.*

7.4.2. Федеративна Республіка Німеччина

10. У видавництві Фердінанда Мюллера у Штуттгарті
поліцейський, пред'явивши припис прокуратури, провів
виїмку рукопису відомого автора.

Чи дотримані вимоги КПК ФРН?

11. На квартирі у Альберта Маера о 21.30 чиновник
прокуратури, пред'явивши посвідчення, провів обшук
стосовно розслідуваного ним злочину.

*Оцініть дії чиновника прокуратури. Чи відпові-
дають вони нормам КПК ФРН.*

12. Черговий офіцер військової частини не пустив по-
ліцейських, які прибули для проведення обшуку в примі-
щенні проживання солдат, мотивуючи це відсутністю
дозволу відповідного командування бундесверу.

Оцініть дії чергового офіцера.

13. Пред'явивши письмовий наказ прокуратури щодо
арешту поліцейський затримав Пітера Йогана і негайно
доставив його на допит до прокуратури.

Оцініть дії поліцейського.

14. На прохання родичів обвинуваченого прокурор
визначив розмір застави і після того, як вона була вне-
сена, відпустив обвинуваченого на волю.

Оцініть дії прокурора.

15. Обвинувачений Матіас Баламутенко, який пробув
під арештом 3 місяці, не заявляв клопотання щодо пере-

вірки законності його тримання під вартою і не скаржився на умови.

Чи буде проведена перевірка законності його тримання під вартою? Якщо буде, то ким і за якої умови?

7.4.3. Франція

10. Отримавши згоду прокурора, офіцер судової поліції Мішель Шуазель о 21 год. 30 хв. провів обшук на квартирі у мадам Арабели Жеводан і вилучив важливі для розслідування справи предмети й документи.

Чи дотримані норми КПК Франції при проведенні обшуку?

11. Прибувши для проведення обшуку на квартиру громадянина Андре Орельєна, слідчий суддя Клод Дюпен не дістав згоди господаря на проведення обшуку.

Слідчий суддя викликав працівників поліції і разом з ними в примусовому порядку обшукав помешкання громадянина Андре Орельєна.

Дайте оцінку діям слідчого судді.

12. Отримавши термінове повідомлення про вчинення тяжкого злочину, офіцер судової поліції Шарль Дешартр негайно прибув на місце вчинення злочину й приступив до виконання необхідних дій. Були вилучені деякі предмети та документи.

Наступного дня офіцер судової поліції проінформував прокурора щодо слідчих дій та їх результати.

Чи дотримані вимоги КПК Франції?

13. Слідчий Жюль Неро разом з секретарем суду Марі Дюдеван прибули до сусіднього департаменту, щоб провести там низку слідчих дій. Прокурора вони не застали й тому залишили в кабінеті листа на його ім'я, в якому виклали свої наміри. Всі необхідні слідчі дії були проведені.

Оцініть дії слідчого судді.

14. Офіцер судової поліції Валері Жирарден запропонував господарю, в помешканні якого він проводив обшук, назвати своїх представників, які були б присутні при проведенні вказаної слідчої дії. Коли Альфред Мюс-

се, господар квартири, відмовився їх назвати, офіцер судової поліції викликав телефоном двох підлеглих йому співробітників поліції. Вони були присутні як свідки при проведенні обшуку.

Дайте оцінку діям офіцера судової поліції.

15. Адвокат Луїджі Грансань отримав від слідчого Жоржа Бонема по телефону звістку щодо проведення повторного допиту його підзахисного Маріона Делорма напередодні.

Адвокат Луїджі Грансань сказав слідчому, що він порушує кримінально-процесуальне законодавство Франції.

Назвіть, які норми КПК Франції порушив слідчий.

16. Секретар слідчого судді Аврора Марліанні сповістила вранці судового повіреного П'єра Лоранса щодо проведення допиту обвинуваченого Огюста Бокажа о 16 год.

Які порушення норм КПК Франції допущені та яку міру покарання може застосувати президент суду до секретаря?

7.4.4. Англія

17. Поліцейський Роберт Хмінеман затримав, керуючись інтуїцією, громадянина Чарлза Стрікленда й вилучив у нього револьвер.

Чи законне таке затримання й обшук за кримінально-процесуальним законодавством Англії?

18. Поліцейський Майкл Бернар пред'явив господарю ордер на обшук. Адвокат, який негайно прибув за викликом господаря, вказав поліцейському, що ордер оформлено неправильно і він не має права проводити обшук.

Які дані мають бути відображені в ордері на обшук?

19. Поліцейський Джордж Фаннел на законних підставах провів обшук у громадянина Адама Грея, але ніяких доказів не виявив. Через місяць за тим же ордером, Джордж Фаннел несподівано для Адама Грея провів повторний обшук і вилучив надзвичайно важливі для розслідування докази.

Оцініть дії поліцейського.

20. Поліція провела обшук на квартирі Тома Декстера, який у цей час був у відрядженні. По закінченні обшуку поліцейські лишили в квартирі адресу, за якою можна отримати копію ордера на обшук.

Як необхідно діяти поліції, якщо в помешканні під час обшуку нікого немає?

21. При затриманні небезпечного злочинця Уільяма Уорбертона поліцейський Джіммі Дірк наказав затриманому зняти одяг до нижньої білизни. Під час обшуку було вилучено зброю, наркотики, важливі документи.

Дайте оцінку діям поліцейського.

7.4.5. Сполучені Штати Америки

22. Офіцер поліції Чарльз Уітні пред'явив ордер обвинуваченому Раулю Ітуелу, але останній не дозволив проводити обшук квартири. Обвинувачений Рауль Ітуел заявив, що ордер недійсний, бо складений з порушенням 4-ї поправки до Конституції США.

Назвіть, що має бути вказано в ордері згідно з Конституцією Сполучених Штатів Америки.

23. Адвокат Джулія Чайльд заявила на суді, що ордер на обшук видавався без обґрунтування причин. Ніяких невідкладних випадків для проведення обшуку не було.

Назвіть винятки щодо необхідності ордера. Що включає в себе "вся сума обставин"?

24. Підсудний Том Джервез заявив на суді, що він обмовив себе під впливом погроз поліції. Адвокат Рональд Грінлі підтримав його і, пославшись на 5-ту поправку до Конституції США, просив не визнавати показання підсудного.

Про яку 5-ту поправку до Конституції США говорив адвокат? Який зміст цієї поправки?

25. Поліцейський Артур Гомін при затриманні й під час допиту підозрюваного Пауля Лободи заявив, що підозрюваний має право відмовитися від дачі показань, має право на мовчання.

Дайте оцінку діям поліцейського. В чому полягає "застереження Міранда"?

Список рекомендованої літератури

- Власихин В.* Служба обвинення в США: закон и политика. — М., 1987.
- Гуценко К. Ф.* Уголовная юстиция США. — М., 1979.
- Давид Р.* Основные правовые системы современности. — М., 1988.
- Джинджер Энн Ф.* Верховный суд и права человека в США. — М., 1987.
- Жидков О. А.* Верховный суд США: право и политика. — М., 1985.
- Карлен Д.* Американские суды: система и персонал. — М., 1972.
- Кларк Л.* Большое жюри: использование политической власти и злоупотребления ею. — М., 1978.
- Ковалев В. А., Чаадаев С. Г.* Органы расследования и судебная система Великобритании. — М., 1985.
- Кросс Р.* Прецедент в английском праве. — М., 1985.
- Лубенский А. Й.* Предварительное расследование по законодательству капиталистических государств. — М., 1977.
- Михайленко О. Р.* Складання процесуальних актів з кримінальних справ (теорія, методика, примірні зразки документів). — К., 1991.
- Михеенко М. М., Молдован В. В., Шибіко В. П.* Кримінальний процес України: ділові ігри, задачі. — К., 1992.
- Михеенко М. М., Молдован В. В., Радзівська Л. К.* Порівняльне судове право. — К., 1993.
- Молдован В. В.* Порівняльний кримінальний процес. — К., 1996.
- Молдован В. В., Михеенко М. М.* Юридичний практикум: навчальні ігри. — К., 1994.
- Михеенко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П.* Кримінальний процес України. — К., 1992.
- Нор В. Т.* Практикум з кримінального процесу України. — Львів, 1994.
- Михеенко М. М., Шибіко В. П.* Уголовно-процесуальное право Великобритании, США и Франции. — К., 1988.
- Николайчик В. М.* Уголовный процесс США. — М., 1981.

- Полянский Н. Н.* Уголовное право и уголовный суд Англии. — М., 1969.
- СССР — Англия: юстиция и сравнительное правоведение // Материалы советско-английского симпозиума. — М., 1986.
- Уайнреб Л.* Отказ в правосудии: уголовный процесс в США. — М., 1985.
- Уголовно-процессуальный кодекс Украины. — К., 1999.
- Уголовно-процессуальный кодекс Франции. — М., 1968.
- Уолкер Р.* Английская судебная система. — М., 1980.
- Филиппов С. В.* Судебная система США. — М., 1980.
- Девид П. Карі.* Конституція Сполучених Штатів Америки. — К., 1993.
- Деніел Джон Мідор.* Суди в Сполучених Штатах. — К., 1991.
- Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германии. — М., 1994.

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИЙ СЛОВНИЧОК КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

А

- Автотранспортна пригода** — автотранспортное происшествие
Адвокат — адвокат
Арешт — арест

Б

- Безкарність** — безнаказанность
Безпека — безопасность
Безперервність — непрерывность
Безпідставна відмова — неосновательный отказ
Безпосередність — непосредственность
Бійка — драка
Брати участь — принимать участие

В

- Вважати себе винним** — считать себя виновным
Вжити заходів — принять меры
Взяття під варту — заключение под стражу
Виділення справи — выделение дела
Визнання — признание
Визначення психічного стану — определение психического состояния
Виїмка — выемка
Виклик до суду — вызов в суд
Виконання вироку — исполнение приговора
Викрадення — похищение
Винагорода — вознаграждение
Виправдувальний вирок — оправдательный приговор
Витребування справи — истребование дела
Відбування покарання — отбывание наказания
Відвід — отвод
Віддання до суду — предание суду
Відкладення розгляду справи — отложение разбирательства дела
Відкликання протесту — отзыв протеста
Відкритий розгляд справи — открытое разбирательство дела
Відмова від захисника — отказ от защитника

- Відмова в порушенні кримінальної справи** — отказ в возбуждении уголовного дела
- Відновлення кримінальної справи** — возобновление уголовного дела
- Відповідач** — ответчик
- Відстрочка виконання вироку** — отсрочка исполнения приговора
- Відсутність** — отсутствие
- Відтворення обстановки і обставин події** — воспроизведение обстановки и обстоятельств события
- Відхилити скаргу, протест** — отклонить жалобу, протест
- Відшкодування витрат, шкоди** — возмещение расходов, ущерба (вреда)
- Власноручний запис показань** — собственноручная запись показаний
- Впізнання** — опознание
- Вручення повістки** — вручение повестки
- Всебічне, повне та об'єктивне дослідження** — всестороннее, полное и объективное исследование
- Вчинити злочин** — совершить преступление

Г

- Головуючий у судовому засіданні** — председательствующий в судебном заседании
- Громадський захисник** — общественный защитник
- Громадський обвинувач** — общественный обвинитель

Д

- Давати висновок** — давать заключение
- Дебати судові** — прения судебные
- Державний обвинувач** — государственный обвинитель
- Дізнання** — дознание
- Додаткове слідство** — дополнительное следствие
- Довідка** — справка
- Доказ** — доказательство
- Д. обвинувальний, виправдувальний, прямий, непряий (побічний), первісний, похідний** — доказательство обвинительное, оправдательное, прямое, косвенное, первоначальное, производное
- Доказування** — доказывание
- Допит** — допрос

Доповнення і поправки до протоколу — дополнения и поправки к протоколу

Допустимість доказів — допустимость доказательств

Достатність доказів — достаточность доказательств

Доручити розслідування справи — поручить расследование дела

Дрібне розкрадання — мелкое хищение

Душевна хвороба — душевная болезнь

Е

Експерт — эксперт

Є

Єдиноначальність — единоначалие

Ж

Жебрати, жебрачити — попрошайничать, нищенствовать, побираться

З

Забезпечення цивільного позову — обеспечение гражданского иска

Завідомо (свідомо) неправдивий донос — заведемо ложный донос

Заборона оскарження — не подлежит обжалованию

Загальні підстави — общие основания

Зазнати моральної шкоди — понести моральный ущерб

Закінчення попереднього слідства — окончание предварительного следствия

Закриття справи — прекращение дела

Законний представник — законный представитель

Запобіжний захід — мера пресечения

Зарахування в строк — зачет в срок

Застосування запобіжного заходу — применение меры пресечения

Засуджений — осужденный

Затримання підозрюваного — задержание подозреваемого

Зауваження на протокол — замечания на протокол

Захисник — защитник

Захисник за угодою, за призначенням — защитник по соглашению, по назначению

Заходи з охорони майна — меры по охране имущества

Заходи процесуального примусу — меры процессуального принуждения

- Заява про злочин** — заявление о преступлении
Збирання і подання доказів — собрание и представление доказательств
Звернення вироку до виконання — обращение приговора к исполнению
Звільнення від покарання — освобождение от наказания
Зловживання службовим становищем — злоупотребление служебным положением
Злочинні діяння — преступные деяния
Зміна вироку, обвинувачення — изменение приговора, обвинення
Знати в чому обвинувачують — знать в чем обвиняют
Зняття арешту — снятие ареста
Зупинення виконання вироку, слідства — приостановление исполнения приговора, следствия

I

- Індивідуальні ознаки** — индивидуальные признаки
Ініціатива суду — инициатива суда
Істотні порушення — существенные нарушения
Істотні суперечності — существенные противоречия

K

- Касаційний** — кассационный
Касовий ордер зі слідами підробки — кассовый ордер со следами подделки
Кваліфікація злочину — квалификация преступлений
Керуватися законом — руководствоваться законом
Клопотання — ходатайство
Конфіскація майна — конфискация имущества
Крадіжка — кража
Кримінальна відповідальність — уголовная ответственность
Кримінальний кодекс (КК) — уголовный кодекс (УК)
Кримінальний процес — уголовный процесс
Кримінально-процесуальний кодекс (КПК) — уголовно-процессуальный кодекс (УПК)

Л

- Лжесвідчення** — лжесвидетельствование

M

- Майнові збитки** — имущественный ущерб
Матеріальна шкода — материальный ущерб, вред

Межі судового розгляду — пределы судебного разбирательства

Міра покарання — мера наказания

Місце події, пригоди — место происшествия

Мова судочинства — язык судопроизводства

Н

Набрати законної сили — вступить в законную силу

Нагляд за законністю — надзор за законностью

Наглядна інстанція — надзорная инстанция

Напад — нападение

Направити повідомлення за належністю — направить сообщение по принадлежности

Нарадча кімната — совещательная комната

Наслідки неявки — последствия неявки

Національна мова судочинства — национальный язык судопроизводства

Невинність — невиновность

Негайно приступити до провадження слідства — немедленно приступить к производству следствия

Незалежність суддів — независимость судей

Неосудність — невменяемость

Неповнолітній свідок — несовершеннолетний свидетель

Неспростовний доказ — неопровержимое доказательство

Нехтуючи правилами — пренебрегая правилами

Нововиявлені обставини — вновь открывшиеся обстоятельства

О

Обвинувальний висновок — обвинительное заключение

Обвинувач — обвинитель

Обвинувач державний, громадський, приватний — обвинитель государственный, общественный, частный

Обвинувачений — обвиняемый

Обвинувачення — обвинение

Обґрунтованість — обоснованность

Об'єднання і виділення справ — объединение и выделение дел

Обміркування питання — обсуждение вопроса

Обов'язковість вказівок — обязательность указаний

Обов'язок з'явитися — обязательность явиться

Обставини вчинення злочину — обстоятельства совершения преступления
Обчислення строку — исчисление срока
Обмова — оговор
Обшук — обыск
Огляд — осмотр
Огляд місця події — осмотр места происшествия
Оголошення показань — оглашение показаний
Одержання зразків — получение образцов
Ознайомлення з матеріалами справи — ознакомление с материалами дела
Окрема думка судді — особое мнение судьи
Окрема скарга — частная жалоба
Окрема ухвала суду — частное определение суда
Описати майно й передати його на зберігання — описать имущество и передать его на хранение
Освідування — освидетельствование
Оскарження — обжалование
Останнє слово підсудного — последнее слово подсудимого
Осудність — вменяемость
Очна ставка (зводини віч-на-віч) — очная ставка

II

Перегляд справи — пересмотр дела
Перекладач — переводчик
Письмові нотатки — письменные заметки
Підозрюваний — подозреваемый
Підписка про невиїзд — подписка о невыезде
Підслідність справ — подследственность дел
Підстава для взяття під варту — основание для заключения под стражу
Підтримання обвинувачення — поддержание обвинения
Піклування про дітей — попечение о детях
Побачення з заарештованим — свидание с арестованным
Поважні причини — уважительные причины
Повідомлення — сообщение
Подання слідчого — представление следователя
Подача скарги чи протесту — подача жалобы или протеста
Позивач — истець
Показання — показания
Помилування — помилование

- Пом'якшити покарання** — смягчить наказание
Поновлення строку — восстановление срока
Поняті — понятые
Попередження — предупреждение
Попереднє слідство — предварительное следствие
Порука — поручительство
Порушення кримінальної справи — возбуждение уголовного дела
Порядок призначення захисника — порядок назначения защитника
Постанова — постановление
Потерпілий — потерпевший
Правосуддя — правосудие
Пред'явлення для впізнання — предъявление для опознания
Презумпція невинності (невинуватості) — презумпция невиновности
Прилучити до справи — приобщить к делу
Примусові заходи — принудительные меры
Присутність понять — присутствие понятых
Провадження в кримінальній справі — производство по уголовному делу
Процесуальні гарантії — процессуальные гарантии

Р

- Речі, вилучені з обігу** — вещи, изъятые из оборота
Речові докази — вещественные доказательства
Робити виписки зі справи — делать выписки из дела
Розв'язування скарг — разрешение жалоб
Розкрадання в особливо великих розмірах — хищение в особо крупных размерах
Розкрити злочин — раскрыть преступление
Розпорядче засідання — распорядительное заседание
Розслідування справи — расследование дела
Розчленування трупа — расчленение трупа
Розшук — розыск
Роз'яснення прав і обов'язків — разъяснение прав и обязанностей

С

- Санкція** — санкция
Свідок — свидетель
Скарга касаційна — жалоба кассационная

Скасування — отмена
Склад суду — состав суда
Складання процесуальних актів — составление процессуальных актов
Слідча дія — следственное действие
Слідчий — следователь
Спеціаліст (фахівець) — специалист
Спостережна комісія — наблюдательная комиссия
Суддя — судья
Судимість — судимость
Судова діяльність — судебная деятельность
Судова інстанція — судебная инстанция
Судова колегія — судебная коллегия
Судова повістка — судебная повестка
Судове засідання, слідство — судебное заседание, следствие
Судовий розгляд — судебное разбирательство
Судові витрати — судебные издержки
Судові дебати — судебные прения
Судочинство — судопроизводство
Сукупність злочинів — совокупность преступлений

Т

Таємниця листування, наради суддів — тайна переписки, совещания судей
Товариські суди — товарищеские суды
Тримання під вартою — содержание под стражей
Тяжка хвороба — тяжелая болезнь
Тяжкість і характер тілесних ушкоджень — тяжесть и характер телесных повреждений

У

Ув'язнений — заключенный
Умовно-дострокове звільнення — условно-досрочное освобождение
Уникнути відповідальності — уйти от ответственности
Упевнитись в наявності підстав — убедиться в наличии оснований
Усунення з посади — отстранение от должности
Ухвала суду — определение суда
Ухвалити (визначити) — определить
Участь захисника — участие защитника

Учасники процесу — участники процесса

Ф

Фальшивість доказів — подложность доказательств

Фізичні або психічні вади — физические или психические недостатки

Х

Характер і розмір шкоди — характер и размер ущерба

Ц

Цивільний позов, позивач, відповідач — гражданский иск, истец, ответчик

Ч

Чесне ставлення до праці — честное отношение к труду

Чинність кримінально-процесуального закону — действие уголовно-процессуального закона

Щ

Щире каяття — чистосердечное раскаяние

Ю

Юстиція — юстиция

Я

Явка з повинною — явка с повинной

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИЧОК КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

А

Автотранспортное происшествие — автотранспортна пригода

Адвокат — адвокат

Арест — арешт

А. обвиняемого, имущества — арешт обвинуваченого, майна

Арестованный — заарештований, арештований

Б

Безнаказанность — безкарність

Безопасность — безпека

Б. государственная, б. личная — безпека державна, особиста

Безупречное поведение — бездоганна поведінка

Безусловный — безумовний

Болезнь — хвороба

Б. душевная — хвороба душевна

Бремя — тягар

Б. доказывания — тягар доказування

Быстрое и полное расследование — швидке й повне розслідування

В

Введение (действие) — введення

В. закона в действие — введення закону в дію, надання чинності (сили) законові

В. в заблуждение — введення в оману

Вести — вести

В. дело, протокол, следствие, судебный процесс — вести справу, протокол, слідство, судовий процес

Вещественные доказательства — речові докази

Вещи, изъятые из оборота — речі, вилучені з обігу

Взаимодействие — взаємодія

Взаимоотношение — взаємозв'язок, взаємовідносини

Взыскание — стягнення

Взятие под стражу — взяття під варту

Взятка — хабар

- Виновность** — винність
- Винный** — винний
- Власть** — влада
- В. судебная** — влада судова
- Вменяемость** — осудність
- Вменять (в вину)** — ставити (в вину), інкримінувати
- Вмешательство** — втручання
- Внесудебный** — позасудовий
- Вносить представление** — вносити подання
- Вновь открывшиеся обстоятельства** — нововиявлені обставини
- Внутреннее убеждение** — внутрішнє переконання
- Внушаемость** — навіюваність
- Вовлекать** — втягувати, залучати
- Военный** — військовий
- Возбуждение уголовного дела** — порушення кримінальної справи
- Возвратить уголовное дело на исследование** — повернути кримінальну справу на дослідження
- Воздействие** — вплив
- Воздерживаться при голосовании** — утримуватися при голосуванні
- Возлагать (вину, обязанности, ответственность)** — покладати (вину, обов'язки, відповідальність)
- Возмещать вред** — відшкодовувати шкоду
- Возмещать расходы** — відшкодовувати витрати
- Вознаграждение** — винагорода
- Возобновление уголовного дела** — відновлення кримінальної справи
- Воспрепятствовать** — перешкодити
- Воспроизведение обстановки и обстоятельств события** — відтворення обстановки й обставин події
- Восстановление срока** — поновлення строку (терміну)
- Востребование документов** — затребування документів
- Вред** — шкода
- Вручение повестки** — вручення повістки
- Всестороннее, полное и объективное исследование** — всебічне, повне й об'єктивне дослідження
- Вскрытие письма (трупа)** — розпечатування листа, розтин трупа
- Вступительный** — вступний

Вступление закона в силу — вступ закону в силу, набрання законом чинності
Выделение дела в особое производство — виділення справи в окреме провадження
Выездной — виїзний
Выемка — виїмка, вилучення
Вызов в суд — виклик до суду
Вынесение постановления, приговора, определения — винесення постанови, вироку, ухвали
Вышестоящий — вищестоящий
Выяснение обстоятельств дела — з'ясування обставин справи

Г

Главный — головний
Гласность — гласність
Государственный обвинитель — державний обвинувач
Гражданский — громадянський, цивільний
Г. долг — громадянський обов'язок
Г. иск — цивільний позов
Г. истец — цивільний позивач
Г. ответчик — цивільний відповідач

Д

Давать заключение — давати висновок
Дееспособность — дієдатність
Действие уголовно-процессуального закона — чинність кримінально-процесуального закону
Действующий — діючий, чинний
Делать выписки из дела — робити виписки зі справи
Держать под стражей — тримати під вартою
Деятельность процессуальная — діяльність процесуальна
Довод — довід, доказ
Договор — договір
Дознание — дізнання
Доказательство — доказ, довід
Д. косвенное — доказ непрямий (побічний)
Д. обвинительное — доказ обвинувальний
Д. оправдательное — доказ виправдувальний
Д. первоначальное — доказ первісний
Д. производное — доказ похідний
Д. прямое — доказ прямий

Доклад по делу — доповідь у справі
Докладчик — доповідач
Должностное лицо — посадова особа
Домогаться — домагатися
Донос — донос
    ложный Д. — неправдивий донос
Дополнения и поправки к протоколу — доповнення
    і поправки до протоколу
Дополнительное следствие — додаткове слідство
Допустимость доказательств — допустимість доказів
Достаточность доказательств — достатність доказів
Достоверность — вірогідність, достовірність
Досудебный — досудовий
Драка — бійка
Душевная болезнь — душевна хвороба

Е

Единоличный судья — одноособовий суддя
Единоначалие — єдиноначальність
Единообразный — однаковий

Ж

Жалоба — скарга
    Ж. встречная — скарга зустрічна
    Ж. кассационная — скарга касаційна
    Ж. особая — скарга окрема
    Ж. в порядке надзора — скарга в порядку нагляду
Жаловаться — скаржитися

З

Заблуждение — помилка
    З. добросовестное — помилка добросовісна
Заведомо ложный донос — свідомо (завідомо) неправдивий донос
Задержание подозреваемого — затримання підозрюваного
Заинтересованность в исходе дела — заінтересованість у результатах (наслідках) справи
Заключение под стражу — взяття під варту
Заключение прокурора — висновок прокурора
Заключение договора — укладення договору
Заключенный — ув'язнений
Законный представитель — законний представник

- Законодательство** — законодавство
Закрепленный — закріплений
Залог — застава
Замена наказаний — заміна покарання
Замечания на протокол — зауваження на протокол
Занимать должность — обіймати посаду
Запрет — заборона
Запрос — запит
Засвидетельствовать — засвідчити, посвідчити
Заседание — засідання
    З. распорядительное — засідання розпорядче
    З. судебное — засідання судове
Заседатель — засідатель
    З. народный — засідатель народний
    З. присяжный — засідатель присяжний
Заслушивание — заслуховування
Затребование — затребування
Затягивать дело — зволікати справу
Зачитывать приговор — зачитувати вирок
Защитник — захисник
    З. общественный — захисник громадський
    З. по назначению — захисник за призначенням
    З. по соглашению — захисник за угодою
Заявитель — заявник
Заявление о преступлении — заява про злочин
Злостный — злісний
Злоупотребление служебным положением — зловживання службовим становищем
Знать, в чем обвиняют — знати, в чому обвинувачують
Значение — значення
    З. доказательственное — значення доказове

И

- Избрание меры пресечения** — обрання запобіжного заходу
Извещать — повідомляти
Изготовление — виготовлення
Излагать — викладати
Изменение обвинения — зміна обвинувачення
Изнасилование — згвалтування
Изобличать — викривати

Изъятие — вилучення
Имущественный ущерб — майнові збитки
Индивидуальные признаки — індивідуальні ознаки
Инициатива суда — ініціатива суду
Инкриминировать — інкримінувати
Иск — позов
И. гражданский по уголовному делу — позов цивільний у кримінальній справі
Исключительная мера наказания (расстрел) — виняткова міра покарання (розстріл)
Исполнение приговора — виконання вироку
Исправительно-трудовые учреждения — виправно-трудоустанови
Исполнение приговора — виконання вироку
Исследование доказательств — дослідження доказів
Источних доказательств — джерело доказів
Истребование дела — витребування справи
Истец — позивач
Исчерпывающий — вичерпний
Исчисление срока — обчислення строку (терміну)

К

Казначей — скарбник
Казнь — страта; смертна кара
Кассационный — касаційний
Кассовый ордер, чек со следами подделки — касовий ордер, чек зі слідами підробки
Качество — якість
Каяться — каятися, розкаюватися
Квалификация преступления — кваліфікація злочину
Клевета — наклеп
Косвенный — побічний, непрямий
Кража — крадіжка

Л

Лжесвидетель — лжесвідок
Лжесвидетельствование — лжесвідчення
Лицо (юридическое, физическое) — особа (юридична, фізична)
Лишение свободы — позбавлення волі
Ложь — неправда
Льгота — пільга

М

- Материальный ущерб** — матеріальна шкода
Мелкое хищение — дрібне розкрадання
Мера наказания — міра покарання
Мера пресечения — запобіжний захід
Меры по охране имущества — заходи по охороні майна
Меры процессуального принуждения — заходи процесуального примусу
Место происшествия — місце події (пригоди)
Мотивированный — мотивований
Мотивировочный — мотивувальний

Н

- Наблюдательная комиссия** — спостережна комісія
Надзор за законностью — нагляд за законністю
Надзорная инстанция — наглядова інстанція (наглядна інстанція)
Назначение экспертизы — призначення експертизи
Наказание — покарання, кара
Наложение — накладення
Направить сообщение по принадлежности — направити повідомлення за належністю
Направление дела по подсудности — направлення справи за підсудністю
Народные заседатели — народні засідателі
Наружный осмотр трупа — зовнішній огляд трупа
Нарушать закон, сроки — порушувати закон, строки
Находиться под стражей — перебувати під вартою
Национальный язык судопроизводства — національна мова судочинства
Невиновность — невинність
Невменяемость — неосудність
Недоказанность участия обвиняемого в совершении преступления — недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні злочину
Независимость судей — незалежність суддів
Немедленно приступить к производству следствия — негайно приступити до провадження слідства
Необоснованный — необґрунтований
Неопровержимый — неспростовний
Неосновательный отказ — безпідставна відмова

Не подлежит обжалованию — не підлягає оскарженню
Непредубежденность — неупередженість
Непрерывность — безперервність
Неприкосновенность — недоторканність
Неразглашение — нерозголошення
Несменяемость — незмінюваність
Несовершеннолетний свидетель — неповнолітній свідок

О

Обвинительное заключение — обвинувальний висновок
Обвинение — обвинувачення
Обвинитель — обвинувач;
О. государственный, общественный, частный — обвинувач державний, громадський, приватний
Обвиняемый — обвинувачений, звинувачений
Обвинять — обвинувачувати, звинувачувати
Обеспечение гражданского иска — забезпечення цивільного позову
Обжалование — оскарження
Обоснование — обґрунтування
Обращение приговора к исполнению — звернення вироку до виконання
Обстоятельства совершения преступления — обставини вчинення злочину
Обсудить вопрос — обміркувати питання
Обсуждение — обговорення
Общественно опасный — суспільно небезпечний
Общественный — суспільний, громадський
Общество — суспільство
Общие основания — загальні підстави
Объединение и выделение дел — об'єднання і виділення справ
Обыск — обшук
Объявление розыска — оголошення розшуку
Обязанность явиться — обов'язок з'явитися
Обязательность указаний — обов'язковість вказівок
Оглашение показаний — оголошення показань
Оговор — обмова
Ограничение — обмеження
Ознакомление с материалами дела — ознайомлення з матеріалами справи

- Оказание помощи** — надання допомоги
- Окружающий** — навколишній, оточуючий
- Описать имущество и передать его на хранение** — описати майно й передати його на зберігання
- Оправдательный приговор** — виправдувальний вирок
- Определение суда** — ухвала суду
- Определение психического состояния** — визначення психічного стану
- Опровергать** — спростовувати, заперечувати
- Опротестование** — опротестування
- Орудие преступления** — знаряддя злочину
- Освидетельствование** — освідчування
- Освобождать** — звільняти
- Осмотр места происшествия** — огляд місця події
- Основания для заключения под стражу** — підстави для взяття під варту
- Особое мнение судьи** — особлива думка судді
- Оставление без удовлетворения** — залишення без задоволення
- Осуждение** — засудження
- Осужденный** — засуджений
- Осуществление** — здійснення
- Отбывание наказания** — відбування покарання
- Ответчик** — відповідач
- Ответственность** — відповідальність
- Отвод судьи** — відвід судді
- Отзыв протеста** — відкликання протесту
- Отдельный** — окремий
- Отказ в возбуждении уголовного дела** — відмова в порушенні кримінальної справи
- Отказ от защитника** — відмова від захисника
- Отклонить жалобу, протест** — відхилити скаргу, протест
- Отмена приговора** — скасування вироку
- Относимость доказательств** — належність доказів
- Отобрание** — відібрання
- Отпечаток** — відбиток
- Отсрочка исполнения приговора** — відстрочка виконання вироку
- Отстранение от должности** — усунення з посади, відсторонення від посади
- Отсутствие оснований** — відсутність підстав

Отсутствовать — бути відсутнім
Отчет — звіт
Отягчающие обстоятельства — обтяжливі обставини
Оценка доказательств — оцінка доказів
Очевидец — очевидець
Очная ставка — очна ставка (зводина віч-на-віч)

П

Переводчик — перекладач
Пересмотр дела — перегляд справи
Перечень — перелік
Пленум суда — пленум суду
Повод — привід
Подача жалобы или протеста — подання скарги
чи протесту
Погашение судимости — погашення судимості
Подвергать наказанию — піддавати покаранню
Подвергать штрафу — накладати штраф
Поддерживать обвинение — підтримувати обвинувачення
Подзащитный — підзахисний
Подлежать — підлягати
Подлинник — оригінал
Подлог — підробка, підлог
Подложность — фальшивість, підробленість
Подписка о невыезде — підписка про невіїзд
Подозреваемый — підозрюваний
Подозрение — підозра, підозріння
Подозрительный — підозрілий
Подпись — підпис
Подследственность — підслідність
Подследственный — підслідний
Подсудимый — підсудний
Подсудность — підсудність
Подчиняться — підкорятися, підпорядковуватися, підлягати
Показания — показання
Полномочие — повноваження
Получение образцов — одержання зразків
Помилование — помилування
Понести материальный ущерб — зазнати матеріальної шкоди
Понятой — понятий
Попечение о детях — піклування про дітей

- Попирать** — зневажати, нехтувати
- Поручить расследование дела** — доручити розслідування справи
- Порядок назначения защитника** — порядок призначення захисника
- Порука** — порука
- Поручительство личное, общественное** — порука особиста, громадська
- Последнее слово подсудимого** — останнє слово підсудного
- Последствия неявки** — наслідки неявки
- Постановление** — постанова
- Потерпевший** — потерпілий
- Потребовать** — зажадати, поставити вимогу
- Похищение** — викрадення
- Право на защиту** — право на захист
- Правомочие** — правомочність
- Правонарушитель** — правопорушник
- Правоохранительный** — правоохоронний
- Правосознание** — правосвідомість
- Правоспособность** — правоздатність
- Правосудие** — правосуддя
- Предание суду** — віддання до суду
- Пределы судебного разбирательства** — межі судового розгляду
- Предельный** — граничний
- Предлагать** — пропонувати, запропонувати
- Предоставление последнего слова подсудимому** — надання останнього слова підсудному
- Предположение** — припущення
- Предпосылка** — передумова
- Предрешать** — вирішувати наперед, передрішати
- Председательствующий** — головуєчий
- Представитель потерпевшего** — представник потерпілого
- Представление** — подання
- Предупреждение преступления** — запобігання злочину
- Предъявление для опознания** — пред'явлення для впізнання
- Предъявление обвинения** — пред'явлення обвинувачення
- Прекращение дела** — закриття справи
- Презумпция невиновности** — презумпція невинності (невинуватості)

Пренебрегая правилами — нехтуючи правилами
Прения судебные — дебати судові
Пресечение — припинення, присікання
Преступные деяния — злочинні вчинки
Преступление — злочин
Преступник — злочинець
Привлечение в качестве обвиняемого — притягнення як обвинуваченого
Привод — привід
Приводить — приводити, наводити
Приговор — вирок
Признание — визнання, зізнання
Приложения к обвинительному заключению — додатки до обвинувального висновку
Применение меры пресечения — застосування запобіжного заходу
Принесение протеста — принесення протесту
Принимать во внимание — брати до уваги
Принимать участие — брати участь
Принудительный — примусовий
Принуждение — примус
Принудительное лечение — примусове лікування
Принудительные меры — примусові заходи
Принять меры — вжити заходів
Приобщение к делу — приєднання до справи
Приостановление предварительного следствия — зупинення попереднього слідства
Присутствие понятых — присутність понятих
Причастный — причетний
Причины и условия, способствовавшие совершению преступления — причини й умови, які сприяли вчиненню злочину
Причинять — заподіювати, спричиняти, завдавати
Пробел в законе — прогалина в законі
Проведение — проведення, провадження
Проверка доказательств — перевірка доказів
Производство по уголовному делу — провадження в кримінальній справі
Провозглашать приговор — проголошувати вирок
Продление срока — подовження строку
Продолжительность — тривалість

Произвол — свавілля, сваволя
Просьба — прохання
Противоправный — протиправний
Противоречивость — суперечливість, суперечність
Протоколирование — протоколювання
Процессуальная форма — процесуальна форма
Публичность — публічність
Пытка — катування, тортури

Р

Равенство — рівність
Разбирательство — розгляд
Разглашение — розголошення
Размер — розмір
Разрешение жалобы — розв'язування (вирішення) скарги
Разрешение дела — вирішення справи
Разрешить вопрос — вирішити питання
Раскрыть преступление — розкрити злочин
Рассмотреть материалы дела — розглянути матеріали справи
Расстрата имущества — розтрата майна
Расходный чек, ордер — видатковий чек, ордер
Распорядительное заседание суда — розпорядче засідання суду
Распределение — розподіл
Распространение — поширення, розповсюдження
Расчленение трупа — розчленування трупа
Реабилитированный — реабілітований
Речь — промова
Розыск — розшук
Розыскной — розшуковий
Руководствоваться законом — керуватися законом

С

Самооговор — самообмова
Самоотвод — самовідвід
Самоустранение — самоусунення
Санкция — санкція
Сведения — відомості
Свидание с арестованным — побачення з заарештованим
Свидетель — свідок
Свидетельствовать — свідчити

Скрываться от следствия и суда — ховатися (переховуватися) від слідства й суду

Следователь — слідчий

Следственное действие — слідча дія

Слушание дела — слухання справи

Смягчить наказание — пом'якшити покарання

Смягчить ответственность — пом'якшити відповідальність

Собирание и представление доказательств — збирання і подання доказів

Соблюдение — дотримання, додержання

Соблюдать требование — дотримуватися вимоги

Собственноручный — власноручний

Событие — подія

Совершение преступления — вчинення (скоєння) злочину

Совершеннолетний — повнолітній

Совещательная комната — нарадча кімната

Совещание судей — нарада суддів

Совещаться — радитися

Совокупность преступлений — сукупність злочинів

Содержание под стражей — тримання під вартою

Сомнение толкуется в пользу обвиняемого — сумнів тлумачиться на користь обвинуваченого

Сообщение — повідомлення

Состав суда — склад суду

Состязательность процесса — змагальність процесу

Специалист — спеціаліст, фахівець

Справка — довідка

Средство доказывания — засіб доказування

Срок обжалования — строк оскарження

Сторона обвинения, защиты — сторона обвинувачення, захисту

Судебная инстанция — судова інстанція

Судебная коллегия — судова колегія

Судебная повестка — судова повістка

Судебное заседание — судове засідання

Судебное разбирательство — судовий розгляд

Судебное решение — судове рішення

Судебные издержки — судові витрати

Судимость — судимість

Судопроизводство — судочинство

Судоустройство — судоустрій
Судья — суддя
Сутки — доба
Существенные нарушения — істотні порушення
Существенные противоречия — істотні суперечності
Считать себя виновным — вважати себе винним (винуватим)

Т

Тайна совещания судей — таємниця наради суддів
Тайна совещательной комнаты — таємниця нарадчої кімнати
Таким образом — таким чином
Толкование — тлумачення
Торжественный — урочистий
Трудоустройство — працевлаштування
Тяжелая болезнь — тяжка хвороба
Тяжесть и характер телесных повреждений — тяжкість і характер тілесних ушкоджень

У

Убедиться в наличии оснований — впевнитись у наявності підстав
Убеждение — переконання
Уважительная причина — поважна причина
Уголовная ответственность — кримінальна відповідальність
Уголовный кодекс (УК) — Кримінальний кодекс (КК)
Уголовный процесс — кримінальний процес
Уголовно-процессуальный кодекс (УПК) — кримінально-процесуальний кодекс (КПК)
Удовлетворить жалобу, протест, ходатайство — задовольнити скаргу, протест, клопотання
Указание прокурора — вказівка прокурора
Уклонение от дачи показаний — ухилення від давання показань
Улика — доказ
Уличающий — викривальний
Уполномоченный — уповноважений
Условие — умова
Условно-досрочное освобождение — умовно-дострокове звільнення
Устанавливать обстоятельства дела — встановлювати обставини справи

Устность судебного разбирательства — усність судового розгляду

Устранение — усунення

Утверждение обвинительного заключения — затвердження обвинувального висновку

Участвовать — брати участь

Участие защитника — участь захисника

Участники процесса — учасники процесу

Ф

Физические или психические недостатки — фізичні або психічні вади

Формулировка — формулювання

Функция процессуальная — функція процесуальна

Х

Характер и размер ущерба — характер і розмір шкоди

Ходатайство — клопотання

Ходатайствовать — клопотатися, порушувати клопотання

Хищение в особо крупных размерах — розкрадання в особливо великих розмірах

Ц

Целесообразность — доцільність

Цель доказывания — мета доказування

Ч

Частное определение — окрема ухвала

Честное отношение к труду — чесне ставлення до праці

Чистосердечное признание, раскаяние — щиросердне зізнання, розкаяння

Э

Экземпляр — примірник

Эксгумация трупа — ексгумація трупа

Эксперт — експерт

Ю

Юридический — юридичний

Юриспруденция — юриспруденція

Юстиция — юстиція

Я

Явка с повинной — явка з повинною

Явный — очевидний, явний

Язык судопроизводства — мова судочинства

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

А

- Агент розшукового бюро 112
- Агент судової поліції 104
- Адвокат 36, 50, 52, 62, 75, 174, 179, 229, 328, 329
- Адміністративне правопорушення 85
- Алібі 61, 65, 73, 233
- Апелянт 233, 234, 242
- Апеляційний комітет Палати лордів 170, 172
- Апеляція 222, 223, 226, 227, 231, 233, 237, 242
- Арешт 44, 107, 336, 337
  - Відстрочка виконання наказу про А. 311
  - Граничний строк А. 317
  - Наказ про А. 309
  - Особлива перевірка А. 316
  - Перевірка А. 312
  - Передумови А. 307, 308
  - Підстави А. 307, 308
  - Скасування заходів, призначених замість А. 317
  - Скасування наказу про А. 315
  - Слідчий А. 315
  - Фактичне виконання А. 314
- Арешт свідка 74
- Арештний злочин 173
- Асесор 159, 163
- Атестація судових експертів 38
- Атторней 113

Б

- Баристер 171
- Безвісно відсутній 230
- Безперервність судового розгляду 125
- Бюлетень 166
- Бюро імміграції та натуралізації 113

В

- Варрант 172
- Велика Хартія вольностей 49
- Вердикт 74, 115, 180, 188
- Видача майна потерпілому 304
- Віймка 92, 282, 283, 306
  - В. поштово-телеграфної кореспонденції 286, 291
  - Органи, що мають право дозволу на В. кореспонденції 292

Предмет В. 287
Виконання вироку 207
Вилучення майна з метою забезпечення його зберігання 300
Виняткові випадки 125
Виправдання без нового судового розгляду 226
Вирок 139, 140, 157, 169, 180, 188
Віддання обвинуваченого до суду 122, 175
Відкладення винесення обвинувального вироку 180
Відкриття судового розгляду 156
Відмова від захисника 37
Відновлення провадження в інтересах засудженого 224
Відновлення справ за нововиявленими обставинами 203, 230, 237, 243
Відсторонення обвинуваченого від посади 45
Відтворення обстановки й обставин події 95

Г

Генерал-атторней 113
Генеральний прокурор 44, 89, 103, 104
Гібридні злочини 170
Головний факт 166
Головуючий судового засідання 126, 128, 131, 132, 137
Громадський захисник 125
Громадський обвинувач 125

Д

Декрет 105
Делікти 105, 158, 169
Департамент 158
Державний пожежний нагляд 25
Детектив 77
Дирекція публічних переслідувань 111
Дізнання 87, 104, 108
Додаткове розслідування 89
Докази 60
    збирання Д. 57
    класифікація Д. 60
    належність і допустимість Д. 58
    оцінка Д. 57
    перевірка Д. 57
    письмові Д. 69, 72
    речові Д. 66
Документи 67, 289
Допит 68, 79, 179

головний Д. 76, 179
заборонені методи Д. 324
негайний Д. 323
перехресний Д. 76, 79
перший Д. 106, 323
повторний Д. 76, 79, 179
попередній Д. 173

Е

Ексгумація трупа 95
Експерт 38, 77
    висновок Е. 65, 71
    поняття Е. 38, 39
Експертиза 96, 134
    додаткова Е. 66
    змагальність Е. 79
    комісійна Е. 66
    комплексна Е. 66
    контрекспертиза 78, 79
    обов'язкове призначення Е. 66
    первинна Е. 66
    повторна Е. 66
    проведення Е. 66, 96

Ж

Жандармерія 107, 108
Жеребкування присяжних 167
Журі 161, 177
    велике Ж. 115
    мале Ж. 177, 185, 186
    присяга Ж. 178

З

Забезпечення збереження предметів і майна 299, 300
Загальна декларація прав людини 247
Закінчення попереднього слідства 98
Заключні промови 111
Закриття кримінальної справи 98
Запобіжні заходи 41
Засекреченість інформації 79
Застава 42, 103, 317
Затримання 278, 307, 320, 329, 331, 342
Захисник 35, 52, 99, 106, 116, 162, 165, 180, 312, 324
Заходи забезпечення кримінального переслідування 322
Заходи процесуального примусу 41

Зізнання обвинуваченого 77
Злочини 104, 105, 158, 159
Змагальність 18
Зустрічне обвинувачення 148

I

Імпічмент 184
Імунітет свідка 16, 75
Індайтебл 170
Іноземці 8, 9
Інститут виключення захисника з процесу 47
Інформатор поліції 75
Істотні порушення закону 198
Істотні суперечності 22, 132

K

Капітани морських суден 26, 84
Касатор 228, 229
Касаційне провадження 197, 198, 228, 229
Керівні роз'яснення Верховного Суду України 6
Клопотання про ревізію 230, 231
Командири військових частин 25, 84
Комендант арештного будинку 107
Комісійне переосвідчування 155
Комісіонер 189
Компетентний орган контролю за телефонними переговорами 294
Комп'ютер 78
Конституційні принципи кримінального процесу 9, 10
Конституція Сполучених Штатів Америки 340
Конституція України 7, 9
Констебль 186
Контрольні пункти на вулицях 298
Коронер 110, 114
Кримінальний позов 168
Кримінальний процес 5
    змішаний КП 48
    обвинувальний (змагальний) КП 50
    поняття КП 5
    стадії КП 6
Кримінально-процесуальні функції 18

Л

Лжесвідок 231
Лжесвідчення (завідомо неправдиві показання) 63, 231

Лорд-головний суддя 171, 172
Лорд-канцлер 171, 172
Лорд-суддя 171, 172
Лорд-хранитель свитків 171

М

Магістрат 110, 116, 170
Майнова шкода 27, 63
Мала реформа кримінального процесу ФРН 46, 47
Малозначні діяння 102
Мандат 107
    М. на арешт 107
    М. на затримання 107
    М. на привід 107
    М. про явку 107
Матеріальна шкода 28
Межі доказування 59
Митні органи 25
Мировий суддя 185
Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 254
Міліція 25
Міністерство 38, 104
    М. закордонних справ 93
    М. праці 112
    М. торгівлі 112
    М. фінансів 112
    М. юстиції 38, 104, 112
Мова судочинства 11
Мовчання 177

Н

Навідні запитання 76
Наглядне провадження 199
Наказ (про виклик; про арешт; про проведення обшуку; арешт без наказу) 321, 322
Накази Генерального прокурора України 6, 7
Накази про покарання 226
Наказ про розшук 321
Направлення в медичну установу 319
Напутнє слово 187
Нарада суддів 137
Нарадча кімната 137
Начальники виправно-трудових установ 25, 84
Невідкладні обставини 106

Недопустимість повороту до гіршого 195
Необґрунтована відмова свідків від дачі показань 288
Неосудні 151
Неповнолітні 143
Неправдивий донос 83
Нововиявлені обставини 204, 243

О

Обвинувальна камера 109
Обвинувальний висновок, акт 100, 101, 176
Обвинувачений 32, 97
    віддання О. до суду 109, 122
    допит О. 68, 97
    показання О. 71, 76
    поняття О. 32
    притягнення як О. 32
Обмова 65
Обов'язок видачі предметів 287
Обставини, що виключають порушення кримінальної
    справи 83, 84
Обшук 92, 295
    Повідомлення про О. 297
    Припис О. 296
    Провадження О. 296
    О. у інших осіб 295
    О. у підозрюваних 295
    О. у нічний час 295
Огляд 94, 135, 297
Ознайомлення з матеріалами справи 99
Окрема ухвала 143
Окружний суд 183
Опис майна 297
Опитувальний лист 166
Органи атторнейської служби 112
Органи прикордонної охорони 25, 85
Органи розслідування 87
Органи служби безпеки 25, 84
Освідування 95
Особи без громадянства 9
Особливі порядки провадження 143
Останнє слово підсудного 136
Очна ставка 90

П

- Палата лордів 170, 234
Перекладач 37
Підготовка до слухання справи 128
Підозрюваний 30
    показання П. 64
    поняття П. 30
Підписка про невиїзд 42
Підстава для контролю телефонних переговорів 292
Підстави до порушення кримінальної справи 83
Підсудність (територіальна, персональна, предметна,
альтернативна, за зв'язком справ) 120
Повістка 323
Податкова міліція 26
Позовна заява 132
Поліція 112
Помилування 142
Понятий 40, 41
Попередження про алібі 175
Попереднє слідство 88, 104, 110
Порука 42
Порушення кримінальної справи 82, 84
Порушення публічного обвинувачення 102
Порядок вилучення майна 302
Потерпілий 27, 28
    допит П. 63, 90
    показання П. 63
    поняття П. 27
Право на відмову від дачі показань 16, 75
Право на мовчання 68
Предмети, що не підлягають вилученню 290
Представники 35
    законні П. 35
Пред'явлення для впізнання 91
Пред'явлення обвинувачення 97, 176, 185
Презумпція невинності 15
Прецедент 49
Приватне обвинувачення 146
Приватно-публічне обвинувачення 149
Привід 323
Привілеєве задоволення вимог потерпілого 304

Примусове виконання 302
Примусовий продаж 305
Припинення справи 116
Присяга 68, 69, 75, 163, 178
    П. в релігійній формі 68
Присяжні 161
    відвід П. 162
    списки П. 159, 161
    формування лави П. 162, 186
Присяжні експерти 71
Прокурор 24, 103
Протокольна форма досудової підготовки матеріалів 149
Проступки 105
Протоколи слідчих і судових дій 67
Процедура "Хабеас корпус" 49, 243
Процедура перед суддями 110
Публічний захисник 52

Р

Реабілітація засуджених 211
Ревізійний порядок перевірки 194
Реєстр атестованих судових експертів 38
Реєстратор 232
Резюме судді 179
Резолюція судді 188
Рекомендований лист 109
Рекордер 171
Репліка 136
Репутація підсудного 74
Ресоціалізація злочинців 47
Речові докази 66, 134
Рівність прав учасників процесу 125
Рішення про вилучення або арешт майна 301
Рішення суду 222
Розшукове бюро 26
Розпорядче засідання 122

С

Самообмова 64
Санкція прокурора 44, 92
Свідки 61
    допит С. 62, 89
    показання С. 62, 68, 69, 74
Свідчення за чутками 73

Секретар судового засідання 40
Слідчий 24
Слідчий суддя 105
Слідчі дії 89
Службові документи 289
Солісітор 171
Спеціаліст 39
Спрощений порядок судового розгляду 170
Стадії кримінального процесу 6
Строк відбуття покарання 141
Строки оскарження вироків 195
Суб'єкти кримінального процесу 23
Суддя 23
    напутнє слово С. 166, 187
    окрема думка С. 137
    резолуція С. 188
Суди 23, 158, 159, 171, 183, 184
Судова поліція 72
Судове слідство 131
Судовий виконавець 85
Судовий прецедент 49
Судові витрати 139
Судові дебати 135
Судово-медичний розтин 115
Сумарне провадження 180, 188
Сумарні злочини 170

Т

Таємниця наради суддів 137
Трибунал 158
    виправний Т. 158, 168
    Т. великої інстанції 159
    Т. малої інстанції 158
    поліцейський Т. 158, 168
Термінова скарга 226
Тимчасова заборона на професійну діяльність 323
Тимчасове позбавлення прав управління транспортним засобом 298
Тримання під вартою 44, 315

У

Угода про визнання вини 186
Умовне зобов'язання свідка 176
Управління пошт 111

Усний розгляд 313
Ухвала суду 198, 199, 203

Ф

Фактичне виконання слідчого арешту 314
Фальшивість доказів 204
Фальшивість протоколів 169
Федеральна поліція 112
Федеральне бюро розслідування (ФБР) 112
Функції 18, 78
    Ф. вирішення справи 18
    Ф. захисту 18
    поєднання Ф. 78
    Ф. обвинувачення 18

Х

Хабеас корпус акт 49, 237, 243

Ц

Цариця доказів 22
Цивільний відповідач 33
Цивільний позивач 28
Цивільний позов 29

Ч

Частини судового розгляду 128
Чинність кримінально-процесуального закону 7

Ш

Шериф 186
Шеффени 157, 158, 225

Ю

Юридичні передумови 18
Юрисдикція 184
    суди загальної Ю. 184
    суди обмеженої Ю. 184

Я

Явка 82, 157
    звільнення від Я. в суд 157
    Я. з повинною 82
Явний делікт 168

ЗМІСТ

Від авторів	3
Глава 1. Загальна характеристика кримінально-процесуального права	
1.1. Україна	5
1.2. Федеративна Республіка Німеччина	46
1.3. Франція	48
1.4. Англія	49
1.5. Сполучені Штати Америки	51
Запитання для самоконтролю	53
Глава 2. Доказове право	
2.1. Україна	56
2.2. Федеративна Республіка Німеччина	68
2.3. Франція	69
2.4. Англія	72
2.5. Сполучені Штати Америки	78
Запитання для самоконтролю	79
Глава 3. Порухення кримінального переслідування і розслідування кримінальних справ	
3.1. Україна	82
3.2. Федеративна Республіка Німеччина	102
3.3. Франція	103
3.4. Англія	110
3.5. Сполучені Штати Америки	112
Запитання для самоконтролю	117
Глава 4. Провадження в кримінальних справах у судах першої інстанції	
4.1. Україна	120
4.1.1. Особливі порядки провадження в кримінальному процесі України	143
4.2. Федеративна Республіка Німеччина	156
4.3. Франція	158
4.4. Англія	170
4.5. Сполучені Штати Америки	183
Запитання для самоконтролю	189
Глава 5. Перегляд судових рішень	
5.1. Україна	193
5.1.1. Виконання вироку, ухвали і постанови суду	207
5.2. Федеративна Республіка Німеччина	222
5.3. Франція	226

5.4. Англія	231
5.5. Сполучені Штати Америки	237
Запитання для самоконтролю	244

Глава 6. Нормативні матеріали

6.1. Загальна декларація прав людини	247
6.2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права	254
6.3. Затримання, обшуки, допити	278
6.3.1. Україна	278
6.3.2. Федеративна Республіка Німеччина	287
6.3.3. Франція	324
6.3.4. Англія	331
6.3.5. Сполучені Штати Америки	340

Глава 7. Ігрові заняття. Ситуаційні задачі

7.1. Гра "Правники й атторнеї"	344
7.2. Гра "МАГ"	346
7.3. Гра "Магістр"	348
7.4. Ситуаційні задачі	355
7.4.1. Україна	355
7.4.2. Федеративна Республіка Німеччина	357
7.4.3. Франція	358
7.4.4. Англія	359
7.4.5. Сполучені Штати Америки	360

Список рекомендованої літератури	361
--	-----

Українсько-російський словничок кримінально-процесуальної термінології	363
---	-----

Російсько-український словничок кримінально-процесуальної термінології	372
---	-----

Предметний покажчик	388
-------------------------------	-----

Навчальне видання

Молдован В. В., Молдован А. В.

Порівняльне кримінально-процесуальне право:

Україна, ФРН, Франція, Англія, США

Навчальний посібник

Юрінком Інтер — редакція наукової та навчальної літератури

Відповідальна за випуск *Яскажук Т.А.*

Редактор *Задорожная Л.А.*

Комп'ютерний набір *Березовська І.А., Сисоєва Л.М.*

Комп'ютерна верстка *Виноградова Т.М.*

Художнє оформлення *Кротков О.О.*

Підписано до друку 18.05.99. Формат 84х108/32.

Папір офсетний № 1. Гарн. Таймс. Друк офсетний.

Умовн. друк. арк. 21,10. Обл.-вид. арк. 17,85.

Тираж 5 000. Зам. № 91801

Ціна договірна.

Оригінал-макет виготовлено комп'ютерним центром
СП "Юрінком Інтер", 252209, Київ-209, вул. Героїв Дніпра, 31-б
(свідоцтво про реєстрацію № 07276 від 12.11.98.)

Віддруковано АТ "ВПІЛ"
Київ, вул. Волинська, 60

ИОП ИРКОМ
ИИТЕР